

**“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası
haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət
büdcəsinin icrasına dair illik hesabata**

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının

R Ə Y İ

BAKİ – 2020

	MÜNDƏRİCAT	2
	Abbreviatura və akronimlər	3
	Ümumi məlumatlar	4
I BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİT	6
1.1.	Dünya üzrə əsas iqtisadi inkişaf meyilləri	6
1.2.	Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meyilləri	12
II BÖLMƏ.	İCRA EDİLMİŞ DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN VƏ İCMAL BÜDCƏNİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ	32
2.1.	“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu	32
2.2.	İcra edilmiş dövlət büdcəsinin parametrlərinin təhlili üzrə əsas nəticələr	37
2.3.	Büdcə-vergi siyasətinin prioritet istiqamətlər üzrə icra vəziyyəti	73
2.4.	İcmal büdcənin əsas parametrləri	80
III BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN AUDİTİ VƏ İCRA VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	84
3.1.	Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti və inzibatçılığın qiymətləndirilməsi	84
3.2.	Dövlət gəlirlərinin tədiyyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlili	104
IV BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN AUDİTİ VƏ İCRA VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	157
4.1.	Dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifat üzrə icra vəziyyəti	157
4.2.	Dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə icra vəziyyəti	187
4.3.	Dövlət büdcəsi xərclərinin inzibati təsnifat üzrə icra vəziyyəti	191
V BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞMƏSİ VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	210
VI BÖLMƏ.	DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASI VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	214
6.1	Xarici və daxili dövlət borcu	214
6.2.	Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin icrası	218
VII Bölmə.	TÖVSIYƏLƏR	222

ABBREVIATURA və AKRONİMLƏR

AAQ	Ali Audit Qurumu
AB	Avropa Birliyi
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BRICS	B (Brazil), R (Russia Federation), I (India), C (China), S (South African Republic)
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DB	Dünya Bankı
DİP	Dövlət İnvestisiya Proqramı
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
DNF	Dövlət Neft Fondu
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
DSMF	Dövlət Sosial Müdafiə Fondu
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
FES	Federal Ehtiyat Sistemi
İƏT	İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı
INTOSAI	The International Organisation of Supreme Audit Institutions
ISSAI	<i>Ali Audit Qurumlarının Beynəlxalq Standartları (International Standards of Supreme Audit Institutions)</i>
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PIIGS	P (Portugal), I (Ireland), I (Italy), G (Greece), S (Spain)
ARDNŞ	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti
WTI	<i>Qərbi Texas Nefti (West Texas Intermediate)</i>

ÜMUMİ MƏLUMATLAR

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatla Hesablama Palatasının rəyi (bundan sonra Rəy) “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7.0.2-ci maddəsinin tələbinə, habelə “Dövlət büdcəsinin icrası barədə müvafiq qanun layihəsinə və illik hesabatla dair Hesablama Palatasının rəyinin hazırlanması, baxılması və təsdiq edilməsi Qaydaları”na uyğun hazırlanmışdır.

Rəyin tərtib olunmasında “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1349-VQ nömrəli və “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 12 iyul 2019-cu il tarixli 1645-VQD nömrəli qanunları, bu qanunların tətbiqi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanları, həmçinin “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”nın və “Dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxışının təmin edilməsi Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanlarından, 2019-cu il və əvvəlki illər üzrə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin hesabatlarından, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin aylıq və illik hesabatlarından, Mərkəzi Bankın, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rüblük hesabat və statistik məlumatlarından, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən təhlillərin nəticələrindən, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların hesabat və tədqiqatlarından, həmçinin dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabat və məlumatlardan istifadə edilmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin həm funksional, həm də iqtisadi təsnifat üzrə bölmələr, köməkçi bölmələr və paraqraflarında dəyişiklik edildiyini nəzərə alaraq, təhlillərdə təqdim edilmiş dəyişdirilmiş təyinat göstəricilərinə istinad olunmuş, təhlillər “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir.

Rəyin hazırlanması zamanı analitik təhlil metodlarından, o cümlədən üfüqi (trend), şaquli (struktur), müqayisə, qruplaşdırma və s. metodlarından istifadə olunmuş, nəticələrin qrafik təsvirinə üstünlük verilmiş, həmçinin bir sıra aktual məsələlər üzrə beynəlxalq təcrübə və nəzəriyyələrdən çıxarışlar haşiyə şəklində Rəyə daxil edilmişdir.

Rəy aşağıdakı bölmələrdən ibarətdir:

“Ümumi məlumatlar” bölməsində Rəyin hazırlanması zamanı istifadə edilən məlumat mənbələri və metodlar, habelə Rəyin strukturu barədə izahat verilmişdir.

I bölmədə hesabat ilində dünya üzrə əsas iqtisadi inkişaf meylləri, inkişaf etmiş və etməkdə olan ölkələr üzrə iqtisadi inkişaf templəri, Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas makroiqtisadi göstəriciləri təhlil edilmişdir.

II bölmədə dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin əsas parametrlərinin ümumi təhlili aparılmış, Qanun layihəsinin mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu, dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin ümumi icrası vəziyyəti, dövlət büdcəsinin kəsiri və kəsirin

maliyyələşdirilməsi, dövlət borcu, dövlət satınalmaları ilə bağlı, həmçinin, büdcə-vergi siyasətinin prioritet istiqamətləri üzrə icra vəziyyəti və icmal büdcənin parametrləri üzrə aparılmış təhlillər əsasında əldə edilmiş əsas nəticələr verilmişdir.

III bölmədə dövlət büdcəsi gəlirlərinin, o cümlədən dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti, gəlirlərin müəyyən edilmiş proqnozlarının vergi və digər gəlir mənbələri, tədiyə və mülkiyyət növləri, habelə bir sıra iri dövlət vergi ödəyiciləri üzrə icra vəziyyəti ətraflı təhlil edilmişdir.

IV bölmədə dövlət büdcəsinin xərcləri funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə ayrı-ayrılıqda təhlil edilmiş, il ərzində aparılmış dəyişikliklər, həmçinin dövlət idarəetmə, müdafiə və hüquq-mühafizə orqanlarında, sosialyönümlü sahələrdə, iqtisadiyyatın real sektorunda və iqtisadi fəaliyyətin digər sahələrində vəsaitlərdən istifadə vəziyyəti ətraflı araşdırılmışdır. Bu bölmədə dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş sənədlərin, o cümlədən “Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün büdcə vəsaitlərindən istifadə barədə hesabat (1Nöli Əlavə)”in, “Büdcə təşkilatlarının büdcədənəknar vəsaitləri üzrə hesabat (2Nöli Əlavə)”in, “Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün büdcə vəsaitlərindən istifadəsi üzrə debitor və kreditor borclar barədə hesabat (3Nöli Əlavə)”in, həmçinin xəzinədarlıq idarəsi tərəfindən büdcə, büdcədənəknar, depozit və tapşırıqlar, əsaslı vəsait qoyuluşu, ehtiyat fondu üzrə təsdiq edilmiş üzləşmə aktlarının təhlilinə istinad edilmişdir. Təhlillərdə dövlət proqram və tədbirlərinin icrası vəziyyəti, həmçinin büdcədənəknar xərclərin funksional təsnifatının bölmələri və qurumlar üzrə istifadəsi ilə bağlı məsələlər diqqətdə saxlanılmışdır.

Eyni zamanda dövlət büdcəsi xərclərinin inzibati təsnifat üzrə icrası ilə bağlı qurumlar tərəfindən müxtəlif funksional bölmələrdən ayrılmış vəsaitlərin istifadəsi vəziyyəti təhlil edilmişdir. Hesabat ilində birdəfəlik təyinatlı xərclərin, həmçinin qurumlar üzrə debitor və kreditor borcların təhlilinə də diqqət yetirilmişdir.

V bölmədə dövlət büdcəsinin kəsiri və onun maliyyələşmə mənbələri, kəsirin maliyyələşmə mənbələrindən istifadə vəziyyətinin təhlili həyata keçirilmişdir.

VI bölmədə dövlət borcu, o cümlədən daxili və xarici borcla bağlı hesabat ili üçün təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət borclanma limitinə riayət edilmə vəziyyəti araşdırılmışdır.

VII bölmədə aparılmış təhlillər əsasında bir sıra tövsiyələr əks etdirilmişdir.

I BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİT

1.1. Dünya üzrə əsas iqtisadi inkişaf meyilləri

2019-cu il əvvəlki ildən əksər ölkələrdə iqtisadi artım tempinin səngiməsi ilə fərqlənmişdir. Hesabat dövründə qlobal iqtisadi mənzərədə müşahidə edilən mənfəi meyillərə digər faktorlarla yanaşı iqtisadi xarakterə malik olmayan iki əsas faktor xüsusilə təsir göstərmişdir:

- ✓ əsas iqtisadi güc mərkəzləri arasında konfrantasiyanın yüksəlməsi;
- ✓ uzanan çəkişmələrin təzyiqi ilə açıqlanan sərt siyasi-iqtisadi qərarların qeyri-müəyyənliyi artırması.

Qlobal müstəvidə müşahidə edilən faktorların təsiri ilə formalaşmış makromeyillərin təhlili ilə aşağıdakıları qeyd etmək olar:

2019-cu ildə dünya üzrə həm məcmu tələb, həm də ticarətin artım templərində müşahidə olunan zəifləmə, öz növbəsində, hesabat ili boyunca iqtisadi artım gözləntilərini azaltmış, ilin sonunda həm İnkişaf Etmiş Ölkələrdə (İEO), həm də İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrdə (İEOÖ) iqtisadi artım göstəricisi əvvəlki ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə az olmuşdur.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) 2020-ci il aprel ayında dərc edilmiş "Dünyanın iqtisadi icmalı" adlı analitik buraxılışında açıqlanmış məlumatlara əsasən, dünya üzrə iqtisadi artım son proqnoz faizindən cüzi fərqlənsə də, 2018-ci illə müqayisədə 0,7 faiz bəndi zəifləmişdir. (Cədvəl 1).

Dünya üzrə iqtisadi artım tempinin illik müqayisədə səngiməsi həm İEO, həm də İEOÖ-lərdə iqtisadi artım prosesinin zəifləməsi ilə əlaqəli olmuş, dünyanın iqtisadi nəhəngləri arasında ticarət qeyri-müəyyənliyinin davam etməsi fonunda azalan qlobal ticarət iqtisadi artım tempinin nisbətən zəifləməsi ilə nəticələnmişdir. Eləcə də bəzi İEOÖ-lərə tətbiq olunan sanksiya və qadağalar həmin ölkələrdə artım dinamikasının zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır.

Qlobal qeyri-müəyyən konyunktur dünya üzrə mal və xidmət ixracına öz təsirini göstərmiş, iqtisadi və siyasi tərəddüdlərin yüksələn trayektoriya ilə davam etməsi ticarət dövryyəsinə zəiflətməmiş, qlobal ticarət 2019-cu il ərzində 0,9% artsa da, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 2,7 faiz bəndi zəifləmişdir (2018-ci ildə qlobal ticarətin artım tempi 3,6%-ə bərabər olmuşdur).

Məlumat üçün bildirək ki, BVF tərəfindən qlobal ticarətin artım tempi aprel ayında ilkin olaraq 3,4% proqnozlaşdırılmış, proteksionizm tədbirlərinin sərtləşdirilməsi qərarları ilə sonradan iyul ayında bu proqnoz azaldılaraq 2,5%-ə endirilmişdir. Oktyabr ayında aparılmış dəqiqləşdirmələrə əsasən, məcmu tələbin azalacağı fonunda qlobal ticarətin artım tempi gözləntisi 1,1% təşkil etmiş və faktiki artımdan 0,2 faiz bəndi çox olmuşdur.

Cədvəl 1. Dünya, bəzi ölkə qrupları və ölkələr üzrə iqtisadi artım, əvvəlki ilə nisbətən, %

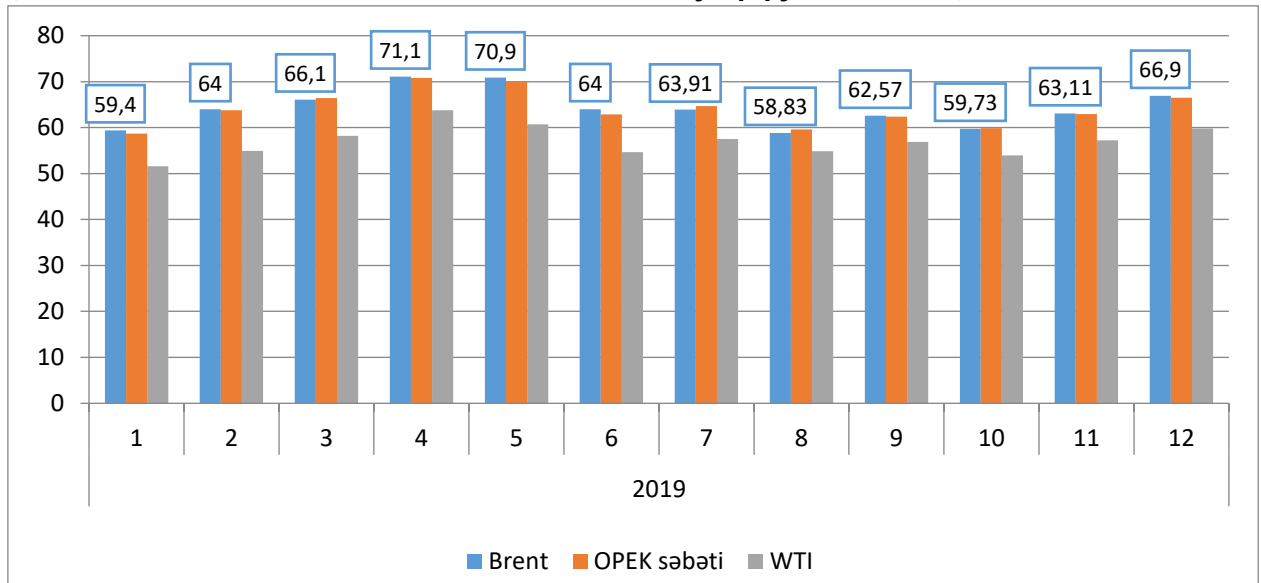
Regionlar/Ölkələr	2018	2019				Fərq, faiz bəndi (6-2)
		Proqnoz			Fakt	
		Aprel	İyul	Oktyabr		
1	2	3	4	5	6	7
Dünya	3,6	3,3	3,2	3,0	2,9	-0,7
İEO, o cümlədən:	2,2	1,8	1,9	1,7	1,7	-0,5
ABŞ	2,9	2,3	2,6	2,4	2,3	-0,6
Avrozona	1,9	1,3	1,3	1,2	1,2	-0,7
Almaniya	1,5	0,8	0,7	0,5	0,6	-0,9
Fransa	1,7	1,3	1,3	1,2	1,3	-0,4
İtaliya	0,8	0,1	0,1	0,0	0,3	-0,5
İspaniya	2,4	2,1	2,3	2,2	2,0	-0,4
Yaponiya	0,3	1,0	0,9	0,9	0,7	0,4
Birləşmiş Krallıq	1,3	1,2	1,3	1,2	1,4	0,1
Kanada	2,0	1,5	1,5	1,5	1,6	-0,4
İEOÖ, o cümlədən:	4,5	4,4	4,1	3,9	3,7	-0,8
Çin	6,7	6,3	6,2	6,1	6,1	-0,6
Rusiya	2,5	1,6	1,2	1,1	1,3	-1,2
Türkiyə	2,8	-2,5	-	0,2	0,9	-1,9
İran	-4,8	-6,0	-	-9,5	-7,6	-2,8
Azərbaycan	1,5	3,4	-	2,7	2,2	0,7

Mənbə: BVF, "World Economic Outlook: The Great Lockdown", April 2020; "World Economic Outlook: Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers", October 2019; "World Economic Outlook" Update: Still Sluggish Global Report", July 2019; "World Economic Outlook: Growth Slowdown, Precarious recovery", April 2019. Cədvəl müxtəlif mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Zəif qlobal iqtisadi artım gözləntiləri 2019-cu ildə neftə olan tələbin həcminə əhəmiyyətli təsir göstərmiş, bəzi neft ixracatçılarına tətbiq edilən sanksiyalar, eləcə də müxtəlif vaxtlarda neft obyektlərinə hücum və ya neft hasilatı sahəsində təhlükəli vəziyyət səbəbindən təklifin azalması belə hesabat ilində neftin qiymətinin 2018-ci ilə müqayisədə azalmasına mane olmamışdır.

2019-cu ildə əsas iqtisadi güc mərkəzləri arasında davam edən narazılıqlar, qlobal mənzərədə geosiyasi gərginliyin artması əsas xammal bazarlarında volatilliyin yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir. OPEK-in aylıq hesabatlarına əsasən, 2019-cu ildə Brent markalı neftin bir barelinin orta illik qiyməti 64,2 ABŞ dollarına bərabər olmuş, il ərzində orta aylıq qiymət 58,8-71,1 ABŞ dolları intervalında dəyişmişdir (Şəkil 1).

Şəkil 1. Müxtəlif markalı xam neftin bir barelinin aylıq qiymətləri, ABŞ dolları ilə

Şəkil OPEK-in aylıq hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İlin ikinci yarısında azalmaqda davam edən neft qiymətləri avqust ayında 60 ABŞ dollarından aşağı düşsə də, sentyabr ayında Səudiyyə Ərəbistanında neft obyektlərinə olan hücum neft bazarlarını təlatümləndirmiş, ölkənin xam neft hasilatının əhəmiyyətli azalması neftin qiymətini 63,0 ABŞ dollarına yüksəltmişdir. Növbəti aylarda, həmçinin dekabr ayında qiymət dinamikasında tərəddüdlərin azalması və qiymətin yüksək olaraq qalması (noyabr – 63,11 ABŞ dolları, dekabr – 66,9 ABŞ dolları) ABŞ və Çin arasında ticari gərginliklərin nisbətən yumşalması ilə izah olunur.

Ümumiyyətlə, baxılan dövr ərzində aparıcı beynəlxalq maliyyə korporasiyaları və investorların öz maliyyə təhlükəsizliklərini təmin etmək fonunda siyasi qərarlara, çağırışlara və gözləntilərə, habelə iqtisadi güclərin rəhbər şəxslərinin sosial şəbəkələrdə açıqladıqları fikirlərinə verdikləri çevik reaksiya xammal bazarlarını siyasi elementlərə daha da həssas etmiş, bununla da siyasi faktorlar dünya bazarlarında mühüm xammal qiymətlərinin determinantları arasında dominant mövqeyə malik olmuşdur.

Sadalanan faktorların neftin qiymətinə azaldıcı təsirinin qarşısını almaq məqsədilə OPEK ölkələri və 10 qeyri-OPEK ölkəsi tərəfindən "OPEK+" razılaşması imzalanmışdır ki, bu razılaşma əsasında neft bazarında əhəmiyyətli təklif artıqlığı aradan qaldırılmışdır.

OPEK ölkələrindən Səudiyyə Ərəbistanı, İraq və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin hasilatı azaltması nəticəsində OPEK-in neft təklifi 2018-ci ilə müqayisədə 2 mln.barel/gün azalaraq, 29,3 mln. barel/gün həcmində reallaşdırılmışdır.

Baxılan dövr ərzində qeyri-OPEK ölkələri tərəfindən günlük olaraq 64,34 mln. barel həcmində neft bazara çıxarılmış, əvvəlki ilə müqayisədə 1,99 mln.barel/gün çox olmuşdur. Bu artımın böyük hissəsi ABŞ neftinin payına düşür.

Beləliklə də, neft hasilatının azaldılması istiqamətində razılaşmanın həyata keçirilməsinə, bəzi neft ixracatçılarına qadağa və sanksiyalar tətbiq edilməsinə, digər tərəfdən neft obyektlərinə hücum nəticəsində neft hasilatının azalmasına baxmayaraq, neft ixracatçılarının neft qiymətlərini yüksək saxlamaq cəhdləri tam nəticə verməmiş, 2019-cu ildə neft qiymətlərinin 2018-ci ilə müqayisədə daha aşağı olması müşahidə olunmuşdur.

Məlumat üçün qeyd edək ki, 2018-ci ildə Brent markalı neftin orta illik qiyməti 70,9 ABŞ dollarına bərabər olmuş, orta aylıq qiymətləri isə 56,9-81,1 ABŞ dolları arasında dəyişmişdir. Son 2 ildir ki, artan neft qiymətləri (əvvəlki illə müqayisədə 2017-ci ildə 24,1%, 2018-ci ildə 30,8% artım) 2019-cu ildə illik qiymətləndirmədə 9,5% azalmışdır.

Monetar hakimiyyətlər tərəfindən 2019-cu ildə tətbiq edilən aşağı və ya mənfi faiz dərəcələri siyasəti, eləcə də geosiyasi gərginliklər, dünya bazarlarında izlənən tərəddüdlər fond birjalarında investisiya məqsədli məhsullara olan tələbin əhəmiyyətli artımını şərtləndirsə də, istehlakçı tələbinin kəskin azalması qızıla olan tələbi də hesabat ilində 2018-ci illə müqayisədə azaltmışdır.

Dünya bazarında məcmu tələbin azalan dinamikasından təsirlənən növbəti əmtəə qızıl olmuşdur. Dünya Qızıl Konsulluğunun statistik məlumatlarına əsasən, qızıla olan tələb 2018-ci il ilə müqayisədə 1% azalmışdır. Yüksək qiymətlər səbəbindən qızıla olan istehlakçı tələbinin kəskin azalmasını (356,1 ton azalma) fond birjalarında investisiya məqsədli digər məhsullara olan investisiya tələbinin artması (324,9 ton artım) demək olar ki, neytrallaşdırı bilmişdir. Monetar sahədə faiz dərəcələrinin aşağı səviyyədə saxlanması ilə bağlı yürüdülmən siyasət həmçinin müşahidə edilən volatil makromeyllər bir tərəfdən tələbi yüksəltmiş, digər tərəfdən isə istehlakçı tələbinin kəskin azalması qızıla olan tələbin 45,3 ton azalaraq 2018-ci ildəki 4401,0 tondan 4355,7 tona enməsi ilə nəticələnmişdir.

Mərkəzi banklar qızıl alışını davam etdirmiş, bununla da qlobal qızıl ehtiyatları il ərzində 650,3 ton artmışdır. Qeyd edək ki, bu artım son 50 ildə ikinci ən yüksək göstəricidir. 1 yanvar 2020-ci il tarixinə qızılın 1 unsiyasının qiyməti 1593,6 ABŞ dolları olmuş, illik qiymətləndirmədə 14,3% artmışdır.

Azalmaqda davam edən məcmu tələbin stimullaşdırılması məqsədilə əksər ölkələrin monetar siyasətinə yenidən baxılmış, hesabat ilində aparıcı ölkələrin mərkəzi bankları tərəfindən faiz dərəcələri endirilmişdir.

ABŞ Federal Ehtiyatlar Sistemi dəyişən qlobal konyunktur, azalan inflyasiya təzyiqləri səbəbi ilə 2008-ci ildən sonra ilk dəfə olaraq, ilin ikinci yarısında bir neçə mərhələdə (iyul, sentyabr və oktyabr iclasları) kumulyativ olaraq 0,75 faiz bəndi faiz endirimini reallaşdırmışdır.

Avropa Mərkəzi Bankı 2019-cu il ərzində monetar siyasət qərarlarına dair 8 iclas keçirmiş, yenidən maliyyələşdirmə üzrə faiz dərəcələrinə heç bir dəyişiklik etməmişdir (0,00%-dir). Inflyasiyanın proqnozlaşdırılan 2%-dən aşağı olması Mərkəzi Banka faiz dərəcələrinə heç bir dəyişiklik etməmək imkanı yaradır. Sentyabr ayında baş tutmuş 6-cı iclasda isə yalnız depozitlər üzrə faiz dərəcəsinə -0,5%-ə endirilmişdir.

Məlumat üçün qeyd edək ki, Avropa Mərkəzi Bankının tətbiq etdiyi 3 əsas monetar alətdən biri olan depozitlər üzrə faiz dərəcəsi kommersiya banklarının mərkəzi banklarda yerləşdirdikləri qısamüddətli depozitlərinə görə depozit sahibi olan banklara ödənilən faiz dərəcəsidir.

Rusiya Mərkəzi Bankı da digər monetar hakimiyyət orqanları kimi, 2019-cu ildə mülayim monetar siyasət tətbiq etmiş, faiz dərəcələrini mərhələli şəkildə endirmişdir. Belə ki, baxılan dövr ərzində 5 dəfə faiz endirimi reallaşdırılaraq, uçot dərəcəsi kumulyativ

ifadədə 1,25 faiz bəndi azaldılmaqla, 6,25% səviyyəsində qərarlaşdırılmış və bununla da, 2014-cü ildəki səviyyəsinə təxminən bərabər olmuşdur. Faiz dərəcələrinin azaldılmasının əsas səbəbi zəifləyən iqtisadi artımın stimullaşdırılması olmuş, inflyasiyanın gözləniləndən daha zəif qeydə alınması isə aşağı faiz dərəcələri qərarına zəmin yaratmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyət kəsb edən növbəti ticarət tərəfdaşı olan Türkiyə iqtisadiyyatından da monetar siyasətin yumşaldılması tədbirləri yan keçməmiş, *Türkiyə Cümhuriyyəti Mərkəzi Bankı* ötən il ərzində bir neçə dəfə əhəmiyyətli faiz endirimi tətbiq etmişdir. Zəifləməkdə olan xarici tələb və xalis ixracın azaldıcı təsir etdiyi iqtisadi artımın stimullaşdırılması, iqtisadi aktivliyin banklar vasitəsilə dəstəklənməsinin təmin olunması məqsədilə Mərkəzi Bank 2019-cu ildə faiz siyasəti qərarlarına bir neçə dəfə baxmış, mərhələli şəkildə faiz dərəcələrini azaldaraq, ilin sonunda 12%-ə endirmişdir. Məlumat üçün qeyd edək ki, 2019-cu ilin əvvəlində faiz dərəcəsi 24,0%-ə bərabər olmuşdur.

Beləliklə, 2019-cu ildə bir çox ölkələrdə iqtisadi artımı stimullaşdıran monetar tədbirlər həyata keçirilsə də, bu tədbirlər yüksələn iqtisadi və siyasi qeyri-müəyyənlik, sərtləşən proteksionizm tədbirləri, azalan məcmu tələb, zəifləyən global ticarətin neqativ təsirlərini tam aradan qaldıra bilməmiş, sadaladığımız faktorların dünya, o cümlədən İEO və İEOÖ-lər üzrə iqtisadi artıma mənfi təsirini tam neytrallaşdırmaqda yetərsiz qalmışdır.

Fiskal sektorda müşahidə edilən əsas meyillər dünya üzrə davamlı olaraq 2019-cu ildə xarici borcun sürətlə artması ilə nəticələnmiş, İEO və İEOÖ üzrə məcmu borcun məcmu ÜDM-ə nisbəti, hesabat ilində, əvvəlki ilin göstəricisindən böyük olmuş, Avrozona üçün bu göstəricidə azalma müşahidə edilmiş, büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti də müxtəlif ölkələrdə fərqli dinamika nümayiş etdirmişdir.

Dövlət borcu üzrə müşahidə edilən şəraitin ciddiliyi, bəzi ölkələr üçün xüsusilə kəskin həddə çatması xarici dövlət borcunun həcmnin azaldılmasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Baş Assambleyası tərəfindən 2015-ci ildə qəbul edilmiş "Dünyamızın dəyişdirilməsi: Dayanıqlı inkişaf üzrə gündəlik-2030"un icrası ilə əlaqədar Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərində (DİM) göstərilmiş hədəflərdən biri üzrə tərkib element olaraq müəyyən edilməsi ilə nəticələnmişdir.

Beynəlxalq Maliyyə İnstitutu tərəfindən hazırlanmış "Qlobal Borc İcmalı"na (Global Debt Monitor) görə 2019-cu ildə dünya üzrə məcmu borcun həcmi 10 trln. ABŞ dolları artaraq 255 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, artım məbləği 2018-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən müşahidə edilmiş 3,3 trln. ABŞ dolları məbləğində artımdan 3,0 dəfə çoxdur. Hesabat ilində dünya üzrə məcmu borcun məbləği dünya üzrə Ümumi Daxili Məhsulun 322%-ə bərabər olmuşdur. Qeyd edək ki, bu göstərici 2008-ci ildə böhran öncəsi olan rəqəmlə müqayisədə 40 faiz bəndi və ya 87 trilyon ABŞ dolları çoxdur.

HAŞİYƏ

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən 2015-ci ildə qəbul edilmiş “Dünyamızın dəyişdirilməsi: Dayanıqlı inkişaf üzrə gündəlik-2030” üzrə müəyyən edilmiş “İcra vasitələrini gücləndirmək və dayanıqlı inkişaf üçün qlobal əməkdaşlığı canlandırmaq” adlı 17-ci məqsədin vəzifələrindən biri (17.4.) *“Borc maliyyələşdirməsinə, müvafiq hallarda borcların azaldılmasına və borcların yenidən təşkilinə şərait yaratmağı məqsəd kimi qarşıya qoyan əlaqələndirilmiş siyasətlər vasitəsilə uzunmüddətli borc dayanıqlılığına nail olmaqda inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım etmək və borcla bağlı gərginliyi azaltmaq üçün yüksək borcu olan yoxsul ölkələrin xarici borc probleminə diqqət yetirmək”* olaraq göstərilmişdir. Bu vəzifəni ölçmək üçün dövlət maliyyəsində aid edilən göstərici kimi *“Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin məhsul və xidmətlərin ixracına olan nisbəti”* əsas götürülmüşdür.

2019-cu ildə dünya üzrə büdcə balansının ÜDM-ə faiz nisbəti əvvəlki illərlə müqayisədə 0,6 faiz bəndi artaraq 3,7%, eyni dövrdə dövlət borcunun həcmi isə 1,8 faiz bəndi artaraq 83,3% təşkil etmişdir (Cədvəl 2) .

Cədvəl 2. Dünya ölkələrində məcmu dövlət borcunun və büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Regionlar/Ölkələr	2016		2017		2018		2019	
	Borc	Kəsir	Borc	Kəsir	Borc	Kəsir	Borc	Kəsir
Dünya	83,1	-3,5	82,4	-3,3	81,5	-3,1	83,3	-3,7
İnkişaf etmiş ölkələr	106,7	-2,5	104,5	-2,2	103,9	-2,6	105,2	-3,0
İnkişaf etməkdə olan və orta gəlir qrupuna aid edilən	46,9	-4,8	48,7	-4,4	49,7	-3,8	53,2	-4,8
Avrozona	88,8	-1,5	86,6	-0,9	85,9	-0,5	84,1	-0,7
G-7 (İtaliya istisna olmaqla olmaqla)								
ABŞ	106,8	-3,9	105,2	-3,8	106,9	-5,7	109,0	-5,8
Fransa	96,6	-3,6	96,8	-2,6	98,4	-2,3	98,5	-3,0
AFR	67,9	0,9	63,9	1,0	61,9	1,9	59,8	1,4
Yaponiya	235,6	-3,7	237,6	-4,3	236,5	-2,4	237,4	-2,8
Birləşmiş Krallıq	87,9	-2,9	87,5	-1,8	85,7	-2,2	85,4	-2,1
Kanada	91,1	-0,5	89,7	-0,1	89,7	-0,4	88,6	-0,4
PIIGS								
Yunanıstan	183,5	0,7	181,8	1,1	184,8	0,5	179,2	0,4
İrlandiya	73,6	-0,5	68,6	-0,3	63,6	-0,2	58,6	-0,1
İtaliya	132	-2,5	131,8	-2,3	134,8	-2,2	134,8	-1,6
Portuqaliya	129,9	-2,0	125,7	-3,0	121,9	-0,7	117,6	0,2
İspaniya	99	-4,5	98,4	-3,1	97,6	-2,5	96,5	-2,6

BRICS								
<i>Çin Xalq Respublikası</i>	44,2	-3,7	47,0	-3,9	49,1	-4,7	54,4	-6,4
<i>Hindistan</i>	69,5	-7,2	71,2	-7,2	69,4	-6,3	71,9	-7,4
<i>Rusiya Federasiyası</i>	16,1	-3,6	15,5	-1,5	13,6	2,9	14,0	1,9
<i>Braziliya</i>	78,4	-9,0	84,0	-7,8	87,1	-7,2	89,5	-6,0
<i>Cənubi Afrika Respublikası</i>	51,6	-4,1	53,0	-4,6	56,7	-4,1	62,2	-6,3

Mənbə: BVF-nin "Fiskal icmal" bülleteni, 2018, aprel, oktyabr və 2020-ci il aprel

Dünya üzrə qlobal borcun strukturunda dövlət borcunun əhəmiyyətli payı vardır. *Dövlət sektoru üzrə borc* sonuncu ildə 2018-ci ilə müqayisədə 4,3 trln. ABŞ dolları artaraq 2007-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 35,0 trln. ABŞ dollarından 2019-cu ildə 70,0 trln. ABŞ dollarına yüksəlmişdir. Dövlət sektoru üzrə borcun dünya üzrə məcmu məbləğinin yarısından çoxu ABŞ və Çinə aid olmuşdur.

Ev təsərrüfatlarının borcu isə 2007-ci ildəki 35,0 trln. ABŞ dollarından 2019-cu ildə 48,0 trln. ABŞ dollarına yüksəlmişdir. Artımı sürətləndirən əsas ölkələr olan Çin və Norveç üzrə artım tempi müvafiq olaraq 35% və 30% olmuşdur.

Qeyri-maliyyə korporativ sektorunun borcu üzrə göstərici 2019-cu ildə məcmu ÜDM-in 92%-ə yüksəlmişdir ki, bu da 2007-ci ilin müvafiq göstəricisindən 22,0 faiz bəndi çoxdur. Bu istiqamətdə kəskin artımlar Kanada, Çili, Fransa, Filipin, Sinqapur, Cənubi Afrika Respublikası, İsveçrə, ABŞ və Birləşmiş Ərəb Əmirliyi üzrə müşahidə edilmişdir.

2012-ci ildən başlayaraq Avrozonada büdcə intizamı normalarını müəyyənləşdirərək makroiqtisadi stabilliyi təmin məqsədi daşıyan fiskal addımlar bu regionada müəyyən qədər fiskal intizamı bərpa edə bilmişdir. Amma büdcə balansı üzrə əsasən müsbət meyil müşahidə edilsə də, dövlət borcu üzrə bu hədəflərə tam nail olunmamışdır.

İqtisadi artımla fiskal intizam arasında balansın qorunması ildən-ilə ölkələr üçün çətinləşir. Buna səbəb kimi əsas iki istiqamətdə fiskal risklər göstərilir:

- ✓ dövlət büdcəsinin səhiyyə, pensiya xərclərinin artımı;
 - ✓ təbii resursla zəngin ölkələrin böyük bir qisminə resurs asılılığın güclü olması
- səbəbindən xərclərin strukturunda məhsuldar xərclərin payının artmaması.

Bu şərtlər isə, öz növbəsində, daha çox ölkələri cari ehtiyaclara yönələn büdcə ilə işləməyə sövq edir.

1.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meylləri

Son 15 ildə dünyada hesabatlılıq və şəffaflıqla bağlı problemlərin daha da aktuallaşması ayrı-ayrı ölkələrin bu məsələlərə olan baxış bucağını da dəyişmişdir. Bu bir tərəfdən, ölkələri qeyd edilən istiqamətlərdə yeni institutların yaradılmasına sövq etməklə yanaşı, digər tərəfdən də dövlət idarəetmə sistemində mövcud resursların (kadr, maliyyə, idarə, təşkilat və s.) daha da rəşional istifadə edilməsinə hədəflənir.

Yeni institusional bazanın formalaşdırılması Ali Audit Orqanlarında (AAO) yeni metodoloji baxışın yaranmasını zəruri edir. Bu əsasdan da yeni çağırışlara dürüst cavab

verilməsi üçün Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı (INTOSAI) tərəfindən 2008-ci ildə bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən və ilkin olaraq Əsas Milli Göstəricilər (ƏMG) adlı xüsusi bir işçi qrup formalaşdırılmışdır.

Müasir tələblər və beynəlxalq çağırışlar AAO-ların ölkənin sosial-iqtisadi göstəricilərinin qiymətləndirilməsi, bu göstəricilərin inkişafının ölçülməsi, həmçinin dövlət qurumlarının hesabatlılığı və şəffaflığının yüksəldilməsi məsələlərini öz fəaliyyətində prioritet olaraq müəyyən etmişdir və bu, iki əsas audit metodu ilə həyata keçirilir:

✓ *Milli, o cümlədən makroiqtisadi göstəricilərin auditini nəzərdə tutan audit - makroaudit,*

✓ *Vəsaitlərin səmərəli, qənaətli və nəticəli istifadəsini qiymətləndirən audit fəaliyyət (səmərəlilik (performans)) audit.*

Əsas Milli Göstəricilərin metodoloji bazasının formalaşdırılması üçün 2019-cu ildə INTOSAI təşkilatı “Əsas Milli Göstəricilərin hazırlanması və istifadəsinin auditi ilə bağlı Qaydalar” hazırlamışdır. Bu sənəd dövlət idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin, nəticəliliyinin və qənaətliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində AAO-ların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir.

HAŞIYƏ

INTOSA-ın “Əsas Milli Göstəricilərin hazırlanması və istifadəsinin auditi ilə bağlı Qaydalar”ının metodoloji tələbləri, ilk olaraq, ölkələrdə milli göstəricilərin və bu göstəricilərin konkret hədəflərinin hər hansı bir normativ-hüquqi aktda müəyyənləşdirilməsini zəruri edir. Azərbaycan Respublikasında həmin göstəricilər əsasən aşağıdakı sənədlərdə müəyyən olunmuşdur:

- *“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu;*
- *Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 may 2004-cü il tarixli 75 nömrəli Qərarı ilə təsdiqlənmiş “Dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası Qaydaları”;*
- *“Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə” Strateji Yol Xəritəsi.*

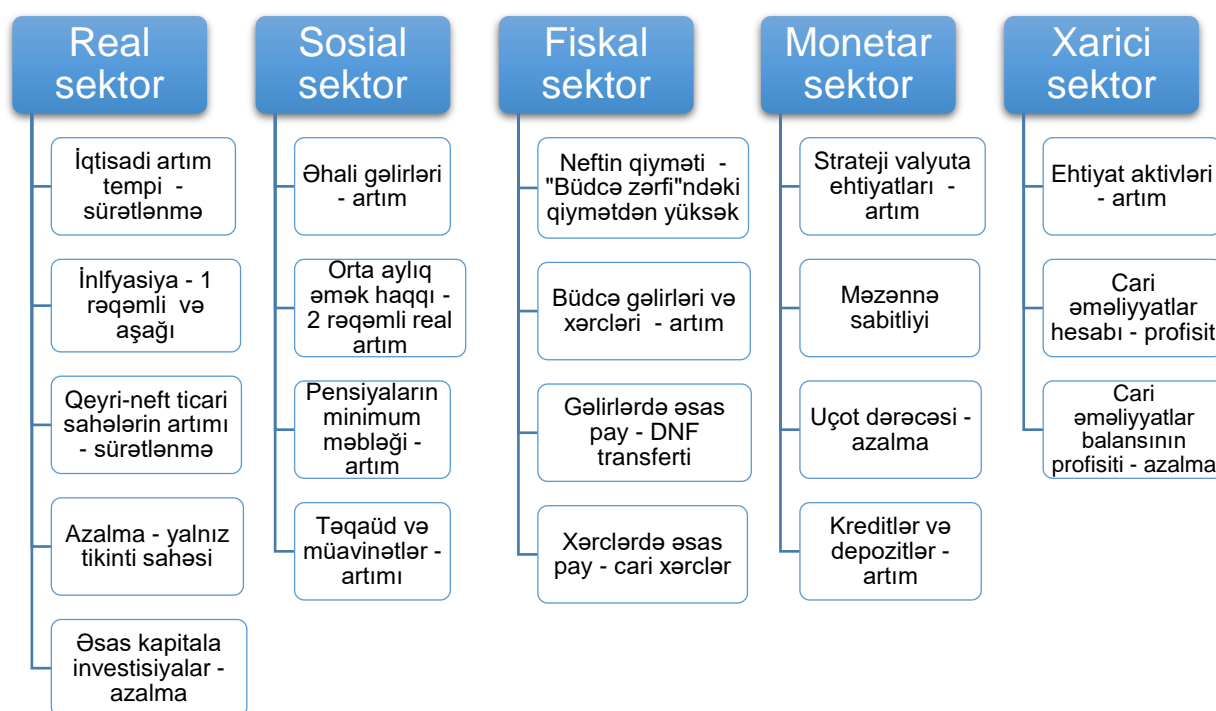
Həmçinin, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri təşəbbüsü çərçivəsində ölkəmiz tərəfindən də müvafiq göstəricilər sisteminin qurulması və qiymətləndirilməsi təcrübəsi həyata keçirilir.

Beləliklə, qeyd etməliyik ki, “Əsas Milli Göstəricilərin hazırlanması və istifadəsinin auditi ilə bağlı Qaydalar”da müəyyən edilən ilkin şərt ölkə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmişdir. Həmçinin diqqətə çatdırılmalıdır ki, “Büdcə sistemi haqqında” Qanun və “Dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası Qaydaları” ilə müəyyən edilən göstəricilər daha çox ümumi büdcə proznozlaşdırılması üçün nəzərdə tutulur və büdcə-vergi siyasətinin hədəflərini müəyyənləşdirmir. Bu istiqamətdə yalnız qeyri-neft baza kəsiri göstəricisi istisnadır. Qaydaların bu göstəricilər üzrə konkret hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı tələbinə dair vurğulanmalıdır ki, Strateji Yol Xəritəsində bir sıra göstəricilər üzrə müəyyən dövr üçün hədəflər konkretləşdirilmişdir.

Beləliklə, Hesablama Palatası müasir çağırışların tələblərinə və INTOSAI tərəfindən müəyyənləşdirilmiş qaydalara uyğun olaraq ölkənin əsas makrogöstəricilərinin təhlilini həyata keçirir. Bu təhlillərin aparılmasında əsas məqsəd mövcud vəziyyətin düzgün dəyərləndirilməsi yolu ilə büdcə parametrlərinə amillərin təsirini müəyyələşdirməkdir.

Qeyd edək ki, əksər ölkələrdə, o cümlədən əsas ticarət tərəfdaşlarında zəifləyən iqtisadi artım fonunda Azərbaycanda 2019-cu il üzrə əsas makroiqtisadi göstəricilərin statistikasını ötən ili stabil iqtisadi il kimi xarakterizə etməyə imkan verir. Belə ki, hesabat ilində Azərbaycan iqtisadiyyatının artımı müşahidə olunmuş, inflyasiya birrəqəmli və aşağı səviyyədə qeydə alınmış, manatın məzənnəsinin sabitliyi təmin edilmişdir (Şəkil 2).

Şəkil 2. Makroiqtisadi şəraiti xarakterizə edən əsas nəticələr

2019-cu ilin əsas makroiqtisadi meyillərini təhlil etmək məqsədilə Hesablama Palatası Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK), həmçinin digər aidiyyəti mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları və qurumlarının müvafiq məlumat və hesabatlarından istifadə edərək aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir:

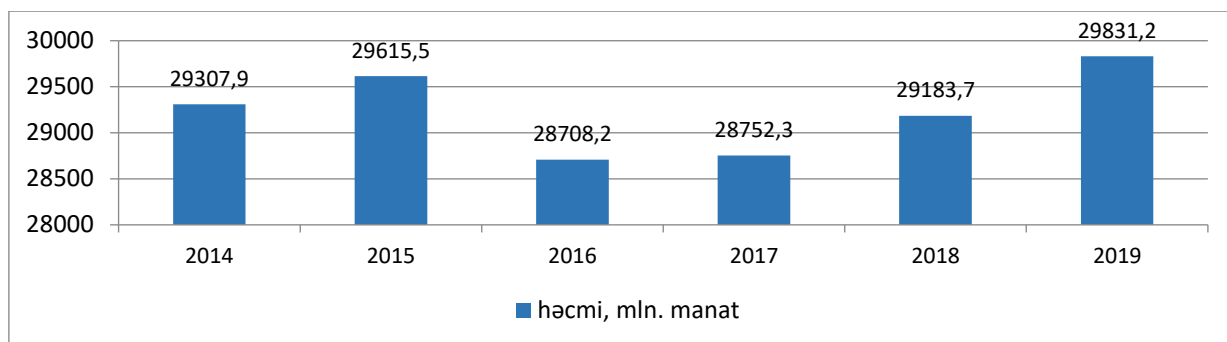
Hesabat ilində faktiki ÜDM həm nominal, həm də real ifadədə proqnozlaşdırılmış göstəricilərdən az olmuş, ÜDM-in real artım tempi nominal artımını üstələmiş və neft ÜDM-də bu fərq əhəmiyyətli olmuşdur.

2019-cu ildə 81681,0 mln. manat həcmində əlavə dəyər istehsal olunmuş, məhsul və xidmətlərin dəyəri real ifadədə 2018-ci il ilə müqayisədə 0,7 faiz bəndi sürətlənərək 2,2% artmışdır.

Hesabat ili üçün ÜDM-in həcmi 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim edilən məlumatlarda ("Büdcə zərfi") göstərilmiş proqnoz göstəricidən nominal ifadədə 274,1 mln. manat, real artım tempindən isə 1,4 faiz bəndi az olmuşdur.

DSK-nın tətbiq etdiyi metodologiyaya əsaslanaraq 2005-ci ilin baza ili olaraq qəbul edilməsi ilə hesablanan ÜDM-in həcmində 2018-ci ilə müqayisədə hesabat ilində artım müşahidə olunmuşdur (Şəkil 3).

Şəkil 3. ÜDM, baza ilinin qiymətləri ilə (baza ili 2005), mln. manatla

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

ÜDM-in həcmi 2018-ci il ilə müqayisədə nominal ifadədə 2,0% artmışdır ki, bu da real artım tempindən 0,2 faiz bəndi azdır (Cədvəl 3).

Cədvəl 3. ÜDM-in illik müqayisəsi

Göstəricilər/Ölçü vahidi	2018*	2019	Nominal temp	Real temp
	mln. manat	mln. manat	%	%
ÜDM	80092,0	81681,0	2,0	2,2
Neft ÜDM-i	33389,4	31289,2	-6,3	0,4
Qeyri-neft ÜDM-i	46702,6	50391,8	7,9	3,5

Cədvəl DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*- 2018-ci il üçün ÜDM üzrə göstəricilər DSK tərəfindən dəqiqləşdirilmiş göstəriciləridir.

ÜDM-in deflyatorunun (ölkə daxilində istehsal olunan bütün məhsul və xidmətlərin qiymət indeksi) mənfi olması (-0,2%) ÜDM-in real artım tempinin nominal artımından yüksək olması ilə nəticələnmişdir. ÜDM-in neft faktoruna görə bölgüsünə əsasən, neft ÜDM-də də nominal artım tempi real artım tempindən əhəmiyyətli fərqlə geridə qalmışdır. Bu isə neft məhsullarının qiymətinin illik müqayisədə ucuzlaşması ilə izah edilir.

Qeyd edək ki, təqdim edilmiş "Büdcə zərfində" ÜDM-in 81955,1 mln. manat həcmində olmaqla, real ifadədə 3,6% artacağı proqnozlaşdırılmış, 2020-ci il üzrə "Büdcə zərfi"ndə bu göstəricilərə düzəliş edilmiş, hesabat ilinin sonuna gözlənilən rəqəmlər müvafiq olaraq, 79126,9 mln. manat və 2,3% kimi müəyyənləşdirilmişdir (Cədvəl 4).

Cədvəl 4. Ümumi daxili məhsula dair proqnoz və fakt göstəricilərinin müqayisəsi

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2019			Proqnoz və icra göstəriciləri arasında fərq
		Proqnoz	Gözlənilən	İcra	
ÜDM	mln. manat	81955,1	79126,9	81681,0	-274,1
real artım tempi	%	3,6	2,3	2,2	-1,4
Neft sektoru	mln. manat	31461,3	29234,9	31289,2	-172,1
real artım tempi	%	3,1	0,8	0,4	-2,7
Qeyri-neft sektoru	mln. manat	50493,8	49892,0	50391,8	-102,0
real artım tempi	%	3,9	3,2	3,5	-0,4
Neftin qiyməti	ABŞ dolları/barel	60	60	66,9	6,9
Neft hasilatı	mln. ton	38,5	37,8	37,5	-1,0

Cədvəl müxtəlif illər üzrə "Büdcə zərfi" və DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

DSK-nın məlumatlarına əsasən, adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 2019-cu ildə 8247,0 manat və ya 4851,2 ABŞ dolları və ya 4332,1 avro olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilə müqayisədə real olaraq 1,3% artım deməkdir. Xatırladaq ki, 2018-ci ildə adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 8156,2 manat və ya 4797,8 ABŞ dolları və ya 4059,0 avroya bərabər olmuşdur.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2019-cu ildə də iqtisadi artımın sürətlənməsində aparıcı rol qeyri-neft sektoruna məxsus olmuş, neft sektoru isə 2018-ci il ilə müqayisədə bir qədər geriləyərək, 2019-cu ildə real ifadədə cəmi 0,4% artmışdır.

Təqdim olunan "Büdcə zərfi"ndə ÜDM-in xərclər üsulu ilə tərkibinin proqnoz göstəricilərinə dair məlumatlar yer almadığı üçün faktiki göstəricilərin proqnozlarla müqayisəsi ÜDM-in sahəvi strukturuna əsasən aparıla bilər. Həmçinin, hesabat ili üzrə büdcə parametrləri 2019-cu ilin proqnozlaşdırılmış makroiqtisadi göstəriciləri ilə müəyyən olduğu üçün, icra göstəricilərinin gözlənilən deyil, proqnozlaşdırılmış göstəricilərdən istifadə etməklə müqayisəsi daha məqsədəuyğun hesab olunur.

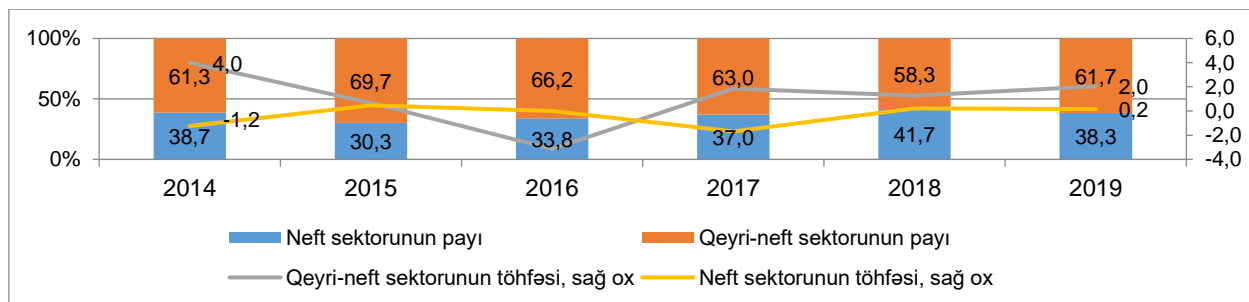
ÜDM-in real artım tempində yuxarıda qeyd olunmuş əhəmiyyətli fərqlin formalaşması, əsasən *neft sektoru* üzrə artım tempinin proqnozlaşdırılmış rəqəmdən 2,7 faiz bəndi az artması ilə izah oluna bilər. Neft hasilatının proqnozlaşdırıldığından 1,0 mln. ton az olmaqla 37,5 mln. ton həcmində yerinə yetirilməsi "OPEK+" sazişi ilə əlaqədar olmuş, bu da öz növbəsində neft ÜDM-nin proqnozlaşdırıldığı kimi 3,1% deyil, 0,4% təşkil etməsinə təsir göstərmişdir.

İqtisadi artımın neft faktoru üzrə dekompozisiyasının təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə də qeyri-neft sektoru iqtisadi artıma daha çox təsir göstərmişdir. Qeyd edək ki, neft sektorunun real artımı hesabat ilində cəmi 0,4% təşkil etmişdir. Neft hasilatının əvvəlki ilə müqayisədə 3,3% azalmasına baxmayaraq, qaz hasilatının 27,7% artması neft sektorunun cüzi də olsa, artması ilə nəticələnmişdir. Qaz hasilatının artması "Şahdəniz" yatağının istismarının ikinci mərhələsinin istifadəyə verilməsi ilə əlaqəlidir.

OPEK-in aylıq hesabatlarında da verilən məlumatlara əsasən, Azərbaycan üzrə günlük neft hasilatı 0,02 mln. barel azalaraq, orta hesabla 0,79 mln. barelə çatmışdır.

Hesabat ilində ÜDM-in 2,2% artması, əsasən *qeyri-neft sektorunun* hesabına mümkün olmuş, neft sahələrinin rolu minimuma enmişdir (Şəkil 4). Baxılan dövrdə qeyri-neft sektorunda 3,9% proqnoza qarşı 3,5% artım müşahidə edilmiş, 50493,8 mln. manat proqnoza qarşı 50391,8 mln. manat əlavə dəyər istehsal edilmişdir. Qeyd edək ki, bu sektor üzrə ilin sonuna gözlənilən artım 3,2%, nominal ifadədə gözlənilən 49892,0 mln. manat nəzərdə tutulmuşdur.

Şəkil 4. ÜDM-in dekompozisiyası, sol oxda sahələrin ÜDM-də payı, %-lə; sağ oxda sahələrin ÜDM-ə töhfəsi, faiz bəndi ilə

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən aparılmış hesablamalar əsasında tərtib edilmişdir.

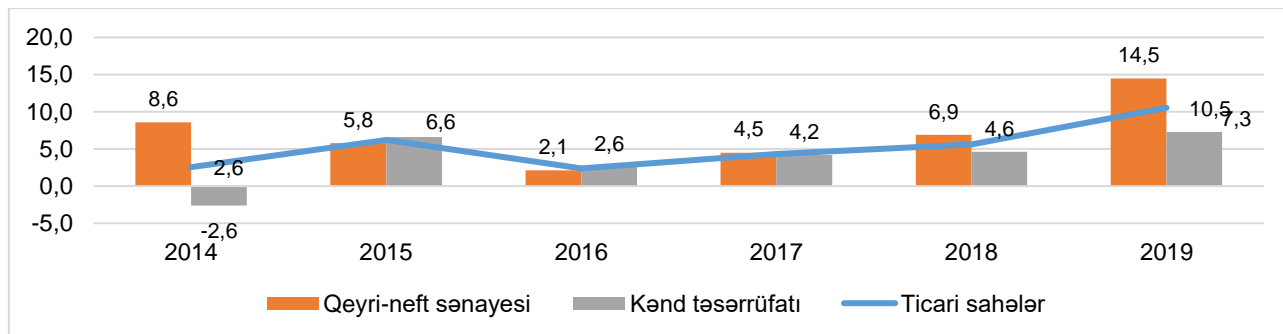
2019-cu ildə ÜDM-in qeyri-neft sahələrinin artımında ticari sahələr əhəmiyyətli rola malik olmuş, qeyri-neft sənayesinin gözləntilərdən daha çox artacağı barədə Hesablama Palatasının 2020-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Rəyində qeyd edilmiş ehtimal hesabat ilində öz təsdiqini tapmışdır.

Qənaətbəxş haldır ki, qeyri-neft sahələrinin artımı daha çox ticari sahələrin sayəsində mümkün olmuş, qeyri-neft sənayesi və kənd təsərrüfatı yüksək artım tempinə görə digər sahələrdən fərqlənmişdir. Lakin ticari sahələrin qeyri-neft ÜDM-nə müsbət töhfəsi qeyri-ticari sahələrdən üstün olsa da, qeyri-ticari sahələrin əlavə dəyər istehsalında payı (80,0%-dən çox) hələ də böyük olaraq qalır.

Məlumat üçün bildirik ki, ölkə iqtisadiyyatının ticari sektorları dedikdə, ölkə tərəfindən ixrac edilən məhsulların istehsalının həyata keçirildiyi sahələr nəzərdə tutulur ki, bunlar da sənaye və kənd təsərrüfatını özündə ehtiva edir. Ticari sahələrin inkişafı ölkənin ixrac potensialından xəbər verməklə, təbii məhsullar və emal olunan məhsullar alt bölmələrinə ayrılır. Azərbaycanda isə ixrac məhsulları arasında neft faktorunun dominantlığını nəzərə alıb, ticari sektorların da bu təbii resurs üzrə dekompozisiyasına baxmaq daha münasibdir. Belə olduğu halda, kənd təsərrüfatı məhsulları və qeyri-neft sənayesinin inkişaf dinamikası əhəmiyyət kəsb edir. Qeyri-ticari sahələr isə ixrac edilməyən və ölkə daxilində tələbi ödəyən xidmət sahələrini özündə ehtiva edir (tikinti, ticarət, təhsil, səhiyyə və s.).

Qeyri-neft sektorunun 3,5% artmasında dominant mövqe ticari sektorun əsas hərəkətverici qüvvəsi olan qeyri-neft sənayesinə məxsus olmuş, qeyri-neft ÜDM-nin 7,4%-ni təşkil edən bu sahə artım tempinə görə sahələr arasında ikinci olmuşdur (Şəkil 5). Məlumat üçün qeyd edək ki, ən yüksək artım tempi 15,9% təşkil etməklə informasiya və rabitə sektorunda müşahidə edilmişdir.

Şəkil 5. Ticari sahələr üzrə real artım tempi, %

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən aparılmış hesablamalar əsasında tərtib edilmişdir.

İlkin olaraq 2019-cu ildə qeyri-neft sənayesi üzrə real artım tempinin 9,7% olacağı proqnozlaşdırılsa da, ilin sonuna gözlənilən göstərici nisbətən artırılaraq 11,5% səviyyəsində müəyyən olunmuş, faktiki icra isə 14,5% təşkil etmişdir. **Məlumat üçün qeyd edək ki, Hesablama Palatasının 2020-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Rəyində 2019-cu ilin ötən dövrü üzrə mövcud statistik göstəricilər əsasında qeyri-neft sənayesinin artım tempinin gözlənilən göstəricidən daha böyük olacağı göstərilmişdir.**

Məhsul buraxılışı qeyri-neft sənayesinin alt sahələrini təşkil edən istiqamətlər üzrə əldə edilmiş nəticə ilkin proqnozlaşdırılmış və daha sonra ilin sonu üçün dəqiqləşdirilmiş gözlənilən nəticələrdən fərqli olmuşdur (Cədvəl 5).

Cədvəl 5. 2019-cu ildə ayrı-ayrı məhsul növləri üzrə ümumi buraxılış həcmnin proqnoz və faktiki göstəricilər üzrə müqayisəsi, mln. manat

Qeyri-neft emal sənayesinin alt sahələri	Proqnoz	Gözlənilən	İcra
Tikinti materiallarının istehsalı	778,0	812,2	766,8
Toxuculuq sənayesi	224,5	288,1	299,8
Metallurgiya sənayesi	552,1	539,4	514,7
Hazır metal məmulatlarının istehsalı	328,4	227,8	244,6
Maşın və avadanlıqların istehsalı	483,5	307,7	217,4
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	506,4	462,1	482,9
CƏMİ	2872,9	2637,3	2526,2

Cədvəl DSK və müvafiq illər üzrə "Büdcə zərfi"nə daxil edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

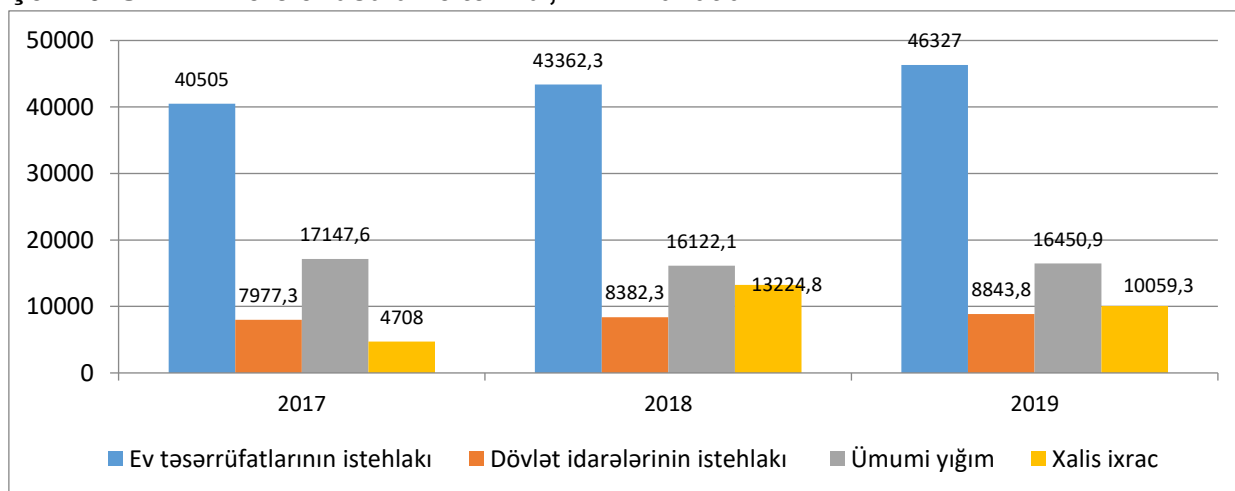
Qeyri-neft sənayesində olduğu kimi, kənd təsərrüfatı da proqnozlaşdırılan (4,6%) və gözlənilən (5,2%) rəqəmlərdən çox artmış, 7,3% real artım tempi ilə ÜDM-in artımına müsbət töhfə vermişdir. Nominal ifadədə 4669,6 mln. manat əlavə dəyərə malik olan kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatının ÜDM-də payı nisbətən yüksələrək 5,7%-ə çatmışdır.

ÜDM-in xərclər üsulu ilə tərkibinin təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə 2018-ci ildən fərqli olaraq, tələb faktorları arasında tək cə xalis ixrac komponenti azaldıcı təsir göstərmiş və bununla da, iqtisadi artıma daxili tələb faktorları vasitəsilə nail olunmuşdur.

ÜDM-in məcmu tələb müstəvisində təhlilinə əsasən, 2019-cu ildə ÜDM-in 2,2% artması daha çox *ev təsərrüfatlarının istehlakının* artması səbəbindən olmuşdur (Şəkil6).

Hesabat ilində məcmu tələbin təxminən yarısını təşkil edən ev təsərrüfatlarının istehlakı baxılan dövrdə real ifadədə əhəmiyyətli artım nümayiş etdirməklə, məcmu tələbin artımının aparıcı qüvvəsi olmuşdur. Ev təsərrüfatları tərəfindən istehlak həcmnin çoxalması il ərzində bir neçə mərhələ və istiqamətdə həyata keçirilmiş sosial tədbirlərin reallaşmasının nəticəsi kimi izah oluna bilər. Əsasən əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsinə xidmət edən bu tədbirlər tələbin stimullaşdırılmasına xidmət etmiş və bununla da iqtisadi artıma müsbət töhfə vermişdir. Statistik məlumatlar onu göstərir ki, il ərzində əhalinin gəlirləri nominal ifadədə 7,4%, inflyasiya nəzərə alınmadan isə 4,7% artmışdır. Bununla yanaşı, orta aylıq əmək haqqı real ifadədə 13,6% artmışdır ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 12,9 faiz bəndi daha çoxdur.

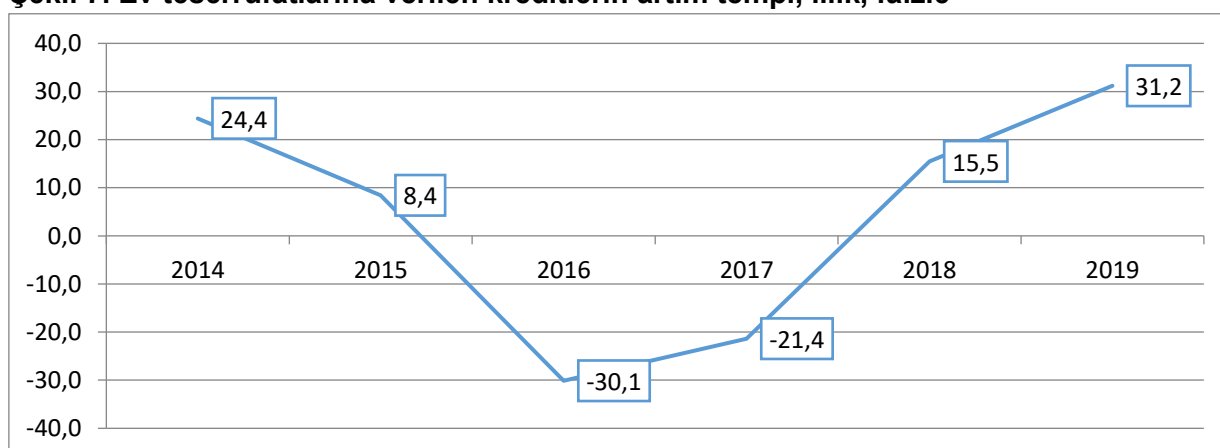
Şəkil 6. ÜDM-in xərclər üsulu ilə tərkibi, mln. manatla

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ev təsərrüfatları tərəfindən istehlak həcmının artmasına bank-maliyyə institutları da istehlak kreditləri vasitəsilə dəstək vermiş və baxılan dövrdə istehlak kreditlərinin həcmi 31,2% artaraq tələbi stimullaşdırmışdır (Şəkil 7).

Şəkil 7. Ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərin artım tempi, illik, faizlə

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Son 2 ildə əhəmiyyətli dərəcədə sürətlənən ev təsərrüfatlarının borclanması əhalinin maliyyə arxayınlığı və tələbinin canlanmasından xəbər versə də, növbəti dövrlərdə də belə davam edəcəyi təqdirdə təhlükəli borc köpüyünə çevrilə bilər.

Növbəti müsbət təsir payına malik olan məcmu tələb elementi *dövlət idarələrinin istehlakının* artması olmuşdur ki, bu daha çox sosial paket çərçivəsində reallaşdırılan əmək haqqı artımının büdcə təşkilatlarına da tətbiq edilməsi ilə əlaqəlidir. Belə ki, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, iqtisadi təsnifata uyğun olaraq, əməyin ödənişinə 2018-ci ilə nisbətən 13,3% çox, malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınmasına isə 8,5% çox vəsait yönəldilmişdir. Əmək haqqı ödənişinin nisbətən böyük çəkiyə malik olduğunu nəzərə alsaq, əmək haqqı artımı faktorunun müsbət töhfəsinin mal alışı ilə müqayisədə daha çox olduğunu görürük.

Digər tələb determinantı olan *əsas fondların ümumi yığımı* da sadaladığımız digər faktorlar kimi iqtisadi artıma müsbət töhfə vermişdir və bu töhfədə ümumi yığımın

komponenti olan dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarının payı da əhəmiyyətlidir. ÜDM-də xüsusi çəkisi 20,1% olan ümumi yığım 2019-cu ildə 16450,8 mln. manat qeydə alınmış, müvafiq göstərici 2018-ci ildə 16122,1 mln. manata bərabər olmuşdur. Ümumi yığım il ərzində nominal ifadədə 2% artmışdır.

Xalis ixrac komponentinin 23,9% azalması ixrac həcmnin illik müqayisədə 7,3% azalması, idxal həcmnin isə cüzi artması (0,04% artım) ilə əlaqəli olmuşdur. İxrac həcmnin azalması əsasən dünya bazarında xam neft qiymətinin əvvəlki ilə müqayisədə azalması səbəbi ilə izah edilir.

Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların real həcmnin azalması tikinti sektorunda əhəmiyyətli azalmanın səbəbi olmuş, bu sektor üzrə ilkin olaraq müsbət artım tempi proqnozlaşdırılsa da, hesabat ilinin sonuna müşahidə olunan azalma ilin sonuna gözlənilən azalmadan da böyük olmuşdur.

Hesabat ilində qeyri-ticari sahələrin arasında əhəmiyyətli mövqeyə malik olan tikinti sektoru üzrə ilkin olaraq proqnozlaşdırılan 2,5% artıma 2020-ci ilin "Büdcə zərfi"ndə 2,4% azalma olmaqla düzəliş edilmişdir. Lakin proqnozlaşdırılan artım və gözlənilən zəif azalma qarşılığında tikinti sektoru əhəmiyyətli dərəcədə – 6,1% azalmış və bununla da qeyri-neft ÜDM-nə artırıcı təsir edəcəyi fərz olunsada, ÜDM-ə 0,5 faiz bəndi, qeyri-neft ÜDM-nə isə 0,8 faiz bəndi azaldıcı təsir etmişdir. Tikinti sektorunda əhəmiyyətli azalmanın səbəbi əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların real həcmnin azalması ilə bağlı olmuş, bu investisiyalar proqnozlaşdırılan və gözlənilən artımlar qarşılığında hesabat ilində 2,3% azalmışdır.

DSK-nın məlumatlarına əsasən, əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin dəyərində sənayedən sonra ikinci böyük çəkiyə (cəmi vəsaitlərin 20,9%-i) malik olan tikinti sahəsinə yönəldilmiş vəsaitlər baxılan dövr ərzində 5,6% azalmışdır.

Məlumat üçün bildirək ki, 2019-cu il üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun 6371,2 mln. manat vəsaiti əhatə edəcəyi proqnozlaşdırılsa da, icra rəqəmi 6199,4 mln. manat həcmində reallaşdırılmış, proqnozla müqayisədə 97,3% icra edilmişdir.

Qeyd edək ki, tikinti sektoruna dair 2018-ci il üzrə də proqnoz və faktiki göstəricilər arasında əhəmiyyətli fərq müşahidə edilmiş, artım proqnozlaşdırıldığı halda azalma qeydə alınmışdır (Cədvəl 6). Həmin il üzrə əsas kapitalla investisiyaların faktiki tempi ilə proqnozlaşdırılan rəqəm arasında fərq daha böyük olmuşdur.

Cədvəl 6. Qeyri-ticari sahələr üzrə real artım tempi, %

Sahələr	2018			2019		
	Proqnoz	Gözlənilən	İcra	Proqnoz	Gözlənilən	İcra
Tikinti	0,2	1,8	-8,8	2,5	-2,4	-6,1
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	3,5	3,5	3,0	3,3	3,5	3,6
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	6,6	7,2	7,6	6,7	5,3	6,4
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	2,5	3,4	7,7	5,2	3,4	1,0
İnformasiya və rabitə	5,1	5,0	9,8	6,2	10,9	15,9
Sosial və digər sahələrdə yaradılmış əlavə dəyər	1,4	1,8	1,6	2,0	1,8	3,3

Cədvəl müxtəlif illər üzrə "Büdcə zərfinə daxil edilən məlumatlar və DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2019-cu il üçün investisiyaların mənbələri üzrə proqnoz və icra göstəriciləri əks istiqamətli olmuş, əsasən iki sahəyə investisiya qoyuluşlarının həcmində müşahidə edilən azalma əsas kapital qoyuluşları üzrə azalmanı şərtləndirmiş, neft sektoruna yönəldilmiş investisiyalara dair artım gözləntilərinə optimist yanaşma barədə Hesablama Palatasının 2020-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Rəyində əks etdirilmiş ehtimal hesabat ilidə öz təsdiqini tapmışdır.

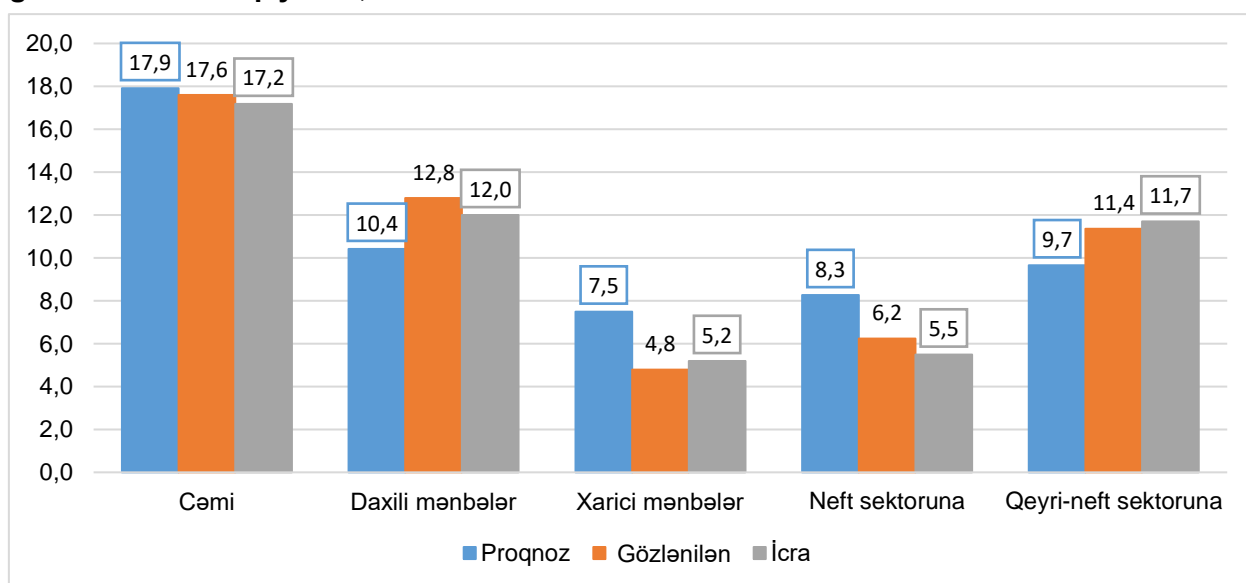
2018-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə əsas kapitalla investisiyaların real həcmində azalma tempi zəifləmiş, dövrün sonuna 2,3% azalma müşahidə edilmişdir. Qeyd edək ki, neft və qeyri-neft komponentləri üzrə baxdıqda azalma neft sektoru hesabına formalaşmışdır. Maliyyələşmə mənbələrinə gəldikdə isə, azalma xarici maliyyələşdirmə mənbələri üzrə qeydə alınmışdır. Müvafiq olaraq qeyri-neft sektoru və daxili maliyyələşmə mənbələri üzrə müşahidə edilən artım cəmi investisiyalar üzrə artımın təmin olunması üçün yetərli olmamışdır.

Sahəvi təsnifata gəldikdə qeyd edək ki, ümumi investisiyaların həcmində xüsusi çəkisi 50,2% olan sənaye sahəsinə yönəldilmiş vəsaitlərin həcmi 0,4% azalmış, emal sənayesinin maliyyələşdirilməsinə istiqamətlənmiş vəsaitlərin 58,0% artması sənayenin əsas alt sahəsi olan mədənçıxarma sənayesinə yönəldilmiş investisiya həcmində 9,1% azalmasının neqativ təsirini kompensasiya edə bilməmişdir.

Sənaye sahəsindən əlavə tikinti sahəsinə də yönəldilmiş vəsaitlərin həcmində azalması cəmi investisiya həcmində azalmasına öz azaldıcı təsirini vermişdir.

2019-cu il üzrə təqdim edilmiş "Büdcə zərfi"ndə daxili və xarici investisiyalar, eləcə də qeyri-neft və neft sahələrinə yönəldilmiş investisiyalar üzrə proqnozlar faktiki göstəricilərlə tam ziddiyyət təşkil etmişdir. Belə ki, daxili mənbələr hesabına, həmçinin qeyri-neft sektoru üzrə vəsaitlər proqnozlaşdırılmış məbləğdən çox olmuş, xarici maliyyələşdirmə mənbələri, eləcə də neft sektoru üzrə isə proqnoz məbləği ilə müqayisədə daha az investisiya yönəldilmişdir (Şəkil 8)

Şəkil 8. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar və tərkibinin proqnoz və faktiki göstəricilərlə müqayisəsi, mlrd. manat

Şəkil müxtəlif illər üzrə "Büdcə zərfi"nə daxil edilmiş məlumatlar və DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Məlumat üçün qeyd edək ki, 2020-ci il üzrə “Büdcə zərfi”nə dair Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmış Rəydə 2019-cu ilin baxılan dövrü ərzində mütəmadi olaraq azalmaqda davam edən əsas kapitalla investisiyalar, o cümlədən neft sektoruna yönəldilmiş investisiyalara dair artım gözləntilərinə optimist yanaşmanın tətbiq olunduğu vurğulanmışdır.

Xatırladaq ki, cəmi investisiyaların real ifadədə 2,2% artacağı proqnozlaşdırılsa da, sonradan gözləntilər 1,9 faiz bəndi azaldılaraq 0,3% artıma endirilmiş, faktiki yönəldilmiş vəsaitlərin real həcmi isə 2,3% azalmışdır.

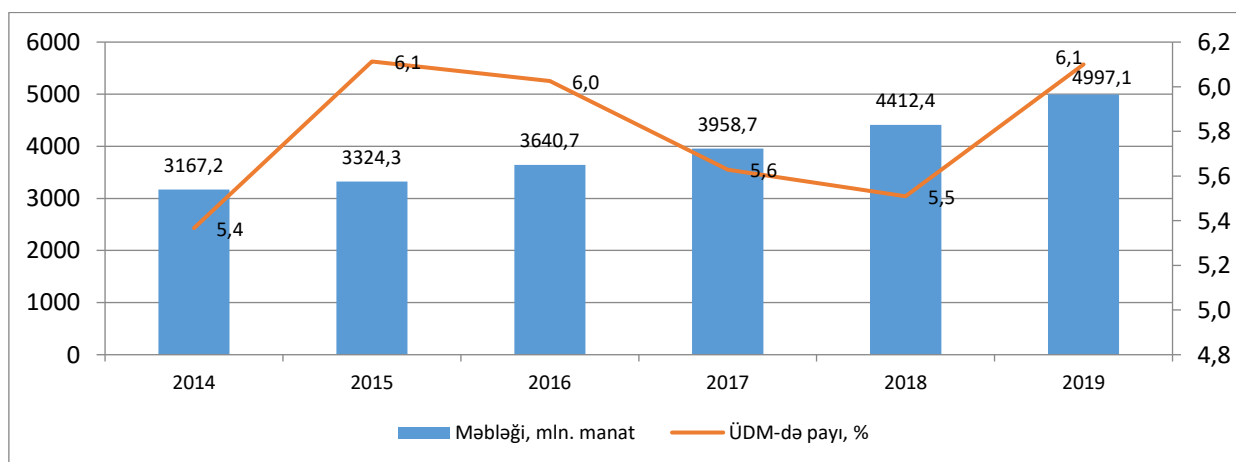
Hesabat ilində əhalinin gəlirləri proqnozlaşdırılmış göstəricilərdən az olsa da, inflyasiyanın aşağı səviyyəsi ilə müqayisədə gəlir və əmək haqqının artım tempinin daha yüksək olması 2019-cu ildə həm əhalinin gəlirlərinin, həm də orta aylıq əmək haqqının real ifadədə artması ilə nəticələnmişdir.

Sosial müstəvidə digər illərdən əhəmiyyətli fərqlənən 2019-cu ildə əhalinin gəlirləri 57035 mln. manat olmuş, real ifadədə 4,7% artmışdır. Gəlirlərin faktiki qeydə alınmış həcmi proqnozlaşdırıldığından və gözlənilmədiyindən müvafiq olaraq, 2204,6 mln. manat və 1353,1 mln. manat az olsa da, orta aylıq əmək haqqı əksinə olaraq, gözlənilən rəqəm ilə müqayisədə daha çox olmuşdur. Belə ki, orta aylıq əmək haqqı 641,7 manat proqnozlaşdırılmaqla sonradan azaldılaraq 620,4 manata endirilmiş, faktiki olaraq isə 634,8 manat qeydə alınmışdır.

Məlumat üçün bildirək ki, hesabat ilində əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə həyata keçirilmiş sosial paket nəticəsində sosial müavinətlər və təqaüdlər, eləcə də minimum əmək haqqı orta hesabla 92%, minimum pensiyanın məbləği 72% artırılmışdır. Bu tədbirlərin reallaşdırılması nəticəsində iqtisadi təsnifata uyğun olaraq, sosial sahəyə yönəldilmiş xərclərin həcmi illik qiymətləndirmədə 7,8% artmış, 2018-ci ilə müqayisədə orta aylıq əmək haqqı və əhali gəlirləri yüksəlmiş, bununla yanaşı inflyasiyanın da aşağı və birrəqəmli tempə qeydə alınması sözügedən göstəricilərin real ifadədə nəzərəcarpacaq artımına səbəb olmuşdur. Baxılan dövrdə real orta aylıq əmək haqqı təqribən 14,0% artmışdır.

Hesabat ilində əmək haqqı fondunun ÜDM-də payı əvvəlki ilə müqayisədə 0,6 faiz bəndi yüksələrək 6,1%-ə çatmışdır (Şəkil 9).

Şəkil 9. Əməyin ödənişi xərcləri və onun ÜDM-də payı

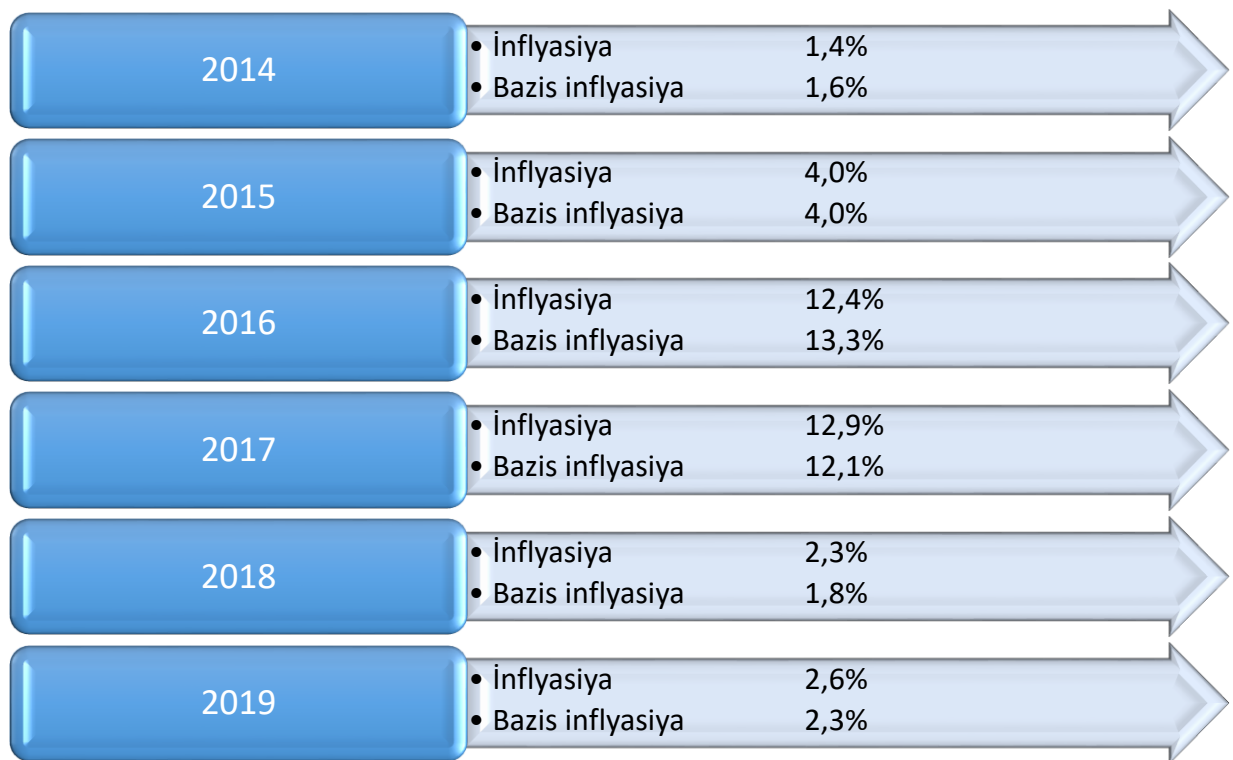
Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar və DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İnflyasiya səviyyəsi hesabat ili üçün proqnozlaşdırılmış göstəricilərdən az olmuş, manatın məzənnəsində müşahidə edilən sabitlik inflyasiya göstəricisinin də müəyyən edilmiş sərhədlər daxilində olmasına şərait yaratmışdır.

Növbəti mühüm makroiqtisadi göstərici olan inflyasiya baxılan dövr ərzində qənaətbəxş səviyyədə olmuş, ikinci ildir ki, birrəqəmli səviyyədə qalmaqda davam etmişdir. 2019-cu ilin “Büdcə zərfi”ndə 3,8% inflyasiya proqnozlaşdırılsa da, sonradan növbəti ilin “Büdcə zərfi”ndə bu rəqəm bir qədər azaldılaraq 3,2% inflyasiya gözləntisi ilə əvəzlənmişdir. DSK-nın məlumatlarına əsasən, 2019-cu il üzrə faktiki orta illik inflyasiya 2,6% qeydə alınmışdır.

Baxılan dövr ərzində qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsullar və xidmətlər, eləcə də mövsümi xarakter daşıyan kənd təsərrüfatı məhsulları nəzərə alınmadan hesablanan bazis inflyasiyası 2,3% təşkil etmişdir (Şəkil 10). Bu isə mövsümi amillərin inflyasiyaya artırıcı təsirindən xəbər verir.

Şəkil 10. İnflyasiya və bazis inflyasiyası, orta illik, %

Şəkil DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı (AMB) tərəfindən də inflyasiya üçün hədəf dəhlizi (4 ± 2) kimi müəyyən edilmiş, faktiki inflyasiya hədəf diapazonunda formalaşmışdır. İl ərzində inflyasiyanın aşağı templərə malik olmasına manatın məzənnəsində sabitliyin müşahidə olunması, əsas ticarət tərəfdaşlarının valyutasında ucuzlaşma ilə əlaqədar olmuş, eləcə də izafi pul kütləsinin azaldılması məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən sterilizasiya tədbirləri inflyasiyaya neytrallaşdırıcı təsir göstərmişdir. Lakin 2018-ci ilə nisbətən inflyasiyanın bir qədər artması sosial xərclərin artımının təşviq etdiyi tələb canlanması ilə izah oluna bilər.

Mal və xidmətlər üzrə təsnifatə əsasən, qruplar arasında daha çox bahalaşma ərzaq məhsulları, içkilər və tütün məmulatları qrupunda qeydə alınmış, bu qrup üzrə qiymət

indeksi əvvəlki illə müqayisədə 3,8% artmışdır. Digər qruplardan qeyri-ərzaq məhsulları üzrə 1,2%, xidmətlər üzrə 2% bahalaşma qeydə alınmışdır.

Ümumiyyətlə, aylıq göstəricilərin dinamikası onu göstərir ki, inflyasiya mülayim templərlə hərəkət etmiş, aylıq qiymət dəyişməsi (-0,5%)-(+0,6%) intervalında dəyişmişdir. Müşahidə olunmuş ucuzlaşmalar ənənəvi olaraq mövsümi xarakter daşımış və yay aylarında qeydə alınmışdır.

Orta illik qiymətləndirmədə istehsalçı qiymət indekslərindən sənaye məhsulları üzrə 3,2%, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə isə 4,4% artım müşahidə olunmuş, nəqliyyat xidmətləri üzrə isə 0,8% azalma izlənmişdir.

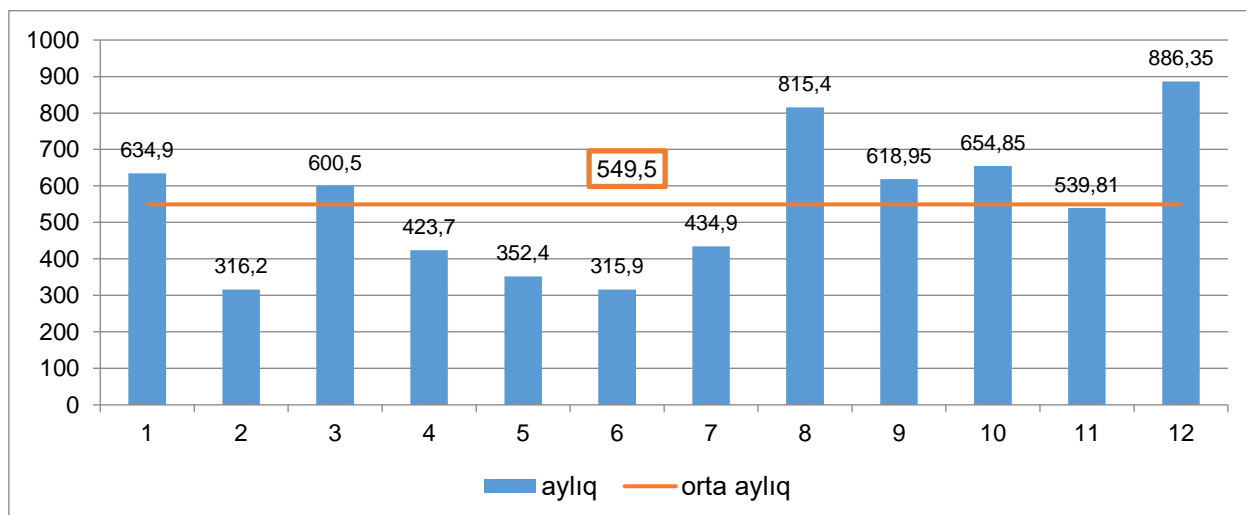
2019-cu il ərzində manatla geniş pul kütləsi artmaqda davam etmiş, pul bazasının artımına valyuta satışlarında aylar üzrə orta göstəricidən kənarlaşmaların böyük olması təsir göstərmiş, AMB faiz dəhlizinin parametrlərini il ərzində bir neçə mərhələdə azaltmasına baxmayaraq hərraclarda banklar tərəfindən olan tələb təklifi üstələmişdir.

2018-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə hesabat ilinin sonuna manatla geniş pul kütləsində 24,5% artım müşahidə olunmuşdur. Bu artım, əsasən banklardan kənar nağd pul kütləsi olan M0 aqreqatının artması ilə izah olunur. Mərkəzi Bank tərəfindən ən çevik şəkildə idarə oluna bilən pul bazasının (yeni dövriyyədəki nağd pul və kommersiya banklarının AMB-da müxbir hesablarının qalıqları) həcmində də artım qeydə alınmış, 01.01.2020 tarixinə manatla pul bazası ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 27,3% daha çox olmuşdur. Sosial sahəyə yönəldilmiş büdcə xərclərinin artmasından qaynaqlanan bu artım son 8 ildə ən yüksək artım tempi olmuş, sonuncu dəfə yüksək artım 2011-ci ildə müşahidə edilmişdir.

Baxılan dövr ərzində manatın məzənnəsi proqnozlaşdırıldığı kimi sabit qalmış və qiymətlərin stabilliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətli rola malik olmuşdur.

Bazarın xarici valyutaya olan tələbinin ödənilməsi məqsədilə Dövlət Neft Fondu və Mərkəzi Bankın birgə iştirakı ilə valyuta hərracları keçirilmiş, il ərzində 6593,86 mln. ABŞ dolları satılmış və nəticədə "Büdcə zərfi"ndə DNF-in dövlət büdcəsinə transferi üçün nəzərdə tutulmuş 11364,3 mln. manat vəsait tam həcmdə reallaşdırılmışdır. Valyuta hərraclarının aylar üzrə tərkibinə əsasən, aylıq satış həcmi 315,9-886,35 mln. ABŞ dolları intervalında dəyişmiş, ən az vəsait iyun ayında, ən çox vəsait isə dekabr ayında satılmışdır – 886,35 mln. ABŞ dolları. İlin birinci yarısında valyuta satışları zamanı tələbin təklifdən az olması satış həcminə təsir göstərmiş, həmin müddət ərzində transfer proqnoza uyğun icra oluna bilməmişdir. Valyuta satışlarında aylar üzrə orta göstəricidən kənarlaşmaların böyük olması pul bazasının da artımına təsir göstərmişdir. Məsələn, ilin birinci yarısında ötən ilin sonu ilə müqayisədə 831,2 mln. manat artan manatla pul bazası dekabr ayında noyabr ayı ilə müqayisədə 1,5 mlrd. manat daha çox olmuşdur.

Şəkil 11. Dövlət Neft Fondunun 2019-cu il ərzində valyuta satışları, mln. ABŞ dolları ilə

Şəkil DNF-in aylıq statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Pul kütləsinin artdığı dövrdə iqtisadiyyatın pul kütləsi ilə təmin olunma səviyyəsini xarakterizə edən monetləşmə əmsalı M2 aqreqatı üzrə 22,3% təşkil etmişdir ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 4,0 faiz bəndi yüksəkdir (2018-ci ildə 18,3%).

HAŞIYƏ

Monetləşmə əmsalı iqtisadiyyatın likvid maliyyə aktivlərlə təminatını xarakterizə edən iqtisadi göstərici olub, pul kütləsinin ÜDM-ə nisbəti vasitəsilə ifadə olunur. Monetləşmə əmsalı pul funksiyasını yerinə yetirə biləcək maliyyə aktivlərinin iqtisadi əməliyyatlar üçün yetərliliyini ifadə etməklə, iqtisadi aktivliyə müsbət təsir edir. Əmsalın ölçülərinə dair təsdiqlənmiş normativlər mövcud olmasa da, beynəlxalq təcrübədə iqtisadiyyatı və bank sistemi inkişaf etmiş ölkələrdə monetləşmə əmsalı 50%-dən yuxarı olduğu halda qənaətbəxş hesab edilir. Məsələn, 2018-ci il üzrə bu əmsal ABŞ-da 70,8%, Böyük Britaniyada 64,3%, Almaniyada 89,1%, Fransada 92%, Rusiyada 43,2%-ə bərabər olmuşdur.

Sürətlə artan pul kütləsinin inflyasiyaya təsirinin qarşısını almaq məqsədilə AMB tərəfindən adekvat tədbirlər həyata keçirilmiş, dövriyyədə olan artıq pul kütləsinin sterilizasiyası məqsədilə həm depozit hərracları, həm də müxtəlif müddətli notların emissiyası həyata keçirilmişdir. Qeyd edək ki, AMB faiz dəhlizinin parametrlərini il ərzində bir neçə mərhələdə azaltmış və bu azalma həm depozit hərracları, həm də notlar üzrə faiz dərəcələrində özünü göstərmişdir. Lakin banklarda artıq maliyyə resursları çox olduğu üçün bu monetar alətlərdən əldə olunan gəlirliliyin mütəmadi olaraq azalmasına baxmayaraq, hər dəfə bu alətlərə banklar tərəfindən olan tələb təklif olunan depozit və not məbləğindən dəfələrlə çox olmuşdur. İlin əvvəllərində tələb/təklif nisbəti 2-3 dəfə olsa

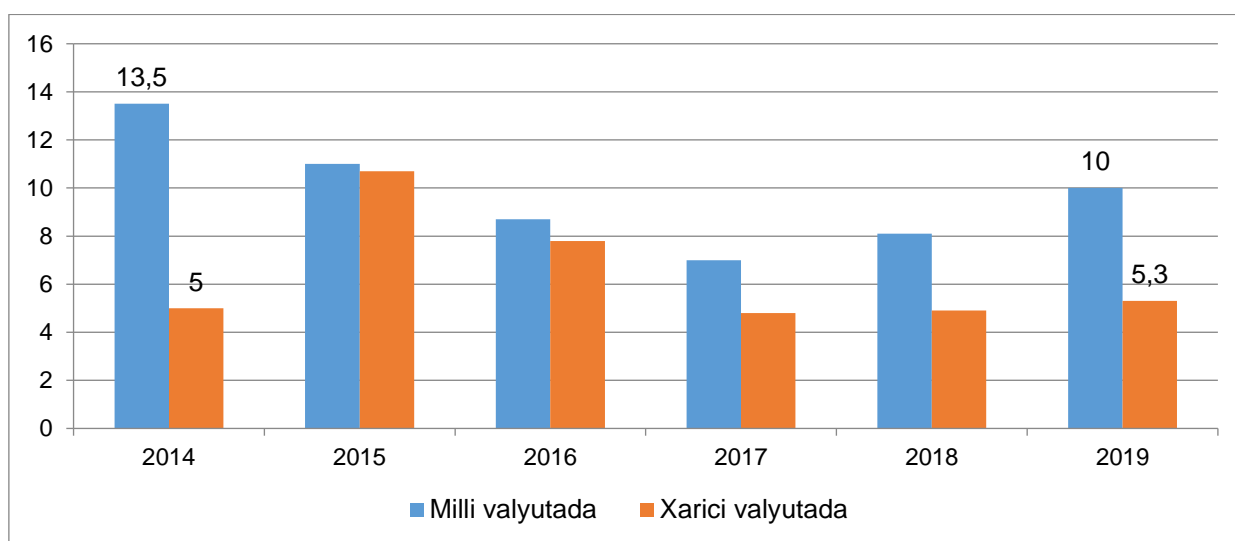
da, sonradan bu nisbət 5-7 dəfəyə yüksəlmişdir ki, bu da banklar vasitəsilə iqtisadi aktivliyə təsir mexanizminin zəifliyindən xəbər verir.

AMB bankların iqtisadi aktivlikdə rolunu stimullaşdırmaq məqsədilə uçot dərəcələrini azaltmış, ilin əvvəlində 9,75%-dən ilin sonunda 7,5%-ə endirilmişdir. 2019-cu il üzrə statistik məlumatlara əsasən, uzun müddətdir azalmaqda davam edən yenidən maliyyələşdirmə kreditlərində noyabr ayında əvvəlki aya nisbətən 130,9 mln. manat artım müşahidə edilmişdir. İlin sonunda yenidən maliyyələşdirmə həcmi 681,7 mln. manat olmuş və əvvəlki ilə müqayisədə 6,2% azalmışdır.

İstehlak kreditlərinin artım tempinin biznes kreditləri üzrə müvafiq göstəricini üstələməsi il ərzində təqdim olunmuş kreditlərin artımının əsasən istehlak kreditlərinin artımı hesabına təmin edilməsi ilə nəticələnmiş, əhalinin əmanətlərində artım müşahidə olunsada, 2018-ci ilə müqayisədə yığma meyillilik əmsalı ötən ilə müqayisədə cüzi azalmışdır.

2019-cu ildə təqdim olunmuş kreditlərdə əvvəlki ilə müqayisədə 17,5% artım müşahidə edilmiş, bu artım, əsasən milli valyutada olan kreditlərin hesabına mümkün olmuşdur (Şəkil 12). Kredit portfelinin sağlamaşdırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində bank aktivlərinin keyfiyyətində nisbətən yaxşılaşma müşahidə olunmuş, vaxtı keçmiş kreditlərin həcmi 2018-ci ilə müqayisədə 19,7% azalaraq, cəmi portfelin 8,3%-ə bərabər olmuşdur (2017-ci il 13,8%, 2018-ci il 12,2%).

Şəkil 12. Kredit portfel, valyutalar üzrə, dövrün sonuna, mlrd. manatla

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xatırladaq ki, fiziki şəxslərin problemli kreditlərinin həlli ilə bağlı 2019-cu ilin aprel ayından başlayaraq, ümumilikdə 639,1 mln. manat kompensasiya məbləğinin ödənilməsi həyata keçirilmişdir (Mənbə: Hökumətin Hesabatı). Eləcə də, fiziki şəxslərin problemli kreditlərinin restrukturizasiyası məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən 214,8 mln. manat məbləğində ayrılmış kredit vəsaitləri dövlət zəmanəti ilə təmin olunmuşdur (mənbə: Maliyyə Nazirliyi).

Kreditlərin sahəvi strukturuna gəldikdə isə, ölkə prezidenti, eləcə də AMB-nin sədri tərəfindən qeyd edildiyi kimi, kreditlər, əsasən istehlak kreditləri hesabına artmış, biznes

kreditləri artım tempinə görə bu kreditlərdən geridə qalmışdır. Məsələn, AMB-nin aylıq statistik bülletenlərinə əsasən, cəmi kredit məbləği 15298,2 mln. manat olmuş, bu məbləğin 45,6%-i ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür. 2018-ci il ilə müqayisədə ev təsərrüfatlarına verilən kreditlər 31,2% artdığı halda, özəl sektora verilən kreditlər 21% artmışdır.

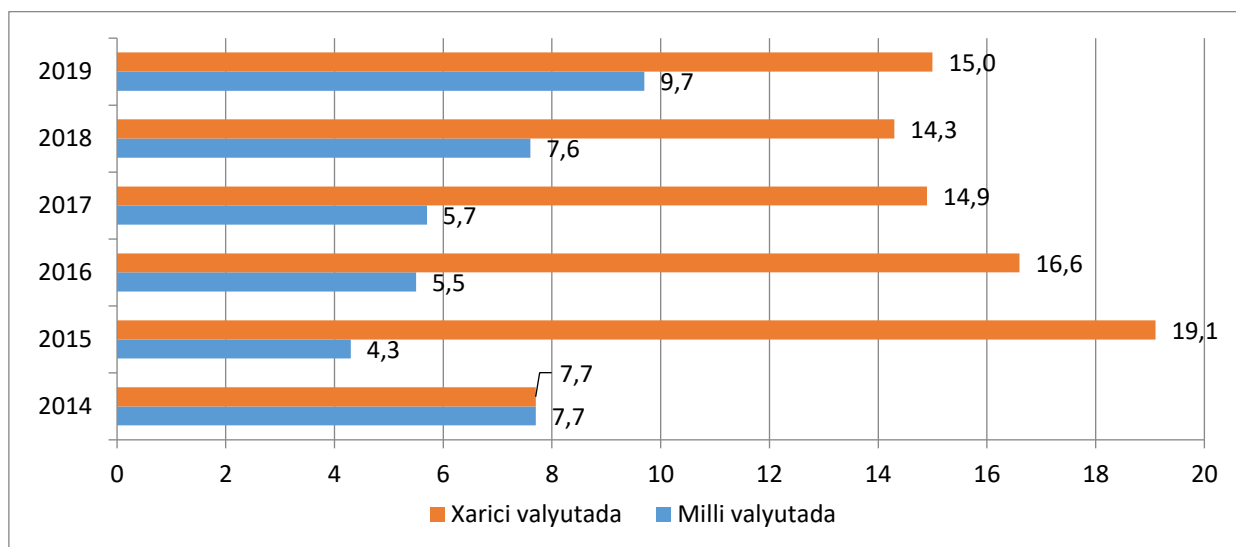
Məlumat üçün bildirək ki, dövlət sektoruna verilən kreditlər cəmi kreditlərin 6,4%-ni təşkil edir ki, bu da ötən ilə nisbətən 2,5 faiz bəndi azdır.

Ümumiyyətlə, ev təsərrüfatlarının kreditləri onların istehlak xərclərini və bununla da artan tələbini ödəməyə xidmət etdiyi üçün, məcmu tələbin təşviq olunması nöqteyi-nəzərindən iqtisadi artıma müsbət təsir etsə də, əhalinin borc yükü əmsalının yüksəlməsi iqtisadiyyatı, xüsusilə də bank sistemi həssas olan ölkələrdə maliyyə sabilliyi üçün əhəmiyyətli risk kimi qiymətləndirilir.

2018-ci ildən başlayaraq mülayimləşməyə davam edən monetar siyasət nəticəsində uçot dərəcəsi mərhələlərlə 15%-dən 7,5%-ə endirilsə də, lakin kreditlər üzrə faiz dərəcələrində müvafiq dinamika müşahidə edilməmişdir. AMB-nin statistik bülletenlərində verilən məlumata əsasən, manatla verilmiş kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsində cüzi azalma müşahidə edilmiş, 2020-ci il 1 yanvar tarixinə 13,9% təşkil etmişdir (2017-ci il 13,2%, 2018-ci il 14,2%).

2019-cu ilin sonuna cəmi depozitlər 24746 mln. manata bərabər olmuş, əvvəlki il ilə müqayisədə 13,1% artmışdır. Manatla depozitlərin artım tempi xarici valyuta ilə yerləşdirilən depozitlərin artım tempindən təxminən 5 dəfə çox olmaqla, 27,4%-ə yüksəlmişdir. Lakin xarici valyutada olan depozitlərin çəkisi hələ də yüksək olaraq qalır (Şəkil 13).

Şəkil 13. Depozitlərin valyutalar üzrə strukturu, mlrd. manatla

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

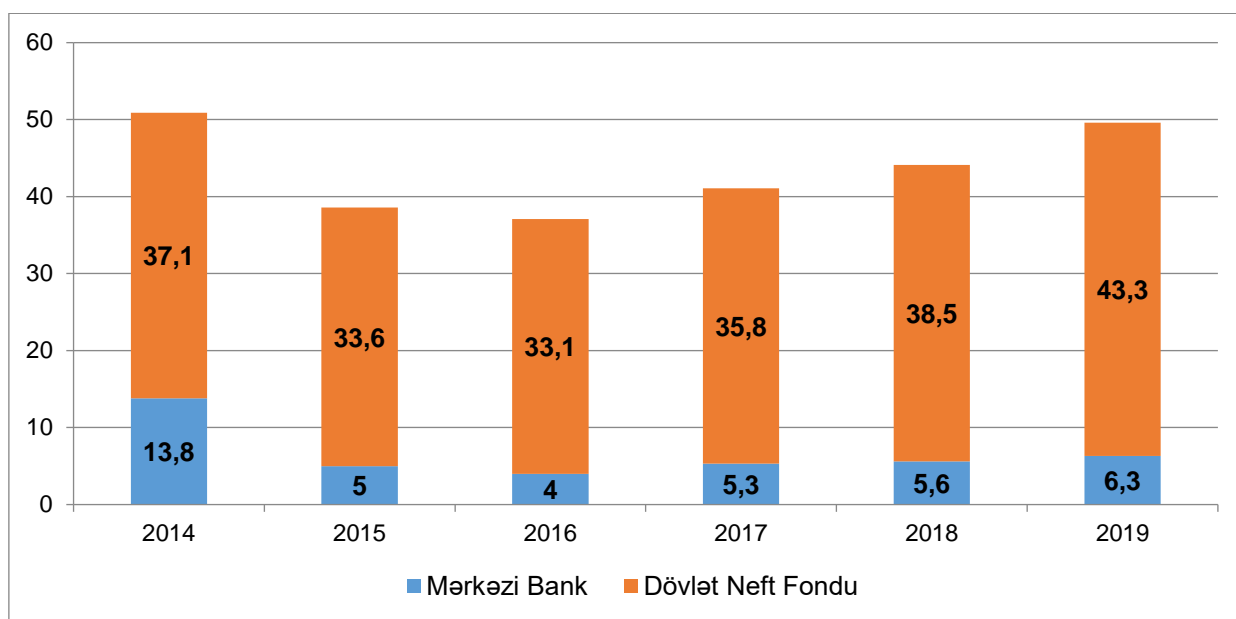
Baxılan dövr ərzində əhalinin əmanətləri 3,1% artsa da, yığma meyillilik əmsalında əhəmiyyətli dəyişiklik olmamış, ötən illə müqayisədə cüzi miqdarda azalmışdır. Əhali gəlirlərinin nominal ifadədə 7,4% artması fonunda əmanətlərlə müqayisədə istehlak kreditlərinin daha sürətli artması da hesabat dövründə əhalinin daha çox istehlaka meyilli olduğunu göstərir və bununla da, məcmu tələbin artmasında ev təsərrüfatlarının dominantlığını bir daha vurğulamış olur.

Hesabat ilində ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarında əvvəlki illərdə olduğu kimi DNF-in aktivləri aparıcı paya malik olmaqla yanaşı Fondun ehtiyatlarının artımı cəmi ehtiyatların artımını formalaşdırmışdır.

2019-cu ilin sonuna, AMB-nın məlumatlarına əsasən, ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 51,1 mlrd. ABŞ dolları təşkil etməklə, demək olar ki, devalvasiyadan əvvəlki səviyyəyə çatmışdır (2014-cü ildə 51,4 mlrd. ABŞ dolları, mənbə: Mərkəzi Bank).

1 yanvar 2020-ci il tarixinə rəsmi valyuta ehtiyatlarının strukturunda Mərkəzi Bank üzrə 6,3 mlrd. ABŞ dolları, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu üzrə isə 43,3 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur (Şəkil 14).

Şəkil 14. Rəsmi valyuta ehtiyatları, mlrd. ABŞ dolları ilə

Şəkil AMB və DNF-in məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2019-cu ildə 2018-ci il ilə müqayisədə DNF-in aktivləri isə 12,5%, devalvasiyadan əvvəlki dövr ilə müqayisədə 16,8% artmışdır. İl ərzində DNF investisiya portfelinin strukturuna dəyişikliklər etmiş, 50,3 ton qızıl alışını reallaşdırmışdır. 2020-ci il 1 yanvar tarixinə Fondun portfelində qızılın dəyər ifadəsi 4930,1 mln. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

Tədiyyə balansında 2019-cu ildə profisit müşahidə edilsə də, bu məbləğ əvvəlki illə müqayisədə az olmuş, profisit məbləğinin dinamikasına xam neftin qiymətində və qeyri-neft sahələrinin kəsirinin davranışı təsir göstərmiş, profisitnin məbləği ilə bağlı proqnoz və icra göstəriciləri arasında fərq nəzərəcərpacaq olmuş, cari əməliyyatlar hesabının profisit məbləği üzrə hesabat ili üçün gözləntilərin nisbətən aşağı olması ilə bağlı Hesablama Palatasının 2020-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə dair Rəyində qeyd edilmiş ehtimalı ilin sonunda öz təsdiqini tapmışdır.

Ölkənin tədiyyə balansına dair 2019-cu il statistik göstəricilərə əsasən, cari əməliyyatlar balansında 4364,9 mln. ABŞ dolları həcmində profisit qeydə alınmış, bu isə 2018-ci ilə nisbətən 27,9% az olmuşdur. Profisitnin azalmasının səbəbləri xam neftin

qiymətinin azalması ilə yanaşı qeyri-neft sahələri üzrə kəsinin böyüməsidir. AMB-nin məlumatlarına əsasən, 2019-cu il üzrə tədiyə balansı hesablamalarında xam neftin faktiki orta qiyməti 64,4 ABŞ dollarına (2018-ci ildə 69,6 ABŞ dolları) bərabər olmuşdur.

Xatırladaq ki, 2019-cu il üzrə “Büdcə zərfi”ndə cari əməliyyatlar hesabının profisitinin 3896,4 mln. ABŞ dollarına bərabər olacağı proqnozlaşdırılmış, sonra isə 2020-ci ilin “Büdcə zərfi”ndə bu rəqəmə düzəliş edilərək 3346,5 mln. ABŞ dollarınadək azaldılmışdır. Hesablama Palatası sözügedən Qanun layihəsinə rəy bildirərkən, 2019-cu ilin təkcə birinci yarısında 3061,5 mln ABŞ dollarına bərabər olan cari əməliyyatlar hesabının ilin sonuna gözlənilən rəqəmə çatması üçün növbəti yarimillikdə cəmi 285,0 mln. ABŞ dolları profisitinin formalaşmasının lazım olduğunu vurğulamışdır. Statistik göstəricilərə əsasən, sözügedən profisit rəqəmi 1018,4 mln. ABŞ dolları gözlənilən rəqəmdən çox olmuşdur (Cədvəl 7).

Cədvəl 7. Tədiyə balansı üzrə proqnoz və fakt göstəricilərinin müqayisəsi, mln. ABŞ dolları ilə

Göstəricilər	2018	2019		
		Proqnoz	Gözlənilən	İcra
Cari əməliyyatlar hesabı	6051,1	3896,4	3346,5	4364,9
Xarici ticarət balansı	9841,3	8188,5	6995,9	8532,9
Neft-qaz sektoru	17430,6	15609,4	14368,8	16135,7
Digər sektorlar	-7589,3	-7420,9	-7372,9	-7602,7
Xidmətlər balansı	-2062,1	-2938,0	-2244,7	-2615,7
Neft-qaz sektoru	-1712	-2913,4	-2084,7	-1839,0
Digər sektorlar	-350	-24,5	-160,0	776,7
İlkin gəlirlər	-2459,6	-2179,4	-2100,2	-2061,0
Təkrargəlirlər	731,4	825,3	695,5	508,6

Cədvəl müvafiq illər üzrə “Büdcə zərfi” və AMB-nin statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xarici ticarət balansı üzrə profisitinin illik 13,3% azalması, əsasən neft sektoru üzrə saldonun 7,4% azalması ilə bağlı olmuşdur. Dünya bazarlarında xam neftin qiymətinin azalması səbəbilə neft məhsullarının ixracı əvvəlki il ilə müqayisədə 6,0% azalmış, cəmi mal ixracının 90,7%-ni təşkil etmişdir. Qeyri-neft mallarının ixracı baxılan dövr ərzində 14,4% artsa da, bu, malların ixrac strukturunda neft məhsullarının dominantlığı səbəbindən cəmi mal ixracının 4,5% azalmasının qarşısını ala bilməmişdir.

Qeyri-neft mallarının idxalı bu məhsullar üzrə ixrac həcmindən 5,1 dəfə çox olmaqla, 9453,8 mln. ABŞ dolları qeydə alınmış və 2018-ci illə müqayisədə 2,7% çox olmuşdur. Həm neft məhsulları, həm də qeyri-neft məhsullarının daha çox idxal edilməsi ilə cəmi idxal malları illik qiymətləndirmədə 3,5% artmışdır.

Qeyri-neft malları üzrə ixracın həm neft malları üzrə ixracdan, həm də qeyri-neft malları idxalından əhəmiyyətli dərəcədə geri qalması ölkə iqtisadiyyatının xarici ticarət kanalları qarşısında kövrəkliyini bir daha vurğulamış olur. Bu isə global konyunkturda, o cümlədən əsas ticarət tərəfdaşlarımızda neqativ tendensiyaların müşahidə olunacağı təqdirdə mənfi nəticələrin yerli iqtisadiyyat tərəfindən sürətli absorbsiyasına şərait yarada bilər.

AMB tərəfindən açıqlanan məlumatlara əsasən, hesabat ilində xidmətlər balansında kəsir 26,8% artmış, xidmət idxalı xidmət ixracını təxminən 2,6 mlrd. ABŞ dolları üstələmişdir. Kəsin 1,8 mlrd. ABŞ dollarına bərabər olan hissəsi neft-qaz sektorunda (tikinti xidmətləri və işgüzar xidmətlər) formalaşmışdır.

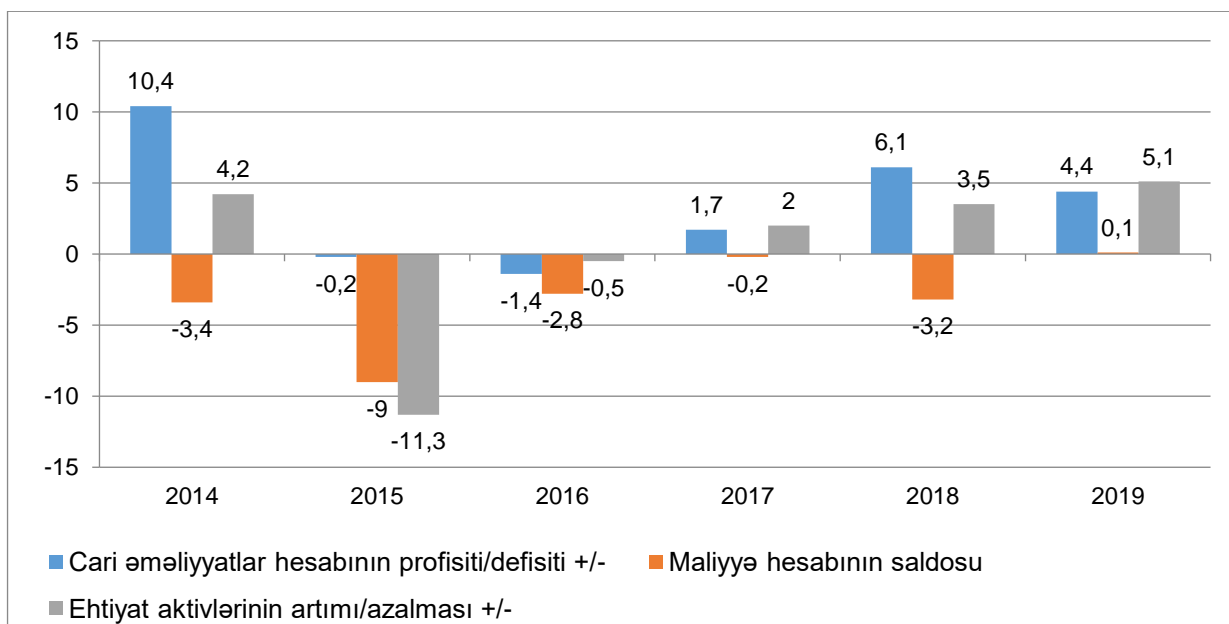
İlkin gəlirlər balansının kəsiri azalmış və 2,1 mlrd. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. İl ərzində qeyri-rezidentlərə edilmiş 3,6 mlrd. ABŞ dolları ödənişin 2,5 mlrd. ABŞ dollarına bərabər hissəsi beynəlxalq neft-qaz konsorsiumları üzrə xarici investorların payına düşən gəlirlərin repatriasiyasından ibarət olmuşdur.

Təkrar gəlirlər üzrə ümumi daxilolmalar 2018-ci ilə müqayisədə 0,1 mlrd. ABŞ dolları azalaraq, 1,0 mlrd. ABŞ dollarına bərabər olmuş, xarici ölkələrdən fiziki şəxslərin pul baratları da il ərzində 13,5% azalmış, ümumi daxilolmalarda payı isə 0,8 faiz bəndi azalaraq, 91,6%-ə enmişdir. Ölkəyə göndərilən pul baratları 934,3 mln. ABŞ dolları olmaqla, ölkədən çıxarılan pul baratlarının həcmindən 503,2 mln. ABŞ dolları çox olmuşdur.

Hesabat dövründə ölkənin xalis maliyyə öhdəliklərinin artımı xalis maliyyə aktivlərinin artımını 134,8 mln. ABŞ dolları üstələmiş, xaricdən cəlb edilmiş xalis birbaşa investisiyalar, eləcə də xaricə yönəldilmiş birbaşa investisiyaları həcmində artım qeydə alınmışdır.

Yuxarıda qeyd olunanların nəticəsi olaraq, hesabat ilində ölkənin ehtiyat aktivləri 5142,9 mln. ABŞ dolları artmışdır. Xarici ticarət balansında yaranmış profisit ehtiyat aktivlərinin artımında aparıcı rola malik olmuşdur (Şəkil 15).

Şəkil 15. Tədiyə balansı üzrə əsas hesabların saldosu, mlrd. ABŞ dolları ilə

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində müşahidə edilən qənaətbəxş makroşərait və əsas parametrlərin stabil davranışı bir sıra hesabatlarda ölkənin mövqeyinin yüksəlməsinə xidmət etmişdir.

“İrs Fondu”nun (Heritage Foundation) hazırladığı *“İqtisadi azadlıq indeksi”* hesabatında Azərbaycan Respublikasının ümumi balı 3,9 bənd artaraq 69,3 bala çatmış, ölkəmiz siyahıda 44-cü yerdə qərarlaşmışdır. “İqtisadi azadlıq indeksi”nin strukturunda “Fiskal azadlıq”, “Dövlət xərcləri” və “Fiskal sağlamlıq” subindekslərinə görə son bir neçə ildə Azərbaycanın bir neçə mühüm fiskal indikatorları üzrə mövqeyi müsbət qiymətləndirilmişdir.

“İqtisadi azadlıq indeksi-2020”¹ hesabatında müsbət göstəricilər kimi fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə maksimal dərəcənin 25,0%, mənfəət vergisi üzrə dərəcənin 20,0%, daxili gəlirlər üzrə vergi yükünün 13,3%, son 3 ildə dövlət (icmal büdcə) xərclərinin ÜDM-ə nisbətinin orta hesabla 35,1% təşkil etməsi, həmçinin dövlət büdcəsi kəsirinin və dövlət borcunun ÜDM-ə faiz nisbətinin son illərdə orta hesabla müvafiq olaraq 0,5% və 19,4% səviyyəsində olması qeyd edilmişdir.

¹ <https://www.heritage.org/index/country/azerbaijan>

II BÖLMƏ. İCRA EDİLMİŞ DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN VƏ İCMAL BÜDCƏNİN ƏSAS PARAMETRLƏRİ

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı rəyin hazırlanması “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.0.2.-ci maddəsi ilə Hesablama Palatasının fəaliyyət istiqaməti, 7.0.2.-ci maddəsi ilə isə vəzifəsi olaraq müəyyən edilmişdir.

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsinin icrasına dair audit orqanının rəyinin təqdim olunması beynəlxalq təcrübə və standartlara görə sonrakı audit kimi müəyyən edilmişdir. INTOSAI tərəfindən qəbul olunmuş və Auditin Rəhbəri Prinsiplərini müəyyən edən Lima Bəyannaməsinə (INTOSAI-P-1) əsasən *“Ali Audit Qurumu tərəfindən ilkin auditin keçirilməsi hər bir ölkənin hüquqi şəraiti və şərtləri, o cümlədən tələbləri əsasında müəyyən edilir. Sonrakı audit isə ilkin auditin keçirilib-keçirilməməsindən asılı olmayaraq Ali Audit Qurumunun mütləq vəzifəsidir” (Maddə 2).*

Hesablama Palatası tərəfindən tətbiq edilən mütərəqqi yanaşmalara əsaslanaraq, ilk növbədə, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim olunmuş sənəd və məlumatların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunu araşdırılmış, gəlir, xərc və kəsir, həmçinin borc parametrləri təhlil edilmişdir.

2.1. “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlara, həmçinin məlumatların təqdim edilmə müddətinə və formalarına dair aşağıdakı istiqamətlərdə tələbləri müəyyən edir:

- *İl ərzində dövlət büdcəsinin icrası üzrə;*
- *Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsi və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabat üzrə.*

Hesablama Palatası bu istiqamətlər üzrə təsbit edilmiş tələblərin icra səviyyəsini təhlil edərək aşağıdakıları qeyd edir:

Hesabat ili ərzində dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlar “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş müddət və formalarda təqdim olunmuşdur.

Qanunla dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən orqanlar, habelə onların regional və yerli bölmələri tərəfindən müvafiq formalara uyğun olaraq aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla gəlirlərin təsnifatı üzrə hesabatların aidiyyəti üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya onun yerli bölmələrinə, habelə Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilməsi, həmçinin bu maddə ilə müəyyən edilmiş hesablara müvafiq dövr üzrə hesablanmış, ödənilmiş, artıq ödənilmiş vergilər, artıq ödənilmiş vergilərin büdcədən qaytarılan məbləğləri və vergi borcları barədə məlumatların əlavə olunması nəzərdə tutulmuşdur (**Maddə 18.3**). *Hesabat ilində bu məlumatlar müvafiq müddət və qaydada Hesablama Palatasına təqdim edilmişdir.*

Həmçinin büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımları alan təşkilatların həmin vəsaitlərdən istifadə barədə müəyyən olunmuş qaydada aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə hesabatların müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, habelə Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim olunması tələbi müəyyənləşdirilmişdir (**Maddə 18.3-1**). “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun 18.3-1.-ci bəndinə əsasən büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımları alan təşkilatlar həmin vəsaitlərdən istifadə barədə müəyyən olunmuş qaydada aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, habelə Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edirlər. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 30 noyabr 2018-ci il tarixli Q-10 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün həmin vəsaitlərdən istifadə barədə aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatlar üçün hesabat formaları və onların təqdim edilmə Qayda” ilə aylıq və rüblük hesabatlar hesabat dövründən sonrakı ayın 20-dək, illik hesabatlar növbəti ilin mart ayının 1-dək təqdim olunmalıdır. *Hesabat ilində bir sıra qurumlar tərəfindən hesabatlar qeyd olunmuş normativ-hüquqi aktların tələblərinə riayət edilməmiş və hesabatlar 18 may 2020-ci il tarixinədək Hesablama Palatasına göndərilməmişdir.*

Qanun müvafiq olaraq dövlət büdcəsinin icrası prosesində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərinin bölgüsündə dəyişiklik edildiyi təqdirdə, bu barədə məlumatların müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilməsini nəzərdə tutur (**Maddə 18.7.**). *Bu məlumatlar Hesablama Palatasına dəyişiklik olunduğu hallarda ayrı-ayrılıqda deyil, yarımillik və hesabat ilinin nəticələri ilə birgə təqdim edilmişdir.*

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsi, həmçinin dövlət büdcəsinə dair hesabat müəyyən edilmiş müddətlərdə təqdim edilmiş, həm layihə, həm də hesabatla tələb olunan məlumatlar daxil edilərək əsasən müvafiq qaydada tərtib olunmuşdur.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq hesabat sonrakı ayın 25-dək tərtib olunur, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilir, həmçinin hesabatda dövlət büdcəsinin icrası funksional və iqtisadi təsnifat əsasında ilin əvvəlindən artan yekunla əks etdirilir (**Maddə 20.1**). *2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq hesabatlar qanunda göstərilmiş müddətdə və qaydada Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasına təqdim edilmişdir.*

Qanun dövlət büdcəsinin icrası barədə rüblük hesabatların növbəti rübün birinci ayının sonunadək Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim olunmasını, hesabatın mətbuatda dərc edilməsini, rüblük hesabatda başqa göstəricilərlə yanaşı, gəlir və xərclərin icrasının həmin dövr üçün təsdiq olunmuş təyinatla müqayisəli təhlilinin verilməsini, xərclərin maliyyələşdirilməsində faktiki göstəricilərlə təsdiq olunmuş rəqəmlər arasında fərq yarandıqda, hesabatda bu fərqlə bağlı izahat və dövlət əhəmiyyətli layihələrə dair məlumatların əks olunmasını tələb edir. Eyni zamanda, müvafiq icra

hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən icrası təmin olunan gəlirlər üzrə “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunun 18.3-cü maddəsinin ikinci cümləsində göstərilən məlumatların da hesabatla əlavə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur (**Maddə 20.2.**). *Dövlət büdcəsinin icrası barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi formada rüblük hesabatlar növbəti rübün birinci ayının sonunadək Hesablama Palatasına təqdim olunmuşdur. Lakin, müvafiq hesabatda xərclərin maliyyələşdirilməsində faktiki göstəricilərlə təsdiq olunmuş rəqəmlər arasında fərq yarandığı hallar üzrə bununla bağlı izahat və dövlət əhəmiyyətli layihələrə dair məlumatlar tam əks olunmamışdır.*

Qanunda dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat, büdcə qaydasına uyğun hazırlanmış icmal büdcənin xərclərinə dair proqnoz və kassa icrasının göstəriciləri və müvafiq qanun layihəsi növbəti ilin aprel ayının 25-dək müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilməsi qeyd olunmuşdur (**Maddə 20.2-1**). *Müvafiq qanun layihəsi və hesabat qanunla müəyyən edilmiş müddətdə Hesablama Palatasına təqdim edilmişdir.*

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda özündə digər məlumatlarla yanaşı bütün dövlət borcları, il ərzində götürülən dövlət borcları, o cümlədən buraxılmış dövlət qiymətli kağızları və verilən dövlət zəmanətləri və dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondunun vəsaitlərindən il ərzində istifadə, məqsədli büdcə fondlarının və yerli gəlirlərin vergi və digər ödəniş növləri üzrə icrası haqqında məlumatların da əks etdirilməsi müəyyənləşdirilmişdir (**Maddə 20.3.**). *“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat”da müvafiq maddədə göstərilən məlumatlar əks etdirilmişdir. Qeyd edilməlidir ki, dövlət büdcəsinin icrası prosesində Ehtiyat Fondunun məbləği artırılsa da, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi ilə müəyyən edilmiş müvafiq hədlər gözlənilmişdir.*

Eyni zamanda, qeyd edək ki, Hesabatda məqsədli büdcə fondlarının icrası ilə bağlı məlumatlar göstərilərsə də, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinin müəyyən etdiyi “məqsədli büdcə fondları üzrə daxilolmalar və xərclər büdcələrin gəlir və xərc hissələrində ayrıca göstərilməklə müvafiq maliyyə əməliyyatları xəzinədarlıq vasitəsi ilə həyata keçirilir” tələbi gözlənilməmiş, hesabat ili ərzində Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fonduna daxil olmuş və istifadə edilmiş vəsaitlər dövlət büdcəsinə aid edilməmişdir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş forma və qaydada hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi dövlət qurumlarına təqdim etməsi və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxış imkanlarını təmin etməsi (**Maddə 20.4-1.**) və dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxışının təmin edilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunması (*Maddə 20.4-2.*) göstərilmişdir . *Hesabat ilində Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları*

və onların təqdim edilməsi Qaydası” və “Dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxışının təmin edilməsi Qaydası”nda göstərilən məlumatlar qaydalarda göstərilən müddətdə və formalarda Hesablama Palatasına təqdim edilmişdir.

Qanunun 20.6-cı maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi təqdim olunmuş sənədləri müzakirə edir və müvafiq hesabat ili üzrə dövlət büdcəsinin icrası barədə qanunu (aşağıdakı əsas göstəricilər daxil olmaqla) təsdiq edir.

✓ gəlirlərin və xərclərin ümumi məbləğinin göstərilməsi **(Maddə 20.6-1.)**. *“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanun layihəsinin 1-ci maddəsində 2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 24218,1 mln. manat, xərclərinin isə 24425,9 mln. manat təşkil etdiyi göstərilmişdir.*

✓ mədaxil mənbələri üzrə gəlirlərin icra məbləğinin əks olunması **(Maddə 20.6-2.)**. *“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Qanun layihəsinin 2-ci maddəsində mədaxil mənbələri üzrə icra edilmiş gəlirlərin məbləği göstərilmişdir.*

✓ manatın xarici valyutalara nisbətə məzənnəsinin dəyişməsi nəticəsində yaranan qazanc və ya itki məbləğinin qanunda əks etdirilməsi **(Maddə 20.6-3.)**. *“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində 2019-cu ildə xarici valyuta mövqeyinin yenidən qiymətləndirilməsi üzrə yaranan 634,3 min manat fərq məbləği əks etdirilmişdir.*

✓ funksional və inzibati təsnifata uyğun olaraq bölmə və köməkçi bölmə səviyyəsində xərclərin icrasının məbləği **(Maddə 20.6-4.)**. *Təqdim edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində icra edilmiş xərclər yalnız funksional təsnifatın bölmə və köməkçi bölməsi səviyyəsində əks olunmuşdur.*

✓ dövlət büdcəsinin kəsirinin (defisit) və ya büdcə artıqlığının (profisit) yuxarı həddinin məbləğinin göstərilməsi **(Maddə 20.6-5.)**. *Təqdim edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində büdcə kəsirinin 207,9 mln. manat təşkil etdiyi göstərilmişdir.*

✓ cari il yanvarın 1-nə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabında qalığının müvafiq qanunda göstərilməsi **(Maddə 20.6-6.)**. *Təqdim edilmiş Qanun layihəsində 2020-ci il 01 yanvar tarixə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığının 2342,2 mln. manat məbləği müvafiq qaydada göstərilmişdir.*

Eyni zamanda, 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş Qanun layihəsinin 3-cü maddəsində 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası nəticəsində həmin ilin sonuna dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabında yaranan qalığın "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.5-ci maddəsinə uyğun olaraq istifadə edilməsi qeyd olunmuşdur.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tələb olunan göstəricilər dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsində əsasən əks etdirilmiş, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı ilk dəfə 42 səhifə həcmində hesabat tərtib olunmuşdur.

Hesabat ilində “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş büdcə qaydası ilk dəfə olaraq tətbiq olunmuş, 2019-cu il üçün icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti təsdiq edilmiş göstərici ilə müqayisədə 4,5 faiz bəndi az olmuşdur.

Fiskal dayanıqsızlığın makrofiskal çərçivə qarşısında ciddi təhdid yaratmaması üçün əsas şərt fiskal intizamı təmin edəcək fiskal (büdcə) qaydaların (institutları) hazırlanması və tətbiqidir. Fiskal qaydaların tətbiqi fiskal məsuliyyətin artırılmasına yönəlməklə fiskal siyasətin inkişafı ilə bağlı qeyri-müəyyənliyin azaldılmasına əlavə töhfə verə bilər.

Ölkəmizdə də son illər ərzində büdcə qanunvericiliyində institusional dəyişikliklərlə bağlı atılmış addımlardan biri büdcə qaydasının tətbiqi olunması ilə bağlıdır. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda 2018-ci ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra büdcə qaydası ilə bağlı normalar müəyyən edilmiş, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 18 dekabr tarixli 411 nömrəli Fərmanı ilə isə “Büdcə qaydasına uyğun icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddinin hesablanması Qaydası” təsdiq edilmişdir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin layihəsində ilk dəfə büdcə qaydası tətbiq edilməklə icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddi 27370,9 mln. manat müəyyən edilmişdir. “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə 2019-cu il üçün icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti üzrə hədəf 31,1% səviyyəsində müəyyən edilmiş, ilin yekununa əsasən isə 26,6% təşkil etmişdir (Cədvəl 8).

Cədvəl 8. Büdcə qaydası ilə birbaşa müəyyən edilən göstəricilər

Büdcə qaydası ilə müəyyən edilən göstəricilər	2019	
	Təsdiq edilmiş	İcra
icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddi, mln. manatla	27370,9	26506,0
icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti üzrə müəyyən edilmiş hədəflər, %-lə	-31,1	-26,6

Cədvəl “Büdcə zərfi” və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatda da göstərildiyi kimi, icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbətinin hədəf göstəricisindən daha az olmasının səbəbi vergi və gömrük orqanları tərəfindən qeyri-neft büdcə daxilolmaları üzrə proqnozların artıqlaması ilə icra edilməsi, habelə xərclərin proqnozlaşdırıldığından az icrası ilə bağlı olmuşdur.

Qeyd edək ki, 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatda yuxarıda göstərilən 2 göstərici və Dövlət Neft Fondundan transfertin məbləği barədə məlumatlar öz əksini tapsa da, büdcə qaydası ilə müəyyən edilmiş digər göstəricilər barədə, o cümlədən qayda ilə məhdudiyyət qoyulan xərclənə bilən neft gəlirləri, bu göstəricinin hesablanılmasında istifadə edilən xalis maliyyə aktivləri barədə məlumatlar hesabatda daxil edilməmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər tətbiq edilən büdcə qaydasının fiskal intizamın yüksəldilməsi ilə yanaşı bir sıra amillərin təsirinə məruz qala biləcəyini və qaydada təkmilləşdirmələrin aparılması zərurətinin olduğunu göstərir. Belə ki, araşdırma büdcə qaydasının gələcəkdə tətbiqində neftin qiymətinin, milli valyutanın məzənnəsinin, eyni zamanda müddət amilinin təsirinin daha nəzərəcarpacaq olması ilə bağlı fikir irəli sürməyə imkan verir.

Hesablama Palatası, yuxarıda qeyd edilənləri, həmçinin müvafiq normativ aktlarda hansı hallarda dövlət büdcəsinin kəsirinin, hansı hallarda isə icmal büdcənin kəsirinin maliyyələşmə mənbələri üzrə daxilolmaların icmal büdcənin yuxarı həddinin hesablanması zamanı əsas götürülməsi barədə qeydlərin mövcud olmadığını da diqqətə çatdırmaqla “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 dekabr 2018-ci il tarixli 411 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Büdcə qaydasına uyğun icmal büdcə xərclərinin yuxarı həddinin hesablanması Qaydası”nda müvafiq dəyişikliklərin edilməsini büdcə şəffaflığının artırılması üçün zəruri hesab edir.

Məlumat üçün bildirək ki, hazırda büdcədə qeyri-neft büdcə kəsiri və Dövlət Neft Fondundan transfertin həcmi adları qeyd edilən “büdcə qaydası” və “icmal büdcə xərclərinin limiti” nəzərə alınmaqla tənzimlənir.

Bu iki sənədin qəbul edilməsinə baxmayaraq təbii resurs olaraq neftin büdcədə payına və ümumiyyətlə Dövlət Neft Fonduna toplanan vəsaitlərin həcminə təsir edən amillər nəzərə alınmaqla büdcə qaydası ilə bağlı aşağıdakı istiqamətlərdə addımların atılması zəruridir:

- qaydaya daxil olan komponentlər və onların strukturunun dəqiqləşdirilməsi;
- dövlət büdcəsi ilə bağlı təqdim edilən məlumatların çeşidinin genişləndirilməsi.

Fiskal intizamın təmin edilməsi istiqamətində ölkə üzrə konkret şərtləri nəzərə alan büdcə qaydasının əhəmiyyəti danılmazdır. *Hesablama Palatası bu istiqamətdə icmal büdcənin neftdən asılılığının müəyyənləşdirilməsi üçün ilkin olaraq transfertin məbləğinin müəyyən edilməsinə diqqətin yönəldilməsini zəruri hesab edir. Bu, transfert məbləğinin neft sektorundan asılılığı müəyyən edən ilkin göstərici olması ilə bağlıdır. Bu əsasda transfertin məbləği müəyyən edildikdən sonra qeyri-neft büdcə kəsiri qalıq prinsipi ilə (büdcə kəsirinin hesablanmasında olduğu kimi) hesablanmalıdır. Başqa sözlə, transfert büdcənin DNF-dən hansı nisbətə asılı olduğunu müəyyən edir. Qeyri-neft büdcə kəsirinin məbləği isə transfertin məbləği müəyyən edildikdən sonra hesablanmalıdır.*

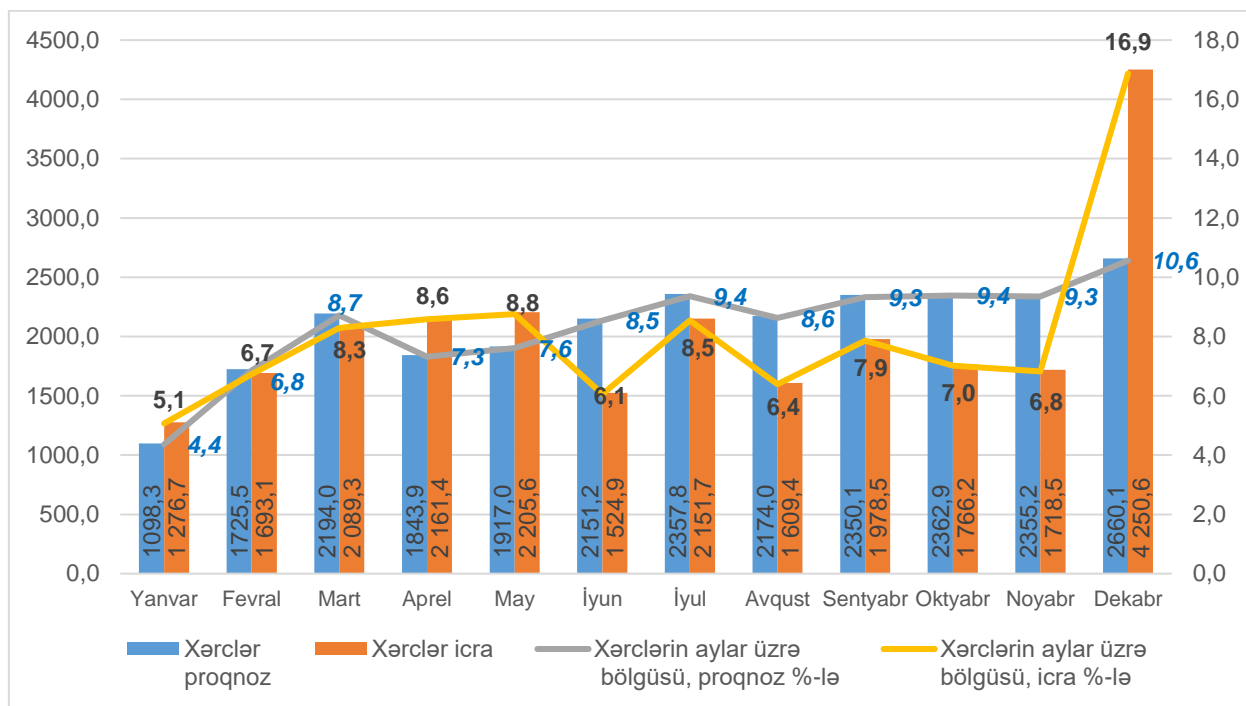
2.2. İcra edilmiş dövlət büdcəsinin parametrlərinin təhlili üzrə əsas nəticələr

Dövlət büdcəsi parametrlərinin təhlili dövlət büdcəsinin kassa icrası barədə 2019-cu ildə “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Xəzinədarlığı Agentliyi tərəfindən təqdim edilən hesabat formaları əsasında həyata keçirilmişdir. Təhlilin nəticələri əsasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

2019-cu ildə xərclərin aylar üzrə təsdiq edilmiş göstəriciləri və faktiki icra məbləğləri arasında fərqlər müşahidə edilmiş, həm nisbi, həm mütləq göstəricilər üzrə ən böyük fərq dekabr ayı üzrə olmuşdur.

Hesabat ilində xərclərin yanvar, aprel, may və dekabr aylarında icra göstəriciləri proqnozu üstələmiş, digər aylarda isə proqnozdan az olmuşdur (Şəkil 16) .

Şəkil 16. 2019-cu ildə dövlət büdcəsi xərclərinin proqnoz və icrasının aylar üzrə bölgüsü (mln. manatla)

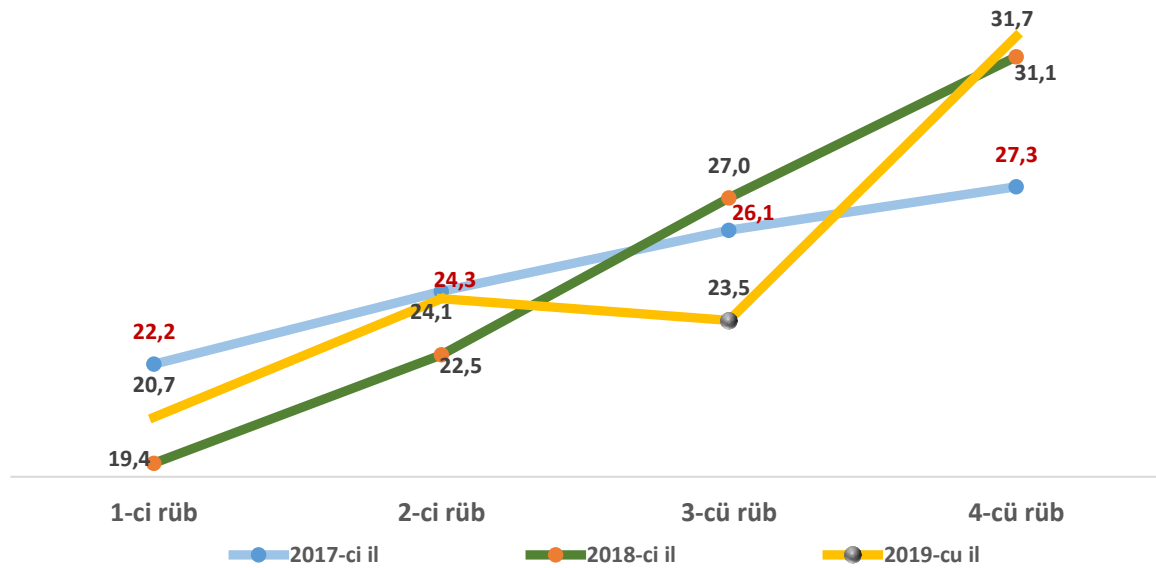
Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

İcranın proqnozu ən çox üstələdiyi göstərici 1590,5 mln. manat və ya 6,3 faiz bəndi olmaqla dekabr ayında müşahidə edilmişdir. Qeyd edək ki, müvafiq göstərici 2018-ci ilin dekabr ayında 641,5 mln. manat və ya 2,8 faiz bəndi olmuşdur. Proqnozun icranı üstələdiyi ən böyük göstərici isə 636,7 mln manat və ya 2,5 faiz bəndi çox olmaqla noyabr ayında (2018-ci ildə 407,9 mln. manat və ya 1,8 faiz bəndi olmaqla aprel ayında müşahidə edilmişdir) olmuşdur.

Hesabat ilində, əvvəlki illərdə olduğu kimi, IV rübdə icra edilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisi daha böyük olmaqla xərclər daha çox dekabr ayında icra olunmuşdur.

2019-cu ildə icra edilmiş xərclərin 31,7%-i (2018-ci ildə 31,1%-i) ilin son rübündə icra edilmişdir (Şəkil 17). Həmin məbləğin də 55,0%-i (2018-ci ildə 43,3%-i) dekabr ayının payına düşmüşdür. Belə ki, dekabr ayında xərc edilən vəsait ötən il üzrə ümumi büdcə xərclərinin 17,4%-ni (2018-ci ildə 13,4%-ni) təşkil etmişdir.

Şəkil 17. 2017-2019-cu illərdə icra edilmiş büdcə xərclərinin rubl üzrə bölgüsü, %-lə.

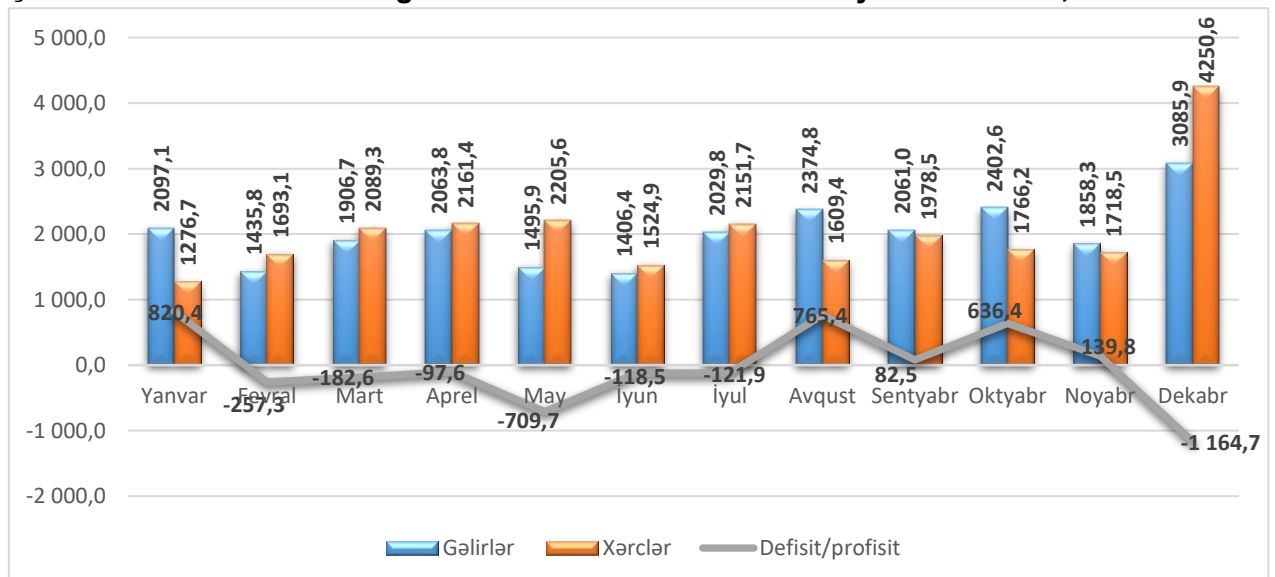

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Hesabat ilinin ikinci yarısında dövlət büdcəsinin icra edilmiş məbləğləri ilin birinci yarısı ilə müqayisədə nisbətən çox olmuş, 5 ayda gəlir xərcləri üstələsə də, digər 7 ayında əks meyl müşahidə edilmişdir.

2019-cu ildə ümumi büdcə gəlirlərinin və xərclərinin müvafiq olaraq 43,0% və 44,8%-i ilin birinci yarısında, 57,0% və 55,2%-i isə ilin ikinci yarısında icra olunmuşdur. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin aylar üzrə icrasının aylıq hesabatlarına əsasən təhlil göstərir ki, yanvar, avqust, sentyabr, oktyabr və noyabr aylarında gəlirlər xərclərdən daha çox olmuş, digər aylarda əks meyl müşahidə edilmişdir (Şəkil 18).

Şəkil 18. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin 2019-cu ildə aylar üzrə icrası, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Hesabat ilində ən böyük profisit 820,4 mln. manat olmaqla yanvar ayında, ən böyük kəsir isə 1164,7 mln. manat olmaqla dekabr ayında müşahidə edilmişdir. Hesabat ilinin yanvar-iyun ayları üçün defisit məbləği 545,3 mln. manat təşkil etmiş, ilin sonunda isə dövlət büdcəsinin kəsiri 207,9 mln. manat olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin balansının 2019-cu il üzrə proqnozlaşdırılmış və icra göstəriciləri arasında fərqlər müşahidə edilmişdir.

Şəkil 18-dən göründüyü kimi, hesabat ilində dövlət büdcəsinin xərcləri ilin daha çox aylarında gəlirləri üstələmiş, 5 ay üzrə profisit, 7 ay üzrə kəsir müşahidə edilmişdir. İlin ilk yarısı üzrə 384,7 mln. manat məbləğində profisit proqnozlaşdırıldığı halda, icra edilmiş büdcə 545,3 mln. manat kəsirlə nəticələnmiş, ilin ikinci yarısında isə proqnozlaşdırılmış 2406,7 mln.manat məbləğində kəsirə qarşı 337,5 mln. manat profisit əldə edilmişdir. Beləliklə də, 2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinin kəsiri proqnozlaşdırılmış 2022,0 mln. manata qarşı 207,9 mln. manat təşkil edərək faktiki büdcə kəsiri proqnozlaşdırılmış göstəricidən 9,7 dəfə az olmuşdur.

2.2.1. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin təhlili üzrə əsas nəticələr

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnozlaşdırılmış məbləğlə müqayisədə artıqlaması ilə icra olunmuş, ÜDM-ə nisbətə gəlirlərin nisbət göstəricisinin müsbət dinamikası 2019-cu ildə də davam etmişdir.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 23168,0 mln. manat proqnoza qarşı 24218,1 mln. manat və ya 104,5% icra edilmişdir ki, bu da 1050,1 mln. manat proqnozdan, 1709,2 mln. manat və ya 7,6% isə 2018-ci ilin icra göstəricisindən çoxdur.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti 29,6%-ə bərabər olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən 1,5 faiz bəndi, proqnozlaşdırılmış göstəricidən isə 1,6 faiz bəndi çoxdur.

Hesabat ilində gəlirlər üzrə icra səviyyəsi müstəqillik tariximizin ən yüksək icra göstəricidir.

2019-cu ildə büdcə gəlirlərinin proqnozla müqayisədə artıq icra edilməsi, əsasən, 2 mənbə üzrə icra səviyyəsinin yüksək olması hesabına əldə olunmuş, hesabat ilində müşahidə edilən meyllərin təsiri ilə gəlir mənbələrinin icra səviyyələri fərqli olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi gəlirləri üzrə proqnozun 1050,1 mln. manat artıq icra edilməsi əsasən Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV) və gömrük rüsumları üzrə proqnoz göstəricilərin müvafiq olaraq 991,1 mln. manat və 209,5 mln. manat artıq olmaqla yerinə yetirilməsi hesabına baş vermişdir. Qeyd edək ki, qanunla müəyyən edilmiş mənbələr üzrə artımla icra olunmuş istiqamətlərə aid olan ümumi məbləğdə qeyd edilən iki mənbənin proqnozdan çox icra edilmiş ümumi büdcə daxilolmalarında xüsusi çəkisi 81,4% təşkil etmişdir.

2018-ci ildə olduğu kimi hesabat ilində də ən aşağı icra səviyyəsi 22,2% olmaqla

səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə müşahidə olunur. Ümumilikdə isə hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri qanunla müəyyən edilmiş 20 mənbə üzrə daxilolmalar hesabına formalaşmışdır ki, bu mənbələrdən 13-ü üzrə proqnoz göstəricilərinin icra səviyyəsi 100%-dən yüksək, 1-i üzrə 100% səviyyəsində və digər 6-sı üzrə isə 100%-dən aşağı olmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar” 171,0% göstərici ilə ən yüksək icra edilən mənbədir.

Hesabat ili üzrə dövlət büdcəsinə dair Qanunla müəyyən edilmiş gəlir mənbələri üzrə daxilolmalar “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatla tam daxil edilməmiş, bu və il ərzində Qanunla təsdiq edilmiş gəlir mənbələri üzrə aparılmış dəyişikliklər dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabatlar arasında fərqlərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 23168000,0 min manat məbləğində təsdiq edilmiş dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibinə “Büdcə zərfi”ndə də göstəriləndiyi kimi, Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun 57820,0 min manat məbləği də təsdiq olunsada, “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatda bu Fondun 180202,0 min manat məbləğində illik daxilolmaları dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməmiş, eyni zamanda Fond üzrə təsdiq edilmiş proqnoz məbləği də büdcə gəlirlərinin digər təsnifat kodları üzrə dəqiqləşdirilmiş proqnozları arasında bölüşdürülmüşdür.

Hesabat ilində, əvvəlki illərdə olduğu kimi, büdcə gəlirlərinin yarıdan çoxu əsas 3 mənbə üzrə formalaşmış, gömrük rüsumlarının xüsusi çəki göstəricisinin yüksəlməsi büdcə gəlirlərinin mənbələrinin xüsusi çəki göstəricilərinin müəyyən qədər dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

Büdcə gəlirlərində ən böyük xüsusi çəkilər, 2018-ci ildə olduğu kimi, 2019-cu ildə də Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar üzrə 46,9%, ƏDV üzrə 21,4% və hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə 10,5% təşkil etmişdir ki, bu da müvafiq olaraq 2018-ci ilə müqayisədə 1,8 faiz bəndi az, 2,4 faiz bəndi çox, 0,6 faiz bəndi azdır. Xüsusi çəkilər üzrə əsas fərqləndirici məqam kimi gömrük rüsumları üzrə göstəricinin hesabat ilində 4,6% təşkil etməsidir. Belə ki, son dövrlərdə büdcə daxilolmalarında xüsusi çəkilər üzrə ilk dördlük adətən yuxarıda qeyd edilən 3 mənbə və fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə formalaşırdı. Lakin hesabat ilində gömrük rüsumları üzrə proqnozun 23,3% artıqlaması ilə yerinə yetirilərək 1109,5 mln. manat məbləğində icra edilməsi bu mənbənin xüsusi çəkisinə görə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə müvafiq göstəricisini üstələməsi ilə nəticələnmişdir.

Hesabat ilində büdcə-vergi siyasətinin nəzərdə tutulan hədəflərinə il ərzində əsasən nail olunmaqla kölgə iqtisadiyyatının rəsmi müstəviyə transformasiya prosesi sürətlənmiş, bu və bir sıra əsas makroparametrlərin müsbət dinamikası dövlət büdcəsi gəlirlərinin, xüsusilə vergi gəlirlərinin artmasına əlverişli imkanlar yaratmışdır.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin əvvəlki ilə müqayisədə və proqnoz göstəricisinə nisbətə artımı Ümumi Daxili Məhsulun 2,2%-lik real artımı, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 3,5%-lik real artımı, əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin 2,3%-lik azalması müqabilində qeyri-neft sektoru üzrə 1,9%-lik artımı, pərakəndə ticarət dövriyyəsinin, əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlərin, əhəlinin nominal gəlirlərinin və orta aylıq nominal əmək haqqının artımı, istehlak qiymətləri indeksinin münasib səviyyəsi, həmçinin xarici ticarət dövriyyəsinin faktiki qiymətlərlə artımı kimi əsasən münbit makroiqtisadi şəraitdə təmin edilmişdir.

2019-cu il üçün büdcə-vergi siyasətində nəzərdə tutulan tədbirlər əsasən yerinə yetirilmiş, 2 istiqamət üzrə tədbirlər yekunlaşdırılmamışdır. Hesabat ilində neft və qaz məhsulları istisna olmaqla, nağdsız qaydada alınan mallara görə ödənilmiş ƏDV-nin müəyyən hissəsinin istehlakçılara geri qaytarılması prinsipləri, Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat (Təqib və İzləmə) sistemi tətbiq edilməmiş, eyni zamanda vergi və gömrük sahəsində qüvvədə olan və təklif olunan güzəştlərə və azadolmalara dair mərkəzləşdirilmiş reyestrin aparılması, həmin güzəştlərin dövlət büdcəsinə, sahibkarlıq fəaliyyətinə və əhəlinin sosial müdafiəsinə təsiri baxımından səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mexanizminin hazırlanması təmin olunmamışdır.

Hesabat ili üzrə gəlirlərin ÜDM-ə nisbətinin yüksək olması qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlərin əhəmiyyətli artımı nəticəsində əldə edilmiş, qeyri-neft sektorundan daxilolmaların artım tempi neft sektoru üzrə müvafiq göstəricini nəzərəcarpacaq dərəcədə üstələmiş, qeyri-neft sektorundan büdcə gəlirlərinin qeyri-neft ÜDM-ə qarşı faiz nisbəti son beş il ərzində ən yüksək səviyyəyə çatmışdır.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində neft sektorundan daxilolmalar 13604581,6 min manat, qeyri-neft sektorundan daxilolmalar isə 10613480,1 min manat təşkil etmişdir. 2017-ci və 2018-ci illərə nisbətən nominal artımlar neft sektoru üzrə, müvafiq olaraq 5720561,9 min manat və ya 72,6% və 204112,2 min manat və ya 1,5%, qeyri-neft sektoru üzrə isə, müvafiq olaraq 1980815,8 min manat və ya 22,9% və 1505079,8 min manat və ya 16,5% səviyyəsində olmuşdur.

Nəzərə alınmalıdır ki, bu artımlar 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə ÜDM-in, müvafiq olaraq 16,1%-lik və 2,0%-lik nominal artımları, o cümlədən neft sektoru üzrə ÜDM-in, müvafiq olaraq 20,2%-lik nominal artımı və 6,3%-lik nominal azalması, qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in isə 13,7%-lik və 7,9%-lik nominal artımları şəraitində baş vermişdir.

Dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin ÜDM-ə, qeyri-neft gəlirlərinin ÜDM-ə, həmçinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti hesabat dövründə artım dinamikası nümayiş etdirmiş, qeyri-neft sektorundan büdcə gəlirlərinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 21,1% təşkil etməklə son illər üzrə ən böyük göstərici olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri inzibatçılığın gücləndirilməsi fonunda proqnozla müqayisədə artıqlaması ilə, neft sektoru üzrə isə kiçik kəsirlə icra edilmişdir.

2019-cu il üçün dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş 9467700,0 min manat məbləğində proqnoz 10613480,1 min manat və ya 112,1%, neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş 13700300,0 min manat məbləğində proqnoz isə 13604581,6 min manat və ya 99,3% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir

Dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnozun yüksək icra faizi əsasən vergi və gömrük orqanlarının inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi sayəsində təmin olunmuşdur. Neft sektorundan gəlirlər üzrə proqnozun kəsirlə yerinə yetirilməsi neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə 6,2%-lik (54969,9 min manatlıq), Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə neft sektoru üzrə konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlər (Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla) üzrə 2,8%-lik (40748,5 min manatlıq) kəsirlərlə yerinə yetirilməsi ilə bağlı olmuşdur.

Hesabat ilində gəlirlərdə neft sektorunun payı azalma dinamikasına malik olsa da, hələ də yüksək göstərici ilə xarakterizə olunmuşdur.

2018-ci ildə olduğu kimi 2019-cu ildə də Dövlət Neft Fondundan transfertin dövlət büdcəsi gəlirlərinin tərkibindəki payı yüksək olmuşdur. Belə ki, Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar 2017-ci və 2018-ci illərə nisbətən, müvafiq olaraq 86,3% və 3,7% səviyyəsində artaraq 11364300,0 min manatadək yüksəlmiş və büdcə gəlirlərinin 46,9%-ni təşkil etmişdir. Hesabat ilində transfertin büdcə gəlirlərində payı əvvəlki ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 1,8 faiz bəndi azdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsində neftin qiyməti 60,0 ABŞ dolları səviyyəsində qəbul edilmişdir. Neft sektorundan daxilolmaların 11364,3 mln. manatını Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondundan (ARDNF) transfertlər, 2240,3 milyon manatını isə vergi orqanlarının xətti ilə neft sektorundan daxilolmalar təşkil etmişdir (Cədvəl 9).

Cədvəl 9. Neft sektorundan daxilolmaların strukturu.

	2015 icra	2016 icra	2017 icra	2018 icra	2019 proqnoz	2019 icra
Neft sektorundan daxilolmalar, mln. manatla	10220,0	9225,0	7884,0	13400,5	13700,3	13604,6
O cümlədən:						
Dövlət Neft Fondunun transferti, mln. manatla	8130,0	7615,0	6100,0	10959,0	11364,3	11364,3
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	87,1	93,7	80,1	179,7	103,6	103,7
ARDNŞ-in vergi ödənişləri, mln.	1409,5	1252,0	1317,5	1425,1	1450,0	1409,3
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	82,3	88,8	105,2	108,2	101,4	98,9
Hasilatın pay bölgüsü üzrə mənfəət vergisi, mln. manatla	680,4	358,0	467,0	1016,4	886,0	831,0
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	62,1	52,6	130,5	217,9	93,3	81,8

Cədvəl müxtəlif mənbələr əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

Vergi orqanlarının xətti ilə neft sektoru üzrə daxilolmalarda Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti üzrə büdcə ödənişləri 1409,3 mln. manat və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) üzrə mənfəət vergisi 831,0 mln. manat təşkil etmişdir.

Təbii resursla (neft, qaz, mis, qızıl və s.) zəngin ölkələrdə fiskal dayanıqlılığın qiymətləndirilməsi məqsədilə bir neçə mühüm göstəricidən istifadə edilir. Bu göstəricilərdən biri – qeyri-neft büdcə kəsiridir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan hesablamalar hesabat ilində neft sektoru üzrə ölkənin dayanıqlılıq göstəricilərinin əsasən müsbət trend nümayiş etdirdiyini qeyd etmək imkanı verir.

Qeyri-resurs (ilkin) büdcə balansı göstəricisinin Dövlət Maliyyə Statistikası Təlimatına (DMST) əsasən qeyri-resurs büdcə balansının hesablanması zamanı həm gəlirlərdən, həm də xərclərdən həmin sektordan əldə edilən gəlirlərlə yanaşı, həmin sahəyə ayrılan xərclərdə çıxılmalıdır.

Azərbaycan nümunəsində icmal büdcə göstəricisinin sərhədləri ilə ölçülən bu institut icmal büdcə gəlirlərindən neft sektoru üzrə daxilolmaların (DNŞ-nin vergi ödənişləri, ABƏŞ-in mənfəət vergisi və Dövlət Neft Fondunun gəlirləri) çıxılması və alınan məbləğlə icmal büdcə xərcləri arasındakı fərq kimi tapılır. Eyni göstərici qeyri-resurs ilkin büdcə balansı üzrə də hesablanır. Yalnız bu halda icmal büdcə xərclərindən dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər çıxılır.

Qeyd edilən göstəricilərinin ölkəmiz üzrə hesablanması üçün bir neçə metodika mövcuddur. Hesablama Palatası tərəfindən bütün mümkün ssenarilər əsasında qeyri-neft büdcə kəsirinin hesablanması aparılır. Tərəfimizdən bu cür fərqli hesablamaların aparılmasında məqsəd yarana biləcək fiskal təhdidlərin minimallaşdırılmasını müəyyən etmək üçün makrofiskal proqnozlaşdırmanın məntiqinə uyğun olaraq müxtəlif ssenarilər üzrə təhlillərin aparılmasıdır (Cədvəl 10).

Cədvəl 10. Neft sektoru ilə bağlı dayanıqlılıq göstəriciləri.

	2015 icra	2016 icra	2017 icra	2018 icra	2019 proqnoz	2019 icra
1.Dövlət büdcəsində neft sektorunun payı, %-lə	58,4	52,7	47,7	59,5	59,1	56,4
Meyar: Təbii resursla zəngin ölkələrdə aşağı nisbət 20-40%						
2.Dövlət Neft Fondunun transfertinin dövlət büdcəsi gəlirlərinə nisbəti, %-lə	46,5	43,5	36,9	48,7	49,1	46,9
Tələb: Dəyişməz real xərclər prinsipinə uyğun istifadə edilməlidir						
3.Qeyri-neft büdcə balansı (bütün neft komponentləri nəzərə alınmaqla) hesablanan), %-lə	-32,9	-29,4	-33,9	-33,4	-31,6	-27,4
Tələb: Davamlı olaraq azalması şərtidir						
4.Qeyri-neft büdcə balansı (DNF-nin gəlirləri çıxılmaqla hesablanan), %-lə	-27,4	-25,4	-29,9	-28,1	-26,9	-23,0
Tələb: Davamlı olaraq azalması şərtidir						
5. Qeyri-neft ilkin büdcə balansı (bütün neft komponentləri nəzərə alınmaqla) hesablanan), %-lə	-34,8	-33,8	-37,3	-38,2	-36,2	-30,4
Tələb: Davamlı olaraq azalması şərtidir						
6.Dövlət Neft Fondunun transfertinin DNF-nin büdcə gəlirlərinə nisbəti, %-lə	105,3	80,9	50,3	62,2	72,9	59,7

Eyni zamanda, nəzərə almaq lazımdır ki, ölkəmizdə 2018-ci ildən yeni büdcə qaydası qüvvəyə minmişdir. Büdcə qaydası ilə bağlı bütün metodoloji izahlar qanunvericilikdə öz əksini tapmadığı üçün Hesablama Palatası qeyd edilən yeni institut üzrə "Büdcə zərfi"ndə təqdim edilən qiymətləndirmələri alternativ göstərici olaraq qəbul edir. Məlumat üçün bildirək ki, qeyri-neft ilkin büdcə kəsirinin hesablanması əhəmiyyətliyi dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin icmal büdcə xərclərində nəzərə alınmaması ilə bağlıdır. Bu halda əsas məqsəd büdcənin borc yükü nəzərə alınmadan fiskal kəsirin hesablanmasıdır. Bütün komponentlər nəzərə alınmaqla hesablanan qeyri-neft ilkin büdcə kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 30,4% olmuşdur.

Həmçinin, büdcə qaydasına müvafiq olaraq, 2019-cı ildə icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti 31,1% proqnozlaşdırılmış, faktiki olaraq 26,6% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, bütün ssenarilərdə bu göstərici azalma meyilli olmuşdur.

Daha bir mühüm göstərici DNF-nin transfertinin Fondun gəlirlərinə nisbətidir. 2019-cu ildə bu rəqəm 59,7% nisbətindədir və 2017-2018-ci ilin göstəriciləri ilə müqayisədə azdır. Qeyd edək ki, bu göstərici Fondun qarşıdakı illərdə yığım imkanlarının sərhədlərini ifadə edir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin icra edilmiş gəlirlərində 2018-ci ilə nisbətən Dövlət Vergi Xidmətinin və Dövlət Gömrük Komitəsinin xüsusi çəki göstəriciləri fərqli dinamika nümayiş etdirmişdir.

Əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin olunan gəlirlərin payı 1,3 faiz bəndi azalaraq 31,7%, Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin olunan gəlirlərin payı isə 2,9 faiz bəndi artaraq 18,2% təşkil etmişdir.

Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan gəlirlərin payı 2018-ci ilə nisbətən 4,5 faiz bəndi azalaraq 59,7%-ə enmiş, Dövlət Gömrük Komitəsinin payı isə 4,6 faiz bəndi artaraq 34,3%-ə yüksəlmişdir. Belə vəziyyət büdcə tapşırıqlarının Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə daha yüksək faizlərlə yerinə yetirilməsi və idxal həcmnin artması şəraitində əvvəlki illərin icra göstəriciləri ilə müqayisədə dövlət büdcəsinə daha çox vəsaitlərin toplanması ilə əlaqədardır.

Hesabat ilində yerli gəlirlərin ümumilikdə, həmçinin həm şəhər, həm də rayonlar üzrə icra səviyyəsi yüksək olmuş, hər bir şəhər və rayon üzrə gəlirlər artıqlaması ilə icra olunmuşdur.

2019-cu ildə şəhər və rayonların yerli gəlirləri ümumilikdə 738,8 mln. manat proqnoza qarşı 884,9 mln. manat və ya 119,8%, o cümlədən Bakı şəhəri üzrə 239,9 mln. manat proqnoza qarşı 254,1 mln. manat və ya 105,9 % səviyyəsində icra edilmişdir.

Şəhərlər üzrə icra göstəricisi 403,2 mln. manat vəsaitə qarşı 452,8 mln. manat və ya 112,3 % səviyyəsində olmuşdur. Ən aşağı icra göstəricisi Şirvan şəhərinə (103,0 %), ən yüksək göstərici isə Gəncə şəhərinə (141,3 %) məxsus olmuşdur.

Rayonlar üzrə yerli gəlirlərin ümumi icra səviyyəsi 335,6 mln. manat vəsaitə qarşı 432,1 mln. manat və ya 128,8 % olmuşdur. Ən aşağı göstəricisi Saatlı rayonuna (101,5 %) ən yüksək icra səviyyəsi isə Göygöl rayonuna (349,1 %) aid olmuşdur.

Hesabat ilində vergi və gömrük orqanlarının inzibati xərclərinin onlar tərəfindən təmin edilən yığım məbləğinə nisbət göstəricisi ümumilikdə əvvəlki illə müqayisədə yüksəlmiş, vergi orqanlarında bu göstərici 2018-ci ilin göstəricisinə bərabər qalsa da, gömrük orqanlarında 0,9 faiz bəndi artmışdır.

2019-cu ildə vergi və gömrük orqanları üzrə ümumilikdə cari və əsaslı xərclərinin ödənilməsinə büdcədən kənar xərclər daxil olmaqla dövlət büdcəsindən ayrılmış ümumi vəsaitlərin yığma (məcburi dövlət sosial sığorta ayırmalarının və işsizlikdən sığorta haqlarının yığılmasının vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilməsi nəzərə alınmaqla) qarşı nisbətləri 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə 0,3 faiz bəndi artaraq 2,4%-ə yüksəlmişdir. 2019-cu ildə cari və əsaslı xərclərin yığma qarşı nisbəti vergi orqanları üzrə 2017-ci illə müqayisədə 0,2 faiz bəndi çox, 2018-ci illə müqayisədə eyni səviyyədə olmaqla 2,0%-ə, gömrük orqanları üzrə isə 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 0,3 faiz bəndi və 0,9 faiz bəndi çox olmaqla 3,3%-ə bərabər olmuşdur.

Eyni zamanda, vergi orqanlarının büdcədən kənar daxilolmaları hesabına maliyyələşdirilən inzibati binanın tikintisinə ayrılmış vəsaitlər nəzərə alınmadan hər iki fiskal qurum üzrə çəkilməmiş xərclərin yığma qarşı ümumi faiz nisbəti 2019-cu ildə 1,8% təşkil etmişdir ki, bu isə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına üzv ölkələr üzrə formalaşmış orta göstəriciyə daha uyğun səviyyədədir.

Məcburi dövlət sosial sığorta ayırmalarının və işsizlikdən sığorta haqlarının 2019-cu ildən vergi orqanlarının yığımlarına aid edilməsi, gömrük orqanları xətti ilə yığılan vəsaitlərin isə əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artması fonunda bu yığımın təmin edilməsi üçün xərc edilən büdcə vəsaitlərinin optimallaşdırma istiqamətlərinin mövcud olduğu qeyd edilməlidir.

2019-cu ildə Dövlət Vergi Xidməti üzrə gəlirlər artıqlaması ilə icra edilmiş, əvvəlki illə müqayisədə artım və yüksək icra səviyyəsi fonunda bəzi tədiyyə növləri üzrə icra səviyyəsi aşağı olmuşdur.

2019-cu il dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatlara əsasən təsdiq edilmiş illik proqnozların icrası Dövlət Vergi Xidməti üzrə 7316000,0 min manata qarşı 7672286,1 min manat və ya 104,9% səviyyəsində olmuş, bu məbləğ 2018-ci illə müqayisədə 3,5% artmışdır.

2019-cu il üçün müəyyən olunmuş proqnozların vergi orqanları üzrə ümumilikdə artıqlaması ilə yerinə yetirilməsinə baxmayaraq qanunvericiliklə təsdiq edilmiş bəzi tədiyyə növləri üzrə proqnozlar ümumilikdə 368635,5 min manat kəsirlə icra olunmuşdur. Belə ki, kəsirlərin məbləği vergi orqanlarının yığım səlahiyyətinə aid edilən tədiyyələr üzrə 238268,1 min manat (o cümlədən, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə 124412,1 min manat, yol vergisi üzrə 8526,2 min manat, sair daxilolmalar üzrə 105329,8 min manat) təşkil etmişdir.

Kəsirlərin yaranması əsasən rezident müəssisələrin mənfəət vergisi, qeyri-rezident müəssisələrin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyi ilə bağlı olan gəlirlərdən vergilər, hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə xarici subpodratçıların mənfəət vergisi, ölkə ərazisində istehsal edilərək, daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) maye qaza və avtomobil benzininə görə yol vergisi, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə

sanksiyaları üzrə proqnozların əhəmiyyətli nisbətlərdə icra olunmaması ilə əlaqədar olmuşdur.

Hesabat ilində Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin mülkiyyət növünə görə tərkibində bir sıra dövlət müəssisələrindən daxilolmaların azalması ümumilikdə dövlət sektorundan gəlirlərin azalması ilə nəticələnmiş, xüsusi çəki göstəricisinə görə Xidmət üzrə gəlirlərdə xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payı daha yüksək olmuşdur.

2019-cu ildə vergi orqanlarının icra etdiyi 7672286,1 min manat məbləğin tərkibində dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin payı 1847820,2 min manat və ya 24,1% təşkil etməklə, 2018-ci ilə nisbətən 36780,1 min manat və ya 2,0% azalmış, xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payı 3672452,6 min manat və ya 47,9% təşkil etməklə 491103,1 min manat və ya 15,4% artmış, digər mülkiyyət mənsubiyyətinə (xarici, birləşmiş, bələdiyyə, beynəlxalq təşkilatlar) aid edilən vergi ödəyicilərinin payı isə 2152013,4 min manat və ya 28,0% təşkil etməklə 197510,2 min manat və ya 8,4% azalmışdır.

2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət sektoru üzrə azalmaların əsas səbəbləri bir sıra dövlət müəssisələri ("Azərbaycan Dəmir Yolları", "Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi", "Azərsu" səhmdar cəmiyyətləri və digərləri) üzrə büdcə ödənişlərinin azalması, digər mülkiyyət mənsubiyyətində olan vergi ödəyiciləri üzrə azalmalar isə əsasən xarici mülkiyyətə aid edilən neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə büdcə ödənişlərinin azalması ilə əlaqədardır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmələrin məbləği əvvəlki illə müqayisədə azalmış, artıqödəmə məbləğinin formalaşmasında Bakı şəhərinin payı daha yüksək olmuş, bu məbləğin azalması əsasən dövlət və xarici mülkiyyətdə olan vergi ödəyiciləri hesabına baş vermişdir.

2019-cu ildə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmənin məbləği ilin əvvəli ilə müqayisədə 240437,1 min manat və ya 12,0% azalaraq ilin sonuna 1760784,5 min manat təşkil etmişdir ki, bunun da 1580755,1 min manatı və ya 89,8%-i Bakı şəhəri üzrə, 180029,4 min manatı və ya 10,2%-i isə digər regionlar üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyiciləri üzrə yaranmışdır.

2019-cu ildə azalmış artıq ödəmə məbləğinin 83986,0 min manatı və ya 34,9%-i dövlət mülkiyyətində, 73284,1 min manatı və ya 30,5%-i xarici mülkiyyətdə, 43929,8 min manatı və ya 18,3%-i birləşmiş (xarici qarışıq) mülkiyyətdə, 39121,1 min manatı və ya 16,3%-i isə xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür.

2019-cu ildə artıqödəmə məbləğinin azalmasına daha çox ƏDV üzrə olmaqla əsasən 3 tədiyyə növünü əhatə edən hesablanmış məbləğlərin artımı təsir göstərmişdir.

Artıq ödəmə məbləğinin azalmasını şərtləndirən əsas amil kimi vergi ödəyiciləri üzrə dövlət büdcəsinə hesablanmış öhdəliklərin (azalmış məbləğlər nəzərə alınmadan) 2018-ci illə müqayisədə 670273,0 min manat məbləğində (5,6%) artmasını (12000132,1 min manata qarşı 12670405,1 min manat) qeyd etmək olar.

Dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmə məbləğinin azalmasının tədiyyə növləri səviyyəsində əsas səbəbləri əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində ümumilikdə hesablanmış məbləğlərin (azalmış məbləğlər nəzərə alınmadan) əlavə dəyər vergisi üzrə 788916,6 min manat və ya 18,5% artaraq 5061485,2 min manat, aksizlər üzrə 205797,6 min manat və ya 41,2% artaraq 705900,4 min manat, mənfəət vergisi üzrə isə 114316,5 min manat və ya 3,0% artaraq 3961440,4 min manat təşkil etməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

2019-cu ilin əvvəlinə olan artıq ödəmə məbləği ilə müqayisədə ilin sonuna olan artıq ödəmə məbləği neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 11628,8 min manat və ya 10,2% azalaraq 102832,1 min manata, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 228808,3 min manat və ya 12,1% azalaraq 1657952,4 min manata enmişdir.

2019-cu ildə artıqödəmə məbləğinin azalması fonunda bəzi vergi ödəyiciləri üzrə artıq ödənilmiş məbləğdə artım müşahidə edilmiş, bu artım əsasən ƏDV üzrə artımlarda əks olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmə məbləğinin hesabat ilində bütün əsas parametrlər üzrə azalması şəraitində əsas artımlar dövlət sektorunda Azərkimya Dövlət Şirkəti üzrə (ilin əvvəlinə artıq ödəmə olmadığı halda ilin sonuna 10429,9 min manat təşkil etmiş), özəl sektorda isə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər üzrə (ilin əvvəlinə olan artıq ödəmə ilə müqayisədə 29194,9 min manat və ya 20,4% artaraq 172518,2 min manat təşkil etmiş) müşahidə olunmuşdur.

Hesabat ilində artıqödəmə məbləğinin daxil olmuş gəlirlərə nisbət göstəricisi əvvəlki illə müqayisədə 4,0 faiz bəndi azalmış, azalma tempi qeyri-neft sektoru üzrə daha böyük olmuş, artıqödəmə məbləğinin daxil olmuş gəlirlərə nisbəti ticarət və xidmət sahələrində daha böyük olmuşdur.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə 2019-cu ilin sonuna yaranan artıqödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olan həmin gəlirlərə qarşı faiz nisbəti 2018-ci illə müqayisədə ümumilikdə 26,9%-dən 22,9%-dək enmişdir. Eyni zamanda, bu göstərici əvvəlki illə müqayisədə hesabat ili ərzində neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 0,1 faiz bəndi azalaraq 4,6%-ə, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 7,4 faiz bəndi azalaraq 30,5% təşkil etmişdir.

Hesabat ilinin sonuna olan artıq ödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə mədaxil olunan gəlirlərə qarşı ən yüksək səviyyəsi 48,6%-ə bərabər olmaqla ticarət və xidmət sahələrində, eyni zamanda 23,6%-ə bərabər olmaqla tikinti sahəsində fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə müşahidə olunmuşdur. Bu qruplara aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə 2019-cu ilin sonuna olan artıq ödəmənin məbləği ilin əvvəli ilə müqayisədə 91520,2 min manat və ya 8,4% azalaraq 993764,0 min manatadək ensə də, göründüyü kimi hələ də yüksək olaraq qalmaqdadır.

Vergi orqanlarında aparılan islahatlar və bu sahədə inzibatçılığın gücləndirilməsi hesabat ilində könüllü bəyanətmə səviyyəsinin də yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.

2019-cu ildə vergilərin və digər icbari öhdəliklərin könüllü bəyanətmə səviyyəsi (verginin əsas məbləği üzrə ümumilikdə hesablanmış vəsaitin tərkibində vergi ödəyiciləri tərəfindən bəyan edilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisi) əvvəlki ilə müqayisədə faiz ifadəsində 6,5 faiz bəndi, mütləq həcmdə isə 1156202,4 min manat (18,9%) məbləğində artaraq 7289568,9 min manatadək yüksəlmişdir ki, bu da sözsüz ki, son illərdə real sektor üzərində vergi inzibatçılığının inzibati tənzimlənmənin yumşaldılması ilə kifayət qədər təkmilləşdirildiyindən xəbər verir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinə olan borcların məbləğində artım müşahidə edilmiş, bu, maliyyə sanksiyaları və faiz borcları üzrə artımları hesabına baş vermiş, əsas məbləğ üzrə borc azalma meyilli olmuşdur.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlara əsasən 2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan borcların həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 102623,3 min manat və ya 9,3% artaraq 1206811,0 min manat, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 4397,5 min manat və ya 0,5% azalaraq 824278,4 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 42767,8 min manat və ya 37,1% artaraq 157987,1 min manat, faiz borcları üzrə isə 64253,0 min manat və ya 40,1% artaraq 224545,5 min manat təşkil etmişdir.

Ümumi borc artımının 75,0 milyon manatı 2019-cu ilin dekabr ayının payına düşmüşdür.

Vergi məbləğləri üzrə borc məbləğində Bakı şəhərinin xüsusi çəkisi çox olsa da, hesabat ilində bu məbləğin artımında əsas iştirak payı rayonlara məxsus olmuşdur.

2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan ümumi borcun 70,0%-i Bakı şəhəri üzrə, 30,0%-i isə respublikanın digər regionları üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür. Bakı şəhəri üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin 2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan borclarının həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 3,0% artaraq 844554,4 min manat, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 6,1% azalaraq 583043,4 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 34,1% artaraq 108759,8 min manat, faiz borcları üzrə isə 29,6% artaraq 152751,2 min manat təşkil etmişdir.

Hesabat ili üzrə 102623,3 min manat məbləğində olan ümumi borc artımının 24,0%-i Bakı şəhərində, 76,0%-i isə digər regionlarda fəaliyyət göstərən vergi orqanlarında qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin hesabına yaranmışdır.

Bakı şəhəri istisna olunmaqla digər regionlar üzrə ümumilikdə borcların 77951,6 min manat məbləğində (27,4%) artımı bu borcların bütün tərkib hissələri üzrə müşahidə olunmuş, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 16,1% artaraq 241235,0 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 44,2% artaraq 49227,3 min manat, faiz borcları üzrə 69,1% artaraq 71794,3 min manat təşkil etmişdir.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinə olan borc əsasən qeyri-dövlət və qeyri-neft sektoru hesabına formalaşmış, əvvəlki illə müqayisədə artım da dövlət və neft sektoru ilə müqayisədə məhz həmin sektorlar üzrə daha böyük olmuşdur.

01.01.2020-ci il tarixə olan ümumi borcun 3,2%-i neft sektoruna, 96,8%-i qeyri-neft sektoruna, eyni zamanda 14,7%-i dövlət sektoruna, 85,3%-i qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür. 2019-cu ilin sonuna olan borclar ilin əvvəli ilə müqayisədə neft sektoru üzrə 752,1 min manat və ya 2,0%, qeyri-neft sektoru üzrə 101871,2 min manat və ya 9,6%, eyni zamanda dövlət sektoru üzrə 10671,9 min manat və ya 6,4%, qeyri-dövlət sektoru üzrə 91951,4 min manat və ya 9,8% artmışdır.

İstər Bakı şəhəri üzrə istərsə də digər regionlar üzrə dövlət büdcəsinə olan borcların artması əsasən qeyri-neft və qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsindən qaytarılmış vəsaitlər demək olar ki, tam məbləğdə vergi orqanları xətti ilə təmin edilmiş gəlirlər üzrə olmuş, həmin məbləğin əsas hissəsi əlavə dəyər vergisinin payına düşmüş, dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin qaytarılması prosesi üzrə həm vergi, həm də gömrük orqanları üzrə inzibatçılıq sahəsində bəzi nöqsanlar əlavə itkilərin yaranmasına səbəb olmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsindən qaytarılmış vəsaitlərin həcmi vergi orqanları xətti ilə təmin edilmiş gəlirlər üzrə 36756,7 min manat, gömrük orqanları xətti ilə təmin edilmiş gəlirlər üzrə 121,3 min manat, ümumilikdə isə 36878,0 min manat təşkil etmişdir ki, bu da əsasən (95,1%) əlavə dəyər vergisinin qaytarılması ilə əlaqədardır. Dövlət büdcəsindən qaytarılmış vəsaitin 44,9%-i dövlət mülkiyyətinə, 37,6%-i xüsusi mülkiyyətə və 17,5%-i isə digər mülkiyyət mənsubiyyətinə (xarici, birgə, beynəlxalq təşkilatlar, diplomatik nümayəndəliklər və s.) aid edilən şəxslərin payına düşmüşdür.

Dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin qaytarılması prosesi üzrə inzibatçılığın təşkilində vergi orqanlarının rəylərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddət məhdudiyyətləri gözlənilmədən rəsmiləşdirilməsi, nəticədə artıq ödəmənin qaytarılmasının gecikdirilməsi səbəbindən bəzən faiz məbləğlərinin də ödənilməsi ilə əlavə itkilərə yol verilməsi, artıq ödənilmiş vergilərin, faizlərin və maliyyə sanksiyalarının qaytarılması barədə vergi ödəyicilərinin ərizələri üzrə növbədən-kənar vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsi səlahiyyətlərindən istifadə olunmaması, eyni zamanda bir gömrük orqanı üzrə yaranmış artıqödəmələrin digər gömrük orqanında gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparılması üçün xarici ticarət iştirakçılarına qaytarılması (yəni, həmin artıqödəmənin komitədaxili bir gömrük orqanından digər gömrük orqanına aid edilməsi mexanizmi tətbiq olunmadan) kimi hallara yol verilməsi müşahidə olunmuşdur.

Hesablama Palatası hesabat ilində vergi orqanları və gömrük xidmətləri üzrə ƏDV depozit hesabının qalıq məbləğində əvvəlki illə müqayisədə artımı, həmçinin vergi orqanları tərəfindən tətbiq edilən və dövlət büdcəsinə daxil olan maliyyə sanksiyalarından daxilolmaların maliyyə sanksiyaları üzrə real öhdəliklərini üstələməsini bu sahədə risk olaraq qiymətləndirilmişdir.

Vergi orqanlarının inzibatçılığına aid edilən ƏDV depozit hesabının qalığı 30.12.2018-ci il tarixlə müqayisədə 34,7% artaraq 30.12.2019-cu il tarixə 426,8 mln. manat təşkil etmişdir. 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə gömrük orqanları xətti ilə

yığılan ƏDV-nin 28,3% artması şəraitində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ƏDV-nin mədaxili, uçotu, hərəkəti və dövlət büdcəsinə məxarici ilə bağlı əməliyyatlar aparılan ƏDV-nin depozit hesabının dövriyyəsinin artması müsbət dəyərləndirilməli olan hallara aiddirsə, həmin hesabın qalığının da əhəmiyyətli artması ƏDV-yə cəlb edilməli olan dövriyyələrin dövlət büdcəsinə adekvat bəyan olunması və (və ya) ƏDV depozit hesablarında yığılan vəsaitlərdən qanunvericilik çərçivəsində istifadə olunması prosesinin müəyyən risklərlə müşayiət olunmasını göstərir.

Göstərilənlərdən əlavə, vergi inzibatçılığında müşahidə olunan digər riskli məqamlar vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyalarının yığılması ilə əlaqədardır. Belə ki, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə sanksiyaları üzrə 2019-cu ilin əvvəlinə borcun məbləği 115219,3 min manat, il ərzində hesablanmış maliyyə sanksiyaları 238494,3 min manat, ilin sonuna maliyyə sanksiyaları üzrə borcun məbləği isə 157987,1 min manat təşkil etmişdir ki, bu da 2019-cu il ərzində vergi ödəyicilərinin maliyyə sanksiyaları üzrə dövlət büdcəsinə olan öhdəliklərinin yuxarı həddinin 195726,5 min manata bərabər olması kimi qəbul etmək olar.

Hesabat ilində vergi orqanları üzrə gəlirlərin yığım səviyyəsi əvvəlki illə müqayisədə yüksəlmiş, torpaq vergisi üzrə bu göstərici daha yüksək olmuşdur.

2019-cu ildə vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin yığım səviyyəsi orta hesabla (borcların və artıqödəmələrin hərəkəti nəzərə alınmadan büdcə daxilolmalarının hesablanmış öhdəliklərə (azalmalar çıxılmaqla tədiyyələrin əsas məbləğlərinə qarşı nisbəti) 96,5%-ə bərabər olmuşdur ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 3,5 faiz bəndi yüksəkdir. Eyni zamanda, vergi növlərinə gəldikdə yığım səviyyəsi göstəricisi hesabat ilində fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə 93,0%, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə 82,3%, aksizlər üzrə 91,6%, hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə 70,0%, sadələşdirilmiş vergi üzrə isə 91,4% olduğu halda əlavə dəyər vergisi üzrə 116,3%, torpaq vergisi üzrə 108,7%, yol vergisi üzrə 100,0%, mədən vergisi üzrə isə 100,3% təşkil etmişdir.

Hesabat ilində, son illərdə ilk dəfə olaraq, dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri hər ay üzrə müəyyən edilmiş proqnozla müqayisədə artıqlaması ilə yerinə yetirilməklə illik 9,0% çox icra edilmiş, daxil olmuş vergi gəlirlərinin təqribən yarısı ƏDV üzrə təmin olunmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri üzrə nəzərdə tutulmuş 9551400,0 min manat məbləğində proqnoz 10411819,3 min manat və ya 109,0% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir. Dövlət büdcəsinə daxil olmuş vergi gəlirləri üzrə artımlar 2017-ci və 2018-ci illə müqayisədə, müvafiq olaraq 23,2% və 10,3% təşkil etmişdir.

Vergi gəlirlərinin ÜDM-ə qarşı nisbəti isə 2019-cu ildə 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 0,7 faiz bəndi və 0,9 faiz bəndi artaraq 12,7%-dək yüksəlmişdir.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar ümumilikdə 0,6%-19,2% intervalında artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, aylar səviyyəsində kəsirlər müşahidə olunmamışdır.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olmuş vergi gəlirlərinin 49,8%-i əlavə dəyər vergisinin, 24,5%-i hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinin, 9,1%-i fiziki şəxslərin gəlir vergisinin, 8,2%-i aksizlərin, 3,4%-i sadələşdirilmiş verginin, 2,0%-i hüquqi şəxslərin əmlak vergisinin, 1,3%-i mədən vergisinin, 1,1%-i yol vergisinin, 0,6%-i isə torpaq vergisinin payına düşmüşdür.

2019-cu ildə vergi gəlirlərinin artımında əsas rol qeyri-neft sektoruna aid olmuş, bu sektor üzrə büdcə daxilolmaları nəzərdə tutulmuş məbləğlə müqayisədə əhəmiyyətli artımla icra edilsə də, neft sektoru üzrə icra səviyyəsi 8,7% kəsirlə ifadə olunmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin tərkibində qeyri-neft sahələrindən daxilolmalar 7351400,0 min manat proqnoza qarşı 114,3% səviyyəsində icra olunaraq 2018-ci ilə nisbətən 17,1% artmışdır. Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin əhəmiyyətli artması qeyri-neft sektorundan vergi gəlirləri üzrə büdcə daxilolmalarının hesabına mümkün olmuşdur. Belə ki, neft sahələrindən daxilolmalar 2200000,0 min manat proqnoza qarşı 91,3% səviyyəsində icra olunaraq 2018-ci illə müqayisədə 11,3% azalmışdır.

Vergi gəlirlərinin əvvəlki illə və nəzərdə tutulmuş məbləğlə müqayisədə artımla icrası vergi güzəşt və azadolmalarının hesabat ilində genişlənməsi fonunda baş vermiş, eyni zamanda icra səviyyəsinin yüksək olması əsasən gömrük orqanları vasitəsilə təmin edilsə də, vergi orqanlarının bu gəlirlərdə payı yüksək olaraq qalmaqdadır.

2018-ci illə müqayisədə vergi gəlirləri üzrə artımın əsas hissəsi gömrük orqanları tərəfindən yığılan vergi gəlirlərinin hesabına təmin olunmuşdur. Belə ki, əvvəlki ilə nisbətən 2019-cu ildə Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə yığılan vergi gəlirləri 29,3% (748235,4 min manat) artaraq 3299146,6 min manata, Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə yığılan vergi gəlirləri isə 3,2% (219981,6 min manat) artaraq 7112672,7 min manata çatmışdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, vergi gəlirlərinin bütün əsas parametrləri üzrə əhəmiyyətli artımlar vergi güzəşt və azadolmalarının hesabat ilindən daha da genişləndirilməsi şəraitində əldə olunmuşdur.

Hesabat ilində tətbiq edilən güzəşt və azadolmaların ümumi sayı artmaqla əsasən stimullaşdırıcı xarakterə malik olmuş, tədiyyə növləri üzrə strukturunda isə bu, əsasən fiziki şəxslərin gəlir vergisini əhatə etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə ayrı-ayrı tədiyyə növləri səviyyəsində müəyyən olunmuş güzəşt və azadolmaların ümumi sayı 2019-cu ildən 159-a çatmışdır ki, bunların da 66-nı (41,5%-ni) sosial xarakterli, 93-nü (58,5%-ni) isə stimullaşdırıcı tədbirlər kimi differensiallaşdırmaq olar.

2019-cu ildən qüvvədə olan ümumi vergi güzəşt və azadolmalarının 46,6%-i fiziki şəxslərin gəlir vergisi və hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, 28,3%-i əlavə dəyər vergisi, 12,6% əmlak vergisi, 6,3%-i torpaq vergisi, hər biri üzrə 3,1%-i isə aksizlər və sadələşdirilmiş vergi üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

Vergi güzəşt və azadolmalarının dövlət büdcəsinin xərclərinə (vergi xərclərinə) bərabər tutulmaqla faktiki mütləq həcmələri barədə məlumatların dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlılıqda əks etdirilməsi, o cümlədən bu predmet üzrə qanunvericilik səviyyəsində zəruri tələblərin müəyyənləşdirilməsi məsələləri aktual olaraq qalmaqdadır.

Nağdsız ödəniş infrastrukturunu səciyyələndirən göstəricilərin son istehlakın makro göstəricilərinə adekvat olmaması, eyni zamanda hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən bank hesablarından böyük həcmdə pul vəsaitlərinin çıxarılması real sektordan vergi öhdəliklərinin dövlət büdcəsinə cəlb olunması prosesinə mənfi təsir göstərmiş əsas səbəblərdən olmuşdur.

2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilmiş sadələşdirilmiş verginin (1,0% dərəcəsi ilə tətbiq olunan) məbləği 7682,7 min manat və ya 26,3% artaraq 36908,2 min manata (o cümlədən, hüquqi şəxslər üzrə 7899,2 min manat və ya 28,8% artaraq 35294,6 min manata, fiziki şəxslər üzrə isə 216,5 min manat və ya 11,8% azalaraq 1613,6 min manata) çatmışdır. Dövlət büdcəsinin qeyd olunan mənbədən daxilolma həcmi nəzərə alınmaqla hüquqi və fiziki şəxslər (əhali istisna olmaqla) tərəfindən nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmış pul vəsaitlərinin 2019-cu ildə ümumilikdə 3,7 mlrd. manat civarında olmasını demək olur ki, bu da 2018-ci ilin eyni göstəricisindən 0,8 mlrd. manat (26,3%), cari il üçün nəzərdə tutulan proqnozdan isə 0,5 mlrd. manat (15,3%) çoxdur. Bank hesablarından nağdlaşdırılan vəsaitlərin həcmünün artım meylinə malik olmasını Hesablama Palatası vergi gəlirlərinin dövlət büdcəsinə yığılması prosesində müşahidə olunan əsas makrorisiklərdən biri kimi qeyd edir.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının məlumatlarına əsasən 2018-ci ilin sonuna olan göstəricilərlə müqayisədə 2019-cu ilin sonuna banklardan kənarda nağd pulun həcmi 25,0% artaraq 9501,1 mln. manatadək, dövriyyədə olan nağd pul kütləsinin pul bazasına nisbəti isə 0,7 faiz bəndi artaraq 79,3%-dək yüksəlmişdir.

Hesabat ilində ƏDV üzrə daxilolmaların məbləğinin müvafiq makroparametrlərin müsbət davranışına adekvat reaksiya nümayiş etdirməməsi və vergi xidməti tərəfindən təmin edilən bu gəlirlərin 2015-ci il səviyyəsinə çatmaması Hesablama Palatası tərəfindən cəlb olunma sahəsində bir risk amilləri olaraq dəyərləndirilmişdir.

Vergi orqanları xətti ilə əlavə dəyər vergisinin azalması son illər ərzində ölkə üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların azalması, iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi həcmünün səngiməsi, ÜDM-in, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in, istehlakçı və istehsalçı qiymət indekslərinin, eyni zamanda pərakəndə ticarət dövriyyəsinin artması kimi əsasən əlverişli makroiqtisadi amillərlə müşayiət olunmuşdur. Bu baxımdan dövlət büdcəsinə təmin edilən əlavə dəyər vergisinin məbləğinin Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə son illər ərzində ardıcıl olaraq iri məbləğlərlə artması, Dövlət Vergi Xidməti üzrə isə müəyyən dərəcədə hətta 2015-ci ilin səviyyəsinə çatmaması meylli idxal olunan aktivlərin ölkə ərazisində həyata keçirilən kommersiya fəaliyyətində istifadə olunmasından yaranan

gəlirlərin, eyni zamanda malların, işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinin vergiyə cəlb edilməsi prosesində kifayət qədər risklərin mövcud olmasını deməyə əsas verir.

Eyni zamanda, son dörd ildə ÜDM-in davamlı olaraq artması, o cümlədən 2019-cu ildə 2018-ci illə müqayisədə real ifadədə ÜDM-in 2,2%, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in 3,5%, eləcə də istehlak bazarında satılmış məhsulların və göstərilmiş xidmətlərin ümumi dəyərinin 3,6% artmasına baxmayaraq Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə büdcəyə ödənilmiş rezidentin əlavə dəyər vergisinin həcmnin təxminən 2014-cü ilin səviyyəsində olması əlavə dəyər vergisinin yığılmasına təsir edən risklərin mövcud olduğunu göstərir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin makroiqtisadi şəraitə əsasən adekvat olmasını qeyd etməklə, Hesablama Palatası ölkə ərazisində mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisinin, eləcə də mənfəət (gəlir) vergisinin, sadələşdirilmiş verginin və torpaq vergisinin əlavə yığım potensialının mövcud olması qənaətidədir.

Hesablama Palatası aparılmış təhlillər əsasında gəlirlərin bəzi istiqamətlərdə əlavə yığım potensialının olması qənaətidədi:

✓ Son illər ərzində ölkə üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların və iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi həcmnin səngiməsi, ÜDM-in, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in, istehlakçı və istehsalçı qiymət indekslərinin, eyni zamanda pərakəndə ticarət dövriyyəsinin artması kimi makroiqtisadi amillərə baxmayaraq dövlət büdcəsinə təmin edilən əlavə dəyər vergisinin gömrük orqanları üzrə son illər ərzində ardıcıl olaraq iri məbləğlərlə artması, vergi orqanları üzrə isə 2015-ci ilin səviyyəsinə çatmaması meylini nəzərə alaraq idxal olunan aktivlərin ölkə ərazisində həyata keçirilən kommersiya fəaliyyətində istifadə olunmasından yaranan gəlirlərin, eyni zamanda malların, işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinin vergiyə cəlb edilməsi prosesində bəzi risklərin mövcudluğu, həmçinin bu risklərin ölkə ərazisində mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi ilə korrelyasiya əlaqəsində olan hüquqi şəxslərin mənfəət və ya fiziki şəxslərin gəlir (müddətli işə aid olmayan) vergilərinə də aid olduğu nəzərə alınaraq *ölkə ərazisində mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi, eləcə də mənfəət (gəlir) vergisi üzrə;*

✓ Vergi qanunvericiliyinə edilmiş dəyişikliklərə əsasən 2017-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvədə olmasına baxmayaraq hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən təyinatı üzrə istifadə olunmayan torpaq sahələrinə görə dövlət büdcəsinə torpaq vergisinin hesablanması mexanizminin hal-hazırədə təmin edilməməsini, həmçinin 2019-cu ildən fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilməmiş dövlət, meşə və su fondu torpaqlarının torpaq vergisinə cəlb edilmədiyi dəqiqləşdirilməklə nəticə etibarı ilə fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilmiş dövlət, meşə və su fondu torpaqlarına görə icarə haqqı ilə yanaşı torpaq vergisinin də dövlət büdcəsinə (hüquqi şəxslər üzrə) hesablanmalı olduğunu nəzərə alaraq *torpaq vergisi üzrə;*

✓ Sadələşdirilmiş vergi üzrə 2019-cu ildəki yığım səviyyəsi (91,4%), eyni zamanda vergi qanunvericiliyinə edilmiş dəyişikliklərə əsasən "Sadələşdirilmiş vergi üzrə sabit məbləğin ödənilməsi haqqında qəbz" alınmaqla vergiyə cəlb edilməli olan fiziki şəxslər üzrə büdcə daxilolmalarının çox aşağı səviyyədə olmasını nəzərə alaraq *sadələşdirilmiş vergi üzrə.*

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin digər gəlirləri artıqlaması ilə icra edilmiş, DNF-dən transfert məbləği də nəzərə alınmadan bu gəlirlər artım meyli olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 57,0%-ni təşkil etmiş digər gəlirlər üzrə müəyyən edilmiş 13616600,0 min manat məbləğində proqnoz 101,4% səviyyəsində icra olunmuşdur ki, bu da 2018-ci ilə müqayisədə 5,7% çoxdur.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinin digər gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnozlar ümumilikdə fevral, aprel, may, iyun, iyul və noyabr aylarında 5,9%-38,3% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 5,8%-84,5% intervalında artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir.

Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadıqda dövlət büdcəsinin digər gəlirləri 2252300,0 min manat proqnoza qarşı 108,4% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə müqayisədə 15,9% çoxdur. 2018-ci ilə müqayisədə müşahidə edilən artımın əldə olunması gömrük rüsumlarının, büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalarının, dövlət rüsumlarının, ölkə ərazisində istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımların və dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların artması, vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmaların, eləcə də sair daxilolmaların azalması şəraitində baş vermişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təmin edilən gəlirlərinin icrası bütün parametrlər üzrə artım dinamikası nümayiş etdirmiş, Xidmət üzrə yığılan tədiyyə növlərindən yalnız biri kəsirlə icra olunmuşdur.

2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirləri Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə 3702000,0 min manata qarşı 4408625,0 min manat və ya 119,1% səviyyəsində icra olmuşdur. 2018-ci ilə müqayisədə bu, 974572,1 min manat və ya 28,4% çoxdur.

Dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin tərkibində Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin olunan gəlirlərin payı 2018-ci ilə müqayisədə 2019-cu ildə üzrə 2,9 faiz bəndi artaraq 18,2% təşkil etmişdir. Hesabat ili üçün gömrük orqanlarının yığım səlahiyyətində olan bir tədiyyə (malların idxalına görə aksiz) üzrə isə proqnoz kəsirlə icra olunmuşdur.

Qeyd edək ki, hesabat ilində Komitə üzrə təmin edilmiş gəlirlərin strukturunda ƏDV-nin payı 68,1%, gömrük rüsumlarının payı isə 25,2% olmaqla ən böyük göstəricilərdir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin edilən bəzi ödənişlər üzrə yığılmış vəsaitlərin müvafiq xəzinə hesabına tam həcmdə köçürülməyərək büdcə ilinin sonuna qalıqların saxlanması halının, əvvəlki ildə olduğu kimi, 2019-cu ildə də baş verməsi bu istiqamətdə daxilolmaların hesabatlılığına təsir göstərmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən, xarici ticarət əməliyyatları üzrə gömrük prosedurlarının tətbiq olunması çərçivəsində hüquqi və fiziki şəxslərdən tutulmuş gömrük ödənişlərinin (malların ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmasına görə) ayrıca xəzinə hesabında saxlanması və sonradan gömrük orqanının ödəniş tapşırıqları ilə dövlət büdcəsi gəlirlərinin uçotu aparılan müvafiq xəzinə hesabına tam həcmdə köçürülməyərək büdcə ilinin sonuna qalıqların saxlanması hallarına 2019-cu ildə də yol verilmişdir.

2.2.2. Dövlət büdcəsinin xərclərinin təhlili üzrə əsas nəticələr

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin xərcləri proqnoz göstərici ilə müqayisədə 3,0% az yerinə yetirilmiş, büdcə xərclərinin artım tempi ÜDM-in artım tempini, son illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də üstələmişdir.

Hesabat ilində büdcə xərcləri 25190,0 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmış, ilin sonunda isə 764,1 mln. manat və ya 3,0% az olmaqla 24425,9 mln. manat səviyyəsində icra edilmişdir. Ötən ilin büdcə xərcləri 2018-ci illə müqayisədə 1694,3 mln. manat və ya 7,5% çoxdur. Qeyd edək ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin xərclərinə yenidən baxılsa da, məbləğ dəyişməz saxlanılaraq strukturunda yerdəyişmələr həyata keçirilmişdir.

2019-cu ildə üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin ÜDM-ə nisbəti 30,7% nəzərdə tutulmuş, ilin sonunda isə bu göstərici 29,9% təşkil etmişdir ki, bu da 2018-ci ildə müşahidə edilən nisbətdən 1,5 faiz bəndi çoxdur.

Qeyd edək ki, ÜDM-in nominal ifadədə 2,0% səviyyəsində artım tempi ilə müqayisədə büdcə xərclərinin 2018-ci illə müqayisədə 7,5% artımı büdcə xərclərinin iqtisadiyyatdan daha sürətlə artdığını ifadə edir.

Son illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən xərclərin funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatı üzrə strukturunda icra prosesində edilmiş dəyişikliklər, son nəticədə, Qanunla müəyyən edilmiş bir sıra göstəricilərin dəyişməsinə şərait yaratmışdır.

Təqdim edilmiş məlumatların müqayisəli təhlili icra prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu əsas götürülərək təsdiq edilmiş büdcə ayırmaları həddində bir çox dəyişikliklərin (dürüştəlmələr) aparıldığını göstərir.

Hesabat ilində təsdiq edilmiş göstəricilərlə müqayisədə 6 bölmə üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin məbləği sabit saxlanılmış, 7 bölmə üzrə vəsait 1052,3 mln. manat məbləğində azaldılmış, 1 bölmə üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır.

Mütləq ifadədə ən böyük azalma 786,2 mln. manat məbləğində "Ümumi dövlət xidmətləri" bölməsinin payına düşür və bu məbləğ cəmi azaldılmış məbləğin 74,7%-ə bərabərdir. Bölmə üzrə azaldılmış məbləğ təsdiq edilmiş məbləğin 20,2%-i səviyyəsində olmuşdur.

Hesabat ilində digər bölmələrdən azalmalar hesabına "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə təsdiq edilmiş məbləğ artırılmışdır və bu artım cəmi azalma məbləğinə bərabər olmaqla 1052,3 mln. manat təşkil etmişdir. Həmin bölmə üzrə təsdiq edilmiş məbləğ 48,0% artırılaraq proqnoz 3242,6 mln. manat məbləğində müəyyən edilmişdir. Bölmə üzrə yeni təyinat məbləği ilə müqayisədə icra səviyyəsi 96,4% təşkil etmişdir.

2019-cu ildə, əvvəlki illərdə olduğu kimi, dövlət büdcəsi haqqında qanunla funksional təsnifatın bölmələri üzrə təsdiq olunmuş məbləğlərin il ərzində dəyişməsinə “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.6-cı maddəsinə əsasən birdəfəlik təyinatlı xərclərin ehtiyat fonduna yönəldilməsi əsas təsirə malik olmuşdur.

Hesablama Palatasının dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası ilə bağlı rəylərində qeyd etdiyi kimi, son illərdə dövlət büdcəsinin icrası prosesində dəyişikliklər əsasən “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.4-cü maddəsi və 19.6-cı maddəsi əsas gətirilməklə həyata keçirilir. Əvvəlki illərdə olduğu kimi 2019-cu ildə də dövlət büdcəsinin müvafiq Qanun və Fərmanla müəyyən edilmiş məbləğlərin dəyişdirilməsinə və ümumiyyətlə, icra vəziyyətinə bu iki maddənin təsiri böyük olmuşdur. Belə ki, 19.6-cı maddə əsas tutulmaqla il ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən funksional təsnifatlarda təsdiq olunmuş birdəfəlik təyinatlı xərclərin bir hissəsi Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Hesabat ilində funksional təsnifatın bir bölməsinin ilkin olaraq müəyyən edilmiş strukturu dəyişdirilmiş, həmçinin bəzi köməkçi bölmələr üzrə icra olunmuş məbləğ təsdiq edilmiş məbləği üstələmişdir.

Funksional təsnifatın strukturunda icra prosesində ümumilikdə 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin xərclərinin nəzərdə tutulduğu funksional təsnifat üzrə 53 köməkçi bölmənin 32-sində il ərzində dəyişikliklər aparılmış, bu köməkçi bölmələrin 11-i üzrə təsdiq edilmiş məbləğ il ərzində 1316,4 mln. manat artırılmış, 21-i üzrə isə eyni məbləğdə azaldılmışdır. Aparılan dəyişikliklərdə “Ehtiyat fondları” köməkçi bölməsinin payı 79,9%-lə nəzərəcarpacaq olmuşdur. Nisbi ifadədə ən böyük artım “Ali təhsil” köməkçi bölməsi üzrə müşahidə edilmişdir. Belə ki, il ərzində bu köməkçi bölmənin xərcləri 5,2 dəfə artırılmışdır. Azaldılmış məbləğdə isə dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclərin payı 767,0 mln. manat (və ya ümumi azaldılmış məbləğin 58,3%-i səviyyəsində) olmaqla əhəmiyyətli olmuşdur.

Funksional təsnifatın 3 köməkçi bölməsi üzrə təsdiq edilmiş məbləğ il ərzində artırılsa da, icra edilmiş məbləğ təsdiq edilmiş məbləğdən də az olmuşdur.

Bundan əlavə dövlət büdcəsində “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsində “Təcrübə və tətbiqi tədqiqatlar” köməkçi bölməsi üzrə vəsait təsdiq edilməmiş, il ərzində dəyişikliklər aparılaraq həmin köməkçi bölmə üzrə 1,0 mln. manat məbləğ vəsait nəzərdə tutulsa da, icra edilməmişdir.

Hesabat ilində funksional təsnifatın əksər bölmələrində əvvəlki illə müqayisədə vəsaitlər artımla icra edilmiş, bölmələr üzrə icra səviyyəsi 92,3%-99,9% arasında dəyişmişdir.

2019-cu ildə funksional təsnifatın bölmələri üzrə xərclərinin icrası dürüstləşmiş təyinatla qarşı 92,3%-99,9% arasında dəyişmiş, 14 bölmənin 9-u üzrə icra edilmiş xərclər orta icra göstəricisi olan 97,0%-lik nisbətdən çox, 5-i üzrə isə az olmuşdur.

Ən az icra səviyyəsi “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə 92,3%, ən çox icra səviyyəsi isə “Yanacaq və enerji” bölməsi üzrə 99,9% olmuşdur.

Hesabat dövründə icra edilmiş dövlət büdcəsinin xərcləri ötən ilin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə funksional təsnifatın 4 bölməsi üzrə azalmış, 10 bölməsi üzrə artmışdır. Ötən illə müqayisədə ən çox artım 1126,8 mln. manat olmaqla “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsi, azalma isə 984,7 mln. manat olmaqla “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi üzrə müşahidə edilmişdir. Qeyd edək ki, icra edilmiş xərclərdə ən böyük paya da “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsi malik olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin icra edilməmiş məbləği son illər üzrə həm nisbi, həm də mütləq ifadədə ən böyük göstərici olmuş, funksional təsnifatın 2 bölməsi həmin məbləğin formalaşmasında daha böyük rol oynamışdır.

Proqnozla müqayisədə 14 bölmə üzrə ümumilikdə 764,1 mln. manat məbləğində vəsait icra edilməmişdir ki, bu da təsdiq edilmiş büdcənin 3,0%-nə bərabərdir. İcra edilməmiş məbləğ mütləq ifadədə, həm də təsdiq edilmiş büdcə xərclərinə nisbətə son 3 ildə ən yüksək göstəricidir.

2019-cu ildə icra edilməmiş məbləğdə ən yüksək xüsusi çəki “Sosial müdafiə və sosial təminat” (24,8%) və “Sənaye tikinti və faydalı qazıntılar” (23,1%) bölmələri üzrə olmuşdur.

Dövlət büdcəsi xərclərinin faydalılığı və iqtisadi artıma töhfəsi kontekstindən strukturu 2019-cu ildə şərti istehsal xərclərinin əvvəlki illə müqayisədə artdığını, bu artım üzrə investisiya xərclərinin iştirak payının daha böyük olduğunu, buna baxmayaraq həmin xərclərin xüsusi çəkisinin azaldığını qeyd etmək imkanı verir.

Dövlət büdcəsinin keyfiyyət strukturunun, başqa sözlə xərclərin faydalılığı və onların iqtisadi artıma töhfəsi ilə bağlı aparılan təhlil göstərir ki, şərti-istehsal xərcləri və ya iqtisadiyyatın real sektoruna yönələn xərclər əvvəlki illə müqayisədə 138,7 mln. manat və ya 1,8% artaraq 7961,5 mln. manat məbləğində icra edilmişdir. Burada isə əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) üzrə xərclərin artımı (1140,2 mln. manat və ya 22,5%) daha nəzərəcarpacaqdır.

Şərti istehsal xərclərinin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərində mütləq ifadədə artımına baxmayaraq, şərti-qeyri istehsal xərclərinin daha sürətli artımı şərti istehsal xərclərinin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisinin kiçilməsinə səbəb olmuş, 2018-ci illə müqayisədə 1,8 faiz bəndi azalaraq 32,6% təşkil etmişdir.

Şərti-qeyri istehsal xərcləri də (sosial siyasətin həyata keçirilməsi, müdafiə-idarəetmə, borca xidmət xərcləri və digər fəaliyyət) əvvəlki illə müqayisədə 10,4% artımla icra edilmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondlarının məbləğləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş 5,0% və 2,0% hədd çərçivəsində icra edilmiş, əvvəlki illə müqayisədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fondu üzrə azalma müşahidə edilsə də, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə artım nəzərəcarpacaq olmuşdur.

2019-cu ilin icra edilmiş dövlət büdcəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 76 sərəncamı ilə ayrılmış vəsait 296,7 mln. manat və ya sərəncam verilmiş məbləğdən 12,8 mln. manat az olmaqla

95,9% səviyyəsində icra edilmişdir. İcra edilmiş vəsait 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 4,3 mln. manat və ya 1,4% azdır.

Hesabat ilində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 39 sərəncamı ilə ayrılmış vəsait 1080,2 mln. manat və ya 93,7% səviyyəsində icra edilmişdir. İcra edilmiş vəsait 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 615,9 mln. manat və ya 2,3 dəfə çoxdur.

Qeyd edək ki, hər iki Fond üzrə "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi ilə müəyyən edilmiş hədlərə riayət olunmuşdur.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, 2019-cu ildə funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər nəzərdə tutulmuş və icra edilmiş, həmin xərclərin təhlili ilə bəzi hallarda birdəfəlik təyinatlı xərclərin adına uyğun gəlməyən istiqamətlərə vəsait yönəldildiyi, bəzi istiqamətlərin məbləğinin isə əvvəlcədən proqnozlaşdırılaraq konkret icraçısının dövlət büdcəsi ilə bağlı normativ-hüquqi aktlarda göstərilməsinin mümkün olduğu müəyyən edilmişdir.

İlk olaraq qeyd edək ki, hesabat ilində də, son illərdə olduğu kimi, funksional təsnifat üzrə bölmələrin və ümumiyyətlə dövlət büdcəsi xərclərinin icra vəziyyətinə birdəfəlik təyinatlı xərcləri üzrə vəsaitin bir hissəsinin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi təsir göstərmiş, 2019-cu ildə il ərzində aparılmış dəyişikliklər zamanı ümumilikdə 371,3 mln. manat birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə qənaət məbləğləri Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Əvvəlki illərdə bu xərclər funksional təsnifatın bir sıra bölmələrindən icra edilsə də, 2019-cu ildə funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər nəzərdə tutularaq icra olunmuşdur. Qanunvericilikdə "birdəfəlik təyinatlı xərclər" anlayışının və xərc istiqamətlərinin müəyyən olunmaması hesabat ilində bəzi birdəfəlik təyinatlı xərclərin adına uyğun olmayan istiqamətlərə vəsaitlərin yönəldilməsi hallarının mövcud olmasına şərait yaratmışdır.

Birdəfəlik təyinatlı xərclərlə bağlı təqdim edilən məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərindən vəsaitlərinin ayrılması gözlənilməyən təsirlərin qarşısını almaq məqsədilə maliyyələşmənin aparılması əvəzinə büdcə vəsaitinin istifadəçiləri tərəfindən vəsaitə düzgün tələbatın müəyyən edilməməsi, proqnozların vaxtında düzgün tərtib edilməməsi səbəbindən əlavə vəsaitə ehtiyacın yaranması ilə bağlı olur. Bu isə il ərzində bölgüsü əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş xərclərə əlavə olaraq ayrı-ayrı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərdən eyni məqsəd üçün vəsaitin ayrılmasına səbəb olur. Həmçinin təhlil bir sıra istiqamətlərdə ə konkret icraçılar üzrə məbləğlərin dövlət büdcəsinin layihələndirilməsi prosesində proqnozlaşdırılmasının mümkün olduğunu göstərir.

2019-cu ildə əvvəlki illə müqayisədə iqtisadi təsnifatın 5 bölməsi üzrə artım, 5 bölməsi üzrə azalma müşahidə olunmuş, “Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar” bölməsi üzrə vəsait nəzərdə tutulmasa da, il ərzində bu bölmədən vəsait icra edilmiş, hesabat ilində də, “Digər xərclər” bölməsinin xüsusi çəkisi böyük olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin əvvəlki illə müqayisədə 7,5% səviyyəsində artımı iqtisadi təsnifatın 5 bölməsi üzrə məbləğin artması, 5 bölməsi üzrə isə azalması səbəi ilə formalaşmışdır.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2019-cu ildə iqtisadi təsnifat üzrə ən yüksək icra səviyyəsi 401,5 mln. manata qarşı 100% olmaqla “Faizlər üzrə ödənişlər” bölməsi üzrə, ən aşağı icra səviyyəsi isə 2335,3 mln. manata qarşı 91,3% olmaqla “Təqaüdlər və sosial müavinətlər” bölməsində müşahidə edilmişdir. Ümumilikdə, 5 bölmə üzrə müşahidə edilən icra səviyyəsi dövlət büdcəsinin icra səviyyəsindən (97,0%) yüksək olmuş, 4 bölmə üzrə isə aşağı olmuşdur.

Hesabat ilində 1 bölmə (Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar) üzrə vəsait nəzərdə tutulmasa da, ilin sonunda 634,3 min manat vəsait icra edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icra edilmiş xərclərində iqtisadi təsnifat üzrə ən böyük xüsusi çəkiyə 31,0% olmaqla (2018-ci ildə 26,2%) “Digər xərclər” bölməsi sahib olmuş, icra edilməmiş 764,1 mln. manat vəsaitdə 26,7%-lə “Təqaüdlər və sosial müavinətlər” bölməsi, 24,7%-lə “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” bölməsi və 21,8%-lə “Digər xərclər” bölməsi daha böyük paya malik olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunda cari, əsaslı və dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin proqnozlaşdırılmış və faktiki payı bir qədər dəyişmişdir.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara görə, xərclərin 50,7%-i və ya 12554,2 mln. manatının cari xərclərə, 39,9%-i və ya 9891,1 mln. manatı əsaslı xərclərə, 9,4%-i və ya 2334,8 mln. manatı isə dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərə yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Faktiki olaraq cari xərclərin həcmi ötən ildə 13528,9 mln.manat və ya büdcənin 55,4% təşkil etmişdir. İcra edimiş cari xərclər proqnoz göstəricidən 5,0% və ya 702,4 mln.manat çox olmuşdur.

Əsaslı xərclərin ötən ildə həcmi 9372,2 mln.manat və ya büdcə xərclərinin 38,4%-ə, dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin həcmi 1524,8 mln.manat olmaqla büdcədə payı 6,2%-ə bərabər olmuşdur. Proqnoz göstəricilərlə müqayisədə bu, müvafiq olaraq 0,2% və ya 18,7 mln.manat, 34,7% və ya 43,0 mln.manat azdır.

Hesablama Palatası tərəfindən “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun aparılan hesablamalar cari, əsaslı və borca xidmətlə bağlı xərclərin fərqli olduğunu göstərir.

Hesabat ili üzrə dövlət büdcəsinin icrası bağlı hesabatda müxtəlif məqsədli xərclər dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilən dövlət proqram və tədbirləri kimi göstərilmiş, ümumilikdə dövlət proqramı olaraq qəbul edilmiş bir sıra proqramlarla bağlı məlumatlar hesabatda daxil edilməmiş, 2019-cu ildə bəzi dövlət proqramları üzrə mərkəzləşdirilmiş xərclərdən əlavə vəsait icra olunmuşdur.

Son illərdən fərqli olaraq 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda bir sıra dövlət proqramlarının icrası vəziyyəti, həmçinin bəzi xərc istiqamətləri ilə bağlı məlumatlar da daxil edilmişdir. İlk olaraq vurğulanmalıdır ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda "tədbirlər" anlayışı müəyyənləşdirilməmişdir. Bu isə, öz növbəsində, bir sıra xərclərin, o cümlədən birdəfəlik təyinatlı xərc olaraq qəbul edilmiş vəsaitlərin tədbirlər kimi göstərilməsinə səbəb olmuşdur.

Təhlil göstərir ki, müvafiq normativ-hüquqi aktlarla təsdiq edilmiş 26 dövlət proqramı üzrə 2019-cu ili əhatə edən məbləğ göstəriciləri dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim edilən "Büdcə zərfi"ndə və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlarda göstərilməmişdir.

Bununla yanaşı, "2018-2025-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın inkişafına dair Dövlət Proqramı" üzrə 2019-cu il üçün təqdim edilmiş "Büdcə zərfi"ndə 1,3 mln. manat vəsaitin nəzərdə tutulduğu göstərilse də, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda həmin proqram üzrə məlumatlar əks olunmamışdır.

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda məlumat verilmiş 8 dövlət proqramı üzrə "Büdcə zərfi"ndə ümumilikdə 69,1 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuş və icra edilmişdir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda proqram və tədbir kimi qəbul edilmiş istiqamətlərlə bağlı məlumatların təhlili göstərir ki, ayrı-ayrı qurumlara ayrılan vəsaitləri məbləği, o cümlədən birdəfəlik maliyyə yardımları (məsələn, Dövlət Turizm Agentliyi, Azərbaycan Respublikası İctimai Televiziya və Radio Yayımları Şirkəti, "Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri" QSC, "Kurort" Səhmdar Cəmiyyəti), eyni zamanda avadanlıqların alınması kimi xərclər də tədbirlər kimi qeyd edilmişdir. Təqdim olunmuş məlumatlarda, ünvanlı dövlət sosial yardımlarının, sosial müavinət və təqaüdlərin ödəniləsi sahəsində yaranan əlavə tələbatın maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər də dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilən dövlət proqram və tədbirlərə aid edilmişdir.

2019-cu ildə əlavə olaraq dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən 6 proqram və tədbirlər üzrə ümumilikdə 14,2 mln. manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

Hesabat ilində Dövlət İnvestisiya Proqramı üzrə bölgüsü aparılan vəsaitlər 97,1% səviyyəsində icra edilmiş, vəsaitin 332 layihəyə yönəldilməsi nəzərdə tutulsa da ilin sonunda 597 layihə əhatə edilmiş, layihələrin 52,0%-ni yeni layihələr təşkil etsə də, vəsaitin məbləğində keçid layihələrin payı daha çox olmuşdur.

2019-cu il üçün Dövlət İnvestisiya Proqramında, əvvəlki illərdə olduğu kimi, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları daha böyük paya malik olmuşdur. Hesabat ili üçün dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri 6371,2 mln. manat məbləğində nəzərdə

tutulmuş, icra prosesində ümumi məbləği saxlanılmaqla daxilində dəyişikliklər həyata keçirilmiş, ilin sonunda 6199,4 mln. manat məbləğində icra edilmişdir.

İlin sonunda icra edilmiş layihələrin 288-i keçid və 309-u isə yeni layihələr olmuşdur. Keçid layihələrə 4626,6 mln. manat, o cümlədən keyfiyyət zəmanəti kimi ödənişi saxlanılmış və borc ödənişləri qalmış layihələr üçün 56,6 mln. manat, yeni layihələrə isə 1355,5 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

Əvvəlki ildə olduğu kimi, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarında infrastruktur layihələrinin payı daha böyük olmuşdur.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlara əsasən xarici kreditlər hesabına həyata keçirilən layihələr üzrə nəzərdə tutulmuş 1143540,0 min manat proqnoz məbləğinə qarşı 985292,3 min manat və ya 86,2% icra olunmuşdur. Təqdim edilən məlumatda xarici kreditlər hesabına maliyyələşən layihələrdə kreditlər üçün nəzərdə tutulmuş (1143540,0 min manat) proqnoz məbləğin icraçı təşkilatlar və layihələr üzrə bölgüsü təqdim edilmədiyindən faktiki icra məbləğinin layihələr üzrə müqayisə edilməsi mümkün olmamışdır.

Hesabat ilində dövlət borcuna xidmət xərclərinin ÜDM-ə nisbət göstəricisi “Azərbaycan Respublikasında Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”da müəyyənləşdirilmiş hədlər çərçivəsində olmuşdur.

2019-cu ildə icra edilmiş dövlət borcuna xidmət xərcləri cəmi xərclərin 6,2%-ni təşkil etmişdir. Bu, əvvəlki ilin göstəricisindən 3,6 faiz bəndi azdır. Qeyd edək ki, qüvvədə olan “Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”da bu xərclər üçün dövlət büdcəsi xərclərinin 15,0%-lik həddi müəyyən olunmuşdur və hesabat ilində dövlət borcuna xidmət xərclərinin cəmi xərclərdə payı bu göstəricidən 8,8 faiz bəndi azdır.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin sosial yönümlü xərcləri əvvəlki illə müqayisədə artmış, bu xərclərin tərkibində əməyin ödənişi ilə bağlı xərclər nəzərəcarpacaq paya malik olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin 7761,3 mln.manatı sosial istiqamətə yönəldilmişdir. Bu, əvvəlki illə müqayisədə 7,8% çox olmaqla büdcə xərclərinin 31,8%-nə bərabərdir.

2019-cu ildə sosialyönlü xərclərin iqtisadi təsnifat üzrə tərkibində 64,8%-i və ya 4997,1 mln.manatı əməyin ödənişinə, 27,7%-i və ya 2153,6 mln.manatı təqaüd və sosial müavinətlərə, 5,0% və ya 384,5 mln.manatı ərzaq məhsullarının alınmasına, 226,1 mln.manatı və ya 2,5% isə dərman sarğı ləvazimatları və materiallarının alınmasına sərf edilmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli artım payı əmək haqqı xərcləri üzrə (13,3%) müşahidə edilmişdir.

Funksional təsnifat üzrə götürdükdə təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat, mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, elm və digər kateqoriyalara aid edilməyən fəaliyyət xərclərinə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan bu sahəyə ayrılan məbləğdə nəzərə alınmaqla 6561,0 mln.manat (və ya əvvəlki illə müqayisədə 6,4% çox) vəsait yönəldilmişdir. Belə ki, təhsilə investisiya xərcləri də nəzərə alınmaqla 2489,8 mln.manat, səhiyyə sektoruna investisiya xərcləri nəzərə alınmaqla 948,2 mln.manat, sosial müdafiə və sosial təminat sektoruna 2243,1 mln. manat vəsait ayrılmışdır.

Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədənəkar vəsaitlər üzrə xərclər əvvəlki illə müqayisədə 30,4% artmış, eyni zamanda icra səviyyəsi də yüksəlmiş, bəzi qurumlar üzrə büdcədənəkar xərclərin artımı dövlət büdcəsindən ayrılan xərclərin artımına təsir göstərməmişdir.

2019-cu ildə büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədənəkar vəsaitlər üzrə xərcləri 626,6 mln. manat məbləğində vəsait nəzərdə tutulmuş, 573,1 mln. manat məbləğində və 91,5% səviyyəsində icra edilmişdir. Bu göstəricilər, 2018-ci illə müqayisədə 133,5 mln. manat və 3,4 faiz bəndi çoxdur. 2014-2019-cu illər üzrə məlumatların təhlili göstərir ki, proqnozlaşdırılmış büdcədənəkar gəlir və xərclərin icra səviyyəsi artmaqdadır.

Hesabat ili ərzində "Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq" bölməsi üzrə 6076,0 min manat azaldılmış, "Ümumi dövlət xidmətləri" bölməsi üzrə büdcədənəkar xərclər eyni məbləğdə artırılmışdır.

2019-cu il dövlət büdcəsində icra edilmiş büdcədənəkar xərclər 48 qurumu və şəhər və rayonlar üzrə icra hakimiyyətlərini əhatə etmişdir. Hesabat ilində büdcədənəkar xərclərin tərkibində, əvvəlki illərdə olduğu kimi, əməyin ödənişi və malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması ilə bağlı xərclər üstünlük təşkil etmiş, bəzi qurumlar üzrə büdcədənəkar xərclərin artmasına baxmayaraq həmin qurumlar üzrə büdcədən maliyyələşdirilən xərclər də artmışdır.

Hesabat ilində müsabiqə sayında artım fonunda dövlət satınalmalarına cəlb edilmiş vəsaitin məbləği əvvəlki illə müqayisədə azalmış, keçirilmiş müsabiqələrin tərkibində böyük pay kotirovka sorğusu metoduna aid olmuş, hesabat ilində rəqabətli satınalma metodları daha çox istifadə olunmuşdur.

2019-cu ildə dövlət vəsaitləri hesabına ümumilikdə 5720,0 mln. manat məbləğində satınalma müqavilələri bağlanmış və 11457 sayda müsabiqə keçirilmişdir. 2018-ci illə müqayisədə satınalmaya cəlb edilmiş məbləğ 93,0 mln. manat və ya 1,6% az olsa da, keçirilmiş müsabiqələr 534 sayda və ya 4,9% çox olmuşdur.

2019-cu ildə keçirilmiş müsabiqələr arasında say baxımından daha çox kotirovka sorğusuna (6323) üstünlük verilmişdir, belə ki, bu metod 55,2% paya malik olmuş, hesabat ilində rəqabətli satınalma metodları 7,7% daha çox istifadə edilsə də, bu metodların əhatə etdiyi məbləğ cəmi 46,7% paya malik olmaqla əvvəlki illə müqayisədə cəmi 2,2 faiz bəndi çoxalmışdır.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2019-cu ildə də, birmənbədən satınalma metodunun xüsusi çəkisi böyük olmasa da (12,5%), xərclənən vəsait ümumi satınalma məbləğinin 53,3%-ni təşkil etməklə əhəmiyyətli paya malik olmuşdur.

2019-cu ildə debitor borcların məbləği 2018-ci ilə müqayisədə artsa da, büdcə xərclərinə nisbət göstəricisi dəyişməmiş, eyni zamanda, cəmi debitor borcun əsas məbləğinin formalaşdığı funksional bölmələr, əvvəlki ilə eyni qalmış, bu məbləğin 93,3%-i 3 bölməyə aid olmuşdur.

31.12.2019-cu il tarixinə debitor borcların məbləği 2018-ci ilə müqayisədə 8,5% artaraq 2112,8 mln. manat təşkil etmiş, cəmi büdcə xərclərinin 8,6%-ə bərabər və əvvəlki ilin göstərici ilə eyni olmuşdur.

Hesabat ilində də, əvvəlki ildə olduğu kimi, debitor borcların cəmi məbləğində funksional təsnifatın 3 bölməsi üzrə debitor borclar əhəmiyyətli paya malik olmuşdur. Belə ki, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsinin xüsusi çəkisi 32,8%, “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsinin çəkisi 32,3% və “Müdafiə” bölməsinin çəkisi isə 28,2% təşkil etmişdir.

2018-ci ilin sonu ilə müqayisədə hesabat dövründə debitor borclarda müşahidə edilən 8,5% artım məbləği 7 funksional bölmə üzrə 60,8 mln. manat məbləğində azalma və 7 bölmə üzrə 225,6 mln. manat məbləğində artım hesabına formalaşmışdır.

İqtisadi təsnifat üzrə debitor borcların təhlili göstərir ki, hesabat ilinin sonuna olan cəmi borc məbləğinin 42,8%-i “Digər xərclər” və 51,8%-i isə “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” bölmələrinin payına düşmüşdür.

Qurumlar üzrə hesabatların təhlili dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabatlarda bəzi qurumlar üzrə göstərilmiş debitor borcların məbləğinin həmin qurumların təqdim etdiyi göstəricilərdən fərqli olduğunu qeyd etmək imkanı verir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə ayrılmış vəsaitlərin məbləği əvvəlki ilə müqayisədə artmış, bu qurumlara yönəldilən vəsaitin strukturunda dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarının xüsusi çəkisi böyük olmuşdur.

2019-cu il dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətlərindən dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən publik hüquqi şəxslərə ümumilikdə 2374,7 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir ki, bu da əvvəlki ilə müqayisədə 27,0% çoxdur. Qeyd edək ki, bu məbləğin 1442,9 mln. manatı və ya 60,8%-i dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu, 498,6 mln. manatı və ya 21,0%-i əvvəlcədən bölgüsü müəyyənləşdirilmiş xərclərdən, 313,5 mln. manatı və ya 13,2%-i isə birdəfəlik təyinatlı və tədbirlər üzrə xərclərdən, 119,7 mln. manatı və ya 5,0%-i Ehtiyat Fondları üzrə olmuşdur.

Publik hüquqi şəxslər üzrə xərclərin iqtisadi təsnifat üzrə təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə əsasən “Subsidiyalar və cari transfertlər”, “Digər xərclər”, “Qeyri maliyyə aktivlərinin alınması” bölmələri üzrə icra edilmişdir. İqtisadi təsnifatın müvafiq bölmələrində maliyyə təşkilatları üzrə ödənişlər, yolların əsaslı təmiri və sair xərclər, tikililərin inşası üzrə xərc istiqamətlərinin payı daha əhəmiyyətli olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir tərəfdən bəzi publik hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün dövlət büdcəsindən vəsaitlər ayrılır ki, bu da dövlət büdcəsi üçün əlavə yük yaradır, digər tərəfdən isə publik hüquqi şəxslərin mənfəəti vergilərdən azad olur, eyni zamanda publik hüquqi şəxslərin gəlirləri dövlət büdcəsinə aid edilmir ki, bu da dövlət büdcəsinin gəlirlərinə azaldıcı təsir edir.

Eyni zamanda, 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Hesablama Palatasına publik hüquqi şəxslər tərəfindən təqdim edilən məlumatlar göstərir ki, dövlət büdcəsinin

kassa icrasına aid edilən vəsaitlərin bir hissəsi publik hüquqi şəxslər tərəfindən tam icra olunmayaraq bank hesablarında saxlanılmışdır.

2019-cu ildə daha çox dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarından olmaqla 30 dövlət müəssisəsinə dövlət büdcəsindən vəsait ayrılmış, 6 iri vergi ödəyicisi olan dövlət müəssisəsindən yalnız “Azərbaycan Hava Yolları” QSC tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən vəsaitlər büdcədən ayrılmış vəsaitləri üstələmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair təqdim edilmiş hesabatlara daxil olan məlumatların təhlili göstərir ki, 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətlərindən 30 dövlət müəssisəsi (dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən) üzrə ümumilikdə 3955,3 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

Qeyd edək ki, bu məbləğin 3054,1 mln. manatı və ya 77,2%-i dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu, 545,4 mln. manatı və ya 13,7%-i əvvəlcədən bölgüsü müəyyənləşdirilmiş xərclər, 251,2 mln. manatı və ya 6,3%-i isə birdəfəlik təyinatlı xərclər və tədbirlər üzrə, 100,9 mln. manatı və ya 2,6%-i Ehtiyat Fondları, 3,7 mln. manatı və ya 0,2%-i büdcədən kənar xərclər üzrə olmuşdur.

Hesablama Palatası tərəfindən 6 iri dövlət vergi ödəyicisi üzrə dövlət büdcəsindən icra olunan vəsait ilə onların dövlət büdcəsinə ödənişləri (vergi orqanları tərəfindən daxilolmalar) müqayisə edilmişdir. Müqayisə göstərir ki, “Azərbaycan Hava Yolları” QSC istisna olmaqla “Azəriqaz” ASC, “Azərenerji” ASC, “Azərsu” ASC, “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC, “Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” QSC tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən vergi və digər ödənişlərin məbləği həmin müəssisələr tərəfindən dövlət büdcəsindən icra olunan vəsaitdən az olmuşdur.

Hesabat ilində yerli xərclər əvvəlki illə müqayisədə artımla, proqnozla müqayisədə isə kəsirlə icra edilmiş, bəzi hallarda rayon və şəhərlər tərəfindən gəlirlərin icra səviyyəsinin aylar üzrə müxtəlif olması son nəticədə gəlir və xərcləri arasında fərqdən (kəsir) artıq mərkəzləşdirilmiş vəsaitin ayrılmasına səbəb olmuşdur.

Hesabat dövründə şəhər və rayonların yerli xərcləri 842,8 mln. manata qarşı 95,2% icra edilmişdir. 2018-ci illə müqayisədə bu, 14,8% çox icra olunmuşdur. *Şəhərlər üzrə* ümumi icra səviyyəsi 403,2 mln. manat vəsaitə qarşı 97,5%, *rayonlar üzrə* yerli xərclərin icra səviyyəsi ümumilikdə 439,6 mln. manata qarşı 93,2% təşkil etmişdir.

2019-cu ildə

2 rayonda ilin sonuna yerli gəlirlərin yerli xərclərdən artıq ica edilməsinə baxmayaraq, yerli gəlirlərin ilin müəyyən ayları üzrə aşağı səviyyəli icrası yerli gəlir və xərcləri tənzimləmək məqsədilə mərkəzləşdirilmiş xərclərdən vəsait ayrılmasına səbəb olmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, icra edilmiş yerli xərclərin funksional təsnifat üzrə bölgüsündə “Mənzil-kommunal təsərrüfatı” bölməsinin payı 28,7%, “Səhiyyə” bölməsinin payı 27,9% və “Təhsil” bölməsinin payı isə 27,1% təşkil etmişdir.

Yerli xərclərin tərkibində iqtisadi təsnifat üzrə əməyin ödənişi ilə bağlı xərclər 44,8% payla daha böyük xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

2.2.3. Dövlət büdcəsinin kəsiri və kəsinin maliyyələşdirilməsi vəziyyətinin təhlili üzrə əsas nəticələr

Hesabat ili üzrə faktiki büdcə kəsiri proqnozlaşdırılmış məbləğdən nəzərəcarpacaq dərəcədə az olmuş, dövlət büdcəsi haqqında qanunla müəyyən edilmiş gəlir mənbələrinin tam olaraq nəzərə alınmaması son nəticədə dövlət büdcəsi kəsirinin məbləğini artırmışdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsi üzrə qanunla büdcə kəsirinin yuxarı həddi 2022,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş, "Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsində büdcə kəsiri 207852,3 min manat və ya təsdiq olunan yuxarı həddən 1814147,1 min manat az (9,7 dəfə az) olmaqla qeyd edilmişdir. Hesabat il üzrə müvafiq qanunda büdcə gəlirlərinin mənbəyi olaraq müəyyən edilən "Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu"nın gəlirləri dövlət büdcəsi gəlirlərində göstərilməmiş, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədlərdə qeyd olunan kəsir məbləği bu şərt daxilində formalaşmışdır.

"Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu" üzrə 180,4 mln. manat məbləğində daxilolmaları dövlət büdcəsi gəlirlərində nəzərə alındıqda, dövlət büdcəsinin kəsir məbləği dəfələrlə azalaraq 27,5 mln. manat təşkil edir.

2019-cu ildə büdcə kəsirinin maliyyələşmə mənbələri kimi müəyyən edilmiş bütün mənbələrdən daxil olmuş cəmi vəsaitdə xaricdən cəlb edilmiş kreditlərin xüsusi çəkisi daha böyük olmuş, 1 mənbə üzrə vəsaitlərdən istifadə olunmamışdır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin kəsirinin maliyyələşməsinin, əvvəlki illərdə olduğu kimi, özəlləşdirmədən, digər mənbələrdən daxilolmalar (daxili və xarici borclanma, 2019-cu ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı) hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş, 2019-cu ildə dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələri üzrə 1712459,3 min manat vəsait daxil olmuşdur.

Kəsirin maliyyələşdirmə mənbələri üzrə daxil olmuş cəmi məbləğin 5,5% özəlləşdirmədən, 37,0%-i digər mənbələrdən, o cümlədən 12,2%-i daxili borclanmadan, 24,8%-i xarici borclanmadan, həmçinin 57,5%-i xaricdən cəlb edilən kreditlər hesabına formalaşmışdır.

Qeyd edək ki, 2019-cu ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı hesabına kəsirin maliyyələşdirilməsi həyata keçirilməmişdir.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbəyi olaraq özəlləşdirmədən daxilolmalar proqnozlaşdırılmış məbləğlə müqayisədə artıqlaması ilə icra edilsə də, son illərlə müqayisədə azalma dinamikası nümayiş etdirmiş, azalma həmin daxilolmaları formalaşdıran 4 istiqamətin 3-ü üzrə müşahidə olunmuş, əvvəlki illə müqayisədə özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqların məbləği azalmışdır.

2019-cu il dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinə aid olan və Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi tərəfindən təmin edilən özəlləşmədən daxilolmalar 2019-cu il üçün 80000,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuş, 17,1% artıqlaması ilə icra edilmişdir. Bu daxilolma məbləği 2017-2018-ci illərin göstəricilərindən müvafiq olaraq 12,0% və 7,4% azdır.

Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi tərəfindən təmin edilən daxilolmaların tərkibində İnvestisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışından daxilolmalar 5,8 dəfə artıqlaması ilə icra olunsaydı, digər istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılmış vəsaitin kəsirlə yerinə yetirilməsi özəlləşdirmədən daxilolmaların 2018-ci illə müqayisədə azalmasını şərtləndirmişdir.

Hesabat ilində özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqların (o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borcların) məbləği 2018-ci illə müqayisədə 9490,0 min manat azalaraq 4408,5 min manata çatmış, həmin məbləğin 76,6%-i kiçik dövlət müəssisə və obyektlərin, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələrin, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən, 19,4%-i investisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışından, 3,8%-i səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışından əldə edilən vəsaitlər üzrə qalıq məbləğlərindən ibarət olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabından vəsait yönəldilməmiş, 2019-cu ilin sonuna qalığın dövlət büdcəsinin gəlirlərinə nisbəti əvvəlki ilin göstəricinə nisbətən 5,8 faiz bəndi artmışdır.

Dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı 2019-cu il 1 yanvar tarixinə 872352,7 min manat təşkil etmiş, hesabat ilində 2,7 dəfə artaraq 2342195,3 min manata çatmışdır. Hesabat ilində kəsirin maliyyələşdirilməsi üçün bu mənbədən istifadə edilməmişdir.

2019-cu ilin yekunları üzrə vahid xəzinə hesabının qalığı ÜDM-in 2,9%, büdcə gəlirlərinin isə 9,7%-ə bərabər olmuşdur. 2018-ci illə müqayisədə bu göstəricilər müvafiq olaraq 1,8 faiz bəndi və 5,8 faiz bəndi çoxdur.

2.2.4. Dövlət borcu və dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili üzrə əsas nəticələr

Hesabat ilində qanunvericiliklə daxili və xarici borclanma üzrə müəyyənləşdirilmiş yuxarı hədlərə riayət edilmiş, eyni zamanda, son illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də məcmu dövlət borcunun əsas hissəsini xarici borc təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi ilə bağlı müvafiq qanuna əsasən daxili dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) 500000,0 min manat, xarici dövlət borclanmasının yuxarı həddi isə 1000000,0 min manat təsdiq edilmişdir. İl ərzində imzalanmış sazişlərin məbləği müəyyən edilmiş limit məbləğinin 73,1%-i səviyyəsində olmuşdur.

Təqdim olunmuş hesabat məlumatlarına əsasən 01.01.2020-ci il tarixə dövlət borcunun (xarici və daxili) ümumi məbləği 16870,3 mln. manat olmuşdur ki, bu da 2019-cu il üzrə ÜDM-ə nisbətə 20,7%-ə bərabərdir. Adambaşına düşən borc isə manat ifadəsi ilə 1675,8 manat təşkil etmişdir.

Ümumi dövlət borcunun 15454,7 mln. manatı (91,6%-i) xarici dövlət borcuna, 1415,6 mln. manat isə (8,4%) daxili dövlət borcuna aid olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət borcuna xidmət xərcləri icra prosesində dəyişdirilmiş, vəsaitin əsas hissəsini xarici borca xidmət üzrə vəsaitlər təşkil etmiş, eyni zamanda, təqdim olunmuş hesabata əsasən, 2019-cu ildə dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmətlə bağlı icra edilmiş cəmi vəsaitin yalnız 43,4%-i dövlət büdcəsinin xərcləri hesabına, digər 56,6%-i isə Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu hesabına maliyyələşdirilmişdir.

2019-cu ildə dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər ilkin olaraq 2334,8 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş, icra prosesində bir neçə müvafiq sənədlərlə azaldılaraq 885,8 mln. manat müəyyənləşdirilmiş və tam məbləğdə icra edilmişdir. Həmin məbləğin 19,5%-i daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlərə, 80,5%-i isə xarici dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlərə aid olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin dövlət borcuna xidmət xərcləri üzrə icra edilmiş vəsaitin məbləği cəmi dövlət büdcəsi xərclərinin 6,2%-ni, büdcə gəlirlərinin 6,3%-ni təşkil etməklə, əvvəlki illə müqayisədə 2,5 dəfə az olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabata əsasən 2019-cu ildə dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı cəmi 2042,6 mln. manat, o cümlədən 2019-cu ilin dövlət büdcəsində bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş vəsait hesabına 885,8 mln. manat, Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu hesabına 1156,8 mln. manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

2019-cu ildə xarici dövlət borcuna xidmət xərcləri əvvəlki illə müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə azalmış, bu borc məbləğinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmiş vəsaitin əsas hissəsini əsas borc ödənişləri təşkil etmiş, dövlət büdcəsi ilə yanaşı Təminat Fondundan da xarici borcun ödənilməsinə vəsait ayrılmışdır.

Hesabat ilində xarici dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlərə 713,2 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuş və dövlət büdcəsindən bu məqsədlə həmin məbləğdə də vəsait icra edilmişdir. Bu məbləğ 2018-ci ilin müvafiq icra göstəricisi ilə müqayisədə 3 dəfə azdır. 2014-2018-ci illərdəki kimi, 2019-cu ildə də dövlət büdcəsində xarici dövlət borcu üzrə ödənişlər yalnız beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarından alınan kreditlər üzrə olmuşdur.

2019-cu ildə xarici dövlət borcu üzrə dövlət büdcəsindən ödənilmiş vəsaitin 34,7%-i faiz ödənişlərini (bank xərcləri daxil), 65,3%-i əsas borc ödənişlərini əhatə etmişdir.

Hesabat ilində istifadə edilmiş və dövlət borcu hesab edilən kredit məbləği, həmçinin bu kreditin adambaşına düşən məbləği artmış, eyni zamanda, kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan, həmçinin istifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlərin ÜDM-ə nisbətində azalma müşahidə edilmişdir.

01.01.2019-cu il və 01.01.2020-ci il tarixlərinə olan məlumatlara əsasən kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsaitin məbləği 1,07% artaraq 12429,0 mln. ABŞ dolları, istifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlərin məbləği isə 1,8% artaraq 9091,0 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsaitlərin ÜDM-ə nisbəti 2018-ci illə müqayisədə 0,36 faiz bəndi azalaraq 25,84%, həmçinin istifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlərin ÜDM-ə nisbəti isə 0,1 faiz bəndi azalaraq 18,9% təşkil etmişdir.

Hesabat ilində xarici borcun valyutalar üzrə strukturunda ABŞ dollarının məbləği əvvəlki illə müqayisədə bir qədər azalsa da, yenə də ən böyük çəkiyə malik olmuş, faktiki xarici borcun müddətlər üzrə bölgüsündə isə 10 ildən 20 ilədək cəlb edilmiş borcun payı üstünlük təşkil etsə də, 2018-ci ilə nisbətən bir qədər azalmışdır.

01.01.2020-ci il tarixinə borc portfelinin 01.01.2019-cu il tarixinə olan müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə valyuta üzrə bölgüsündə ABŞ dollarla cəlb olunması nəzərdə tutulan məbləğ 11,7 mln. ABŞ dollar və ya 0,12 % azalaraq 9604,4 mln. ABŞ dollar (xüsusi çəkisi 77,3%) və faktiki xarici borcun məbləği 248,1 mln. ABŞ dollar və ya 3,43% artaraq 7485,4 mln. ABŞ dollar (xüsusi çəkisi 82,3%) təşkil etmişdir. Avro ilə isə cəlb olunması nəzərdə tutulan məbləğ isə 154,4 mln. ABŞ dollar və ya 13,64% artaraq 1286,7 mln. ABŞ dollar (xüsusi çəkisi 10,3 %) və faktiki xarici borcun məbləği 63,0 mln. ABŞ dollar və ya 8,34% azalaraq 692,6 mln. ABŞ dollar (xüsusi çəkisi 7,62%) təşkil edir.

Kredit sazişlərinin müddət üzrə bölgüsündə 10 ilə qədər və 10 ildən 20 ilə qədər olan dövrlərdə cəlb olunması nəzərdə tutulan borc məbləğinin həcmi müvafiq olaraq 24,56% artımla və 14,33% azalma ilə, faktiki xarici borc üzrə isə müvafiq olaraq 11,85% artımla və 5,94% azalma ilə müşahidə olunmuşdur.

Hesabat ilində daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri 2018-ci ilə müqayisədə 1,7 dəfə artmış, icra edilmiş həmin vəsaitin 89,6%-ni faiz ödənişləri təşkil etmişdir.

2019-cu ildə daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər nəzərdə tutulmuş 172,6 mln. manata qarşı 100% icra edilmişdir. Həmin məbləğ 2018-ci ilin müvafiq icra göstəricisi ilə müqayisədə 71,8 mln. manat və ya 1,7 dəfə çoxdur .

Hesabat ilində daxili dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri 154,6 mln. manat, əsas borc ödənişləri isə 18,0 mln. manat proqnoza qarşı tam məbləğdə icra edilmişdir. Bu vəsaitlər 2018-ci ilin icra göstəriciləri ilə müqayisədə müvafiq olaraq 1,9 dəfə çox və 16,8% azdır.

Qeyd edək ki, əsas borc ödənişləri üzrə icra edilmiş məbləğin 6,1 mln. manatı mərkəzləşdirilmiş kredit resursları üzrə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının silinmiş əsas borcu məbləğində yerləşdirilmiş 60,8 mln. manat məbləğində qiymətli kağızların (istiqraz və rəqələrinin) ödənilməsi üzrə və 6,9 mln. manatı 1992-1996-cı illərdə dövlət büdcəsi kəsirinin örtülməsi üçün Mərkəzi Bankdan istifadə edilmiş 69,04 mln. manat məbləğində mərkəzləşdirilmiş kredit resursunu qaytarmaq məqsədilə həmin məbləğdə yerləşdirilmiş qiymətli kağızların ödənilməsi üzrə xərc edilmiş, 5,0 mln. manat isə digər istiqamətləri əhatə etmişdir.

Hesabat ilində icra edilmiş vəsaitlər üzrə təqdim edilmiş hesabatlar daxili dövlət borcu üzrə əsasən faiz ödənişlərində, 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı Hesablama Palatasının rəyində də qeyd edildiyi kimi, əlavə vəsaitlərin nəzərdə tutulduğunu, həmin vəsaitin hesabatlarda daxili dövlət borcu üzrə icra məbləğinə aid edilməklə xarici dövlət borcuna yönəldildiyini göstərir.

Hesabat ilində daxili dövlət borcu ilə bağlı əsas borc ödənişinin faktiki olaraq 12984,4 min manat təşkil etməsinə baxmayaraq ehtiyat kimi nəzərdə tutulmuş 5018,0 min manat, faiz ödənişləri və digər xərclər üzrə faiz ödənişlərində müvafiq olaraq qənaət edilmiş və əvəzləşdirilmiş 63,2 mln. manat məbləğində vəsait xarici borc öhdəliklərinin icrasına yönəldilməsinə baxmayaraq, daxili borcu üzrə icra kimi Hesabatda qeyd edilmişdir. Qeyd edək ki, daxili dövlət borcu üzrə xərclərdə ehtiyat məbləğlərin proqnozlaşdırılması Hesablama Palatasının 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə bağlı rəyində vurğulanmışdır.

Fiskal dayanıqlılığın vacib parametri olan borc dayanıqlılığı üzrə Azərbaycan Respublikasının 2019-cu ildə mövqeyi Hesablama Palatası tərəfindən son illərdə beynəlxalq təcrübə əsasında hesablanan meyarlarla müqayisədə kifayət qədər qənaətbəxş olmuşdur.

Fiskal dayanıqlılıq makroiqtisadi sabilliyin təmin edilməsinin qarşısında duran əsas problemlərdən biridir. Bu problemin 6 forması mövcuddur ki, bunlardan borc dayanıqlılığı, təbii resursdan əldə edilən gəlirlərdən asılılıq baxımından dayanıqlılıq və pensiya sisteminin dayanıqlılığı formaları daha aktual hesab edilir.

Hazırda ölkəmizdə və dünyada daha çox araşdırılan formalardan biri borc dayanıqlılığıdır. Dövlət borcunun idarə edilməsi xüsusilə borcun uzun müddətli dövrə dayanıqlılığını təhlil etmək üçün istifadə edilən göstəricilər sırasında strateji valyuta ehtiyatları, məcmu borc o cümlədən, daxili dövlət borcu və dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin müvafiq makro-büdcə parametrlərinə nisbətləri əsas götürülür. Bunlar statik

xarakterli göstəricilərdir. Statik göstəricilər yalnız cari vəziyyəti qiymətləndirməyə imkan verir (Cədvəl 11).

Cədvəl 11. Borc dayanıqlılığının qiymətləndirilməsi ilə bağlı analitik göstəricilər

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1.Strateji valyuta ehtiyatları/ÜDM, %-lə	66,1	67,6	72,9	98,3	100,7	93,7	103,2
Tələb: ÜDM-ə maksimal nisbətə yaxın olması müsbətdir							
2.Strateji valyuta ehtiyatları/bir aylıq idxal, aylıq	30,2	31,0	26,0	28,0	30,0	31,0	33,6
Tələb: Ən azı 3 aylıq idxalı əvəz etməlidir							
3.Strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti - Məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti, faiz bəndi	53,5	56,4	51,5	78,0	76,4	73,1	82,5
Tələb: Müsbət olması							
4.Məcmu dövlət borcu/ÜDM, %-lə	12,6	11,2	28,3	22,3	24,2	20,6	20,7
Tələb: inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in 60%-dən, inkişaf etməkdə olan və aşağı gəlirli ölkələrdə 40%-dən yüksək olmamalıdır*							
5.Daxili borc/ÜDM, %-lə	4,5	2,6	8,5	2,0	1,5	1,6	1,7
Tələb: 20%-30%							
6.Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər/Məhsulların ixracı, %-lə	3,9	2,2	6,0	12,1	6,4	6,8	4,6
Tələb: 15% (aşağı), 20% (orta), 25% (yuxarı)**							
7.Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər/Dövlət büdcəsinin gəlirləri, %-lə	3,7	2,1	4,0	10,1	9,2	9,9	6,3
Tələb: 25% (aşağı), 30% (orta), 35% (yuxarı)**							
8.Dövlət büdcəsinin balans/ÜDM, %-lə***	0,6	-0,5	-0,5	-0,4	-1,5	-0,3	-0,3
Tələb: 3%-dən yüksək olmamalıdır							

Mənbə: Cədvəldə göstərilən hesablamalar Dövlət Statistika Komitəsi, Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank, Dövlət Gömrük Komitəsinin internet sahifələrində yer alan statistik məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hesablanmışdır.

*Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Fiskal icmal: Fiskal siyasətin balanslaşdırılması riskləri", aprel, 2012

** Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Xarici borcun Statistikası" Qaydaları (2013), Beynəlxalq Valyuta Fondunun "Dövlət sektoru borcunun Statistikası" Qaydaları (2011) "Dövlət borcunun idarə edilməsi və Fiskal həssaslıq: AAQ-ların potensialı" (2003) ISSAI 5420 standartlarında, Rusiya Federasiyası Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanan "Borc göstəriciləri" cədvəlində verilən metodologiyalar əsasında hesablanmışdır.

Bu halda, əsas şərt borcla iqtisadiyyat, büdcə gəlirləri və ixrac arasında əlaqənin olması, həmçinin ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının yarana biləcək fors-majör situasiyalarda əsas "fiskal yastığa" çevrilməsi imkanlarını müəyyən etməkdir.

1. Strateji valyuta ehtiyatları/ÜDM, %-lə

Dövlət Neft Fondu və Mərkəzi Bankın strateji valyuta ehtiyatlarının məcmu həcmi 49,6 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu həcm ÜDM-ə faiz nisbəti 103,2%-ə bərabərdir. Qeyd edilən nisbət demək olar ki, ÜDM-in həcmindən böyükdür ki, bu da iqtisadi və maliyyə potensialının yüksək olmasından xəbər verir.

2. Strateji valyuta ehtiyatları/bir aylıq idxal

2019-cu ilin yanvar-dekabr ayları üzrə strateji valyuta ehtiyatları 33,6 aylıq mal və xidmətlərin idxalını əvəz etmək imkanına malikdir.

3. Strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti - Məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti

Dövlətin fiskal mövqeyini əks etdirən strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti ilə məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti arasındakı fərq ötən illə müqayisədə artmış və 82,5% təşkil etmişdir. *Bu indikator dövlətin daha böyük maliyyə resurslarına sahib olmasının onun borc öhdəliklərini əhəmiyyətli şəkildə üstələyərək yarana biləcək iqtisadi şoklardan “qorunması” imkanlarının mövcudluğunu göstərir.*

4. Məcmu dövlət borcu/ÜDM

Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi büdcə hesabatlarında ötən il üzrə birbaşa xarici dövlət borcunun həcmi 8320,0 mln.ABŞ dolları, fiskal risklərin əsas maliyyə mənbəyi hesab edilən şərti öhdəliklərin həcmi 771,5 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Tam həcmdə xarici dövlət borcunun həcmi 9091,5 mln.ABŞ dollara bərabər olmuşdur. Daxili dövlət borcunun həcmi 1415,6 mln.manat olmuşdur.

2018-ci ilin avqust ayında qəbul edilmiş “Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”da 1-ci strateji məqsəd — həm ortamüddətli, həm də uzunmüddətli dövrdə ölkə iqtisadiyyatının ehtiyaclarını nəzərə almaqla dövlət borcunun dayanıqlığını təmin etmək kimi müəyyən edilmişdir və 2018-2025-ci illər üzrə ümumi dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətinin yuxarı həddinin 30%-dən çox olmaması və 2025-ci ilədək 20%-dən aşağı salınması hədəfi gözləniləcəkdir. *Dövlət borcunun hər iki komponent üzrə cəminin eyni valyuta ifadəsinin ÜDM-ə faiz nisbəti 20,7% təşkil etmişdir. 2018 və 2019-cu il üzrə bu nisbət Strategiyada müəyyən edilən hədəfə uyğundur.*

5. Daxili borc/ÜDM.

Daxili borcun ÜDM-ə faiz nisbəti 1,7% təşkil etməklə qoyulan nisbətdən aşağı həddədir. “Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya”da 1-ci strateji məqsədə əsasən, ümumi dövlət borcuna xidmət xərclərinin dövlət büdcəsi xərclərinə nisbətinin 15%-dən aşağı olması hədəflənir.

6. Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər, mln.manatla/Məhsulların ixracı.

Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin ixraca nisbəti 4,6% təşkil etmişdir.

7. Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər/Dövlət büdcəsinin gəlirləri.

BVF-nin “Dövlət sektoru borcunun Statistika”ı” Qaydalarına görə əgər dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərə qoyulan minimal tələbdən aşağıdırsa, bu borc yükü ilə bağlı riskin aşağı olmasından xəbər verir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun “Xarici borcun Statistika”ı” Qaydaları (2013), Beynəlxalq Valyuta Fondunun “Dövlət sektoru borcunun Statistika”ı” (2011) Qaydalarında müəyyən edilən metodologiyalara əsasən, dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclərin dövlət büdcəsinin gəlirlərinə nisbəti aşağı orta və yüksək dərəcələri ilə müvafiq olaraq 25%, 30% və 35% ölçülür. 2019-cu ilin dövlət büdcəsində dövlət borclarına xidmətlə bağlı xərclər 6,3% (2018-ci ildə 9,9%) təşkil etmişdir.

8. Dövlət büdcəsi balans/ÜDM.

Dövlət büdcəsi balansının ÜDM-ə faiz nisbətinin illər üzrə dinamikası bu indikatorun son 11 ildə maksimal həddinin 2017-ci ildə büdcə kəsiri olaraq 1,5% təşkil etdiyini göstərir. *Ötən ildə büdcə kəsiri -0,3% olmaqla daha kiçik nisbətlə ölçülmüş, ümumiyyətlə, büdcə balansının son 11 ilin 9-da kəsirlə əvəzlənməsinə baxmayaraq, büdcə kəsiri təhlükəli hesab edilən həddə olmamışdır.*

Eyni zamanda, bu göstərici ilə paralel olaraq istifadə edilən daha bir indikator büdcə xərclərinin icra səviyyəsidir. 2019-cu ildə Maliyyə Nazirliyinin verdiyi məlumatlara görə

büdcə xərclərinin icra səviyyəsi 97,0% təşkil etmiş, gəlirlər proqnozla müqayisədə 4,5% artıqlaması ilə icra olunmuşdur.

Hesabat ilində xarici valyutada aparılan əməliyyatlara yönəldilmiş vəsaitin məbləği azalmış, həmin vəsaitin əsas hissəsini xarici dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər təşkil etmiş və əvvəlki illə müqayisədə bu pay azalmışdır.

Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi cədvəllərə əsasən, 2018-ci ildə 2620,1 mln. ABŞ dolları məbləğində xarici valyutada əməliyyatlar aparılmış, bu məbləğ bir qədər azalaraq 2019-cu ildə 2465,8 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Həmin məbləğin 1100 mln. ABŞ dolları və ya 44,6%-ni (2018-ci ildə 1221,5 mln. ABŞ dolları və ya 46,6%) xarici dövlət borcuna xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər təşkil etmişdir (Cədvəl 12).

Cədvəl 12. Xarici valyutada aparılan əməliyyatlar barədə məlumat, mln.ABŞ dolları

	Dövlət büdcəsinin xarici valyutada xərc istiqamətləri	2018	2019	Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə
	Cəmi:	2 620,1	2 465,8	94,1
1	Xarici dövlət borcuna xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər	1 221,5	1 100,0	90,1
2	Beynəlxalq fəaliyyət və beynəlxalq təşkilatlara üzvlük haqqı xərcləri	41,3	34,2	82,8
3	Səfirlik, konsulluq, diplomatik nümayəndəliklərin saxlanması xərcləri	60,8	62,4	102,6
4	Xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər üzrə xərclər	948,9	762,7	80,4
5	Büdcə təşkilatlarının digər xərcləri (ehtimal olunan proqnoz)	347,6	506,5	145,7

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablaam Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İlk olaraq bu məbləğin manat ifadəsinə çevirsək 2019-cu ildə 4191,9 mln. manat (2018-ci ildə 4454,2 mln. manat) bərabər olmuşdur. Qeyd edək ki, həmin məbləğin büdcə xərclərinə nisbəti 2019-cu ildə 17,2% təşkil etmişdir. Bu, 2018-ci illə müqayisədə 2,4 fəzi bəndi azdır və müsbət meyl olaraq dəyərləndirilməlidir.

2.3. Büdcə-vergi siyasətinin prioritet istiqamətlər üzrə icra vəziyyəti

Hesabat ili üçün qəbul edilmiş büdcə-vergi siyasətinin gəlirlər üzrə 10 prioritet istiqamətdə tədbirlər əsasən, xərc üzrə 8 və kəsir üzrə 3 istiqamətdə tədbirlər isə tam olaraq icra edilmişdir.

Makroiqtisadi sabilliyin təmin edilməsi və bu fonda dövlət maliyyəsinin institusional bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində atılan addımlar ölkəmizdə fiskal siyasətin yeni çərçivəsinin formalaşdırılmasını günün tələbinə çevirmişdir. Ötən ildə fiskal siyasətin əsas vəzifələri müəyyən edilən hədəflərin reallaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

	Gəlirlər üzrə	Həyata keçirilməyə başlandığı dövr və görülmə işlər
1	Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində qeyri-rəsmi məşğulluğun azaldılması, iş yerlərinin "kölgədən çıxması" və müvafiq olaraq ödənilən əməkhaqlarının şəffaflaşdırılması məqsədilə muzzdlu işdən aylıq gəlir vergisinə güzəştin müəyyən edilməsi və məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə yükün işəgötürən və işçi üzərinə düşən nisbətlərinin tənzimlənməsi, habelə sosial sığorta və işsizlikdən sığorta haqlarının vaxtında və tam həcmdə hesablanmasına və ödənilməsinə nəzarətin vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilməsi;	2019-cu ilin yanvar ayından başlayaraq gəlir vergisinin tətbiqində tətbiq edilmiş yeniliklər (Vergi Məcəlləsinin 101.1 və 102.1.6-cı maddələri üzrə) qeyd edilən vəzifənin icrasına xidmət etmişdir. Bu bir tərəfdən hazırda aylıq əmək haqqı məbləğinin 2500 manatdan yuxarı olanların bir qismini vergi yükünün azaldılması, həmçinin, qeyri-neft sektorunun inkişafına əlavə təkan vermək məqsədilə bu sektorda çalışan və əmək haqları 8000 manatadək olanlar üzrə vergi dərəcəsinin 7 il ərzində güzəştə vergiyə cəlb edilməsidir. Gəlir vergisinə cəlb edilməyən aylıq məbləğ 173 manatdan 200 manatadək artırılmışdır. Eyni zamanda, sosial sığorta və işsizlikdən sığorta haqlarının yığılması vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmişdir.
2	Qeyri-neft sektorunun inkişafı və sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara tətbiq olunan vergi güzəştlərinin daha 5 il müddətinə uzadılması, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin təsisçisinin dividend gəlirlərinin vergidən azad olması	Vergi Məcəlləsinə edilmiş müvafiq dəyişikliklərə əsasən (106.1.14, 164.1.18, 164.1.33, 164.1.34, 199.9, 218-1.1.1-ci maddələr) kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara tətbiq olunan mənfəət (gəlir) vergisi, əlavə dəyər vergisi, əmlak vergisi və sadələşdirilmiş vergi üzrə güzəştlərin qüvvədə olma müddəti 2019-cu ildən 2024-cü ilədək uzadılmışdır. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə əlaqədar müəyyən preparatların idxalı, kənd təsərrüfatı təyinatlı suvarma və digər qurğuların, maşınların, avadanlıqların və texnikaların, onların ehtiyat hissələrinin istehsalı, idxalı və satışı müddətsiz əsaslarla ƏDV-dən azad olunmuşdur.
3	Ölkə üzrə vahid sadələşdirilmiş vergi dərəcəsinin tətbiq edilməsi (2 faiz)	Vergi Məcəlləsinə edilmiş müvafiq dəyişikliklərə əsasən (220-ci maddə) 2019-cu ildən sadələşdirilmiş vergi bu verginin ödəyicilərinin malların təqdim edilməsindən, işlərin görülməsindən, xidmətlərin göstərilməsindən əldə etdiyi vəsaitin məbləğindən (ümumi hasilatının həcmindən) və satışdankənar gəlirlərdən ölkə üzrə vahid dərəcə ilə - 2 faiz dərəcə ilə hesablanır.
4	kiçik sahibkarlıq subyektlərinin balanslarında olan əsas vəsaitlər üzrə sürətli amortizasiyanın tətbiqi və kiçik sahibkarlıq subyektlərinin təsisçilərinin dividend gəlirlərinin vergidən azad olunmasından	Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən (114.3, 102.1.22, 106.10, 218-1.1.4-cü maddələr) 2019-cu ildən mikro və kiçik sahibkarlıq subyektləri sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə etdikləri əsas vəsaitlərə münasibətdə amortizasiya ayırmalarını müvafiq amortizasiya normalarına, müvafiq olaraq 2 və 1,5 əmsal tətbiq etməklə gəlirdən çıxmaq hüququna malikdirlər. Eyni zamanda, gəlirlərin və xərclərin uçotunu aparan, ƏDV-nin məqsədləri üçün qeydiyyatda

		<i>alınmayan və əməliyyatlarının həcmi ardıcıl 12 aylıq dövrün istənilən ayında (aylarında) 200.000 manatadək olan rezident müəssisənin təsisçisi (payçısı) və yaxud səhmdarları olan hüquqi və ya fiziki şəxslərin dividend gəlirləri vergilərdən azad olunmuşdur.</i>
5	Əlavə dəyər vergisinə cəlb olunan dövriyyənin tədricən genişləndirilməsi (topdansatış ticarət, lisenziya tələb olunan fəaliyyətləri, işçi sayı 3 nəfərdən çox olan istehsal fəaliyyəti və.s) və bu sahədə mövcud olan vergi güzəştlərinin azaldılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi	<i>Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən (218.5.8-218.5.13-cü maddələr) 2019-cu ildən işçi sayı 10 nəfərdən çox olan istehsal fəaliyyətini həyata keçirən şəxslərin, topdansatış ticarət fəaliyyəti qaydasında malların təqdim edilməsini həyata keçirən şəxslərin, vergi ödəyicisi kimi vergi orqanında uçotda olmayan şəxslərə (əhaliyə) göstərilən xidmətlərdən başqa, müəyyən istisnalar tətbiq olunmaqla xidmətlərin göstərilməsini həyata keçirən şəxslərin, qızıl, ondan hazırlanmış zərgerlik və digər məişət məmulatlarının, habelə almazın satışını həyata keçirən şəxslərin, xəz-dəri məmulatlarının satışını həyata keçirən şəxslərin, müəyyən istisnalar tətbiq olunmaqla lisenziya tələb olunan fəaliyyət növü ilə məşğul olan şəxslərin sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq hüququ məhdudlaşdırılmışdır.</i>
6	Nağdsız əməliyyatların stimullaşdırılması məqsədilə pərakəndə ticarət və ictimai iaşədə nağdsız ödənişlər üzrə (POS-terminal vasitəsilə) sahibkarlıq subyektlərinə müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi, pərakəndə ticarətdə real dövriyyənin müəyyən olunmasında istehlakçıların (fiziki şəxslərin) iştirakını təmin etmək üçün neft və qaz məhsulları istisna olmaqla, nağdsız qaydada alınan mallara görə ödənilmiş ƏDV-nin müəyyən hissəsinin istehlakçılara geri qaytarılması prinsiplərinin tətbiqi	<i>Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən (102.1.24, 106.9, 218-1.2-ci maddələr) 2019-cu ildən 3 il müddətinə pərakəndə satış qaydasında malların satışının həyata keçirilməsi üzrə ticarət fəaliyyəti və (və ya) ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarlar tərəfindən POS-terminal vasitəsilə nağdsız qaydada aparılan ödənişlərin ümumi gəlirdəki (sadələşdirilmiş vergi ödəyiciləri üzrə hasilatdakı) xüsusi çəkisinə uyğun olaraq 25 faiz həcmində gəlir və mənfəət vergisindən azadolmalar tətbiq edilmişdir.</i> <i>Eyni zamanda, Vergi Məcəlləsinə (65.5-ci maddə) fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində pərakəndə ticarət və ya ictimai iaşə fəaliyyəti göstərən şəxslərdən alınmış mallara (neft və qaz məhsulları istisna olmaqla) görə ödənilmiş ƏDV-nin qaytarılması ilə əlaqədar müddəalar daxil edilsə də, 2019-cu il ərzində icra mexanizmi təmin edilməmişdir.</i>
7	Aksizli və məcburi nişanlanmalı malların idxalı, ölkədaxili istehsalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat (Təqib və İzləmə) sisteminin tətbiqi, habelə malların (işlərin, xidmətlərin) təqdim edilməsi zamanı hesablaşmaların qeydiyyatının təkmilləşdirilməsi üçün vergi orqanlarının	<i>Aksizli və məcburi nişanlanmalı malların idxalı, ölkədaxili istehsalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin 2019-cu il ərzində reallaşdırılması təmin edilməmişdir.</i> <i>Vergi orqanlarının elektron informasiya sistemində inteqrasiya edilməyə imkan verən yeni nəsil</i>

	elektron informasiya sisteminə inteqrasiya edilməyə imkan verən yeni nəsil nəzarət kassa-aparatlarının quraşdırılması	<p><i>nəzarət kassa-aparatlarının quraşdırılması ilə əlaqədar şərtlər isə Vergi Məcəlləsinə 2019-cu ildən edilmiş əlavələrə əsasən (77.5-77.7-ci maddələr) müəyyən edilmişdir.</i></p> <p><i>Eyni zamanda, yeni nəsil nəzarət-kassa aparatlarının tətbiqi ilə əlaqədar məsələlərin tənzimlənməsi üçün müddətlər, vergi ödəyicilərinin qrupları və fəaliyyət coğrafiyası göstərilməklə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 14 fevral tarixli, 52 nömrəli Qərarı ilə "Nəzarət-kassa aparatlarının tətbiqi Qrafiki" təsdiq edilmişdir.</i></p>
8	Aksizli malların siyahısının genişlənməsi, aksizli malların satış qiymətində aksiz dərəcələrinin xüsusi çəkisinin artırılması	<p><i>Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərə əsasən (190.3, 190.4-cü maddələr) 2019-cu ildən ölkədaxili istehsal və idxal oluna aksizli mallar üzrə aksiz dərəcələrinin artırılması təmin edilmiş, eləcə də aksizlərə cəlb olunan malların siyahısı genişləndirilmişdir.</i></p>
9	Vergi və gömrük sahəsində qüvvədə olan və təklif olunan güzəştlərə və azadolmalara dair mərkəzləşdirilmiş reyestrin aparılması, həmin güzəştlərin dövlət büdcəsinə, sahibkarlıq fəaliyyətinə və əhəlinin sosial müdafiəsinə təsiri baxımından səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mexanizminin hazırlanması	<p><i>Qeyd olunan tədbirin 2019-cu il ərzində reallaşdırılması təmin olunmamışdır. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 2020-ci il 8 fevral tarixində "Vergi və gömrük sahəsində verilmiş güzəşt və azadolmaların dövlət büdcəsinin gəlirlərinə təsirinin qiymətləndirilməsi metodologiyası və həmin güzəşt və azadolmaların reyestrinin aparılması Qaydası" təsdiq edilmiş və bu işlər Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə həvalə olunmuşdur.</i></p> <p><i>Lakin, qeyd olunan Qərarla vergi güzəşt və azadolmalarının səmərəlilik meyarları baxımından qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulmamışdır.</i></p>

10	<p>"Kölge iqtisadiyyatı"nın azaldılması və iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması məqsədilə malların sənədsiz dövriyyəsinə, vergidən azad olan gəlirlərin uçotunun təşkilinə və vergi ödəyicilərinin uçot məlumatlarının dürüstləşdirilməsinə vergi nəzarəti tədbirlərinin artırılması</p>	<p>Vergi Məcəlləsinin 58.8-ci maddəsi ilə vergi ödəyicisinə məxsus pul vəsaitlərinin uçotdan yayındırılmasına görə, habelə vergi ödəyicisinin sahibliyində olan malların alışıni təsdiq edən qaimə-faktura və ya elektron qaimə-faktura və ya elektron vergi hesab-faktura, idxal mallarına münasibətdə idxal gömrük bəyannaməsi, həmin mallar vergi ödəyicisinin özü tərəfindən istehsal edildikdə isə bu Məcəllənin 130.1-1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilən sənədlərdən ən azı biri olmadıqda, eləcə də qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada gəlirlərin və xərclərin uçotu aparılmadıqda müvafiq sanksiyaların tətbiq edilməsi mexanizmi mövcuddur.</p> <p>Eyni zamanda, Vergi Məcəlləsinə edilmiş əlavələrə əsasən (58.15-ci maddə) 2019-cu ildən etibarən vergi güzəşt və azad olmalarını əldə edən şəxslər tərəfindən vergidən azad olunan gəlirlərin bəyan edilməməsinə və ya azaldılmasına görə vergi ödəyicisinə bəyan edilməmiş və ya azaldılmış gəlirin (xərclər çıxılmadan) 6 faizi miqdarında maliyyə sanksiyasının tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.</p>
11	<p>Maliyyə nəzarəti sahəsində uçotun şəffaflaşdırılması, qeyri-neft məhsullarının ixracı üzrə prosedurların sadələşdirilməsi və bu istiqamətdə dövlətin fiskal siyasətini həyata keçirən orqanların fəaliyyətinin səmərəli şəkildə əlaqələndirilməsi məqsədilə idxal-ixrac əməliyyatlarına nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi</p>	<p>Qeyd olunan istiqamətlərdə geniş əhatəli tədbirlər davamlı olaraq həyata keçirilməkdədir və şəffaflığın artırılmasının əyani sübutu kimi istər vergi orqanları, istərsə də gömrük orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlərin əhəmiyyətli səviyyədə artmasıdır.</p> <p>Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 28 iyun tarixli, 260 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "İdxal-ixrac əməliyyatlarına nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair Tədbirlər Planı"nın bəzi müddəaları, o cümlədən malların idxalı, ölkədaxili istehsalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsinə və bununla bağlı məlumatların xüsusi proqram təminatı ilə yığılmasına xidmət edən Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat "Track and Trace" ("Təqib və izləmə") Sisteminin tətbiqi məsələləri yerinə yetirilməmişdir.</p>
	Xərclər üzrə	
1	<p>Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın başlıca sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin, dövlət proqram və tədbirlərinin ortamüddətli büdcə xərcləri ilə uzlaşdırılması, dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş dövlət</p>	<p>Son 4 ildə icrası mərhələləri reallaşdırılan Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilən tədbirlərin reallaşdırılması ölkədə büdcə planlaşdırılmasının institusional bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addım hesab edilir.</p>

	proqramlarının və tədbirlərinin maliyyələşdirilməsinin davam etdirilməsi	<i>Nəticə əsaslı büdcəyə keçid Orta müddətli Xərcləri Çərçivəsinin tərkib hissəsi olaraq qeyd edilən islahatların aparılmasına səbəb olacaqdır.</i>
2	Strateji inkişaf məqsədlərinə uyğun olaraq müəyyən olunmuş milli xərc prioritetləri üzrə ortamüddətli büdcə planlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi	<i>Strateji Yol Xəritəsində müəyyən edilən tədbirlərin reallaşdırılması çərçivəsində Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsinin hazırlanması Qaydası təsdiq edilmişdir.</i>
3	Makroiqtisadi sabitliyin qorunması məqsədilə büdcə xərclərinin pul proqramının parametrlərinə uyğun həddə tənzimlənməsi	<i>Makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsi məqsədilə görən tədbirlər 2016-cı ildə yaradılmış Maliyyə Sabitliyi Şurası çərçivəsində baxılır.</i>
4	Sosial siyasəti davam etdirməklə, dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan bütün sosial öhdəliklər, təhsil, səhiyyə, sosial, mədəniyyət, idman və sosial tədbirlər üçün maliyyə təminatının yaradılması	<p><i>2013-cü ildən hədəf kimi müəyyən edilmişdir. Lakin, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, idman və digər sosial sahədə tədbirlərin davamlı olaraq maliyyələşdirilməsi 2006-cı ildən fiskal siyasətin hədəfləri sırasında yer alır. Əsas tədbirlər müvafiq dövlət proqramları və strategiyalarının qəbul edilməsi və müvafiq büdcə maliyyələşməsinin təmin edilməsidir.</i></p> <p><i>2019-cu il dövlət büdcəsində elm, təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və sosial təminat, mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahələrdə xərclər üçün 6561,0 milyon manat vəsait xərclənmişdir.</i></p>
5	Ölkənin müdafiə qabiliyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün maliyyə təminatının yaradılması	<i>2006-cı ildən hədəf kimi müəyyən edilmişdir.</i>
6	Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, əhalinin əsas ərzaq məhsulları ilə özünütəminatın mərhələli həlli üçün kənd təsərrüfatının aparıcı sahələrinin inkişaf etdirilməsi, kənd təsərrüfatına dövlət qayğısının və bu sahəyə birbaşa subsidiyaların artırılması, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalını təmin edən müəssisələrin yaradılması üçün investisiya mənbələrinin genişləndirilməsi	<p><i>2015-ci ildən hədəf kimi müəyyən edilmişdir.</i></p> <p><i>Bu istiqamətdə büdcədən 419,4 mln.manat vəsait ayrılmışdır.</i></p>

7	Dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyinin daha da artırılması və dövlət idarəetmə orqanlarının strukturunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsi	<p><i>“Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə dövlət büdcəsinin əsas parametrlərinin müəyyən edilməsi üçün zəruri institusional bazanın formalaşdırılması və fiskal intizamın təmin edilməsi mühüm şərt kimi qəbul edilmişdir.</i></p> <p><i>Müəyyən edilmiş hədəflərin reallaşdırılması məqsədilə bir neçə fiskal institutun tətbiqi nəzərdə tutulurdu. Bu sıraya nəticəyə əsaslanan büdcənin hazırlanması aid edilir.</i></p> <p>Nəticə əsaslı və ya fəaliyyət büdcəsinə keçid dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyinin artırılmasına və fiskal menecmentin yeni mərhələyə keçməsinə təmin edəcəkdir.</p>
8	Ölkədə infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə birgə maliyyələşdirmənin davam etdirilməsi.	<i>2017-ci ildən hədəf kimi müəyyən edilmişdir</i>
	Büdcə kəsiri üzrə	
1	Dövlət və icmal büdcə kəsirlərinin idarə olunan səviyyədə saxlanılmasına nail olunması, ortamüddətli perspektivdə qeyri-neft icmal büdcənin baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbətinin makroiqtisadi sabitlik və maliyyə dayanıqlığı məqsədlərinə cavab verən həddə çatdırılması	<p><i>“Büdcə zərfi”ndə büdcə qaydasına müvafiq olaraq, 2019-cu ilin icmal büdcəsinin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-nə nisbəti üzrə müəyyən edilən tələb gözlənilmişdir.</i></p> <p><i>Hesablama Palatası tərəfindən bütün mümkün metodikalar üzrə hesablanan hazırkı nisbət bu indikatorun azaldığını göstərir.</i></p>
2	Dövlət büdcəsi kəsirinin tədricən azaldılması siyasətinin davam etdirilməsi və bu kəsirin iqtisadiyyatın stimullaşdırılması həddində saxlanılması	<i>2003-cü ildən hazırkı dövrdə fiskal siyasətin əsas hədəflərindəndir. Hazırkı dövrdə büdcə kəsiri təhlükəli həddə çatmamışdır. Buna əsas səbəblərdən biri davamlı olaraq büdcə xərclərinin təsdiq edilmiş nisbətlə müqayisədə tam icra edilməməsi durur.</i>
3	Büdcə kəsirinin inflyasiya yaratmayan mənbələr hesabına maliyyələşdirilməsi, dövlət və icmal büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi sahəsində dayanıqlı makroiqtisadi çərçivənin parametrlərinə riayət etməklə pul-kredit və büdcə-vergi siyasətləri arasında əlaqələndirmənin daha da gücləndirilməsi.	<i>2003-cü ildən hazırkı dövrdə yalnız 2007-2008-ci illərdə bu hədəfin təmin edilməsində ciddi təhdid yaranmış və bu tədbirin qarşısının alınması üçün 2007-ci ildə “Dövlət büdcəsi gəlirlərinin xarici valyutada daxil olan hissəsinin xarici valyuta ilə ödəniləcək dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən xərclərinin konvertasiya edilmədən xarici valyutada icrası Qaydaları” qəbul edilmişdir.</i>

2.4. İcmal büdcənin əsas parametrləri

Hesabat ilində icmal büdcənin gəlirləri artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, ilin sonunda yaranmış profisit DNF hesabına formalaşmışdır.

2019-cu ildə icmal büdcənin gəlirləri 33966,7 mln.manat olmaqla proqnoza nisbətən 16,2% çox, xərcləri isə 26506,1 mln.manat olmaqla proqnoz göstəricisindən 3,2% az icra edilmişdir. Qeyd edək ki, icmal büdcənin gəlirləri əvvəlki illə müqayisədə 9,8%, xərcləri 0,2% çox olmuşdur.

İcmal büdcə gəlirlərinin ÜDM-ə faiz nisbəti 41,6%, xərclərinin isə 32,5% bərabər olmuşdur. Bu göstəricilər əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq 2,8 faiz bəndi, 0,3 faiz bəndi çoxdur.

Hesabat ilində icmal büdcə 7460,6 mln. manat profisitlə icra edilmişdir və profisitini ÜDM-ə nisbəti 9,1% təşkil etmişdir. Büdcə artıqlığının yaranması səbəbi Dövlət Neft Fondunun büdcəsinin profisitlə yekunlaşması olmuşdur.

Cədvəl 13.İcmal büdcə göstəriciləri

	2016	2017	2018	2019
İcmal büdcənin gəlirləri, mln.manatla	21573,0	24076,0	30924,7	33966,7
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	117,1	111,6	128,4	109,8
ÜDM-ə nisbəti, %-lə	35,7	34,2	38,6	41,6
İcmal büdcənin xərcləri, mln.manatla	21425,7	25183,0	26456,9	26506,1
Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	102,0	117,5	105,1	100,2
ÜDM-ə nisbəti, %-lə	35,5	35,8	33,0	32,5
İcmal büdcənin kəsiri, mln.manatla	147,3	-1107,0	4467,8	7460,6
ÜDM-ə nisbəti, %-lə	0,2	-1,6	5,6	9,1

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablaam Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində DNF-nin gəlirləri proqnozla müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, əvvəlki illə müqayisədə gəlirlərin artım tempi xərclərin artımını 6,8 faiz bəndi üstələmiş, Fondun aktivləri də artmışdır.

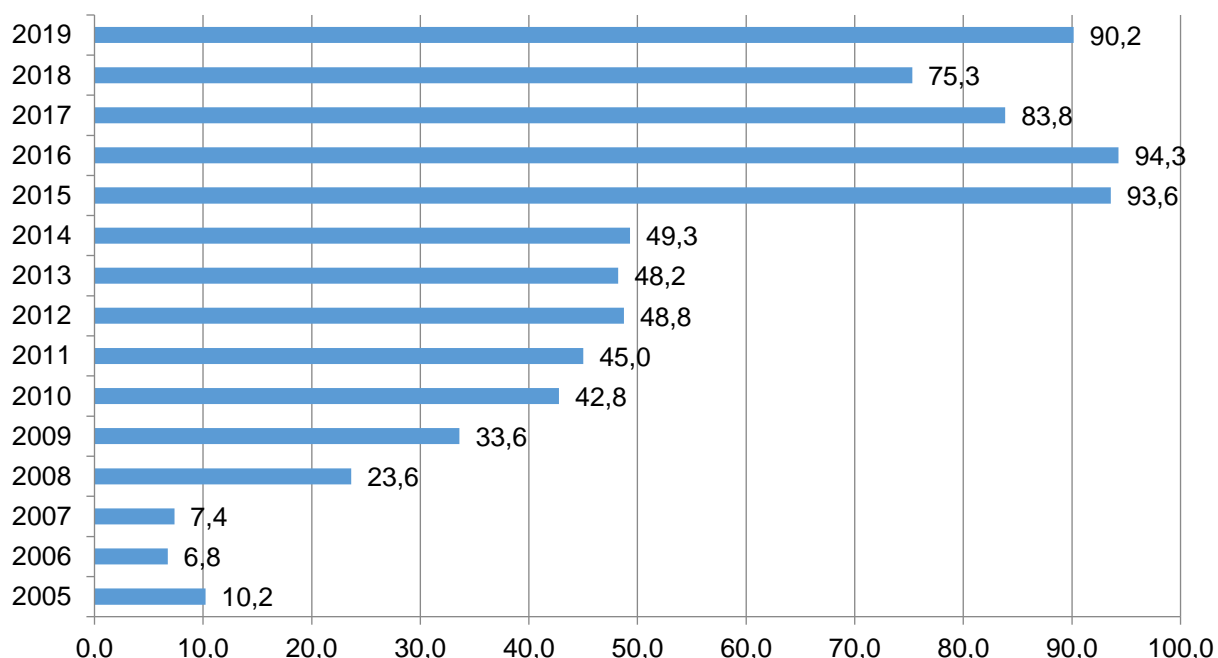
Fondun büdcə gəlirlərinin proqnozu 15450,2 mln.manat, xərcləri isə 11564,3 mln.manat həcmində proqnozlaşdırılmış, müvafiq olaraq gəlirlər üzrə icra 23,2% çox olmaqla 19030,6 mln. manat, xərcləri isə tam məbləğdə icra edilmişdir. Fondun 2018-ci illə müqayisədə gəlirləri 8,0%, xərcləri isə 1,2% artmışdır.

DNF-in büdcə gəlirlərinin 15404,6 mln. manatını neft və qaz sazişlərinin həyata keçirilməsindən, o cümlədən, 14614,7 mln. manatını mənfəət nefti və qazının satışından əldə edilmişdir.

Fondun verdiyi məlumatlara görə ötən il ərzində DNF-nun vəsaitinin idarə olunmasından əldə edilən gəlirlər 3625,9 milyon manata bərabər olmuşdur ki, bu da ümumi gəlirlərin 19,1%-nə bərabərdir. DNF-in aktivlərinin gəlirlilik səviyyəsi son illərdə ən yüksək həddə çataraq 5,3% olmuşdur. Ümumilikdə Fondun investisiya portfelinin 68,7% istiqrazlar və pul bazarı alətləri, 14,1% səhmlər, 5,8% daşınmaz əmlak və 11,4% (və ya 101,4 ton) qızıl təşkil etmişdir.

01.01.2020 tarixinə Fondun aktivləri 2019-cu ilin eyni dövrü ilə müqayisədə (38515,2 mln. ABŞ dolları) nisbətən 12,48% artaraq 43323,3 mln. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur. Aktivlərin artımı DNF-in büdcə gəlirləri, o cümlədən vəsaitlərin idarə edilməsindən əldə edilən gəlirlər hesabına baş vermişdir.

Şəkil 19. ARDNF-in aktivlərinin ÜDM-ə faiz nisbəti

Qeyd etmək lazımdır ki, DNF-nin gəlirləri ÜDM-ə nisbətə 23,3%, xərcləri isə 14,2% olmuşdur. Yuxarıdakı şəkildən görüldüyü kimi Fondun aktivlərinin ÜDM-ə faiz nisbəti 90,2% təşkil etməklə valyuta ehtiyatlarının mühüm tərkib hissəsini təşkil etmişdir. DNF-in aktivlərinin həcmi 2001-ci ildə Fondun faktiki fəaliyyətə başladığı dövrdən bu günədək ən böyük (illik) məbləğlə ifadə edilmişdir.

Hesablama Palatası "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 12 sentyabr tarixli 579 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun illik gəlir və xərclər proqramının (büdcəsinin) tərtibi və icrası Qaydaları"nda dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 noyabr 2017-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin 2019-cu ildə büdcəsinin icrası ilə bağlı Rəyini hazırlayaraq təqdim edəcəkdir.

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun gəlirlərinin əvvəlki ilə nisbətən hesabat ilində artımında əsas rolu məcburi dövlət sosial sığorta haqqından daxilolmalar təşkil etmiş, dövlət büdcəsindən ayrılan transfert payının azalma tendensiyası davam etmişdir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda əsasən icmal büdcənin komponenti olaraq Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun (DSMF) büdcəsinin gəlirləri 4128,1 mln. manat qarşı 4116,7 mln. manat (99,7%), xərcləri isə 4128,1 mln. manata qarşı 3948,1 mln. manata (95,7%) bərabər olmuşdur. Hesabat ilində DSMF-in gəlir və xərclərinin 2018-ci illə müqayisədə artımı müvafiq olaraq 9,8% və 5,2% təşkil etmişdir.

DSMF tərəfindən Hesablama Palatasında təqdim edilmiş hesabatla uyğun olaraq Fondun gəlir və xərclərini icra vəziyyəti aşağıdakı kimi olmuşdur (Cədvəl 14):

Cədvəl 14. DSMF-in gəlir və xərcləri barədə məlumat, min manatla

Sıra №	Maddələr	Proqnoz	Faktiki hesablanıb	Kassa icrası
I	Hesabat dövrünün əvvəlinə (01.01.2019-cu il tarixə) xəzinə hesabında vəsait qalığı			21 912,50
II	GƏLİRLƏR			
1	Məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə daxilolmalar	2 769 371,59		2 921 582,94
2	Dövlət büdcəsindən ayırmalar (transfert)	1 352 732,41		1 182 732,41
3	Sair daxilolmalar	6 000,00		22 193,50
	CƏMİ GƏLİRLƏR	4 128 104,00		4 126 508,85
III	XƏRCLƏR			
1.	Əhaliyə ödənişlər, cəmi	4 020 444,00	3 843 123,40	3 843 149,74
	o cümlədən			
1.1.	əmək pensiyalarının ödənilməsinə, cəmi	3 918 400,00	3 747 455,97	3 747 484,84
1.2.	Məcburi dövlət sosial sığorta haqları hesabına müavinətlərin ödənilməsi, cəmi	102 044,00	95 667,43	95 664,90
2.	Pensiya və müavinətlərin əhaliyə çatdırılması xərcləri	23 000,00	21 428,99	21 429,10
3.	Sığortaolunanların sanatoriya-kurort müalicəsi və sağlanlaşdırma tədbirlərinin keçirilməsi üzrə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası vasitəsilə maliyyələşdirilən xərclər, cəmi	20 000,00	20 000,00	20 000,00
4.	Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun mərkəzi aparatının və onun yerli orqanlarının saxlanması xərcləri	53 000,00	49 542,01	49 542,01
5.	Beynəlxalq təşkilatlara üzvlük haqlarının ödənilməsi xərcləri, cəmi	60,00	55,68	55,67
6.	Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında 2004-cü il 23 sentyabr tarixdə imzalanmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 noyabr tarixli 518 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş İnkişaf üçün Kredit Sazişinə əsasən Pensiya və sosial təminat layihəsi üzrə kreditin qaytarılması xərcləri	1 600,00	411,13	411,13
7.	Digər xərclər	10 000,00	16 653,10	16 653,10
	CƏMİ XƏRCLƏR	4 128 104,00	3 951 214,30	3 951 240,75
IV	Hesabat dövrünün sonuna xəzinə hesabında qalıq			197 180,60
V	Yolda olan vəsait			92,15

Hesablama Palatasının 2020-ci il üzrə İş planına uyğun olaraq Fondun gəlir və xərclərini əhatə edən audit həyata keçiriləcək və nəticələri barədə məlumatlar fəaliyyətə dair Hesabatla daxil ediləcəkdir.

Hesabat ilində İşsizlikdən Sığorta Fondunun büdcəsinin gəlirləri proqnozla müqayisədə artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, əvvəlki illə müqayisədə gəlirin artımı 44,0% təşkil etmişdir.

İşsizlikdən Sığorta Fondunun (İSF) büdcəsinin gəlirləri 98,5 mln.manatlıq proqnoza qarşı 104,0 mln.manat və ya 105,6%, xərcləri isə 98,5 mln.manata qarşı 69,0 mln.manat və ya 70,1% təşkil etmişdir. 2018-ci ilə nisbətən gəlirlərdə 44,0% olmaqla nəzərəcarpacaq artım olmuş, xərclər 28,5% çox olmuşdur.

Hesablama Palatası 2020-ci ilin İş planına uyğun olaraq İSF-də səmərəlilik (performans) auditini həyata keçirməkdədir və auditin nəticələri barədə məlumatlar fəaliyyətə dair Hesabata daxil ediləcəkdir.

III BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN AUDİTİ VƏ İCRA VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

3.1. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti və inzibatçılığın qiymətləndirilməsi

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 2018-ci ilin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə (illik və ya on bir aylıq) Ümumi Daxili Məhsulun 2,2%-lik, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 3,5%-lik real artımı, əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin 2,3%-lik azalması, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 1,9%-lik artımı, pərakəndə ticarət dövriyyəsinin 3,6%-lik, əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlərin 3,1%-lik, əhalinin nominal gəlirlərinin 7,4%-lik, orta aylıq nominal əmək haqqının 15,4%-lik artımı, istehlak qiymətləri indeksinin 102,6% təşkil etməsi, eyni zamanda xarici ticarət dövriyyəsinin faktiki qiymətlərlə 3,2%-lik artımı, o cümlədən ixracın 6,2%-lik azalması, ondan qeyri-neft ixracının 16,3%-lik, həmçinin idxalın isə 20,3%-lik artımı kimi əsasən münbit makroiqtisadi şəraitdə formalaşmışdır.

2019-cu il üçün büdcə-vergi siyasətində nəzərdə tutulan tədbirlər əsasən yerinə yetirilsə də, bir sıra məsələlər ilin sonunadək reallaşdırılmamışdır. Belə ki, büdcə-vergi siyasətində nəzərdə tutulduğu kimi, hesabat ilində pərakəndə ticarətdə real dövriyyənin müəyyən olunmasında istehlakçıların (fiziki şəxslərin) iştirakını təmin etmək üçün neft və qaz məhsulları istisna olmaqla, nağdsız qaydada alınan mallara görə ödənilmiş ƏDV-nin müəyyən hissəsinin istehlakçılara geri qaytarılması prinsipləri, aksizli və məcburi nişanlanmalı malların idxalı, ölkədaxili istehsalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat (Təqib və İzləmə) sistemi tətbiq edilməmiş, eyni zamanda vergi və gömrük sahəsində qüvvədə olan və təklif olunan güzəştlərə və azadolmalara dair mərkəzləşdirilmiş reyestrin aparılması, həmin güzəştlərin dövlət büdcəsinə, sahibkarlıq fəaliyyətinə və əhalinin sosial müdafiəsinə təsiri baxımından səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mexanizminin hazırlanması təmin olunmamışdır. Bununla yanaşı qeyd edək ki, hesabat ilində icrası təmin edilməyən sonuncu iki məsələnin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 2020-ci il 8 fevral tarixində təsdiq edilmiş "Vergi və gömrük sahəsində verilmiş güzəşt və azadolmaların dövlət büdcəsinin gəlirlərinə təsirinin qiymətləndirilməsi metodologiyası və həmin güzəşt və azadolmaların reyestrinin aparılması Qaydası" ilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə həvalə olunmuşdur və buna əsaslanaraq həmin məsələlərin də müəyyən qədər tənzimləndiyi qəbul oluna bilər. Lakin, qeyd olunan Qərarla vergi güzəşt və azadolmalarının səmərəlilik meyarları baxımından qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulmamışdır.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 28 iyun tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "İdxal-ixrac əməliyyatlarına nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair Tədbirlər Planı"nın 2.7-ci bəndi ilə də 2019-cu il yanvarın 1-dən ölkə ərazisində istehsal olunan, yaxud ölkə ərazisinə idxal edilən bütün məmulatlarının, 2019-cu il martın 1-dən isə alkoqollu içkilərin və pivənin istehsalı, idxalı, dövriyyəsi, topdan və pərakəndə satışına nəzarətin həyata keçirilməsini təmin edən Vahid Dövlət Avtomatlaşdırılmış Məlumat "Track and Trace" ("Təqib və İzləmə") Sisteminin tətbiqi

nəzərdə tutulmuşdur. Bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə, Vergilər və İqtisadiyyat Nazirlikləri, həmçinin Dövlət Gömrük Komitəsi icraçı qurumlar kimi müəyyənləşdirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 23168000,0 min manat məbləğində proqnozlaşdırılmış dövlət büdcəsinin gəlirləri 1050061,7 min manat və ya 4,5% çox olmaqla 24218061,7 min manat məbləğində icra edilmişdir. 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə dövlət büdcəsinin gəlirləri, müvafiq olaraq 7701377,7 min manat və ya 46,6% və 1709192,0 min manat və ya 7,6% artmışdır (Cədvəl 15).

Cədvəl 15. Dövlət büdcəsinin əsas mənbələrdən gəlirlərinin proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Tədiyyə növləri	2019-cu il				İcra göstəricilərinin müqayisəsi			
	proqnoz	icra	xüsusi çəkilər, %-lə	icra faizi	2017-ci illə		2018-ci illə	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən:	23 168 000,0	24 218 061,7	100,0	104,5	7 701 377,7	146,6	1 709 192,0	107,6
fiziki şəxslərin gəlir vergisi	880 000,0	952 121,2	3,9	108,2	-88 160,8	91,5	-43 807,3	95,6
hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	2 670 400,0	2 545 987,9	10,5	95,3	260 147,3	111,4	46 339,7	101,9
torpaq vergisi	45 000,0	50 026,8	0,2	111,2	-341,4	99,3	-570,7	98,9
hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	211 000,0	212 613,7	0,9	100,8	34 049,8	119,1	30 384,2	116,7
əlavə dəyər vergisi	4 194 000,0	5 185 064,0	21,4	123,6	1 516 461,4	141,3	897 498,2	120,9
sadələşdirilmiş vergi	322 000,0	358 576,1	1,5	111,4	-12 833,8	96,5	-89 562,9	80,0
aksizlər	982 000,0	854 736,8	3,5	87,0	242 116,5	139,5	126 148,8	117,3
yol vergisi	114 000,0	118 905,8	0,5	104,3	-15 439,9	88,5	5 378,5	104,7
mədən vergisi	133 000,0	133 787,0	0,6	100,6	22 696,3	120,4	-3 591,5	97,4
Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansa satış qiyməti arasındakı fərqdən daxilolmalar	136 000,0	232 611,8	1,0	171,0	43 587,9	123,1	55 092,3	131,0
dövlət rüsumu	190 000,0	191 297,4	0,8	100,7	83 625,2	177,7	56 469,0	141,9
sair vergi daxilolmaları (vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar)	232 600,0	127 270,2	0,5	54,7	6 988,3	105,8	-77 800,9	-37,9
gömrük rüsumları	900 000,0	1 109 478,6	4,6	123,3	402 606,9	157,0	226 336,9	125,6
Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar	11 364 300,0	11 364 300,0	46,9	100,0	5 264 300,0	186,3	405 300,0	103,7
büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	626 600,0	578 879,8	2,4	92,4	220 615,8	161,6	123 590,6	127,1
digər gəlirlər	167 100,0	202 404,6	0,8	121,1	-279 041,8	42,0	-48 012,9	80,8

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Göründüyü kimi, 2019-cu ildə dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas tərkib hissələri üzrə proqnoz göstəricilər 11 mənbə üzrə artıqlaması ilə, 4 mənbə üzrə kəsirlə, 1 mənbə üzrə isə eyni səviyyədə yerinə yetirilmişdir.

Dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar ümumilikdə yanvar, mart, avqust-dekabr aylarında 5,2%-53,2% intervalında artıqlaması ilə, digər aylarda isə 3,8%-22,9% intervalında kəsirlərlə icra olunmuşdur.

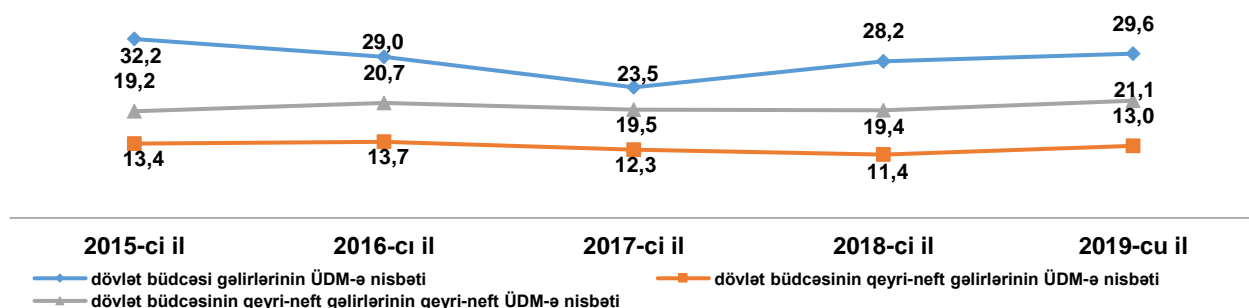
“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə 23168000,0 min manat məbləğində təsdiq edilmiş dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibinə Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun 57820,0 min manat məbləğində daxilolma proqnozu da (büdcə gəlirlərinin 142336 nömrəli təsnifat kodu) daxil edilmişdir. Buna baxmayaraq, “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatdan göründüyü kimi, bu Fondun 180202,0 min manat məbləğində illik daxilolmaları dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməmiş, eyni zamanda 57820,0 min manat proqnoz məbləği də büdcə gəlirlərinin digər təsnifat kodları üzrə dəqiqləşdirilmiş proqnozları arasında bölüşdürülmüşdür.

Milli iqtisadiyyatımız üçün prioritet sahə kimi qeyri-neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin həcmində əvvəlki illərlə müqayisədə hesabat dövründə əhəmiyyətli artımlar təmin olunmuşdur ki, bu da gəlirlərin ÜDM-ə qarşı faiz nisbətlərinin daha yüksək səviyyədə qərarlaşmasına şərait yaratmışdır.

Belə ki, 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində *neft sektorundan daxilolmalar* 13604581,6 min manat, *qeyri-neft sektorundan daxilolmalar* isə 10613480,1 min manat təşkil etmişdir. 2017-ci və 2018-ci illərə nisbətən nominal artımlar neft sektoru üzrə, müvafiq olaraq 5720561,9 min manat və ya 72,6% və 204112,2 min manat və ya 1,5%, qeyri-neft sektoru üzrə isə, müvafiq olaraq 1980815,8 min manat və ya 22,9% və 1505079,8 min manat və ya 16,5% səviyyəsində olmuşdur. Nəzərə alınmalıdır ki, bu artımlar 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə ÜDM-in, müvafiq olaraq 16,1%-lik və 2,0%-lik nominal artımları, o cümlədən neft sektoru üzrə ÜDM-in, müvafiq olaraq 20,2%-lik nominal artımı və 6,3%-lik nominal azalması, qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in isə 13,7%-lik və 7,9%-lik nominal artımları şəraitində baş vermişdir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və ÜDM-in nominal artım templərinin müqayisəsi gəlirlərin ÜDM-də xüsusi çəkisinin faiz ifadəsində hesabat ilində daha üstün mövqelərə yüksəlməsini aşağıdakı kimi təsvir etməyə imkan verir (Şəkil 20).

Şəkil 20. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Şəkil müvafiq illər üzrə DSK və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Göründüyü kimi, gəlirlərin ÜDM-lə qarşılıqlı əlaqəsini səciyyələndirən hər 3 əsas makroindikatorun (dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti, qeyri-neft gəlirlərinin ÜDM-ə, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti) hesabat dövründə artması müşahidə olunmaqla qeyri-neft sektorundan büdcə gəlirlərinin qeyri-neft ÜDM-ə qarşı faiz nisbətinin son beş il ərzində ən yüksək göstərici ilə (21,1%) ifadə olunması diqqəti xüsusilə cəlb edir.

Son illərin büdcə-vergi siyasəti çərçivəsində vergi güzəşt və azadolmalarının davamlı olaraq, o cümlədən 2019-cu ildən etibarən xüsusilə genişləndirilməsi şəraitində dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirlərinin həcmnin dayanıqlı artımı vergi və gömrük orqanlarının inzibatçılığında aparılan islahatların makro müstəvidə müsbət təsirlərindən xəbər verir.

2019-cu il üçün müəyyən edilmiş proqnozların icrasına gəldikdə dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş 9467700,0 min manat məbləğində proqnoz 10613480,1 min manat və ya 112,1% (1145780,1 min manat və ya 12,1% çox), neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş 13700300,0 min manat məbləğində proqnoz isə 13604581,6 min manat və ya 99,3% (95718,4 min manat və ya 0,7% az) səviyyəsində yerinə yetirilmişdir (Cədvəl 16).

Cədvəl 16. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin neft və qeyri-neft, vergi və qeyri-vergi tərkibinin müqayisəli icrası vəziyyəti, min manatla

Sıra sayları	Göstəricilər	2019-cu il				İcra üzrə müqayisə			
		Proqnoz	İcra	icra faizi	icra üzrə xüsusi çəkirlər, %-lə	2017-ci ilə nisbətən		2018-ci ilə nisbətən	
						məbləğlə	faizlə	məbləğlə	faizlə
ÜMUMİLİKƏ	Dövlət büdcəsinin gəlirləri	23 168 000,0	24 218 061,7	104,5	100,0	7 701 377,7	146,6	1 709 192,0	107,6
	Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin olunan gəlirlər	7 316 000,0	7 672 286,1	104,9	31,7	698 785,3	110,0	256 812,7	103,5
	dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri (Dövlət Vergi Xidməti və Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə)	9 551 400,0	10 411 819,3	109,0	43,0	1 958 695,4	123,2	968 217,0	110,3
	dövlət büdcəsinin qeyri-vergi gəlirləri	13 616 600,0	13 806 242,4	101,4	57,0	5 742 682,3	171,2	740 975,0	105,7
1.	Dövlət büdcəsinin neft sahələrindən gəlirləri	13 700 300,0	13 604 581,6	99,3	56,2	5 720 561,9	172,6	204 112,2	101,5
1.1.	Vergi Xidməti xətti ilə, o cümlədən:	2 336 000,0	2 240 281,6	95,9	9,3	456 261,9	125,6	-201 187,8	91,8
1.1.1.	neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sənədləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi	886 000,0	831 030,1	93,8	3,4	364 530,1	178,1	-185 369,9	81,8
1.1.2.	Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə (neft sektoru üzrə) konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlər (Azəriqaz və Azərbaycan dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla)	1 450 000,0	1 409 251,5	97,2	5,8	91 731,8	107,0	-15 817,9	98,9
1.2.	Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar	11 364 300,0	11 364 300,0	100,0	46,9	5 264 300,0	186,3	405 300,0	103,7
	və ya								
1.1.	vergi gəlirləri	2 200 000,0	2 007 669,8	91,3	8,3	412 674,0	125,9	-256 280,1	88,7
1.2.	qeyri-vergi gəlirləri	11 500 300,0	11 596 911,8	100,8	47,9	5 307 887,9	184,4	460 392,3	104,1
2.	Dövlət büdcəsinin qeyri-neft sahələrindən gəlirləri	9 467 700,0	10 613 480,1	112,1	43,8	1 980 815,8	122,9	1 505 079,8	116,5

2.1.	Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə	4 980 000,0	5 432 004,5	109,1	22,4	242 523,4	104,7	458 000,5	109,2
2.2.	Gömrük Komitəsi xətti ilə	3 702 000,0	4 408 625,0	119,1	18,2	1 799 845,6	169,0	974 572,1	128,4
2.3.	büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	626 600,0	578 879,8	92,4	2,4	220 615,8	161,6	123 590,6	127,1
2.4.	digər daxilolmalar	159 100,0	193 970,8	121,9	0,8	-282 169,1	40,7	-51 083,4	79,2
və ya									
2.1.	vergi gəlirləri	7 351 400,0	8 404 149,5	114,3	34,7	1 546 021,4	122,5	1 224 497,1	117,1
2.2.	qeyri-vergi gəlirləri	2 116 300,0	2 209 330,6	104,4	9,1	434 794,4	124,5	280 582,7	114,5

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnozun yüksək icra faizi əsasən vergi və gömrük orqanlarının inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi sayəsində təmin olunmuşdursa, neft sektorundan gəlirləri üzrə proqnozun kəsirlə yerinə yetirilməsi neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisinin, eyni zamanda Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə neft sektoru üzrə konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlərin (Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla) mütləq həcmi ilə əlaqədardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ilin proqnozları neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə 6,2%-lik (54969,9 min manatlıq), Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə neft sektoru üzrə konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlər (Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla) üzrə 2,8%-lik (40748,5 min manatlıq) kəsirlərlə yerinə yetirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi ilə birgə təqdim edilmiş sənədlərə, “Büdcə zərfi”nə, daxil edilmiş Azərbaycan Respublikasının makroiqtisadi göstəricilərində 2019-cu il üçün neft və qaz hasilatının həcmələrinin proqnozları ölkə üzrə ümumilikdə (müvafiq olaraq, 38496,4 min ton və 36909,2 (o cümlədən, əmtəlik 24732,0) mln. m³ miqdarında) göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilmiş məlumatlara əsasən 2019-cu ildə neft hasilatı ölkə üzrə ümumilikdə 37453,7 min ton, o cümlədən şirkət üzrə 7683,2 min ton, qaz hasilatı isə ölkə üzrə ümumilikdə 35616,5 mln. m³, o cümlədən şirkət üzrə 6818,6 mln. m³ təşkil etmişdir. 2018-ci illə müqayisədə hesabat ilində ölkə üzrə neft hasilatı 3,5% azalmış, qaz hasilatı 16,8% artmış, o cümlədən şirkət üzrə neft və qaz hasilatı isə, müvafiq olaraq 1,9% və 4,5% artmışdır.

“Azəri Layt” markalı xam neftin bir barrelinin dünya bazarlarında orta illik satış qiyməti isə 2018-ci ildə 73,1 ABŞ dolları, 2019-cu ildə isə 8,5% azalaraq 66,9 ABŞ dolları təşkil etsə də, büdcə gəlirlərinin proqnoz hesablamalarında nəzərdə tutulan həddən (60,0 ABŞ dolları) 11,5% yüksək olmuşdur.

Məlum olduğu kimi, Dövlət Neft Şirkətinin (strukturundakı Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə) xətti ilə neft sektoru üzrə konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlər üzrə proqnoz göstəricilər qeyri-neft sektoruna aid edilən icbari ödənişlər (fiziki şəxslərin gəlir vergisi, yol vergisi və s.) nəzərə alınmadan müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi ilə 9 aprel 2010-cu il tarixində

razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin 22 aprel 2010-cu il tarixli İ-65 №-li Əmri ilə təsdiq edilmiş vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə aylıq və rüblük hesabat formasında (Forma № 3ARV) fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi üzrə büdcə daxilolmaları bütövlüklə xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən (yeni, qeyri-neft) sahələrdən daxilolmalar kimi əks etdirilir. Qeyd edək ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 2019-cu ildən qüvvədə olan 1.1.32-2-ci maddəsinə əsasən dövlət büdcəsinin neft gəlirləri – Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfert, Azərbaycan Respublikasının ərazisində xam neftin və təbii qazın hasilatı ilə məşğul olan müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) ödədiyi vergilər (fiziki şəxslərin gəlir vergisi istisna olmaqla) və həmin fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin ödədiyi mənfəət vergisi kimi müəyyən edilmişdir. *Başqa sözlə, büdcə gəlirlərinin hesabatlılığında Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən ölkə ərazisində istehsal edilərək, daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacaqğa görə 2019-cu ildə ödənilmiş 73473,8 min manat məbləğində yol vergisinin dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinə deyil, qeyri-neft gəlirlərinə aid edilməsinin qanunvericiliklə tənzimlənməsi daha məqsədemüvafiq olardı.*

2019-cu ilin dövlət büdcəsi gəlirlərinin hesabatlılığında, əvvəlki illərdə olduğu kimi, bir qayda olaraq neft sektoruna aid edilməyən fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisindən başqa Dövlət Neft Şirkətinin 39319,8 min manat məbləğində faktiki ödənişi də neft sektoruna aid edilməmiş, yəni büdcənin mədaxilində qeyri-neft sektorundan daxilolmalar kimi uçota alınmışdır.

Dövlət Vergi Xidmətinin hesabatları da nəzərə alınmaqla müəyyən edilmişdir ki, azaldılmış həmin məbləğin (39319,8 min manatın) 38217,2 min manatı (yəni, 97,2%-i) şirkət xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilmiş mənfəət vergisinin məbləğinin azaldılması hesabına olmuşdur.

Qeyd edək ki, vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilmiş əlavə dəyər vergisinin hesabına 2019-cu ildə 11472,7 min manat məbləğində vəsait dövlət büdcəsindən şirkətə qaytarılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunmuş 39319,8 min manat məbləğində ödəniş də nəzərə alınmaqla Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə konsolidə edilmiş vergi və digər icbari ödənişlər üzrə (Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla) büdcə daxilolmasının həcmi ümumilə 1448571,3 min manata bərabər olur ki, bu da manatın sərbəst dönerli valyutalara qarşı məzənnəsinin əhəmiyyətli ucuzlaşmasınadək son hesabat illəri olan 2013-cü ilə müqayisədə 45648,4 min manat (3,1%), 2014-cü ilə müqayisədə isə 263615,2 min manat (15,4%) azdır.

Dövlət Neft Şirkətinin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilmiş məlumatlara əsasən şirkət üzrə neft və qaz hasilatı, müvafiq olaraq 2013-cü ildə 8314,9 min ton və 7140,1 mln. m³, 2014-cü ildə 8320,4 min ton və 7222,8 mln. m³ təşkil etmiş, 2019-cu ildə hasil edilmiş neft və qazın həcmi, müvafiq olaraq 2013-cü ilə nisbətən 7,6% və 4,5%, 2014-cü ilə nisbətən 7,7% və 5,6% azalmışdır. “Azəri Layt” markalı xam neftin bir barrelinin dünya bazarlarında orta illik satış qiyməti isə 2019-cu ildə 66,9 ABŞ dolları (təxmini 113,73 manat) təşkil etməklə 2013-cü ilə müqayisədə 39,8%, 2014-cü ilə müqayisədə 33,6% ABŞ dolları ifadəsində azalsa da manat ifadəsində, müvafiq olaraq 31,2% və 44,7% artmışdır (Cədvəl 17).

Cədvəl 17. Dövlət büdcəsinin neft sahələrindən gəlirlərinin (Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar istisna olmaqla) vergitutma bazasının statistikası, min manatla

Göstəricilər	Hesabat illəri	Dövlət büdcəsinə daxilolma	ARDNŞ-nin rəsmi "web" sahifəsinə əsasən neft hasilatı (min tonla)	Azəri Layt markalı xam neftin dünya bazarlarında orta illik satış qiyməti		ARDNŞ-nin rəsmi "web" sahifəsinə əsasən qaz hasilatı (mln. kub metrə)
				ABŞ dol.	manatla	
ARDNŞ xətti ilə konsolidə edilmiş vergi və digər icbari ödənişlər (Azəriqaz və Azərkimya dövlət müəssisələri ilə birlikdə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi və yol vergisi istisna olmaqla) üzrə	2013-cü il	1 494 219,70	8 314,90	111,10	86,66	7 140,10
	2014-cü il	1 712 186,50	8 320,40	100,80	78,62	7 222,80
	2017-ci il	1 317 519,70	7 427,10	55,40	94,18	6 089,00
	2018-ci il	1 425 069,40	7 542,00	73,10	124,27	6 525,00
	2019-cu il	1 448 571,30	7 683,20	66,90	113,73	6 818,60
Müqayisə, %-lə (artım, azalma)	2019/2013	-3,05	-7,60	-39,78	31,24	-4,50
	2019/2014	-15,40	-7,66	-33,63	44,65	-5,60
neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə	2013-cü il	1 407 884,50	35 169,00	111,10	86,66	22 315,90
	2014-cü il	1 094 900,00	33 702,30	100,80	78,62	22 394,20
	2017-ci il	466 500,00	31 261,80	55,40	94,18	22 508,90
	2018-ci il	1 016 400,00	31 272,00	73,10	124,27	23 965,00
	2019-cu il	831 030,10	29 770,50	66,90	113,73	28 797,90
Müqayisə, %-lə (artım, azalma)	2019/2013	-40,97	-15,35	-39,78	31,24	29,05
	2019/2014	-24,10	-11,67	-33,63	44,65	28,60

Məlum olduğu kimi, 2015-ci ildə manatın sərbəst dönerli valyutalara (o cümlədən, ixrac əməliyyatlarında üstünlük təşkil edən ABŞ dollarına) qarşı məzənnəsi təxminən 2,0 dəfədən çox azalmış (ucuzlaşmış), eyni zamanda 2013-cü ildən ötən müddət ərzində Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən satılan əsas məhsulların (o cümlədən, təbii qazın, avtomobil benzininin, dizel yanacağıının, mühərrik yanacaqlarının, soba mazutunun, bitumun və s.) ölkədaxili qiymətlərində də artımlar olmuşdur.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2018-ci illə müqayisədə hesabat ilində Dövlət Neft Şirkəti üzrə ümumilikdə büdcə ödənişlərinin həcmi 23501,9 min manat və ya 1,7% artsa da neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə büdcə daxilolmaları 185369,9 min manat və ya 18,2% azalmışdır. Qeyd olunan mənbələrdən daxilolmaların həcmi 2017-ci ilə nisbətən isə, müvafiq olaraq 131051,6 min manat və ya 10,0% və 364530,1 min manat və ya 78,1% artmışdır.

2019-cu ildə neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə büdcə daxilolmalarının əvvəlki ilə nisbətən azalması ilə yanaşı cari il üzrə proqnozun da 6,2%-lik (54969,9 min manatlıq) kəsirlə yerinə yetirilməsi (886000,0 min manata qarşı 831030,1 min manat) ölkə üzrə hasilatın Dövlət Neft Şirkətinə düşən hissəsi çıxılmaqla əvvəlki ilə nisbətən neft hasilatının 4,8% (31272,0 min tona qarşı 29770,5 min ton) azalması, qaz hasilatının 20,2% (23965,0 mln.m³ qarşı

28797,9 mln.m³) artması, eyni zamanda qeyd olunduğu kimi, “Azəri Layt” markalı xam neftin bir barrelinin dünya bazarlarında orta illik faktiki satış qiymətinin əvvəlki ilə nisbətən 8,5% azalsa da, cari ilin proqnoz hesablamalarında nəzərdə tutulan həddən (60,0 ABŞ dolları və ya 102,0 manat) 11,5% yüksək (66,9 ABŞ dolları və ya 113,7 manat) olması şəraitində baş vermişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat”da neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisinin kəsirlə icra olunması “Azəri”, “Çıraq” yataqlarının və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü Saziş”ləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən podratçılar üzrə neft hasilatının 26,3 mln. ton və ya proqnozla nəzərdə tutulduğundan 0,6 mln. ton az olması ilə əlaqələndirilmiş, xam neftin bir barrelinin dünya bazarlarında orta illik faktiki satış qiymətinin cari ilin proqnoz hesablamalarında nəzərdə tutulan həddən (60,0 ABŞ dolları və ya 102,0 manat) 11,5% yüksək (66,9 ABŞ dolları və ya 113,7 manat) olması məsələsinə isə büdcə daxilolmaları baxımından, ümumiyyətlə, münasibət bildirilməmişdir.

Bu səbəbdən əlavə olaraq əldə edilmiş məlumatlarda 2019-cu il üzrə proqnozun kəsirlə icra olunmasının əsas səbəbləri bir sıra podratçılar üzrə xam neftin hasilatının və ixracının nəzərdə tutulduğundan az olması, eyni zamanda bəzi podratçılar üzrə gəlirlərinin azalması və xərclərinin (xüsusilə amortizasiya xərclərinin) artması ilə əlaqələndirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa dövlət büdcəsinin icrası ilə əlaqədar əlavə olunmuş müvafiq sənədlərə əsasən hesabat ilində vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlərin *ayrı-ayrılıqda şəhər və rayonlar üçün* müəyyən edilmiş proqnozları artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, əvvəlki illərlə müqayisədə artımlar təmin olunmuşdur.

Hesabatlara əsasən 2019-cu ilin nəticələrinə görə Bakı şəhəri istisna olmaqla ölkənin 35 şəhər və rayonu (Gəncə, Lənkəran, Mingəçevir, Naftalan, Sumqayıt, Şəki, Şirvan, Yevlax şəhərləri, Abşeron, Ağcabədi, Ağdaş, Astara, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Göygöl, Hacıqabul, Xaçmaz, İmişli, İsmayilli, Kürdəmir, Qazax, Qəbələ, Quba, Qubadlı, Qusar, Masallı, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Siyəzən, Şabran və Şamaxı rayonları) üzrə xərclərinin öz gəlirləri, yəni dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərindən maliyyə yardımı almadan tam həcmdə maliyyələşdirilməsi təmin edilmişdir ki, bu da proqnozlaşdırıldığından daha çoxdur (Göygöl rayonunun təmsalında).

Hesablama Palatası tərəfindən regional (zonal) vergi orqanlarında aparılan nəzarət tədbirləri ilə bir sıra şəhər və rayonların proqnozlarının əhəmiyyətli hissəsinin eyni vergi orqanının nəzarət əhatəsində olmaqla digər şəhər və rayonlar üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin ödənişlərinin hesabına yığılması kimi kənarlaşmalara əvvəlki illərdə olduğu kimi 2019-cu il ərzində də yol verildiyi müəyyən edilmişdir.

Ölkəmizin iqtisadi inkişaf göstəricilərinin regionlar üzrə daha real hesabatlılığının formalaşdırılması, eləcə də hər növbəti il üçün şəhər və rayonların gəlirləri üzrə qanunvericiliklə təsdiq edilən proqnozların etibarlılığının artırılması məqsədilə proqnozların yığılması prosesində vergi ödəyicilərinin coğrafi mənsubiyyətinin ciddi gözlənilməsi sahəsində vergi orqanlarının inzibatçılığının gücləndirilməsi zərurəti aktual olaraq qalmaqdadır.

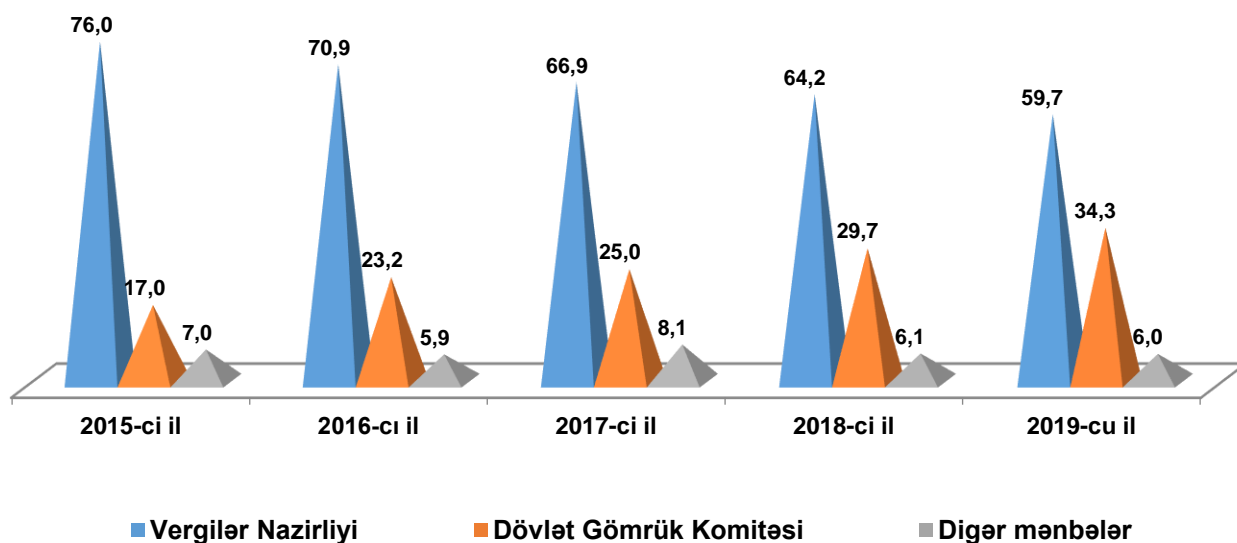
Eyni zamanda, əvvəlki illərdə rast gəlinəndə kimi hesabat ilində də mərkəzləşdirilmiş qaydada uçotda olmaqla qeyri-dövlət mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən və regional vergi orqanlarının nəzarət əhatəsindəki inzibati ərazilərdə obyektləri fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin öhdəlikləri üzrə potensial ödənişləri müvafiq şəhər və rayonun büdcə proqnozunun təsdiqi zamanı nəzərə alınsa da, həmin proqnozların icrası prosesinə bir qayda olaraq mərkəzləşdirilmiş uçotda olan yalnız dövlət müəssisələrinin büdcə ödənişləri cəlb edilmişdir.

Regional vergi orqanlarında aparılmış nəzarət tədbirləri ilə, həmçinin, vergi nəzarəti qaydasında keçirilən səyyar tədbirlərin, o cümlədən operativ vergi nəzarəti tədbirlərinin sayının əhəmiyyətli azaldılması fonunda kommersiya obyektlərində quraşdırılmış nəzarət kassa aparatlarının və POS-terminalların sayının azalması, nəzarət-kassa aparatları quraşdırılmış kommersiya obyektlərinin POS terminallarla əhatə olunma səviyyəsinin aşağı düşməsi, eyni zamanda mikro və kiçik sahibkarlıq subyektlərinin əhəmiyyətli hissəsi üzrə dövryyələrin azalması və sadələşdirilmiş vergi üzrə sabit məbləğin ödənilməsi haqqında qəbz alan şəxslərin regionların əhalisinin sayına adekvat olmaması kimi hallar da audit tapıntıları sırasında üstünlük təşkil etmişdir.

2018-ci ildə olduğu kimi 2019-cu ildə də **Dövlət Neft Fondundan transfertin** dövlət büdcəsi gəlirlərinin tərkibindəki payı yüksək olmuşdur ki, bu da digər əsas gəlir mənbələrinin xüsusi çəkirlərinə öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar 2017-ci və 2018-ci illərə nisbətən, müvafiq olaraq 5264300,0 min manat və ya 86,3% və 405300,0 min manat və ya 3,7% səviyyəsində artaraq 11364300,0 min manatadək yüksəlmiş və büdcə gəlirlərinin 46,9%-ni (2017-ci ildəkindən 10,0 faiz bəndi çox, 2018-ci ildəkindən 1,8 faiz bəndi az) təşkil etmişdir. Nəticədə dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin tərkibində faiz nisbətləri 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə 2019-cu ildə Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin olunan gəlirlər üzrə, müvafiq olaraq 10,5 faiz bəndi və 1,3 faiz bəndi azalaraq 31,7%, Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin olunan gəlirlər üzrə, müvafiq olaraq 2,4 faiz bəndi və 2,9 faiz bəndi artaraq 18,2% təşkil etmişdir.

2019-cu ildə Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə edilən transfert nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirlərinin həcmi 11803700,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoza qarşı 13034195,0 min manat və ya 108,9% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir ki, bu da 2017-ci ilə nisbətən 2437077,7 min manat və ya 23,4%, 2018-ci ilə nisbətən 1303892,0 min manat və ya 11,3% çoxdur. Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan daxilolmaların payının azalması, Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin olunan daxilolmaların payının isə artması meylləri 2019-cu ildə də davam etdirilmişdir (Şəkil 21).

Şəkil 21. Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən əsas qurumlar üzrə daxilolmaların xüsusi çəkili, %-lə

Şəkil müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadan dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan gəlirlərin payı 2017-ci ilə nisbətən 7,2 faiz bəndi, 2018-ci ilə nisbətən 4,5 faiz bəndi azalaraq 59,7%-ə enmiş, Dövlət Gömrük Komitəsinin payı 2017-ci ilə nisbətən 9,3 faiz bəndi, 2018-ci ilə nisbətən 4,6 faiz bəndi artaraq 34,3%-ə yüksəlmiş, digər mənbələrin payı isə, müvafiq olaraq 2,1 faiz bəndi və 0,1 faiz bəndi azalaraq 6,0% təşkil etmişdir. Belə vəziyyət büdcə tapşırıqlarının Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə daha yüksək faizlərlə yerinə yetirilməsi və idxal həcmnin artması şəraitində əvvəlki illərin icra göstəriciləri ilə müqayisədə dövlət büdcəsinə daha çox vəsaitlərin toplanması ilə əlaqədardır.

2019-cu il dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatlarla əsasən təsdiq edilmiş illik proqnozların icrası Dövlət Vergi Xidməti üzrə 7316000,0 min manata qarşı 7672286,1 min manat və ya 104,9% (356286,1 min manat və ya 4,9% artıqlaması ilə), Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə 3702000,0 min manata qarşı 4408625,0 min manat və ya 119,1% (706625,0 min manat və ya 19,1% artıqlaması ilə) səviyyəsində olmuşdur.

2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə 2019-cu ildə Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin olunan gəlirlərin həcmi, müvafiq olaraq 698785,3 min manat və ya 10,0% və 256812,7 min manat və ya 3,5%, Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə təmin olunan gəlirlərin həcmi isə, müvafiq olaraq 1799845,7 min manat və ya 69,0% və 974572,1 min manat və ya 28,4% artmışdır.

2019-cu il üçün müəyyən olunmuş proqnozların vergi və gömrük orqanları üzrə ümumilikdə artıqlaması ilə yerinə yetirilməsinə baxmayaraq qanunvericiliklə təsdiq edilmiş bezi tədiyyə növləri üzrə proqnozlar ümumilikdə 368635,5 min manat kəsirlə icra olunmuşdur. Belə ki, kəsirlərin məbləği vergi orqanlarının yığım səlahiyyətinə aid edilən tədiyyələr üzrə 238268,1 min manat (o cümlədən, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə 124412,1 min manat, yol vergisi üzrə 8526,2 min manat, sair daxilolmalar üzrə 105329,8

min manat), gömrük orqanlarının yığım səlahiyyətində olan bir tədiyyə (malların idxalına görə aksiz) üzrə isə 130367,0 min manat təşkil etmişdir.

Kəsirlərin yaranması əsasən rezident müəssisələrin mənfəət vergisi, qeyri-rezident müəssisələrin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyi ilə bağlı olan gəlirlərdən vergilər, hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə xarici subpodratçıların mənfəət vergisi, ölkə ərazisində istehsal edilərək, daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) maye qaza və avtomobil benzininə yol vergisi, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə sanksiyaları, eləcə də spirtli içkilərin və tütün məmulatlarının idxalında aksizlər üzrə proqnozların əhəmiyyətli nisbətlərdə icra olunmaması ilə əlaqədar olmuşdur.

Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə proqnozların icrası vəziyyəti ilə əlaqədar həmçinin qeyd olunmalıdır ki, əvvəlki illərdə olduğu kimi xarici ticarət əməliyyatları üzrə gömrük prosedurlarının tətbiq olunması çərçivəsində hüquqi və fiziki şəxslərdən tutulmuş gömrük ödənişlərinin (malların ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmasına görə) ayrıca xəzinə hesabında saxlanması və sonradan gömrük orqanının ödəniş tapşırıqları ilə dövlət büdcəsi gəlirlərinin uçotu aparılan müvafiq xəzinə hesabına tam həcmdə köçürülməyərək büdcə ilinin sonuna qalıqların saxlanması hallarına 2019-cu ildə də yol verilmişdir. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin formalaşmasını tənzimləyən qanunvericilik aktlarının (Vergi Məcəlləsinin, Gömrük Məcəlləsinin, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun) tələbləri çərçivəsində 01.01.2020-ci il tarixə gömrük orqanları üzrə ümumilikdə 190,4 mln. manat təşkil edən həmin qalıq vəsaitin də şərti olaraq dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməsi Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə 2019-cu il üçün təsdiq edilmiş proqnozun 119,1% səviyyəsində deyil əslində 124,2% səviyyəsində yerinə yetirildiyini demək olar.

2019-cu ildə Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə *dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin (7672286,1 min manat) tərkibində dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin* payı 1847820,2 min manat və ya 24,1% təşkil etməklə 2017-ci ilə nisbətən 11674,8 min manat və ya 0,6% artmış, 2018-ci ilə nisbətən 36780,1 min manat və ya 2,0% azalmış, *xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payı* 3672452,6 min manat və ya 47,9% təşkil etməklə 2017-ci ilə nisbətən 632343,1 min manat və ya 20,8%, 2018-ci ilə nisbətən 491103,1 min manat və ya 15,4% artmış, *digər mülkiyyət mənsubiyyətinə (xarici, birgə, bələdiyyə, beynəlxalq təşkilatlar) aid edilən vergi ödəyicilərinin payı* isə 2152013,4 min manat və ya 28,0% təşkil etməklə 2017-ci ilə nisbətən 54767,4 min manat və ya 2,6% artmış, 2018-ci ilə nisbətən 197510,3 min manat və ya 8,4% azalmışdır.

Dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan vergilər və digər icbari ödənişlər üzrə hesablaşmalarının vəziyyəti (vergi orqanlarının Forma 3ARV hesabatlarındakı meyarlara əsasən) aşağıdakı cədvəldə təsvir olunmuşdur (Cədvəl 18).

Cədvəl 18. Dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsi ilə hesablaşmaları barədə, min manatla

Göstəricilər	Ümumi borc qalığı		Artıq ödəmə		Hesablanmışdır (azalmış çıxılmaqla)	2018-ci illə müqayisə		Büdcəyə daxilolma	2018-ci illə müqayisə	
	ilin əvvəlinə	ilin sonuna	ilin əvvəlinə	ilin sonuna		məbləğlə	%-lə		məbləğlə	%-lə
Dövlət mülkiyyəti, o cümlədən	166 806,2	177 478,1	377 437,8	293 451,8	2 077 469,0	-300 116,1	87,4	1 847 820,2	-36 780,1	98,0
Dövlət Neft Şirkəti	2 608,9	233,7	85 590,3	59 432,6	1 374 075,5	-101 753,0	93,1	1 411 612,2	38 724,7	102,8
Azəriqaz SC	6,3	6,3	1 051,9	1 291,0	34 196,1	1 813,0	105,6	34 230,6	2 297,4	107,2
Azərkimya DŞ	0,0	0,0	0,0	10 429,9	-8 207,4	-37 780,0	-27,8	2 728,5	-17 520,2	13,5
NRYTN (tabeliyindəki müəssisələr üzrə)	306,5	109,6	7 599,9	3 314,4	36 327,2	-6 746,1	84,3	35 705,5	1 620,4	104,8
Azərenerji SC	2,9	4,3	20 596,3	2 418,2	106 550,3	9 551,8	109,8	90 782,9	3 967,8	104,6
Azərbaycan Dəmir Yolları SC	41,2	0,0	9 647,3	10 582,7	965,5	-12 024,1	7,4	10 806,0	-5 043,6	68,2
Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi SC	30,4	6,1	73,3	264,7	16 415,3	-23 654,0	41,0	24 493,1	-5 950,2	80,5
AZAL SC	71,8	233,2	702,5	1 434,0	24 482,1	-16 709,6	59,4	35 887,8	3 387,0	110,4
Azərsu SC	43,2	102,8	438,0	153,1	23 377,8	-4 792,0	83,0	24 554,4	-2 953,9	89,3
Digərləri	163 695,0	176 782,1	251 738,3	204 131,2	469 286,6	-108 022,1	81,3	177 019,2	-55 309,5	76,2

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət sektoru üzrə azalmaların əsas səbəbləri bir sıra dövlət müəssisələri (Azərkimya Dövlət Şirkəti, Azərbaycan Dəmir Yolları, Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi, Azərsu səhmdar cəmiyyətləri və digərləri) üzrə büdcə ödənişlərinin azalması, digər mülkiyyət mənsubiyyətində olan vergi ödəyiciləri üzrə azalmalar isə əsasən xarici mülkiyyətə aid edilən neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə büdcə ödənişlərinin azalması ilə əlaqədardır.

Dövlət mülkiyyətində olan müəssisələr üzrə vergi və digər icbari ödənişlərə görə dövlət büdcəsinə köçürülmüş vəsaitlərlə müvafiq təyinatlara görə dövlət büdcəsindən alınmış maliyyələşmələrin müqayisəli təhlili Rəyin müvafiq hissəsində göstərilmişdir.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin tərkibində neft və qeyri-neft sektorundan daxilolmaların payı 2019-cu ildə, müvafiq olaraq 29,2% və 70,8% təşkil etmiş, 2018-ci illə müqayisədə faiz nisbətləri 3,7% səviyyəsində qeyri-neft sektorunun xeyrinə dəyişmişdir. Belə ki, *vergi xidməti xətti ilə neft sektorundan dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlər* üzrə 2019-cu il üçün 2336000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 2240281,6 min manat və ya 95,9% səviyyəsində (proqnozdan 95718,4 min manat və ya 4,1% az) icra olunmuşdur ki, bu da 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 456261,9 min manat və ya 25,6% çox və 201187,8 min manat və ya 8,2% azdır. Neft sektorundan daxilolmaların tərkib hissələri kimi 2019-cu il üçün Dövlət Neft Şirkəti üzrə 1450000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz

1409251,5 min manat və ya 97,2% (proqnozdan 40748,5 min manat və ya 2,8% az), neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə 886000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz isə 831030,1 min manat və ya 93,8% (proqnozdan 54969,9 min manat və ya 6,2% az) səviyyəsində yerinə yetirilmişdir ki, bu mənbələrdən də daxilolmaların vəziyyəti barədə Rəyin müvafiq bölməsində müvafiq şərhlər verilmişdir.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə qeyri-neft sektorundan dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlər üzrə 2019-cu il üçün 4980000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 5432004,5 min manat və ya 109,1% səviyyəsində (proqnozdan 452004,5 min manat və ya 9,1% çox) icra olunmuşdur ki, bu da 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 242523,4 min manat və ya 4,7% və 458000,5 min manat və ya 9,2% çoxdur.

2019-cu ildə vergi orqanları xətti ilə qeyri-neft sektorundan dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin qeyri-neft ÜDM-ə qarşı faiz nisbəti 2017-ci ilə nisbətən 0,9 faiz bəndi azalmış, 2018-ci ilə nisbətən isə 0,2 faiz bəndi artmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə daxilolmaların ÜDM-ə qarşı nisbətinin artımını səngidən əsas obyektiv amillər vergi güzəşt və azadolmalarının vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada son illər ərzində, xüsusilə də 2019-cu ildən etibarən genişləndirilməsi, eyni zamanda dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmə məbləğinin 2018-ci ildə olduğu kimi hesabat ilində də öhdəliklərin bəyan olunması hesabına əhəmiyyətli həcmdə azalması ilə əlaqələndirilə bilər.

Əsas makroiqtisadi parametrlərin hesabat ilindəki əlverişli dinamikası da sözsüz ki, qeyri-neft seqmenti üzrə vergitutma bazasına, eləcə də vergi və digər icbari ödənişlərin yığımlı prosesinə müsbət təsir göstərmişdir. Belə ki, vergi xidməti xətti ilə qeyri-neft sahələrindən daxilolmaların formalaşmasına təsir edən əsas makroiqtisadi göstəricilər kimi 2018-ci ilə müqayisədə 2019-cu ildə qeyri-neft ÜDM-in real ifadədə 3,5% artaraq 50391,8 mln. manat, əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlərin həcmnin 2,3% azalaraq 17184,3 mln. manat, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 1,9% artaraq 11694,8 mln. manat, ondan qeyri-neft sənayesi üzrə 23,0% artaraq 3139,2 mln. manat, əhalinin nominal gəlirlərinin 7,4% artaraq 57035,0 mln. manat, pərakəndə ticarət dövriyyəsinin 3,6% artaraq 39391,7 mln. manat, əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlərin 3,1% artaraq 9607,3 mln. manat, orta aylıq əmək haqqının 16,6% artaraq 634,8 manat, istehlak qiymətləri indeksinin 102,6%, xarici ticarət dövriyyəsinin 4,3% artaraq 33138,5 mln. ABŞ dolları, o cümlədən ixracın 4,2% azalaraq 19471,3 mln. ABŞ dolları, ondan qeyri-neft ixracının 13,9% artaraq 1954,4 mln. ABŞ dolları, eləcə də idxalın 19,2% artaraq 13667,2 mln. ABŞ dolları təşkil etdiyini, iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının isə 17,5% artaraq ilin sonuna 15297,2 mln. manata yüksəldiyini qeyd etmək olar.

Hesabatlara əsasən *2019-cu ildə dövlət büdcəsindən qaytarılmış vəsaitlərin həcmi* vergi orqanları xətti ilə təmin edilmiş gəlirlər üzrə 36756,7 min manat, gömrük orqanları xətti ilə təmin edilmiş gəlirlər üzrə 121,3 min manat, ümumilikdə isə 36878,0 min manat təşkil etmişdir ki, bu da əsasən (95,1%) əlavə dəyər vergisinin qaytarılması ilə əlaqədardır. Dövlət büdcəsindən qaytarılmış vəsaitin 16555,6 min manatı və ya 44,9%-i dövlət mülkiyyətinə, 13884,2 min manatı və ya 37,6%-i xüsusi mülkiyyətə və 6438,2 min manatı və ya 17,5%-i isə digər mülkiyyət mənsubiyyətinə (xarici, birgə, beynəlxalq təşkilatlar, diplomatik nümayəndəliklər və s.) aid edilən şəxslərin payına düşmüşdür.

Dövlət Vergi Xidmətinin 2019-cu il üzrə hesabatlarına (Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə aylıq və rüblük hesabat formasına (Forma № 3ARV)) əsasən vergi xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmənin məbləği ilin əvvəli ilə müqayisədə 240437,1 min manat və ya 12,0% azalaraq ilin sonuna 1760784,5 min manat təşkil etmişdir ki, bunun da 1580755,1 min manatı və ya 89,8%-i Bakı şəhəri üzrə, 180029,4 min manatı və ya 10,2%-i isə digər regionlar üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyiciləri üzrə yaranmışdır.

2019-cu ildə azalmış artıq ödəmə məbləğinin (240437,1 min manat) 83986,0 min manatı və ya 34,9%-i dövlət mülkiyyətində, 73284,1 min manatı və ya 30,5%-i xarici mülkiyyətdə, 43929,8 min manatı və ya 18,3%-i birgə (xarici qarışıq) mülkiyyətdə, 39121,1 min manatı və ya 16,3%-i isə xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür.

Artıq ödəmə məbləğinin azalmasını şərtləndirən əsas amil kimi vergi ödəyiciləri üzrə dövlət büdcəsinə hesablanmış öhdəliklərin (azalmış məbləğlər nəzərə alınmadan) 2018-ci illə müqayisədə 670273,0 min manat məbləğində (5,6%) artmasını (12000132,1 min manata qarşı 12670405,1 min manat) qeyd etmək olar.

Dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmə məbləğinin azalmasının tədiyyə növləri səviyyəsində əsas səbəbləri əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində ümumilikdə hesablanmış məbləğlərin (azalmış məbləğlər nəzərə alınmadan) əlavə dəyər vergisi üzrə 788916,6 min manat və ya 18,5% artaraq 5061485,2 min manat, aksizlər üzrə 205797,6 min manat və ya 41,2% artaraq 705900,4 min manat, mənfəət vergisi üzrə isə 114316,5 min manat və ya 3,0% artaraq 3961440,4 min manat təşkil etməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

2019-cu ilin əvvəlinə olan artıq ödəmə məbləği ilə müqayisədə ilin sonuna olan artıq ödəmə məbləği neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 11628,8 min manat və ya 10,2% azalaraq 102832,1 min manata, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 228808,3 min manat və ya 12,1% azalaraq 1657952,4 min manata enmişdir.

Dövlət büdcəsinə olan artıq ödəmə məbləğinin hesabat ilində bütün əsas parametrlər üzrə azalması şəraitində əsas artımlar dövlət sektorunda Azərkimya Dövlət Şirkəti üzrə (ilin əvvəlinə artıq ödəmə olmadığı halda ilin sonuna 10429,9 min manat təşkil etmiş), özəl sektorda isə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər üzrə (ilin əvvəlinə olan artıq ödəmə ilə müqayisədə 29194,9 min manat və ya 20,4% artaraq 172518,2 min manat təşkil etmiş) müşahidə olunmuşdur. Vergi növləri səviyyəsində qeyd olunan artımlar əsasən əlavə dəyər vergisi ilə əlaqələndirilə bilər.

Belə ki, vergi orqanının hesabatına əsasən 2019-cu ildə Azərkimya Dövlət Şirkəti üzrə ƏDV-nin ümumilikdə hesablanmış məbləği 13061,5 min manat, azalmış məbləği 64922,1 min manat, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər üzrə isə ƏDV-nin ümumilikdə hesablanmış məbləği 139840,7 min manat, azalmış məbləği 122249,2 min manat təşkil etmişdir ki, bu da həmin vergi ödəyiciləri qrupları üzrə əvəzləşdirilmiş ƏDV məbləğinin həcmnin nə dərəcədə yüksək olduğunu (obyektiv (ƏDV-yə "0" dərəcə ilə cəlb olunan əməliyyatların yüksək həcmi) və ya subyektiv (alışlar üzrə əvəzləşdirilmiş ƏDV-nin təqdimetmə prosesində bəyan olunmaması) səbəbdən ƏDV-nin əvəzləşdirilmiş məbləğlərinə mütənasib hesablanmamasını) göstərir.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə 2019-cu ilin sonuna yaranan artıqödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olan həmin gəlirlərə qarşı faiz

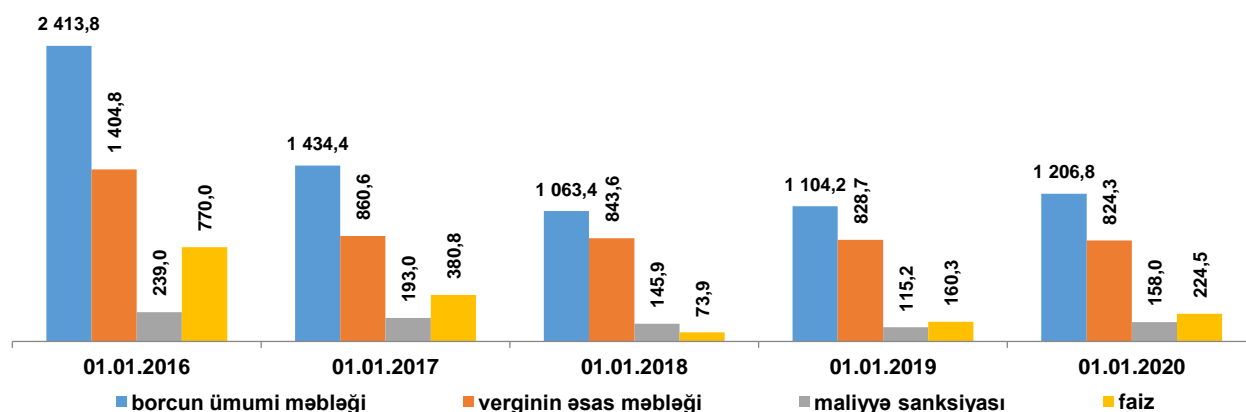
nisbəti 2018-ci illə müqayisədə ümumilikdə 4,0 faiz bəndi azalaraq 22,9%-dək enmişdir. Eyni zamanda, bu göstərici əvvəlki illə müqayisədə hesabat ili ərzində neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 0,1 faiz bəndi azalaraq 4,6%-ə, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 7,4 faiz bəndi azalaraq 30,5% təşkil etmişdir.

Hesabat ilinin sonuna olan artıq ödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə mədaxil olunan gəlirlərə qarşı ən yüksək səviyyəsi 48,6%-ə bərabər olmaqla ticarət və xidmət sahələrində, eyni zamanda 23,6%-ə bərabər olmaqla tikinti sahəsində fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə müşahidə olunmuşdur. Bu qruplara aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə 2019-cu ilin sonuna olan artıq ödəmənin məbləği ilin əvvəli ilə müqayisədə 91520,2 min manat və ya 8,4% azalaraq 993764,0 min manatadək ensə də, göründüyü kimi hələ də yüksək olaraq qalmaqdadır ki, bu da real sektorun ticarət və xidmət, eləcə də tikinti seqmentləri üzrə vergi inzibatçılığının gücləndirilməsi zərurətinin olduğunu göstərir.

Göstərilənlərlə yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Dövlət Vergi Xidmətinin hesabatlarına əsasən 2019-cu ildə vergilərin və digər icbari öhdəliklərin könüllü bəyanətmə səviyyəsi (verginin əsas məbləği üzrə ümumilikdə hesablanmış vəsaitin tərkibində vergi ödəyiciləri tərəfindən bəyan edilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisi) əvvəlki illə müqayisədə 6,5 faiz bəndi, mütləq həcmdə isə 1156202,4 min manat (18,9%) məbləğində artaraq 7289568,9 min manatadək yüksəlmişdir ki, bu da sözsüz ki, son illərdə real sektor üzərində vergi inzibatçılığının inzibati tənzimlənmənin yumşaldılması ilə kifayət qədər təkmilləşdirildiyindən xəbər verir.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlara (Forma 3ARV) əsasən 2019-cu ilin sonuna *dövlət büdcəsinə olan borcların həcmi* ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 102623,3 min manat və ya 9,3% artaraq 1206811,0 min manat, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 4397,5 min manat və ya 0,5% azalaraq 824278,4 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 42767,8 min manat və ya 37,1% artaraq 157987,1 min manat, faiz borcları üzrə isə 64253,0 min manat və ya 40,1% artaraq 224545,5 min manat təşkil etmişdir (Şəkil 22).

Şəkil 22. Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan borcun ümumi məbləğinin və tərkibinin illər üzrə dinamikası, milyon manatla

Şəkil vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan ümumi borcun 70,0%-i (844554,4 min manatı) Bakı şəhəri üzrə, 30,0%-i (362256,6 min manat) isə respublikanın digər regionları üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür. Bakı şəhəri üzrə qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin 2019-cu ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan borclarının həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 24671,7 min manat və ya 3,0% artaraq 844554,4 min manat, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 37933,8 min manat və ya 6,1% azalaraq 583043,4 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 27686,0 min manat və ya 34,1% artaraq 108759,8 min manat, faiz borcları üzrə isə 34919,5 min manat və ya 29,6% artaraq 152751,2 min manat təşkil etmişdir.

Göründüyü kimi, hesabat ili üzrə 102623,3 min manat məbləğində olan ümumi borc artımının 24,0%-i (24671,7 min manatı) Bakı şəhərində, 76,0%-i (77951,6 min manatı) isə digər regionlarda fəaliyyət göstərən vergi orqanlarında qeydiyyatda olan vergi ödəyicilərinin hesabına yaranmışdır.

Bakı şəhəri istisna olunmaqla digər regionlar üzrə ümumilikdə borcların 77951,6 min manat məbləğində (27,4%) artımı (284305,0 min manata qarşı 362256,6 min manat) bu borcların bütün tərkib hissələri üzrə müşahidə olunmuş, o cümlədən verginin əsas məbləği üzrə 33536,3 min manat və ya 16,1% artaraq 241235,0 min manat, maliyyə sanksiyaları üzrə 15081,8 min manat və ya 44,2% artaraq 49227,3 min manat, faiz borcları üzrə 29333,5 min manat və ya 69,1% artaraq 71794,3 min manat təşkil etmişdir.

01.01.2020-ci il tarixə olan ümumi borcun 38769,2 min manatı və ya 3,2%-i neft sektoruna, 1168041,8 min manatı və ya 96,8%-i qeyri-neft sektoruna, eyni zamanda 177478,1 min manatı və ya 14,7%-i dövlət sektoruna, 1029332,9 min manatı və ya 85,3%-i qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür. 2019-cu ilin sonuna olan borclar ilin əvvəli ilə müqayisədə neft sektoru üzrə 752,1 min manat və ya 2,0%, qeyri-neft sektoru üzrə 101871,2 min manat və ya 9,6%, eyni zamanda dövlət sektoru üzrə 10671,9 min manat və ya 6,4%, qeyri-dövlət sektoru üzrə 91951,4 min manat və ya 9,8% artmışdır.

İstər Bakı şəhəri üzrə istərsə də digər regionlar üzrə dövlət büdcəsinə olan borcların artması əsasən qeyri-neft və qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə olmuşdur. O cümlədən, ümumi borc artımının əhəmiyyətli hissəsi (61,3 mln. manatı) ölkə ərazisinə üçüncü şəxslər üçün malların idxalı əməliyyatlarını həyata keçirən vergi ödəyiciləri üzrə yaranmışdır.

Eyni zamanda, ümumi borc artımının 75,0 milyon manatı 2019-cu ilin dekabr ayının payına düşmüşdür ki, bu da qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddətlər çərçivəsində həmin borcların alınması ilə bağlı zəruri tədbirlərin növbəti aylarda (yəni, 2020-ci ildə) görülməsini reqlamentləşdirir.

Hesabat ilində vergi orqanları üzrə ümumilikdə vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsinə yaranmış borclarının ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə, əmlakın siyahıya alınması barədə 702,2 milyon manat məbləğində 9229 sayda qərar açılmışdır ki, bu da 2018-ci ilə müqayisədə 60,3% çoxdur. Eyni zamanda, 60,6 milyon manat məbləğində borcu olan 866 siyahıya alınma barədə protokol tərtib edilmişdir ki, bu da əvvəlki ilin göstəricisini 9,5% üstələmişdir. Ümumilikdə ötən ildə 214,3 milyon manat məbləğində 8471 sayda əmlakın siyahıya alınması qərarları borclar ləğv edildiyinə görə bağlanmışdır ki, bu isə 2018-ci ilə nisbətən 42,8% çoxdur.

2019-cu il ərzində ümumilikdə ölkədən getmək hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar görülmən tədbirlər nəticəsində 706,2 milyon manat məbləğində borcu olan vergi ödəyiciləri üzrə 3656 şəxsin ölkədən getmək hüquqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılmasına nail olunmuşdur. Məhdudiyyətlərin tətbiq olunması nəticəsində, ötən il ərzində həmin borclu şəxslərdən 3318 şəxs üzrə 29,7 milyon manat borcun dövlət büdcəsinə ödənilməsi təmin edilmişdir. Əvvəlki illərdə görülmən tədbirlər də nəzərə alınmaqla 01.01.2020-ci il tarixə ümumilikdə 1360,8 milyon manat borcu olan vergi ödəyiciləri üzrə 5417 sayda şəxsin ölkədən getmək hüquqları müvəqqəti məhdudlaşdırılmışdır.

Hesabat ili ərzində əsas vergi borcu 20,0 min manatdan yuxarı olmaqla cinayət tərkibi yaradan 245 sayda vergi ödəyicisinin 65,7 milyon manat məbləğində borcuna görə materiallar aidiyyəti üzrə göndərilmiş, əvvəlki illərdən araşdırılan materiallar da nəzərə alınmaqla ümumilikdə 546,3 milyon manat borcu olan 797 vergi ödəyicisinin vəzifəli şəxsləri barədə cinayət işləri açılmışdır.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan nəzarət tədbirlərinin nəticələri regional vergi orqanlarında qeydiyyatda olan vergi ödəyiciləri üzrə vergi borclarının yığılması prosesində tək cə vergi orqanları üzrə deyil, məhkəmə qərarlarının icrasını təmin edən orqanlar üzrə də inzibatçılığın təkmilləşdirilməli olduğunu göstərir. Belə ki, dövlət büdcəsinə olan borcun əsas hissəsini təşkil edən vergi ödəyicilərinin borclarının alınması üçün siyahıya alınmış əmlaklarının mövcud olmaması, borclu vergi ödəyicilərinin vəzifəli şəxslərinin ölkədən getmək hüququnun məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsinə nail olunmaması, vergidənyayınma ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətinin əlamətləri olan vergi ödəyiciləri üzrə zəruri tədbirlərin görülməməsi, vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə borcu olan vergi ödəyiciləri tərəfindən malların idxalı əməliyyatlarının gömrük orqanlarında rəsmiləşdirilməsi və idxalda ƏDV-nin ödənilməsi və əvəzləşdirilməsi ilə borcların azaldılmasına yol verilməsi, eləcə də məhkəmə qərarları ilə təmin edilmiş vergi borcları üzrə ödənişlərin aşağı səviyyədə olması kimi hallar bir qayda olaraq audit tapıntıları sırasındadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət büdcəsi gəlirlərinin icrasına dair hesabatlara əsasən məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarları (vergi borcları üzrə qərarlar daxil olmaqla) əsasında dövlət mülkiyyətinə keçməklə müsadirə edilmiş əmlakın satışından ölkə üzrə ümumi daxilolmalar (büdcə gəlirlərinin təsnifatının 142191 nömrəli təsnifat kodu üzrə) 2019-cu ildə 2018-ci ilə müqayisədə 5575,5 min manat və ya 61,0% artaraq 14719,5 min manatadək yüksəlsə də, mütləq həcmi göründüyü kimi hələ də aşağı olaraq qalmaqdadır.

Məhkəmə qərarları ilə təmin olunmuş vergi borclarının (yəni, mövcud potensialın) dövlət büdcəsinə cəlb olunmasının dövrü olaraq faktiki vəziyyətinin monitorinqinin həyata keçirilməsi məqsədilə aidiyyəti dövlət qurumlarının nümayəndələrindən ibarət müvafiq işçi qrupunun yaradılması məqsədemüvafiq hesab olunur.

Eyni zamanda, məlum olduğu kimi "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 29 noyabr tarixli, 1704-VQD Qanunu ilə 2020-ci ildən etibarən Vergi Məcəlləsinə 93.1.3-cü maddə əlavə olunmuşdur. Həmin maddəyə əsasən qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə təmin edilmiş vergilər üzrə borcların və faizlərin, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının (məcburi dövlət sosial sığorta, işsizlikdən sığorta və icbari tibbi sığorta haqları istisna olmaqla) dövlət büdcəsinə alınması barədə məhkəmə qərarının qüvvəyə

mindiyi tarixdən 5 illik müddət keçdikdə həmin borcların da ümitsiz borclar kimi qəbul edilərək silinməsi vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə daxil edilmişdir. Belə olan halda, cari ildən etibarən vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə məhkəmə qərarları ilə təmin edilmiş borcların inventarizasiyasının aparılması və müvafiq tədbirlərin görülməsi zərurəti yaranır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən əsas fiskal qurumların (vergi və gömrük orqanları üzrə ümumilikdə) cari və əsaslı xərclərinin ödənilməsinə dövlət büdcəsindən (büdcədən kənar xərclər daxil olmaqla) ayrılmış vəsaitlərin yığıma (məcburi dövlət sosial sığorta ayırmalarının və işsizlikdən sığorta haqqlarının yığılmasının vergi orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilməsi nəzərə alınmaqla) qarşı faiz nisbətləri 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə 0,3 faiz bəndi artaraq 2,4%-ə yüksəlmişdir. O cümlədən, 2019-cu ildə cari və əsaslı xərclərin yığıma qarşı faiz nisbəti vergi orqanları üzrə 2017-ci ilə müqayisədə 0,2 faiz bəndi çox, 2018-ci ilə müqayisədə eyni səviyyədə olmaqla 2,0%-ə, gömrük orqanları üzrə isə 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 0,3 faiz bəndi və 0,9 faiz bəndi çox olmaqla 3,3%-ə bərabər olmuşdur.

Məcburi dövlət sosial sığorta ayırmalarının və işsizlikdən sığorta haqqlarının 2019-cu ildən vergi orqanlarının yığımlarına aid edilməsinə, gömrük orqanları xətti ilə yığılan vəsaitlərin isə əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artmasına (2017-ci ilə nisbətən 69,0%, 2018-ci ilə nisbətən 28,4%) baxmayaraq çəkilmiş xərclər yığıma sərf olunan büdcə vəsaitlərinin həcmnin hələ də optimallaşdırılmadığını deməyə əsas verir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə dair Hesablama Palatasının Rəyində yığılması təmin olunan gəlirlərin artım tempi ilə müqayisədə inzibati sistemlərin (vergi və gömrük orqanlarının) cari və əsaslı xərclərinə sərf olunan maliyyə resurslarının artım tempinin daha yüksək olacağı barədə qeyd olunmuşdur.

Eyni zamanda, vergi orqanlarının büdcədən kənar daxilolmaları hesabına maliyyələşdirilən qeyri-yaşayış binalarının tikintisinə ayrılmış vəsaitlər nəzərə alınmadan hər iki fiskal qurum üzrə çəkilmiş xərclərin yığıma qarşı ümumi faiz nisbəti 2019-cu ildə 1,8% təşkil etmişdir ki, bu isə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına üzv ölkələr üzrə formalaşmış orta göstəriciyə daha uyğun səviyyədədir.

Gömrük orqanlarının inzibatçılığı ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, istifadədə olan vahid avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemində inzibatçılığın təkmilləşdirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən müvafiq uçot parametrləri (müvəqqəti idxal və müvəqqəti saxlanma gömrük prosedurları altında yerləşdirilmiş malların ixtiyari tarixlərə qalıqlarının, gömrük bəyannamələrinə uyğun faktiki gömrük ödənişlərinin, gömrük ödənişləri üzrə artıqödəmələrin və borcların adlı siyahısının, eləcə də şəxsi hesab və rəqəsinin) yaradılmamış, çoxlu sayda xidmətlərin göstərilməsinə baxmayaraq, digər aidiyyəti dövlət qurumlarından fərqli olaraq, gömrük orqanlarının strukturunda maraqlı tərəflərin (şəxslərin) məlumatlandırılması işlərini aparacaq ayrıca struktur vahidi formalaşdırılmamış, aksiz markalarının elektron uçot bazası qurulmamışdır.

Eyni zamanda, ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış malların gömrük rəsmiləşdirilməsi çərçivəsində hüquqi və fiziki şəxslərdən tutulmuş gömrük ödənişləri qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilsə də, avans məzmunlu olmayan həmin ödənişlərin eyni hesabat dövrləri üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməməsi və xəzinədarlıq

orqanlarının müvafiq hesabında qalıqda saxlanılması hallarına yuxarıda geniş şərh edildiyi kimi hesabat ilində də yol verilmişdir.

Vergi orqanlarının inzibatçılığı ilə bağlı isə qeyd edilməlidir ki, avtomatlaşdırılmış vergi informasiya sistemində vergi qanunvericiliyinin yenilənməsi ilə əlaqədar ildən ilə artan məlumat resurslarından (misal üçün, pul vəsaitlərinin bank hesablarından nağd çıxarılması, vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi olmayan fiziki şəxslərin idxal-ixrac əməliyyatları və s.) funksional fəaliyyət çərçivəsində daha səmərəli istifadə olunması məsələlərinin aktuallığı daha da artmış, vergi nəzarətinin mütərəqqi üsulu kimi elektron auditin praktiki tətbiqinin genişləndirilməsi məsələləri hesabat ilində həll olunmamışdır.

Ölkə üzrə vergi orqanlarının inzibatçılığına aid edilən ƏDV depozit hesabının qalığı 30.12.2018-ci il tarixlə müqayisədə 109,9 mln. manat (34,7%) həcmində artaraq 30.12.2019-cu il tarixə 426,8 mln. manat təşkil etmişdir. 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə gömrük orqanları xətti ilə yığılan ƏDV-nin 663288,5 min manat (28,3%) artması şəraitində vergi orqanlarının xətti ilə yığılan ƏDV-nin inzibatçılığında tətbiq edilən ƏDV depozit hesabının qalığının da əhəmiyyətli artması ƏDV qeydiyyatında olan vergi ödəyiciləri üzrə dövriyyələrin bəyan olunması baxımından əlavə araşdırma tələb edir. Belə ki, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ƏDV-nin mədaxili, uçuotu, hərəkəti və dövlət büdcəsinə məxarici ilə bağlı əməliyyatlar aparılan ƏDV-nin depozit hesabının dövriyyəsinin artması müsbət dəyərləndirilməli olan hallara aiddirsə həmin hesabın qalığının da əhəmiyyətli artması ƏDV-yə cəlb edilməli olan dövriyyələrin dövlət büdcəsinə adekvat bəyan olunması prosesinin müəyyən risklərlə müşayiət olunmasını göstərir.

Eyni zamanda, 2019-cu ildə dövlət büdcəsi xərclərinin 17,4%-lik əhəmiyyətli hissəsinin 2019-cu ilin dekabr ayında icra olunması bu xərclər hesabına real sektora yönələn alışlar üzrə dövriyyələrin növbəti aylarda (yəni, 2020-ci ildə) bəyan olunacağını və bununla da ölkə üzrə ƏDV depozit hesabının qalığının müəyyən dərəcədə azalacağını ehtimal etməyə imkan verir.

Göstərilənlərdən əlavə, vergi inzibatçılığında müşahidə olunan digər riskli məqamlar vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyalarının yığılması ilə əlaqədardır. Belə ki, vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat (Forma № 3ARV) əsasən vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə sanksiyaları üzrə 2019-cu ilin əvvəlinə borcun məbləği 115219,3 min manat, il ərzində hesablanmış maliyyə sanksiyaları 238494,3 min manat, ilin sonuna maliyyə sanksiyaları üzrə borcun məbləği isə 157987,1 min manat təşkil etmişdir ki, bu halda da 2019-cu il ərzində vergi ödəyicilərinin maliyyə sanksiyaları üzrə dövlət büdcəsinə olan öhdəliklərinin yuxarı həddini 195726,5 min manata bərabər olması kimi qəbul etmək olar (Cədvəl 19).

Cədvəl 19. Vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlər üzrə vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq olunmuş maliyyə sanksiyaları barədə

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatə əsasən (Forma № 3ARV)			“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat”a əsasən		2019-cu il ərzində		Mal. sanks. üzrə öhdəlikdən artıq daxilolma n həcmi (7-6)
01.01.2019-cu il tarixə maliyyə sanksiyaları üzrə borc qalığı	2019-cu il ərzində hesablanmış maliyyə sanksiyaları	01.01.2020-ci il tarixə maliyyə sanksiyaları üzrə borc qalığı	vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə mal. sanks. daxilolmalar (büdc. gəl. 143400 N-li təsnifat kodu)	vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə mal. sanks. daxilolmalar hesabına müvafiq büdcə təşkilatlarının bütçədənkənar daxilolmalarına aid edilmiş məbləğ	vergi ödəyicilərinin mal. sanks. üzrə öhdəliyinin yuxarı həddi (1+2-3)	dövl. büdc. gəlirlərinin tərkibində mal. sanks. daxilolmaların ümumi həcmi (4+5)	
1	2	3	4	5	6	7	8
115 219,3	238 494,3	157 987,1	118 835,5	214 121,2	195 726,5	332 956,7	137 230,2

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat”dan isə görünür ki, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə maliyyə sanksiyalarından daxilolmalar ümumilikdə (büdcə gəlirlərinin 143400 nömrəli təsnifat kodu üzrə daxilolmalar və qanunvericiliyə uyğun olaraq daxil olan həmin maliyyə sanksiyalarının müvafiq dövlət qurumlarının (büdcə təşkilatlarının) bütçədənkənar daxilolmalarına aid edilən hissəsi) 332956,7 min manat təşkil etmişdir ki, bu da müvafiq öhdəlik məbləğindən 137230,2 min manat çoxdur (analoji mənzərə 2018-ci ildə də müşahidə olunmuşdur).

Vergi Məcəlləsinin 22-1-ci maddəsinə əsasən vergi orqanları tərəfindən tətbiq edilən və dövlət büdcəsinə daxil olan maliyyə sanksiyaları məbləğinin işçilərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, elmi-texniki potensialın artırılması məqsədi ilə vergi orqanlarının müvafiq bank hesabına (bütçədənkənar daxilolmalara aid edilməklə) köçürülməsi şəraitində maliyyə sanksiyalarından daxilolmaların maliyyə sanksiyaları üzrə real öhdəlikləri 137230,2 min manat məbləğində üstələməsi vergi ödəyiciləri tərəfindən büdcəyə ödənişlərin köçürülməsi prosesində daxilolmaların təyinatının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı əsaslı suallar yaradır.

2019-cu ildə vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin yığım səviyyəsi orta hesabla (borcların və artıqödəmələrin hərəkəti nəzərə alınmadan büdcə daxilolmalarının hesablanmış öhdəliklərə (azalmalar çıxılmaqla tədiyyələrin əsas məbləğlərinə qarşı faiz nisbəti) 96,5%-ə bərabər olmuşdur ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 3,5 faiz bəndi yüksəkdir (Cədvəl 20).

Cədvəl 20. Vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlərin tədiyyə növləri səviyyəsində yığım faizi, min manatla

Göstəricilər		Tədiyyələrin əsas məbləği üzrə borc	Artıq ödəmə	Tədiyyələrin əsas məbləği üzrə hesablanmış məbləğ	Azalmış məbləğ (ümumi)	Yığılmış məbləğ (dövlət büdcəsinə ödənilmiş)	Fərq (7-(5-6))	Yığım faizi (borc və artıq ödəmələr nəzərə alınmadan, 7/(5-6)*100)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Bütün tədiyyələr üzrə cəmi	2019-cu ilin əvvəlinə	828 675,9	2 001 221,6	X	X	X	X	X
	2019-cu ilin sonuna	824 278,4	1 760 784,5	X	X	X	X	X
2019-cu il üzrə				12 357 831,7	4 409 475,1	7 672 286,1	-276 070,5	96,5
fiziki şəxslərin gəlir vergisi		X	X	1 140 269,7	116 089,8	952 121,2	-72 058,7	93,0
hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi		X	X	3 906 231,6	811 831,6	2 545 987,9	-548 412,1	82,3
əlavə dəyər vergisi		X	X	4 938 918,1	3 063 336,0	2 180 982,0	305 399,9	116,3
aksizlər		X	X	699 376,9	38 606,0	605 104,2	-55 666,7	91,6
hüquqi şəxslərin əmlak vergisi		X	X	325 780,7	22 258,9	212 613,7	-90 908,1	70,0
torpaq vergisi		X	X	49 331,3	3 326,2	50 026,8	4 021,7	108,7
yol vergisi		X	X	74 940,0	1 479,8	73 473,8	13,6	100,0
mədən vergisi		X	X	133 874,8	455,3	133 787,0	367,5	100,3
sadələşdirilmiş vergi		X	X	475 498,7	83 194,3	358 576,1	-33 728,3	91,4
dövlət rüsumu		X	X	218 971,0	11 747,3	191 297,4	-15 926,3	92,3
sair daxilolmalar		X	X	394 638,9	257 149,9	368 316,0	230 827,0	267,9

Cədvəl müxtəlif hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

3.2. Dövlət gəlirlərinin tədiyyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlili

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair müvafiq hesabatla əsasən Dövlət Vergi Xidməti və Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə toplanan dövlət büdcəsinin **vergi gəlirləri** (büdcə gəlirlərinin təsnifatının 1.1.1-ci, 1.1.2-ci, 1.1.3-cü və 1.1.4-cü köməkçi bölmələri səviyyəsində daxilolmalar nəzərdə tutulur) üzrə müəyyən edilmiş 9551400,0 min manat məbləğində proqnoz 10411819,3 min manat (860419,3 min manat çox) və ya 109,0% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir. Dövlət büdcəsinə daxil olmuş vergi gəlirləri üzrə artımlar 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 1958695,4 min manat və ya 23,2% və 968217,0 min manat və ya 110,3% təşkil etmişdir. Vergi gəlirlərinin ÜDM-ə qarşı faiz nisbəti isə 2019-cu ildə 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 0,7 faiz bəndi və 0,9 faiz bəndi artaraq 12,7%-dək yüksəlmişdir.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar ümumilikdə 0,6%-19,2% intervalında artıqlaması ilə yerinə yetirilmiş, aylar səviyyəsində kəsirlər müşahidə olunmamışdır.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin əhəmiyyətli artması qeyri-neft sektorundan vergi gəlirləri üzrə büdcə daxilolmalarının hesabına mümkün olmuşdur. Belə ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin tərkibində qeyri-neft sahələrindən daxilolmalar 7351400,0 min manat proqnoza qarşı 8404149,5 min manat və ya 114,3% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 1546021,4 min manat və ya 22,5%, 2018-ci ilə nisbətən 1224497,1 min manat və ya 17,1% artmış, neft sahələrindən daxilolmalar isə 2200000,0 min manat proqnoza qarşı 2007669,8 min manat və ya 91,3% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 412674,0 min manat və ya 25,9% artmış və 256280,1 min manat və ya 11,3% azalmışdır.

Eyni zamanda, 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə vergi gəlirləri üzrə artımın əsas hissəsi (müvafiq olaraq, 71,3%-i və 77,3%-i) gömrük orqanları tərəfindən yığılan vergi gəlirlərinin hesabına təmin olunmuşdur. Belə ki, əvvəlki illərə nisbətən 2019-cu ildə Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə yığılan vergi gəlirləri, müvafiq olaraq 73,5% (1397238,9 min manat) və 29,3% (748235,4 min manat) artaraq 3299146,6 min manata, Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə yığılan vergi gəlirləri isə, müvafiq olaraq 8,6% (561456,5 min manat) və 3,2% (219981,6 min manat) artaraq 7112672,7 min manata çatmışdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, vergi gəlirlərinin bütün əsas parametrləri üzrə əhəmiyyətli artımlar vergi güzəşt və azadolmalarının hesabat ilindən daha da genişləndirilməsi şəraitində əldə olunmuşdur. Araşdırmalarımıza əsasən Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə ayrı-ayrı tədiyyə növləri səviyyəsində müəyyən olunmuş güzəşt və azadolmaların ümumi sayı 2019-cu ildən 159-za çatmışdır ki, bunların da 66-sını (41,5%-ini) sosial xarakterli (yəni, əhali sektorunun və ya müvafiq dövlət təsisatlarının xərclərinin azalmasını və gəlirlərinin artmasını şərtləndirən), 93-ünü (58,5%-ni) isə stimullaşdırıcı (yəni, müvafiq sahədə aktivliyi təşviq edən) kimi differensiallaşdırmaq olar.

2019-cu ildən qüvvədə olan ümumi vergi güzəşt və azadolmalarının 46,6%-i fiziki şəxslərin gəlir vergisi və hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, 28,3%-i əlavə dəyər vergisi, 12,6% əmlak vergisi, 6,3%-i torpaq vergisi, hər biri üzrə 3,1%-i isə aksizlər və sadələşdirilmiş vergi üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

Vergi güzəşt və azadolmalarının dövlət büdcəsinin xərclərinə (vergi xərclərinə) bərabər tutulmaqla faktiki mütləq həcmələri barədə məlumatların dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlılıqda əks etdirilməsi, o cümlədən bu predmet üzrə qanunvericilik səviyyəsində zəruri tələblərin müəyyənləşdirilməsi məsələləri aktual olaraq qalmaqdadır.

Məlum olduğu kimi, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi layihəsinin tərtibi prosesində dövlət büdcəsinin layihəsinin tərkib hissələri kimi digər sənədlərlə yanaşı Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş güzəşt və azadolmalar barədə də müvafiq məlumatların təqdim olunması nəzərdə tutulmuşdur.

Vergi güzəşt və azadolmalarının genişləndirilməsi ilə yanaşı 2019-cu ildən həmçinin, əksər vergi növləri üzrə vergitutma bazası daha da dəqiqləşdirilmiş, əsasən əlavə dəyər vergisi, aksizlər və torpaq vergisi üzrə, qismən isə hüquqi şəxslərin mənfəət və fərdi sahibkarların gəlir vergisi üzrə vergitutma bazası (vergi ödəyicilərinin əhatə

dairəsi) genişləndirilmiş, eləcə də sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin əhatə dairəsi nisbətən məhdudlaşdırılmışdır ki, vergi qanunvericiliyinin bu meyarlarının təsirləri barədə də ayrı-ayrı tədiyyə növlərinin təmsalında Rəyin aşağıdakı hissələrində müvafiq şərhlər verilmişdir.

Vergi gəlirlərinin dövlət büdcəsinə yığılması prosesində müşahidə olunan əsas makrorisiklər kimi bank hesablarından nağdlaşdırılan vəsaitlərin həcmində artmasını qeyd etmək lazımdır. Belə ki, 2018-ci ilə müqayisədə 2019-cu ildə hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilmiş sadələşdirilmiş verginin (1,0% dərəcəsi ilə tətbiq olunan) məbləği 7682,7 min manat və ya 26,3% artaraq 36908,2 min manata (o cümlədən, hüquqi şəxslər üzrə 7899,2 min manat və ya 28,8% artaraq 35294,6 min manata, fiziki şəxslər üzrə isə 216,5 min manat və ya 11,8% azalaraq 1613,6 min manata) çatmışdır.

Dövlət büdcəsinin qeyd olunan mənbədən daxilolma həcmi nəzərə alınmaqla hüquqi və fiziki şəxslər (əhali sektoru istisna olmaqla) tərəfindən nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmış pul vəsaitlərinin 2019-cu ildə ümumilikdə 3,7 mlrd. manat civarında olmasını demək olar ki, bu da 2018-ci ilin eyni göstəricisindən 0,8 mlrd. manat (26,3%), cari il üçün nəzərdə tutulan proqnozdan isə 0,5 mlrd. manat (15,3%) çoxdur.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının məlumatlarına əsasən 2018-ci ilin sonuna olan göstəricilərlə müqayisədə 2019-cu ilin sonuna banklardan kənarda nağd pulun həcmi 1,9 mlrd. manat və ya 25,0% artaraq 9501,1 mln. manatadək, dövriyyədə olan nağd pul kütləsinin pul bazasına nisbəti isə 0,7 faiz bəndi artaraq 79,3%-dək yüksəlmişdir.

Belə vəziyyət, real sektorda nağdsız əməliyyatların stimullaşdırılması və nağd əməliyyatların demotivasiyası sahəsində görülən tədbirlərin hələ ki, gözləntilərə tam cavab vermədiyini göstərir. Eyni zamanda, vergi qanunvericiliyindəki yeniliklər, o cümlədən POS-terminallar vasitəsilə nağdsız qaydada aparılan ödənişlərin ümumi gəlirdəki (hasılatdakı) xüsusi çəkisinə müvafiq qaydada vergi güzəştlərinin tətbiqi, fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən pərakəndə ticarət və ya ictimai işə fəaliyyəti göstərən şəxslərdən alınmış mallara (neft və qaz məhsulları istisna olmaqla) görə nağdsız qaydada ödənilmiş ƏDV-nin 15 faizinin, ölkə ərazisində bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən nağdsız qaydada alınmış yaşayış və qeyri-yasayış sahələrinə görə ödənilmiş ƏDV-nin isə 30 faizinin fiziki şəxslərə geri qaytarılması, eləcə də “2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı”nın reallaşdırılması növbəti illərdə nağd əməliyyatların həcmində azaldılması baxımından səmərəli nəticələrin əldə olunması üçün əsaslar yaradır.

2019-cu il ərzində hüquqi və fiziki şəxslər (əhali sektoru istisna olmaqla) tərəfindən təxminən 3,7 mlrd. manat məbləğində pul vəsaitlərinin bank hesablarından nağd qaydada çıxarılması dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin yığılması prosesində vergidən yayınma risklərinin səviyyəsinin artmasını göstərməklə yanaşı manatın sərbəst dövrəli valyutalara mübadilə əməliyyatlarının istiqamətlərinə də təsirsiz ötürməmişdir.

Mərkəzi Bankın məlumatlarına əsasən nağd xarici valyuta ilə mübadilə əməliyyatları üzrə satış həcmində alış həcmi üstələməsi səviyyəsi ABŞ dolları üzrə 46,6% (1829,0 mln. ABŞ dollarına qarşı 2680,6 mln. ABŞ dolları), Avro üzrə 2,7 dəfə (217,8 mln. avroya qarşı 578,7 mln. avro) və funt sterlinq üzrə 3,0 dəfə (10,1 mln. funt sterlinqə qarşı 30,3 mln. funt sterlinq) təşkil etmişdir.

Nağdsız ödəniş infrastrukturunun əsas göstəriciləri ilə əlaqədar isə qeyd edilməlidir ki, 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə debet və kredit kartları vasitəsilə aparılan əməliyyatların həcmi 30,8% artaraq 23241,0 mln. manat, ATM-lərin sayı 5,8% artaraq 2647 ədəd, POS terminalların sayı 2,1% artaraq 67468 ədəd, əməliyyatların orta aylıq həcmi bir ATM üzrə 33,7% artaraq 732,4 min manat, bir POS terminal üzrə 39,5% artaraq 4,4 min manat təşkil etmişdir.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə POS terminalların sayı Bakı şəhəri üzrə 5,0% artaraq 40898 ədədə yüksəlsə də, digər regionlar üzrə ümumilikdə 2,2% azalaraq 26570 ədədə enmişdir. POS terminalların sayının azalması və nəzarət-kassa aparatları quraşdırılmış kommersiya obyektlərinin POS terminallarla əhatə olunma səviyyəsinin aşağı olması halları Hesablama Palatası tərəfindən regional vergi orqanlarında aparılmış nəzarət tədbirləri ilə də bir qayda olaraq aşkar olunur.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq edilmiş dövlət büdcəsi gəlirlərinin müvafiq parametrlərində il ərzində hər-hansı dəyişikliklər edilməsə də, büdcə gəlirlərinin təsnifat kodlarının yarım-maddələri səviyyəsində dəqiqləşdirmələr aparılmışdır. Bu dəqiqləşdirmələr əsasən əlavə dəyər vergisini, aksizləri, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisini, fiziki şəxslərin gəlir vergisini və dövlət rüsumunu əhatə etmişdir.

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması mərhələsinə aid olan və nəzarət tədbirlərinin nəticələri ilə də təsdiq olunan digər bir məsələ isə vergi və gömrük orqanlarının yığım səlahiyyətində olan tədiyyələrin həmin qurumların tabeliyindəki müvafiq struktur vahidləri üzrə proqnozunun büdcə gəlirlərinin təsnifat kodlarının yarım-maddələri səviyyəsində müəyyənləşdirilməməsi ilə əlaqədardır ki, bu da proqnozlaşdırma prosesində inzibatchılığın təkmilləşdirilməli olan tərəflərini göstərir.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olmuş 10411819,3 min manat məbləğində vergi gəlirlərinin 49,8%-i əlavə dəyər vergisinin, 24,5%-i hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinin, 9,1%-i fiziki şəxslərin gəlir vergisinin, 8,2%-i aksizlərin, 3,4%-i sadələşdirilmiş verginin, 2,0%-i hüquqi şəxslərin əmlak vergisinin, 1,3%-i mədəni vergisinin, 1,1%-i yol vergisinin, 0,6%-i isə torpaq vergisinin payına düşmüşdür.

Büdcə gəlirlərinin tərkibində əhəmiyyətli xüsusi çəkiyə malik olan *fiziki şəxslərin gəlir vergisi* üzrə 2019-cu il üçün müəyyən olunmuş 880000,0 min manat proqnoz 952121,2 min manat məbləğində 108,2% səviyyəsində, yəni proqnozlaşdırıldığından 72121,2 min manat və ya 8,2% artıq olmaqla icra olunmuşdur. Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 3,9%-ni, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 12,4%-ni təşkil etmişdir.

2019-cu ildə bu vergi növü üzrə büdcəyə 2017-ci illə müqayisədə 88160,8 min manat və ya 8,5%, 2018-ci illə müqayisədə isə 43807,3 min manat və ya 4,4% az vəsait yığılmışdır (Cədvəl 21).

Cədvəl 21. Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
111 100	fiziki şəxslərin gəlir vergisi	880 000,0	952 121,2	108,2	-88 160,8	91,5	-43 807,3	95,6
111 110	muzdlu işlə əlaqədar gəlir vergisi	803 000,0	869 328,1	108,3	-73 043,3	92,2	-77 332,6	91,8
111 111	muzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi	254 000,0	274 310,2	108,0	-93 368,0	74,6	-122 902,8	69,1
111 112	hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda muzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi	285 000,0	267 569,9	93,9	-93 428,7	74,1	-32 269,1	89,2
111 113	büdcə təşkilatlarında işləyənlərin muzdlu işlə əlaqədar əldə etdikləri gəlirlərdən gəlir vergisi	264 000,0	327 448,0	124,0	113 753,2	153,2	77 839,3	131,2
111 120	muzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlir vergisi	45 000,0	45 155,1	100,3	-40 974,7	52,4	7 295,9	119,3
111 121	muzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi	22 000,0	22 258,1	101,2	-38 153,0	36,8	5 997,1	136,9
111 122	hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda muzdlu işlə əlaqədar olmayan gəlirlərdən gəlir vergisi	6 000,0	5 151,0	85,9	-20 567,7	20,0	301,4	106,2
111 123	idman oyunları ilə əlaqədar aparılan merc oyunlarından, lotereyaların keçirilməsindən, habelə digər yarışlardan və müsabiqələrdən pul şəklində əldə edilən uduşlardan (mükafatlardan) gəlir vergisi	17 000,0	17 746,0	104,4	17 746,0	-	997,4	106,0
111 130	fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən	32 000,0	37 638,0	117,6	25 857,2	319,5	26 229,3	329,9

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə yığımların 2017-ci və 2018-ci illə müqayisədə azalmasının əsas səbəbi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 09 oktyabr tarixli 3287 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında qeyri-rəsmi məşğulluğun qarşısının alınmasına dair Tədbirlər Planı"na uyğun olaraq ölkədə qeyri-rəsmi məşğulluğun leqallaşdırılması və vergi yükünün azaldılması tədbirləri çərçivəsində 01.01.2019-cu il tarixdən etibarən Vergi Məcəlləsində 7 il müddətində neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində muzdlu işləyən fiziki şəxslərin aylıq gəlirləri 8000 manatadək olduqda gəlir vergisindən azad olmanın müəyyən edilməsi, 8000 manatdan çox olduqda isə vergi dərəcəsinin 25 faizdən 14 faizədək endirilməsi, eyni zamanda bütün sahələrdə muzdlu işləyənlər üzrə

gəlir vergisinə cəlb edilməyən məbləğin 173 manatdan 200 manatadək artırılması ilə əlaqədar olmuşdur.

2019-cu ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, aprel, iyul və oktyabr aylarında 14,1%-27,4% intervalında kəsirlə, digər aylarda isə artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Təhlillər 2019-cu ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi proqnozunun daha yüksək faizlərlə yığılması üçün müəyyən potensialın mövcud olmasını göstərmişdir. Belə ki, Dövlət Vergi Xidmətinin hesabat məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə hesablanmış məbləğlər (azaldılmış 116089,8 min manat məbləğlər nəzərə alınmaqla verginin əsas məbləği üzrə) 1024180,0 min manat, büdcəyə daxil olmuş məbləğ isə 952121,2 min manat təşkil etmişdir ki, nəticədə hesablamağa nisbətə faktiki daxilolmanın təmin edilməsi nisbəti 93,0%-ə bərabər olmuş, hesablama ilə müqayisədə ödənilməmiş vəsaitin məbləği 72058,7 min manat təşkil etmişdir.

Hesablamağa nisbətə dövlət büdcəsinə yığımın təmin edilməsi nisbəti 2017-ci ildə 97,1%, 2018-ci ildə isə 91,2% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə büdcə daxilolmalarının əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə azalması vergitutma bazasının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada azaldılması ilə müşayiət olunmasına baxmayaraq hesablamağa qarşı daxilolmaların təmin edilməsi səviyyəsi 2018-ci ilə müqayisədə 1,8 faiz bəndi yüksəlsə də 2017-ci ilə nisbətən 4,1 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

2019-cu ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə dövlət büdcəsinə daxil olmuş vəsaitin 91,3%-i muzzdlu işlə əlaqədar gəlirlərdən gəlir vergisinin, 4,7%-i muzzdlu işə aid olmayan fəaliyyət üzrə gəlirlərdən gəlir vergisinin, 4,0%-i isə fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən gəlir vergisinin payına düşmüşdür. 2018-ci ilə müqayisədə muzzdlu işlə əlaqədar gəlirlərdən gəlir vergisinin payı 3,8 faiz bəndi azalmış, muzzdlu işə aid olmayan fəaliyyət üzrə gəlirdən gəlir vergisinin payı 0,9 faiz bəndi, fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən gəlir vergisinin payı isə 2,9 faiz bəndi artmışdır.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmaların əhəmiyyətli hissəsini təşkil edən *muzzdlu işlə əlaqədar gəlirlərdən gəlir vergisi* üzrə dövlət büdcəsinə 869328,1 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu da müəyyən edilmiş 803000,0 min manat məbləğində proqnozun 108,3%-ni təşkil edir. Bu mənbə üzrə daxilolmaların həcmi 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 73043,3 min manat və ya 7,8% və 77332,6 min manat və ya 8,2% azalmışdır.

Fiziki şəxslərin muzzdlu işlə əlaqədar gəlirlərindən büdcəyə daxil olmuş gəlir vergisinin tərkibinə nəzər yetirildikdə, *muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi* üzrə proqnoz 20310,1 min manat və ya 8,0%, *büdcə təşkilatlarında işləyənlərin muzzdlu işlə əlaqədar əldə etdikləri gəlirlərindən gəlir vergisi* üzrə proqnoz isə 63448,1 min manat və ya 24,0% artıqlaması ilə icra edildiyi, *hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi* üzrə proqnoz isə 2018-ci ildə olduğu kimi kəsirlə icra edildiyi müəyyən edilir.

Belə ki, hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi üzrə (büdcə gəlirlərinin 111112 nömrəli təsnifat kodu) 2018-ci ildə müəyyən edilmiş 415036,0 min manat məbləğində proqnoz 27,8% kəsirlə icra olunaraq bu mənbədən dövlət büdcəsinə

299839,0 min manat vəsait daxil olduğu halda (115197,0 min manat az), 2019-cu il üçün proqnozun 285000,0 min manat məbləğində müəyyən edilməsinə baxmayaraq daxil olmuş vəsait (267569,9 min manat) 2018-ci ilə müqayisədə 32269,1 min manat (10,8%) azalmaqla kəsinin həcmi 17430,1 min manat (6,1%) təşkil etmişdir. Daxilolmanın məbləği 2017-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə də 93428,7 min manat və ya 25,9% azalmışdır.

Dövlət Vergi Xidmətinin hesabat məlumatlarına əsasən hasilatın pay bölgüsü sazişlərində fəaliyyət göstərən fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə hesablanmış məbləğ (azalma nəzərə alınmaqla) 2019-cu ildə 320075,0 min manat, daxilolma isə 267569,9 min manat təşkil etmişdir ki, nəticədə yığılması təmin olunmamış məbləğ 52505,1 min manat, gəlir vergisinin yığım səviyyəsi 83,6%-ə bərabər olmuş, xam neftin orta illik satış qiyməti isə proqnozlaşdırıldığından 11,5% çox (60,0 ABŞ dollarına qarşı 66,9 ABŞ dolları) olmaqla daha çox verginin yığılması üçün münbit şəraitin mövcud olmasını göstərmişdir.

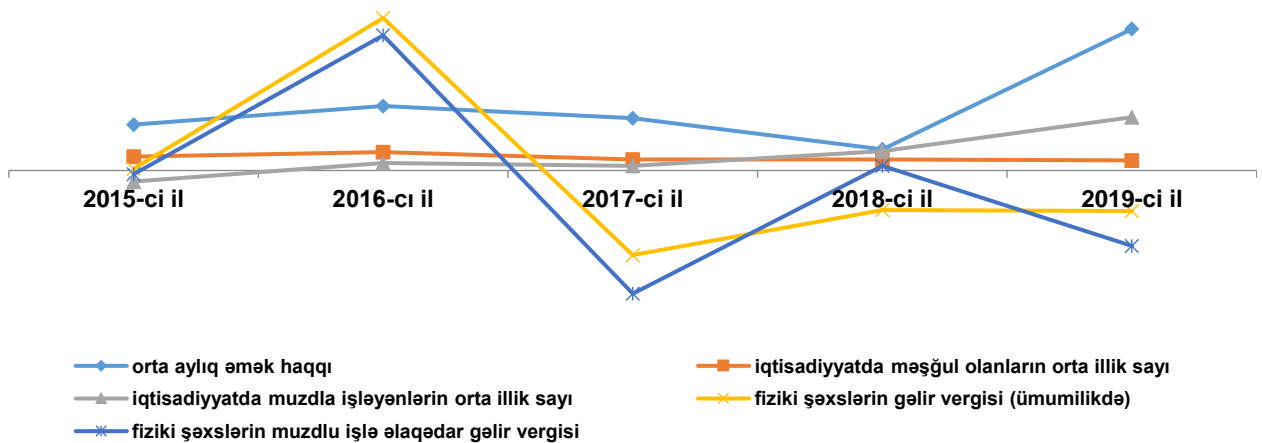
Məlumatlara əsasən hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi üzrə azalmanın əsas səbəbləri Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri, xüsusilə də "Azəri və Çıraq yataqlarının və Güneşli yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü Saziş"i çərçivəsində və "Şah Dəniz" layihəsi ilə bağlı işlərin yekunlaşması ilə əlaqədar. Bu sahədə fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin işçi saylarında ixtisarlara edilməmiş və xarici subpodratçıların sayında azalmalar baş vermişdir. Belə ki, bir çox şirkətlər öz xərclərini optimallaşdırmaq məqsədilə işçi heyətinin sayını azaltmaqla yanaşı, xarici subpodratçıların əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi cəlb edilməsinə zərurət yaranmamışdır.

2019-cu ildə *fiziki şəxslərin gəlir vergisi* üzrə proqnozun artıqlaması ilə yerinə yetirilməsində əsas rol oynamış *büdcə təşkilatlarında işləyənlərin muzzdlu işlə əlaqədar əldə etdikləri gəlirlərindən gəlir vergisi* üzrə müəyyən edilmiş proqnoz 24,0% artıqlaması ilə icra edilmiş, 264000,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə 327448,1 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci ilə müqayisədə 113753,3 min manat və ya 53,2%, 2018-ci ilə müqayisədə isə 77839,4 min manat və ya 31,2% çoxdur. 2019-cu ilin dövlət büdcəsi ilə bağlı Hesablama Palatasının müvafiq rəyində də dövlət büdcəsinin bu mənbədən gəlirlərinin proqnoza qarşı artıqlaması ilə icra edilməsinə münbit zəmin yaranacağı öz əksini tapmışdır.

Hesablama Palatası tərəfindən vergi orqanlarında və dövlət müəssisələrində keçirilən nəzarət tədbirləri ilə vergi qanunvericiliyində hər-hansı məhdudlaşdırıcı normaların mövcud olmaması səbəbindən muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərdən gəlir vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin əlavə dəyər vergisindən yaranan artıqödəmə məbləğlərinin hesabına əvəzləşdirilərək dövlət büdcəsinə köçürülməməsi kimi hallar müəyyən edilir ki, bu da təbii ki, bu mənbədən daxilolmaların həcminə mənfi təsir göstərir.

Fiziki şəxslərin *muzzdlu işlə əlaqədar gəlir vergisi* üzrə proqnozun ümumilikdə icra edilməsi 2018-ci ilə müqayisədə hesabat ilində iqtisadi fəal əhəlinin sayının 1,1% və ya 57,0 min nəfər artaraq 5190,1 min nəfərə, o cümlədən məşğul əhəlinin sayının 1,2% və ya 59,4 min artaraq 4938,5 min nəfərə, muzzdlu işləyənlərin sayının 6,0% və ya 91,8 min nəfər artaraq 1645,4 min nəfərə çatması, eyni zamanda ölkə üzrə orta aylıq nominal əmək haqqının 16,6% artaraq 634,8 manat təşkil etməsi şəraitində baş vermişdir. Dövlət büdcəsinin fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmalarına təsir edən makroiqtisadi şəraiti aşağıdakı kimi təsvir etmək olar (Şəkil 23).

Şəkil 23. Fiziki şəxslərin gəlir vergisi ilə əlaqəli göstəricilərin əvvəlki ilə nisbətən artım templərinin dinamikası, %-lə

Şəkil müxtəlif mənbələr üzrə məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmaların 4,7%-ni təşkil edən *maddəli işə aid olmayan fəaliyyət üzrə gəlirdən gəlir vergisi* üçün müəyyən edilmiş 45000,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə 0,3% çox və ya 45155,0 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci illə müqayisədə 40974,7 min manat və ya 47,6% az, 2018-ci illə müqayisədə isə 7295,9 min manat və ya 19,3% çoxdur.

Bununla bərabər maddəli işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlir vergisinin tərkibində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən gəlir vergisi (111121 nömrəli təsnifat kodu) üçün müəyyən edilmiş 22000,0 min manat proqnoz 1,2% çox olmaqla 22258,1 manat səviyyəsində, hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı və xarici subpodratçı təşkilatlarda maddəli işlə əlaqədar olmayan gəlirlərdən gəlir vergisi (111122 nömrəli təsnifat kodu) üzrə müəyyən edilmiş 6000,0 min manat məbləğində proqnoz isə 14,2% az olmaqla 5151,0 min manat səviyyəsində yerinə yetirilmişdir.

Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, idman oyunları ilə əlaqədar aparılan mərc oyunlarından, lotereyaların keçirilməsindən, habelə digər yarışlardan və müsabiqələrdən pul şəklində əldə edilən uduşlardan (mükafatlardan) iştirakla bağlı ödənilən pul vəsaiti (pul qoyuluşu) çıxılmaqla qalan məbləğlərin 2017-ci il 01 yanvar tarixindən etibarən 10 faiz dərəcə ilə ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb olunmasına, "Azərbaycan Respublikası vahid büdcə təsnifatının təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 6 oktyabr tarixli 149 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilərək 2017-ci il 12 sentyabr tarixindən etibarən *idman oyunları ilə əlaqədar aparılan mərc oyunlarından, lotereyaların keçirilməsindən, habelə digər yarışlardan və müsabiqələrdən pul şəklində əldə edilən uduşlardan (mükafatlardan) gəlir vergisi* adı altında 111123 nömrəli təsnifat kodunun əlavə edilməsinə baxmayaraq büdcə gəlirlərinin hesabatlılığında ilk dəfə olaraq 2019-cu il üzrə proqnoz və icra göstəriciləri əks etdirilmişdir. Belə ki, bu mənbə üzrə 17000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 746,0 min manat və ya 4,4% çox olmaqla 17746,0 min manat məbləğində icra edilmişdir.

Fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən gəlir vergisi üzrə təsdiq edilmiş 32000,0 min manat məbləğində proqnoz 17,6% və ya 5638,0 min manat artıqlaması ilə icra edilərək dövlət büdcəsinə daxil olan vəsait 37638,0 min manat təşkil etmişdir ki, bu da 2017-ci ilin müvafiq göstəricisindən 25857,2 min manat və ya 3,2 dəfə, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən isə 26229,3 min manat və ya 3,3 dəfə çoxdur.

Məlum olduğu kimi, vergi qanunvericiliyinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq 2019-cu ildən etibarən sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin əhatə dairəsi kifayət qədər məhdudlaşdırılmışdır ki, bu da fiziki şəxslərin gəlir vergisi ödəyicilərinin sayının və dövlət büdcəsinə ödədikləri vergilərin (fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən gəlir vergisi üzrə təsnifat kodunun timsalında) əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli artması ilə nəticələnmişdir.

Büdcə gəlirlərinin tərkibində əhəmiyyətli paya malik digər vergi növü olan – *hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi* üzrə 2019-cu il üçün müəyyən olunmuş 2670400,0 min manat proqnoz 2545987,9 min manat və ya 95,3% səviyyəsində, yəni 124412,1 min manat və ya 4,7% az olmaqla kəsirlə icra olunmuşdur.

Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 10,5%-ni təşkil etməklə 2018-ci illə müqayisədə 0,6 faiz bəndi, Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 33,2%-ni təşkil etməklə 2018-ci illə müqayisədə 0,5 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu vergi növü üzrə 2019-cü ildə büdcəyə 2017-ci illə müqayisədə 260147,3 min manat və ya 11,4%, 2018-ci illə müqayisədə isə 46339,7 min manat və ya 1,9% çox vəsait yığılmışdır (Cədvəl 22).

Cədvəl 22. Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manat

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cü il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
111 200	hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	2 670 400,0	2 545 987,9	95,3	260 147,3	111,4	46 339,7	101,9
111 210	rezident müəssisələrin mənfəət vergisi	997 183,0	959 022,7	96,2	351 563,3	157,9	312 707,9	148,4
111 220	qeyri-rezident müəssisələrin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyi ilə bağlı olan gəlirlərdən vergi	270 318,0	244 313,6	90,4	-211 283,5	53,6	-3 972,2	98,4
111 230	hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi	886 000,0	854 323,9	96,4	331 459,8	163,4	-236 063,5	78,4
111 240	hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə xarici subpodratçıların mənfəət vergisi	193 101,0	174 432,6	90,3	-121 044,3	59,0	-17 197,5	91,0
111 250	dividendlərdən, faizlərdən, icarədən və royaltidən əldə olunan gəlirlərdən və mənbəyi Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan digər gəlirlərdən gəlir vergisi	323 798,0	313 895,1	96,9	-90 548,1	77,6	-9 135,1	97,2

111 251	Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər arasında beynəlxalq rabitə və ya beynəlxalq daşımalar həyata keçirilərkən, rabitə və ya nəqliyyat xidmətləri üçün rezident müəssisələrin və ya sahibkarın ödəmələrindən gəlir vergisi	15 498,0	12 395,0	80,0	-392 048,2	3,1	-1 669,3	88,1
111 252	Azərbaycan Respublikasının rezidentləri tərəfindən qeyri-rezident şəxslərə məxsus elektron pul kisəsində yaradılan hesaba pul köçürülərkən, əməliyyatı həyata keçirən yerli bank, xarici bankın Azərbaycan Respublikasındakı filialı və ya poçt rabitəsinin milli operatoru tərəfindən ödəmə mənbəyində tutulan vergi	1 500,0	1 018,1	67,9	1 018,1	-	72,9	107,7
111 253	Güzeştli vergi tutulan ölkələrdə təsis edilmiş (qeydiyyatdan keçmiş) subyektlərə rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəlikləri tərəfindən birbaşa və ya dolayıs ilə edilən ödənişlərdən gəlir vergisi	1 800,0	1 450,3	80,6	1 450,3	-	-8 248,4	15,0
111,254	Dividendlərdən, faizlərdən, icarə haqlarından, royaltidən və digər gəlirlərdən gəlir vergisi	305 000,0	299 031,7	98,0	299 031,7	-	709,7	100,2

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə proqnozunun aylar üzrə icrasının təhlili zamanı fiziki şəxslərin gəlir vergisinin proqnozunun icrası ilə əks prosesin baş verdiyi müəyyən edilmiş, yəni fiziki şəxslərin gəlir vergisinin proqnozunun icrası təmin edilmədiyi aylarda - yanvar, aprel, iyul və oktyabr aylarında mənfəət vergisi üzrə proqnoz ümumilikdə 20,5%-82,2% intervalında artıqlaması ilə, digər aylarda isə 9,3%-57,0% intervalında kəsirlə yerinə yetirilmişdir.

Dövlət Vergi Xidmətinin hesabat məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə mənfəət vergisi üzrə hesablanmış məbləğ (azaldılmış 811831,6 min manat nəzərə alınmaqla verginin əsas məbləği üzrə) 3094400,0 min manat, büdcəyə daxil olmuş məbləğ isə 2545987,9 min manat təşkil etmişdir ki, bu da hesablamağa nisbətə faktiki yığım səviyyəsinin 82,3% olması deməkdir. Hesablamağa qarşı analoji yığım səviyyəsi 2018-ci ildə 82,0%-ə, 2017-ci ildə isə 88,1%-ə bərabər olmuşdur.

Göründüyü kimi, mənfəət vergisi üzrə 2019-cu ildə vəsaitlərin büdcəyə daxilolmasının təmin edilməsi faizi 2018-ci illə müqayisədə 0,3 faiz bəndi artsa da 2017-ci illə müqayisədə 5,8 faiz bəndi aşağı olmuşdur.

Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə büdcə daxilolmalarının 55,4%-ni təşkil edən qeyri-neft sahələrində fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin ödənişləri 1411040,6 min manat təşkil etməklə 2017-ci illə müqayisədə 336748,3 min manat və ya 19,3% azalmış, 2018-ci illə müqayisədə isə 103830,0 min manat və ya 7,9% artmışdır.

Neft sektoru üzrə mənfəət vergisinin məbləği isə 1134947,3 min manat (o cümlədən, Dövlət Neft Şirkəti üzrə 303917,2 min manat, neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə 831030,1 min manat) təşkil etməklə

bu vergi növü üzrə büdcə daxilolmalarının 44,6%-ni təşkil etmişdir. Bu sektor üzrə 2019-cı ildəki daxilolmalar 2017-ci illə müqayisədə 872989,2 min manat və ya 30% artmış, 2018-ci illə müqayisədə isə 57490,0 min manat və ya 4,5% azalmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat"da Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilən mənfəət vergisi Dövlət Vergi Xidmətinin hesabatında göstərilən məbləğdən (yəni, 303917,2 min manatdan) 38217,2 min manat az olmaqla 265700,0 min manat məbləğində qeyd edilse də bunun səbəbləri barədə hər-hansı izahat verilməmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, qanunvericiliklə büdcə gəlirlərinin hesabatlılığında yalnız Vergi Məcəlləsinin 22-1-ci maddəsində (Vergi orqanları tərəfindən tətbiq olunan maliyyə sanksiyalarından və digər vəsaitlərdən ayırmalar) göstərilən mənbələrdən daxilolmaların müvafiq hissəsinin dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorundan gəlirləri (o cümlədən, büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar daxilolmaları) kimi uçota alınmasına yol verilir, verginin əsas məbləği üzrə büdcə daxilolmalarının hər-hansı digər səbəbdən azaldılması Vergi Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmamışdır.

Rezident müəssisələrin mənfəət vergisi üzrə 2019-cı ildə büdcəyə 959022,7 min vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci ilin göstəricisindən 351563,3 min manat və ya 57,9%, 2018-ci ilin göstəricisindən isə 312707,9 min manat və ya 48,4% çox vəsaitin yığıldığını əks etdirir.

Neft sektoru üzrə mənfəət vergisinin əsas hissəsini təşkil edən *neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən podratçı təşkilatların mənfəət vergisi* (111230 nömrəli təsnifat kodu üzrə ümumilikdə) üzrə hesabat ilində 886000,0 min manat proqnoz 854323,9 min manat və ya 31676,1 min manat az olmaqla 96,4% səviyyəsində yerinə yetirilərək dövlət büdcəsinə 2017-ci illə müqayisədə 331459,8 min və ya 63,4% çox, 2018-ci illə müqayisədə isə 236063,5 min manat və ya 21,6% az vəsait daxil olmuşdur.

Hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə xarici subpodratçı tərəflərin mənfəət vergisi üzrə proqnoz 2017-ci və 2018-ci illərdə olduğu kimi 2019-cu ildə də icra edilməmiş, 193101,0 min manat proqnoza qarşı icra 174432,6 min manat və ya 90,3% təşkil etmişdir.

2019-cu ildə *qeyri-rezident müəssisələrin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyi ilə bağlı olan gəlirlərdən mənfəət vergisi* üzrə büdcəyə 244313,6 min manat vəsait daxil olaraq proqnoz 90,4% səviyyəsində icra edilmişdir. Daxilolmanın həcmi 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 211283,5 min manat və ya 46,4% və 3972,2 min manat və ya 1,6% azalmışdır.

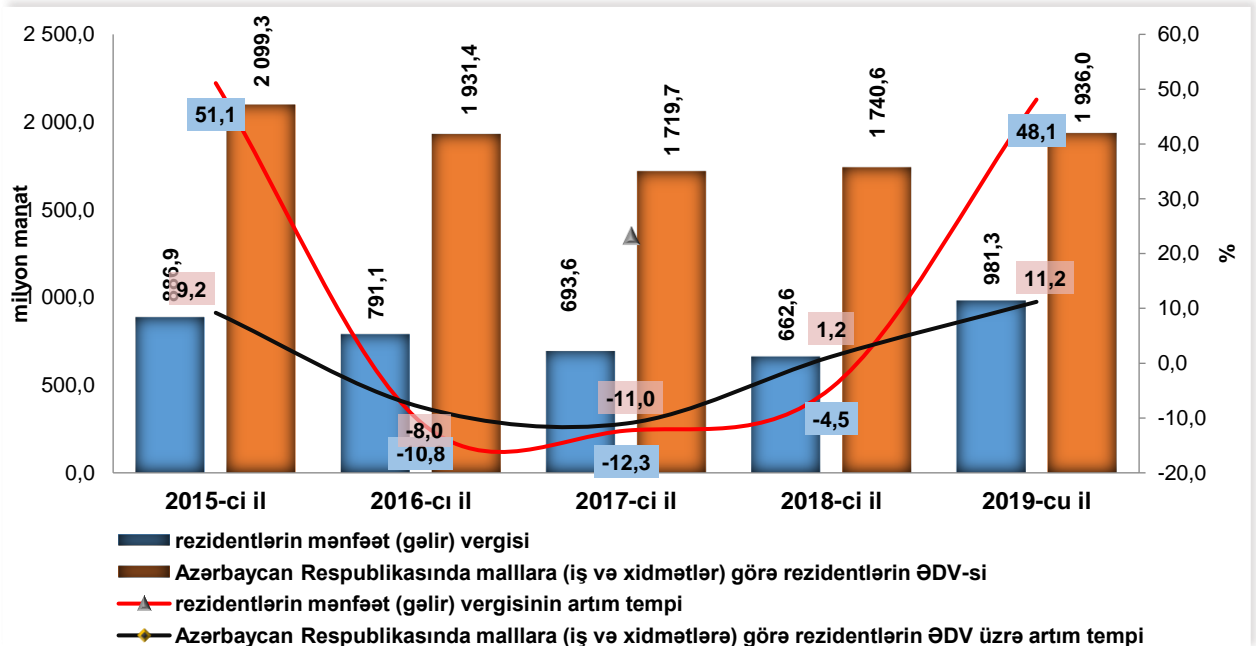
Dividendlərdən, faizlərdən, icarədən və royaltidən əldə olunan gəlirlərdən və mənbəyi Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan digər gəlirlərdən mənfəət vergisi üzrə isə 323798,0 min manat məbləğində proqnoz 313895,1 min manat (96,9%) səviyyəsində icra olunaraq daxilolma 2017-ci illə müqayisədə 90548,1 min manat və ya 22,4%, 2018-ci illə müqayisədə isə 9135,1 min manat və ya 2,8% azalmışdır.

Hesabat ilində rezidentlər tərəfindən qeyri-rezident şəxslərə məxsus elektron pul kisəsində yaradılan hesaba pul köçürülərkən, əməliyyatı həyata keçirən yerli bank, xarici bankın Azərbaycan Respublikasındakı filialı və ya poçt rabitəsinin milli operatoru tərəfindən həmin rezidentdən köçürülən məbləğin ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilməsi (təsnifat kodu – 111252) üzrə müəyyən edilmiş 1500,0 min manat məbləğində proqnoz 1018,1 min manat və ya 67,9% səviyyəsində, eləcə də güzəştli vergi tutulan

ölkələrdə təsis edilmiş subyektlərə rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasındakı daimi nümayəndəlikləri tərəfindən birbaşa və ya dolayısı ilə edilən ödənişlər (təsnifat kodu – 111253) üzrə müəyyən edilmiş 1800,0 min manat məbləğində proqnoz isə 1450,0 min manat və ya 80,6% səviyyəsində icra edilmişdir. 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə daxilolmaların həcmi birinci mənbə üzrə, müvafiq olaraq 1018,1 min manat və 72,9 min manat artmış, ikinci mənbə üzrə isə, müvafiq olaraq 1450,3 min manat artmış və 8248,4 min manat azalmışdır.

Dövlət Neft Şirkəti istisna olmaqla rezident müəssisələrin (hüquqi şəxslərin) mənfəət vergisi və fiziki şəxslərin maddi işə aid olmayan gəlirlərindən gəlir vergisi üzrə ümumi (yəni, rezident şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi) büdcə ödənişlərinin Azərbaycan Respublikasında mallara (iş və xidmətlərə) görə cəmi rezidentlərin əlavə dəyər vergisi üzrə büdcə daxilolmaları ilə müqayisəsi 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə bu tədiyyə növlərinin dinamikasının adekvat olduğunu göstərir. 2019-cu ildə rezident şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə büdcə ödənişlərinin Azərbaycan Respublikasında mallara (iş və xidmətlərə) görə cəmi rezidentlərin əlavə dəyər vergisi üzrə büdcə daxilolmalarının 2018-ci ilin analoji göstəriciləri ilə müqayisəsi zamanı müəyyən edilir ki, mənfəət (gəlir) vergisi üzrə büdcə ödənişləri 39,2% və ya 190822,3 min manat artaraq 677363,8 min manata, ƏDV üzrə isə 11,4% və ya 199249,0 min manat artaraq 1939865,2 min manata çatmışdır (Şəkil 24).

Şəkil 24. Rezidentlərin mənfəət (gəlir) vergisinin və Azərbaycan Respublikasında mallara (iş və xidmətlərə) görə rezidentlərin əlavə dəyər vergisinin dinamikası

Şəkil 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsinin icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Rezidentlər üzrə mənfəət (gəlir) vergisinin əvvəlki ilə nisbətən 2019-cu il ərzində artması ÜDM-in qeyri-neft tərkibinin 3,5%, pərakəndə ticarət dövriyyəsinin 3,6%, əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlərin 3,1%, xarici ticarət dövriyyəsinin 4,3%, istehlak qiymətləri indeksinin isə 2,6% (o cümlədən, istehsalçı qiymət indekslərinin sənaye məhsulları üzrə

3,2%, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə 4,4%) artması ilə səciyyələnən əlverişli makroiqtisadi şəraitdə baş vermişdir.

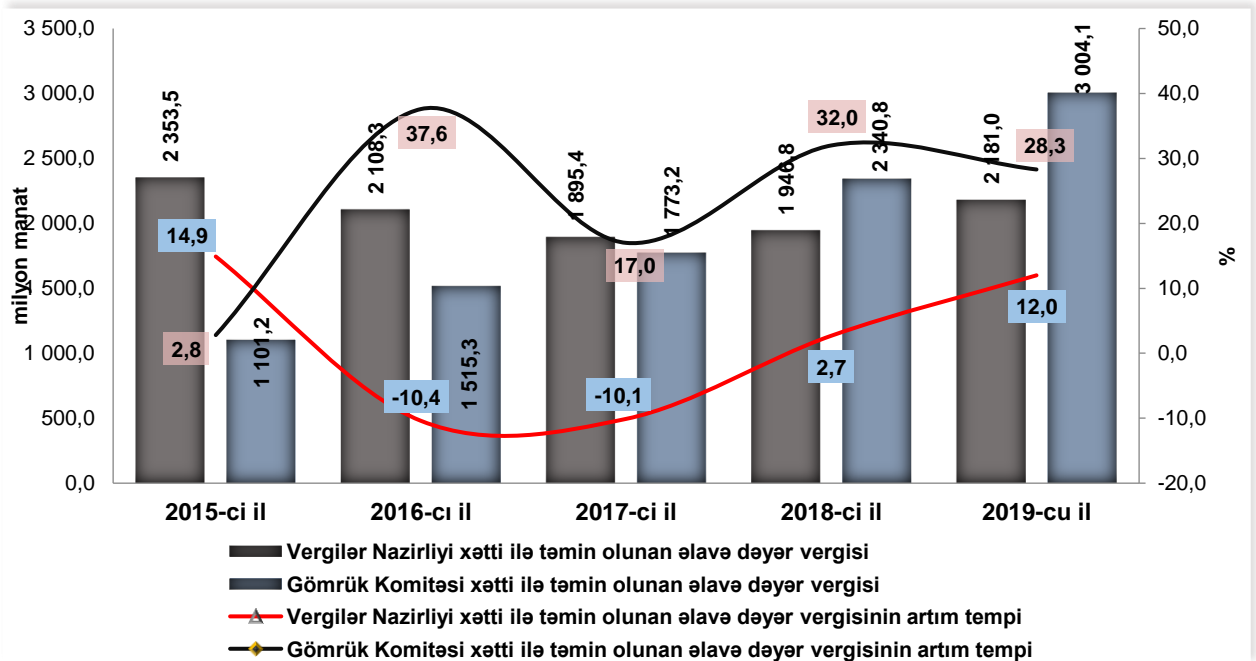
Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında əhəmiyyəti yüksək olan, eyni zamanda real sektor üzrə vergi inzibatçılığının vacib aləti olan *əlavə dəyər vergisi* üzrə ümumilikdə 2019-cu il üçün müəyyən olunmuş 4194000,0 min manat proqnoz 5185064,0 min manat məbləğində olmaqla 123,6% səviyyəsində, yəni 991064,0 min manat artıqlaması ilə icra olunmuşdur.

Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 21,4%-ni təşkil etmişdir ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 2,6 faiz bəndi yüksəkdir. Əlavə dəyər vergisi üzrə 2019-cı ildə büdcəyə 2017-ci illə müqayisədə 1516461,4 min manat və ya 41,3%, 2018-ci illə müqayisədə isə 897498,2 min manat və ya 20,9% çox vəsait yığılmışdır.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin bu vergi növü üzrə gəlirlərinin tərkibində Dövlət Vergi Xidmətinin payı əvvəlki illərdə olduğu kimi 2019-cu ildə də azalaraq 42,1%-ə enmiş, Dövlət Gömrük Komitəsinin payı isə artaraq 57,9%-ə yüksəlmişdir. Hesabat ilində dövlət xidməti xətti ilə daxilolması təmin edilmiş əlavə dəyər vergisinin məbləği 2018-ci illə müqayisədə 234209,7 min manat və ya 12,0% artdığı halda, komitə üzrə artım 663288,5 min manat və ya 28,3% təşkil etmişdir.

Hər iki mənbə üzrə daxilolmaların uzunmüddətli dinamikası dövlət xidməti xətti ilə əlavə dəyər vergisinin 2015-ci ildəki səviyyəyə çatmadığını, komitə xətti ilə isə əksinə davamlı sürətdə ildən-ilə əhəmiyyətli səviyyədə artmasını daha aydın şəkildə təsvir etməyə imkan verir (Şəkil 25).

Şəkil 25. Dövlət Vergi Xidməti və Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilməsi təmin edilən əlavə dəyər vergisinin dinamikası

Şəkil 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsinin icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Vergi orqanları xətti ilə əlavə dəyər vergisinin azalması son illər ərzində ölkə üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların azalması, iqtisadiyyatın kreditləşdirilməsi həcmnin səngiməsi, ÜDM-in, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in, istehlakçı və istehsalçı

qiymət indekslərinin, eyni zamanda pərakəndə ticarət dövriyyəsinin artması kimi makroiqtisadi amillərlə müşayiət olunmuşdur. Bu baxımdan dövlət büdcəsinə təmin edilən əlavə dəyər vergisinin məbləğinin Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə son illər ərzində ardıcıl olaraq iri məbləğlərlə artması, Dövlət Vergi Xidməti üzrə isə müəyyən dərəcədə hətta 2015-ci ilin səviyyəsinə çatmaması meyli idxal olunan aktivlərin ölkə ərazisində həyata keçirilən kommersiya fəaliyyətində istifadə olunmasından yaranan gəlirlərin, eyni zamanda malların, işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinin vergiyə cəlb edilməsi prosesində bəzi risklərin mövcud olmasını deməyə əsas verir.

2019-cu ildə Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən *Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi* üzrə dövlət büdcəsinə 2180982,0 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 1804000,0 min manat məbləğində təsdiq edilmiş proqnozdan 376982,0 min manat və ya 20,9% çoxdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilə nisbətən 285568,9 min manat və ya 15,1%, 2018-ci ilə müqayisədə isə 234209,7 min manat və ya 12,0% artmışdır. Daxilolmanın xüsusi çəkisi isə dövlət büdcəsinin gəlirlərində 8,6%-dən 9,0%-ə, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin tərkibində isə 26,3%-dən 28,4%-ə qalxmışdır (Cədvəl 23).

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkə ərazisində mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi üzrə daxilolma proqnozunun əvvəlki illərlə müqayisədə azalma ilə (yəni, 1804000,0 min manat məbləğində) müəyyənləşdirilməsinin obyektiv əsaslarının mövcud olmaması barədə “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə dair Hesablama Palatasının Rəyində şərhlər verilmiş və bu sahədə vergi inzibatçılığının gücləndirilməsinin aktuallığı vurğulanmışdır.

Cədvəl 23. Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
114 110	Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi	1 804 000,0	2 180 982,0	120,9	285 568,9	115,1	234 209,7	112,0
114 111	Azərbaycan Respublikasında iş və xidmətlərə görə ödənilən rezidentin əlavə dəyər vergisi	1 611 160,0	1 936 031,3	120,2	216 365,7	112,6	198 698,5	111,4
114 112	Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı ticarət əlavəsindən ödənilən əlavə dəyər vergisi	3 500,0	3 833,9	109,5	3 833,9	-	550,5	116,8
114 113	Azərbaycan Respublikasında iş və xidmətlərə görə ödənilən qeyri-rezidentin əlavə dəyər vergisi	184 740,0	235 443,2	127,4	59 695,7	134,0	33 454,5	116,6

114 114	<i>Elektron ticarətin satıcıları (təchizatçıları) tərəfindən işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinə görə qeyri-rezidentə ödəmələrdən əlavə dəyər vergisi</i>	3 300,0	4 359,6	132,1	4 359,5	-	1 455,1	150,1
114 115	<i>Elektron qaydada təşkil olunan lotereyaların, digər yarışların və müsabiqələrin keçirilməsinə görə qeyri-rezidentə ödəmələrdən əlavə dəyər vergisi</i>	1 300,0	1 314,0	101,1	1 314,0	-	51,0	104,0

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə ölkə ərazisində mal, iş və xidmətlərə görə əlavə dəyər vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar aprel, iyul və oktyabr aylarında 11,7%-27,0% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 13,5%-61,5% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

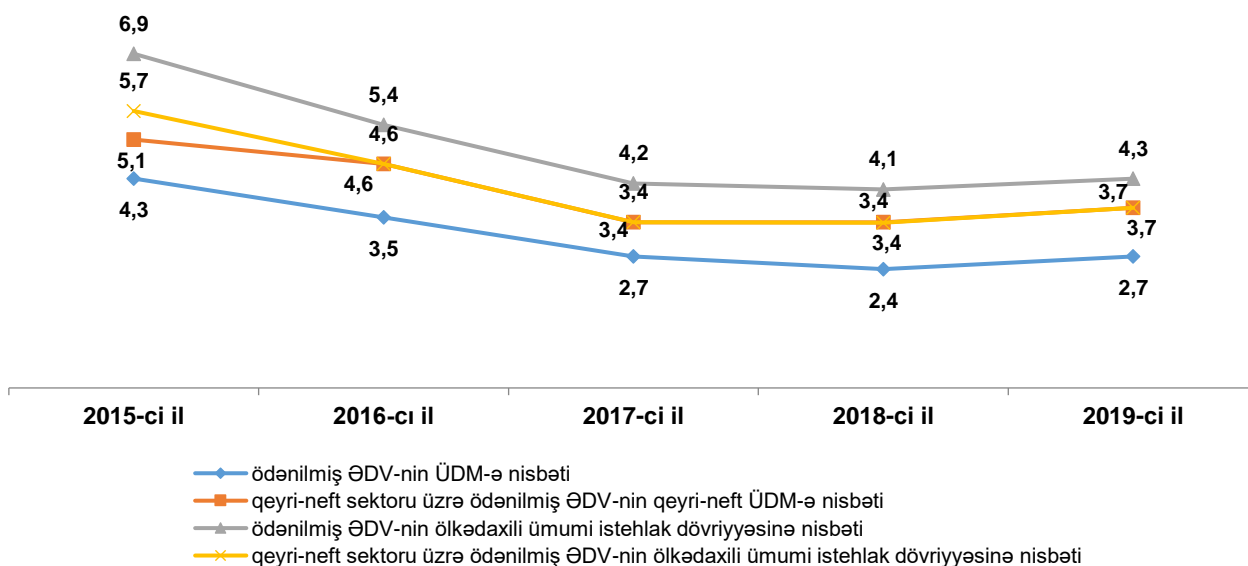
2019-cu ildə rezidentin əlavə dəyər vergisi üzrə 1611160,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 1936031,3 min manat və ya 120,2% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə müqayisədə 216365,4 min manat və ya 12,6%, 2018-ci ilə müqayisədə isə 198698,2 min manat və ya 11,4% artmışdır.

Azərbaycan Respublikasında iş və xidmətlərə görə ödənilən qeyri-rezidentin əlavə dəyər vergisi üzrə müəyyən edilmiş 184740,0 min manat məbləğində proqnoz 127,4% və ya 50703,2 min manat artıq olmaqla 235443,2 min manat səviyyəsində icra edilmişdir. 2019-cu ildə daxil olmuş məbləğ 2017-ci ilə müqayisədə 59695,7 min manat və ya 34,0%, 2017-ci ilə müqayisədə isə 33454,5 min manat və ya 16,6% artmışdır. Başqa sözlə, Azərbaycan Respublikasında yerinə yetirilmiş iş və xidmətlərə görə rezidentlər tərəfindən qeyri-rezidentlərə 2019-cu ildə təxminən 1308,0 mln. manat (yəni, 770,0 mln. ABŞ dolları civarında) məbləğində vəsait ödənilmişdir (2017-ci ilə nisbətən 331,6 mln. manat, 2018-ci ilə nisbətən isə 185,9 mln. manat çox) ki, bu da ölkə ərazisində iş və xidmətlərin görülməsi əməliyyatları çərçivəsində qeyri-rezidentlərin gəlirlərinin artması deməkdir.

Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı ticarət əlavəsindən əlavə dəyər vergisi (büdcə təsnifat kodu 114112) üzrə proqnozun icrası 3500,0 min manata qarşı 333,9 min manat və ya 9,5% çox olmaqla 3833,9 min manat məbləğində (2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 3833,9 min manat və 550,5 min çox), elektron ticarətin satıcıları (təchizatçıları) tərəfindən işlərin və xidmətlərin təqdim edilməsinə görə qeyri-rezidentə ödəmələrdən əlavə dəyər vergisi (büdcə təsnifat kodu 114114) üzrə proqnozun icrası 3300,0 min manata qarşı 1059,6 min manat və ya 32,1% çox olmaqla 4359,6 min manat məbləğində (2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 4359,5 min manat və 1455,1 min manat çox), elektron qaydada təşkil olunan lotereyaların, digər yarışların və müsabiqələrin keçirilməsinə görə qeyri-rezidentə ödəmələrdən əlavə dəyər vergisi (büdcə təsnifat kodu 114115) üzrə proqnozun icrası isə 1300,0 manata qarşı 14,0 min manat və ya 1,1% çox olmaqla 1314,0 min manat məbləğində (2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 1314,0 min manat və 51,0 min manat çox) yerinə yetirilmişdir.

Vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən əlavə dəyər vergisinin makroiqtisadi şəraitə adekvatlıq vəziyyətini aşağıdakı kimi təsvir etmək olar (Şəkil 26).

Şəkil 26. Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilmiş ƏDV-nin ÜDM-ə və ölkədaxili ümumi istehlak dövriyyəsinə nisbətə xüsusi çəkirlərinin dinamikası, %-lə

Şəkil müxtəlif hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Son illərdə ÜDM-in davamlı sürətdə artması, o cümlədən 2019-cı ildə 2018-ci ilə müqayisədə real ifadədə ÜDM-in 2,2%, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in 3,5% artaraq, müvafiq olaraq 81681,0 mln. manata və 50391,8 mln. manata, eləcə də istehlak bazarında satılmış məhsulların və göstərilmiş xidmətlərin ümumi dəyərinin 3,6% (2899,1 mln. manat) artaraq 50654,2 mln. manata çatmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə büdcəyə ödənilmiş rezidentin əlavə dəyər vergisinin həcmnin təxminən 2014-cü ilin səviyyəsində olması əlavə dəyər vergisinin yığılmasına təsir edən risklərin mövcud olduğunu göstərir.

Şəkildən göründüyü kimi, 2019-cu ildə 2018-ci ilə nisbətən dövlət büdcəsinə ümumilikdə daxil olmuş əlavə dəyər vergisinin xüsusi çəkisi ÜDM-ə nisbətə 0,3 faiz bəndi artaraq 2,7%-ə, ölkədaxili ümumi istehlak dövriyyəsinə nisbətə 0,2 faiz bəndi artaraq 4,3%-ə, eyni zamanda qeyri-neft sektoru üzrə ödənilmiş ƏDV-nin xüsusi çəkisi isə qeyri-neft ÜDM-ə və ölkədaxili ümumi istehlak dövriyyəsinə nisbətə müvafiq olaraq 0,3% bənd artaraq 3,7%-ə bərabər olmuşdur.

Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, əvvəlki ilə nisbətən hesabat dövründə istehlak qiymətləri indeksi 102,6%-ə, sənaye məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi 103,2%-ə, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi 104,4%-ə, nəqliyyat xidmətlərinin qiymət indeksi 99,2%-ə, poçt və kuryer xidmətlərinin qiymət indeksi 100,1%-ə, rabitə xidmətlərinin qiymət indeksi isə 100%-ə bərabər olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, büdcəyə daxil olmuş ƏDV məbləği hesablanmış məbləğlərlə (azaldılmış məbləğlər çıxılmaqla verginin əsas məbləği üzrə) müqayisədə ümumən adekvatlıq təşkil etməmiş, hesablanmış 1875582,1 min manat ƏDV məbləğinə qarşı büdcəyə 305399,9 min manat və ya 16,3% çox ƏDV məbləği daxil olmuşdur.

Məlum olduğu kimi, vergi inzibatçılığı çərçivəsində vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsinə olan borclarının uçotu bütün vergi növləri üzrə vahid şəkildə (bir məbləğlə) aparıldığı üçün il ərzində yaranmış öhdəlikdən artıq ödənilmiş ƏDV məbləğlərinin əvvəlki dövrlərdən qalmış konkret hansı vergi borclarına yönəldilməsinin müəyyənləşdirilməsi mümkünsüzdür.

Hesabat ilində vergi orqanlarının xətti ilə qeyri-neft sahələrindən əlavə dəyər vergisi üzrə dövlət büdcəsinə ödənilməsi təmin edilmiş vəsaitlərin həcmi əvvəlki ilə nisbətən 16,4% və ya 266,2 mln. manat artaraq 1886,4 mln. manat təşkil etdiyi halda, neft sektoru üzrə bu məbləğ 10,9% və ya 32,0 mln. manat azalaraq 294,6 mln. manat təşkil etmişdir.

Dövlət büdcəsinə artıqödəmələrin yaranmasının əsas səbəblərindən biri olan azalmış (əvəzləşdirilmiş ƏDV-nin hesablanmış ƏDV-dən çox olan halların icmalı kimi) ƏDV-nin məbləğləri 2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə 509841,7 min manat və ya 20,0% artaraq 3063336,0 min manat təşkil etmişdir. O cümlədən, neft sektoru üzrə 262093,0 min manat və ya 84,6% artaraq 309730,9 min manatdan 571823,9 min manata, qeyri-neft sektoru üzrə isə 247748,7 min manat və ya 11,0% artaraq 2491512,1 min manata çatmışdır.

Əlavə dəyər vergisinin tərkibində *Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisi* üzrə 2019-cu il üçün təsdiq edilmiş 2390000,0 min manat məbləğində proqnoz 3004082,0 min manat və ya 125,7% səviyyəsində icra olunmuşdur. Bu vergi növü üzrə daxil olan vəsait ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 12,4%-ni, Gömrük Komitəsinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 68,1%-ni təşkil etmişdir.

Malların idxalına əlavə dəyər vergisi üzrə daxilolmaların həcmi 2017-ci illə müqayisədə 1230892,4 min manat və ya 69,4%, 2018-ci illə müqayisədə isə 663288,5 min manat və ya 28,3% artmışdır (Cədvəl 24).

Cədvəl 24. Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
114 120	Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına əlavə dəyər vergisi	2 390 000,0	3 004 082,0	125,7	1 230 892,4	69,5	663 288,5	28,3

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə malların idxalına əlavə dəyər vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar 1,7%-45,3% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Əlavə dəyər vergisinə cəlb olunan idxalın artımı bir sıra mal qrupları üzrə daha çox müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2019-cu ildə 2018-ci illə müqayisədə ölkəyə yerüstü nəqliyyat vasitələri, dəmiryolu və tramvay nəqliyyat vasitələrindən başqa və onların

hissələri və ləvazimatları 51,2% və ya 288,3 mln. ABŞ dolları, elektrik maşınları və avadanlıqları, onların hissələri, səsyzma və səsləndirmə aparaturası, televiziya təsvirlərinin və səslərinin yazılması və canlandırılması üçün aparatura, onların hissələri və ləvazimatları 36,1% və ya 208,0 mln. ABŞ dolları, dəmiryol lokomotivləri və ya mühərrikli tramvay vaqonları, dəmiryol nəqliyyat vasitələri və onların hissələri, dəmiryol və ya tramvay xətləri üçün yol avadanlıqları və qurğuları, onların hissələri, mexaniki (elektromexaniki daxil olmaqla) signal avadanlıqlarının bütün növləri 3,7 dəfə və ya 191,4 mln. ABŞ dolları, nüvə reaktorları, qazanlar, avadanlıq və mexaniki qurğular, onların hissələri 9,5% və ya 82,1 mln. ABŞ dolları çox idxal edilmişdir.

ƏDV-yə cəlb olunan idxal həcmnin tərkibində əvvəlki illə müqayisədə 2019-cu ildə azalan mal qrupları sırasında mineral yanacaq, neft və onların qovulma məhsulları, bitum tərkibli maddələr, mineral mumlar 16,1% və ya 81,2 mln. ABŞ dolları, tütün və tütünün sənaye əvəzədiciləri 28,6% və ya 45,7 mln. ABŞ dolları, qara metallardan məmulatlar 9,1% və ya 38,7 mln. ABŞ dolları, spirtli və spirtsiz içkilər və sirkə 24,9% və ya 21,3 mln. ABŞ dolları az idxal edilmişdir.

Ümumilikdə 2019-ci ildə ƏDV-yə cəlb edilən 68 mal qrupu üzrə idxalın məbləği 24,1% və ya 1221,0 mln. ABŞ dolları artmış, 26 mal qrupu üzrə isə 9,4% və ya 249,6 mln. ABŞ dolları azalmışdır.

Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 45000,0 min manat məbləğində proqnoz 111,2% səviyyəsində icra olunaraq bu mənbədən dövlət büdcəsinə 50026,8 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın xüsusi çəkisi Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin 0,7%-ni təşkil etmişdir. Hesabat ilində bu vergi növü üzrə daxilolmalar 2017-ci illə müqayisədə 341,4 min manat və ya 0,7%, 2018-ci illə müqayisədə isə 570,7 min manat və ya 1,1% azalmışdır (Cədvəl 25).

Cədvəl 25. Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		Proqnoz	İcra	İcra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
113 100	torpaq vergisi	45 000,0	50 026,8	111,2	-341,4	99,3	-570,7	98,9
113 110	sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət, məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlara görə rezident və qeyri-rezident müəssisələrin torpaq vergisi	44 670,0	49 652,4	111,2	-523,0	99,0	-536,7	98,9
113 120	kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara görə rezident və qeyri-rezident müəssisələrin torpaq vergisi	300,0	347,2	115,7	155,0	180,5	-18,5	94,9
113 150	yaşayış fondlarının, həyatıyeni sahələrin və bağ sahələrinin torpaqlarına görə torpaq vergisi	30,0	27,1	90,0	26,5	47,7 dəfə	-15,6	63,2

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə torpaq vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, aprel, iyul, sentyabr, oktyabr aylarında 6,0%-27,6% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 12,4%-94,1% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə büdcə daxilolmalarının 99,2%-i sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət, məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlara görə rezident və qeyri-rezident müəssisələr üzrə, 0,7%-i kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara görə rezident və qeyri-rezident müəssisələr üzrə, 0,1%-i isə yaşayış fondlarının, həyətəni sahələrin və bağ sahələrinin torpaqlarına görə ödənilmiş məbləğdən ibarət olmuşdur.

Sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət, məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlar üzrə müəyyən edilmiş 44670,0 min manat proqnoz 111,2% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 49652,4 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci illə müqayisədə 523,0 min manat və ya 1,0%, 2018-ci illə müqayisədə isə 536,7 min manat və ya 1,1% azdır. Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara görə rezident və qeyri-rezident müəssisələr üzrə torpaq vergisi üçün müəyyən edilmiş proqnoz isə 15,7% artıqlaması ilə icra edilərək 300,0 min manat proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə 347,2 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu daxilolma 2017-ci illə müqayisədə 155,0 min manat və ya 80,6% çox, 2018-ci illə müqayisədə isə 18,8 min manat və ya 5,1% az olmuşdur.

2019-cu ildə hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə 50026,8 min manat məbləğində büdcə gəlirlərinin 48,0%-i və ya 24007,2 min manatı neft sektorundan, 52,0%-i və ya 26019,6 min manatı qeyri-neft sektorundan daxil olmuşdur. Neft sektorundan torpaq vergisi üzrə daxil olan vəsait 2017-ci illə müqayisədə 4973,8 min manat və ya 17,2%, 2018-ci illə müqayisədə 13905,7 min manat və ya 36,7% az, qeyri-neft sektorundan daxil olan vəsait isə 2017-ci ilə nisbətən 4674,9 min manat və ya 21,9%, 2018-ci ilə nisbətən 13329,9 min manat və ya 2,1 dəfə çox olmuşdur.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlarla əsasən 2019-cu ildə hesablanmış torpaq vergisinin məbləği 49331,3 min manat (verginin əsas məbləği üzrə, 3326,2 min manat azalma nəzərə alınmadan) olmaqla 2017-ci illə müqayisədə 1531,9 min manat və ya 3%, 2018-ci illə müqayisədə 83683,8 min manat və ya 62,9% az olmuşdur. 2019-cu ildə torpaq vergisi üzrə hesablamanın əvvəlki ilə nisbətən azalmasının əsas səbəbi dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinə hesablanmış torpaq vergisi ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, 2019-cu ildə dövlət mülkiyyətinə aid olan vergi ödəyiciləri (hesabatda adları qeyd olunan 9 iri dövlət vergi ödəyicisi istisna olmaqla) üzrə hesablanmış torpaq vergisinin məbləği 5230,9 min manat (verginin əsas məbləği üzrə) olmaqla 2018-ci ilin göstəricisindən 86127,7 min manat və ya 94,3% azalmışdır.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinə torpaq vergisi təyinatı üzrə 50026,8 min manat vəsait daxil olmaqla həmin il üçün hesablanmış torpaq vergisinin 100,8%-ni təşkil etmişdir.

Eyni zamanda, 113160 təsnifat kodu üzrə nəzərdə tutulmuş büdcə gəlirləri üzrə - təyinatı üzrə istifadə edilməyən torpaqlara görə torpaq vergisi ilə bağlı 2017-ci və 2018-ci illərdə olduğu kimi 2019-cu ildə də dövlət büdcəsinin gəlirlərinə hər hansı vəsait mədaxil olunmamışdır.

Vergi Məcəlləsinə bununla bağlı dəyişikliyin 2016-cı ilin may ayından edilməsinə və 2017-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvədə olmasına baxmayaraq hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən təyinatı üzrə istifadə olunmayan torpaq sahələrinə görə dövlət büdcəsinə torpaq vergisinin hesablanması mexanizmi hal-hazırədək təmin edilməmişdir.

Bununla yanaşı qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1356-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilməmiş dövlət, meşə və su fondu torpaqlarının torpaq vergisinə cəlb edilmədiyi dəqiqləşdirilmiş və nəticə etibarı ilə fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilmiş dövlət, meşə və su fondu torpaqlarına görə icarə haqqı ilə yanaşı torpaq vergisinin də (həmin torpaqlar istifadədə olduğuna görə) dövlət büdcəsinə (hüquqi şəxslər üzrə) hesablanması və ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 45000,0 min manat məbləğində proqnoz 111,2% səviyyəsində icra olunmaqla bu mənbədən dövlət büdcəsinə 50026,8 min manat məbləğində vəsaitin daxil olduğunu nəzərə alaraq bu tədiyyə növü üzrə proqnozun əvvəlki ilə nisbətən azaldılmasının real potensiala qeyri adekvat olduğu, hüquqi və fiziki şəxslərin torpaq vergisi üzrə vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş öhdəliklərin dövlət büdcəsinə cəlb olunması istiqamətində zəruri tədbirlərin gücləndirilməsi və torpaq vergisi üzrə proqnozun hesablanmasına yenidən baxılmasının məqsədmüvafiqliyi Hesablama Palatasının 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsinin layihəsinə verilən Rəyində qeyd edilmişdir.

Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə müəyyən edilmiş 211000,0 min manat proqnoz 100,8% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 212613,7 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu vergi növü üzrə daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin 2,8%-ni təşkil etmişdir. Hesabat ilində qeyd olunan mənbədən daxilolmaların məbləği 2017-ci illə müqayisədə 34049,8 min manat və ya 19,1%, 2018-ci illə müqayisədə 30384,7 min manat və ya 16,7% çoxdur (Cədvəl 26).

Cədvəl 26 . Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
113 200	hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	211 000,0	212 613,7	100,8	34 049,8	119,1	30 384,7	116,7

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar fevral, mart, may, iyun, avqust və noyabr aylarında 10,9%-78,7% intervalında artıqlaması ilə, digər aylarda isə 13,5%-38,3% intervalında kəsirlərlə icra edilmişdir.

2019-cu ildə hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə dövlət büdcəsinə daxil olan vəsaitin 68690,4 min manatı və ya 32,3%-i neft sektorunun və 143923,3 min manatı və ya 67,7%-i qeyri-neft sektorunun payına düşmüşdür. Bu vergi növü üzrə büdcə daxilolmalarının həcmi 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, neft sektoru üzrə, müvafiq olaraq 17557,0 min manat (20,4%) və 13876,6 min manat (16,8%) azalmış, qeyri-neft sektoru üzrə isə, müvafiq olaraq 51608,5 min manat (55,9%) və 44261,0 min manat (44,4%) artmışdır.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesablara əsasən 2019-cu ildə hesablanmış əmlak vergisinin məbləği 325780,7 min manat (verginin əsas məbləği üzrə) olmaqla 2017-ci illə müqayisədə 50899,2 min manat və ya 18,5%, 2018-ci illə müqayisədə 17736,5 min manat və ya 5,8% çox olmuşdur. 2019-cu ildə dövlət büdcəsinə əmlak vergisi təyinatı üzrə 212613,7 min manat vəsait daxil olmaqla həmin il üçün hesablanmış əmlak vergisinin 64,2%-ni təşkil etmişdir. Belə ki, 2019-cu ildə azalma nəzərə alınmaqla hesablanmış əmlak vergisinin məbləğinin 303521,8 min manat təşkil etməsinə baxmayaraq, dövlət büdcəsinə olan borclardan daxil olmalarla birlikdə bu məbləğin cəmi 70,1%-i dövlət büdcəsinə daxil olmuşdur ki, bu yığım faizinin də əvvəlki illərlə müqayisədə əsasən azalması müşahidə olunur (Cədvəl 27).

Cədvəl 27. Hesablamaya nisbətə büdcəyə daxil olmuş əmlak vergisi, min manatla

İllər	Hesablama	Azalma	Hesablama (azalma çıxılmaqla)	Daxilolma	Daxilolmanın hesablamada x/ç-si
2019	325 780,7	22 258,9	303 521,8	212 613,7	70,1%
2018	308 044,2	27 424,3	280 619,9	182 229,5	64,9%
2017	274 881,5	29 167,1	245 714,4	178 563,9	72,7%
2016	235 979,8	32 619,4	203 360,4	174 661,4	85,9%
2015	215 574,8	21 006,1	194 568,7	148 206,6	76,2%
CƏMİ	1 360 261,0	132 475,8	1 227 785,2	896 275,1	73%

Cədvəl müxtəlif illər üzrə hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə 2019-ci il üçün müəyyən olunmuş 322000,0 min manat məbləğində proqnoz 358576,1 min manat olmaqla 111,4% səviyyəsində və ya 36576,1 min manat çox məbləğdə icra olunmuşdur.

Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 1,5%-ni təşkil etməklə ötən ilin analoji göstəricisindən 0,5 faiz bəndi, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 4,7%-ni təşkil etməklə isə ötən ilin analoji göstəricisindən 1,3 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu vergi növü üzrə 2019-ci ildə büdcəyə 2017-ci illə müqayisədə 12833,8 min manat və ya 3,5%, 2018-ci illə müqayisədə isə 89562,9 min manat və ya 20,0% az vəsait yığılmışdır (Cədvəl 28).

Cədvəl 28. Sadələşdirilmiş vergi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Tədiyyə növləri	2019-cu il			2019-cu ilin icrasının müqayisəsi			
		proqnoz (dəqiqləşmiş)	icra	icra faizi	2017-ci ilin icrası ilə		2018-ci ilin icrası ilə	
					məbləğlə	faizlə	məbləğlə	faizlə
114 300	sadələşdirilmiş vergi	322 000,0	358 576,1	111,4	-12 833,8	96,5	-89 562,9	80,0
114 310	hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi	170 000,0	180 322,2	106,1	-45 982,4	79,7	-80 157,5	69,2
114 311	<i>mülkiyyətində və ya istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitələri ilə səmişin və yük daşımalarını həyata keçirən hüquqi</i>	3 600,0	3 934,6	109,3	861,7	128,0	431,0	112,3

	<i>şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>							
114 312	<i>bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	120 000,0	121 368,2	101,1	30 526,0	133,6	-13 939,6	89,7
114 313	<i>mülkiyyətində olan yaşayış və qeyri-yasayış sahələrinin təqdim edilməsini həyata keçirən hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	300,0	318,6	106,2	-1 475,3	17,8	47,2	117,4
114 314	<i>idman mərc oyunlarının operatoru və satıcıları olan hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	15 000,0	20 210,7	134,7	19 605,9	3 341,8	13 023,1	281,2
114 315	<i>ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər tərəfindən 6 faiz dərəcə ilə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	-	5 632,4	-	1 572,4	138,7	-53 075,2	9,6
114 316	<i>ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər tərəfindən 8 faiz dərəcə ilə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	1 800,0	2 046,2	113,7	1 390,2	311,9	654,6	147,0
114 317	<i>mülkiyyətindəki torpaq sahələrinin təqdim edilməsini həyata keçirən hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	4 000,0	3 832,5	95,8	3 832,5	-	-2 246,6	63,0
114 318	<i>digər hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	25 300,0	22 979,0	90,8	-102 295,8	18,3	-25 051,9	47,8
114 320	fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi	120 000,0	141 345,7	117,8	-3 759,6	97,4	-17 088,2	89,2
114 321	<i>mülkiyyətində və ya istifadəsində olan avtonəqliyyat vasitələri ilə sərmişin və yük daşımalarını həyata keçirən fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	3 400,0	2 353,6	69,2	-789,7	74,9	-375,1	86,3
114 322	<i>bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	2 000,0	2 123,8	106,2	1 214,8	233,6	6,9	100,3
114 323	<i>mülkiyyətində olan yaşayış və qeyri-yasayış sahələrinin təqdim edilməsini həyata keçirən fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	44 268,0	47 166,2	106,5	15 025,3	146,7	1 312,7	102,9
114 324	<i>idman mərc oyunlarının satıcıları olan fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	279,0	258,9	92,8	7,2	102,9	-1,6	99,4
114 325	<i>ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən 6 faiz dərəcə ilə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>		327,0	-	-350,8	48,2	-2 077,0	13,6
114 326	<i>ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən 8 faiz dərəcə ilə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	1 779,0	2 911,4	163,7	1 991,3	316,4	1 047,1	156,2
114 327	<i>mülkiyyətindəki torpaq sahələrinin təqdim edilməsini həyata keçirən fiziki şəxslər</i>	3 000,0	2 566,5	85,6	2 566,5	-	-750,0	77,4

	<i>tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>							
114 328	<i>sabit məbləğ üzrə sadələşdirilmiş vergi</i>	500,0	724,1	144,8	724,1	-	483,7	301,2
114 329	<i>digər fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	64 774,0	82 914,3	128,0	-24 148,4	77,4	-16 734,8	83,2
114 330	pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilən sadələşdirilmiş vergi	32 000,0	36 908,2	115,3	36 908,2	-	7 682,7	126,3
114 331	<i>hüquqi şəxslər tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	30 000,0	35 294,6	117,6	35 294,6	-	7 899,2	128,8
114 332	<i>fərdi sahibkarlar tərəfindən pul vəsaitlərinin nağd qaydada bank hesablarından çıxarılmasına görə ödənilən sadələşdirilmiş vergi</i>	2 000,0	1 613,6	80,7	1 613,6	-	-216,5	88,2

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə daxilolmanın əvvəlki illərlə müqayisədə azalmasının əsas səbəbləri Vergi Məcəlləsinə 2019-cu ildən etibarən edilmiş dəyişikliklərə əsasən ölkə üzrə sadələşdirilmiş verginin dərəcəsinin aşağı salınması, eyni zamanda istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin, topdansatış qaydasında malların təqdim edilməsini həyata keçirən şəxslərin, lisenziya tələb olunan fəaliyyət növü ilə məşğul olan şəxslərin sadələşdirilmiş vergi ödəyicisi olmaq hüququnun ləğv edilməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

2019-cu ildə sadələşdirilmiş vergi üzrə aylar üçün müəyyən edilmiş proqnozlar dekabr ayında 9,5% kəsirlə, digər aylarda isə 0,5%-61,0% intervalında artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə daxilolmaların tərkibində hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilmiş vergilərin xüsusi çəkisi 60,1%, fiziki şəxslər tərəfindən ödənilmiş vergilərin xüsusi çəkisi isə 39,9% təşkil etmişdir. Ümumilikdə hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə müəyyən olunmuş 200000,0 min manat proqnoz 107,8% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə daxil olmuş vəsait 215616,8 min manat, fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə müəyyən olunmuş 122000,0 min manat proqnoz isə 117,2% səviyyəsində icra olunaraq büdcəyə daxil olmuş vəsait 142959,3 min manat təşkil etmişdir.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə proqnozlara hüquqi və fiziki şəxslər üzrə ümumilikdə əməl olunsa da bəzi kənarlaşmalar müəyyən edilmişdir.

Fiziki şəxslər üzrə kəsirlər əsasən mülkiyyətdə və ya istifadədə olan avtonəqliyyat vasitələri ilə sərnişin və yük daşımalarının həyata keçirilməsinə görə ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə proqnoz 1046,4 min manat məbləğində və ya 30,8%-lik və mülkiyyətindəki torpaq sahələrinin təqdim edilməsini həyata keçirən fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə proqnoz 433,5 min manat məbləğində və ya 14,4%-lik kəsirlə icrasına görə yaranmışdır. Eyni zamanda, fiziki şəxslər üzrə mülkiyyətdə və ya istifadədə olan avtonəqliyyat vasitələri ilə sərnişin və yük daşımalarının həyata keçirilməsinə görə ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə daxilolmaların həcmi 2018-

ci ilin göstəricisindən 375,1 min manat və ya 13,7% az olmaqla yanaşı, 12 il qabaqkı 2007-ci ilin göstəricisindən (3571,9 min manat) də aşağı düşmüşdür.

Eyni zamanda o da nəzərə alınmalıdır ki, mülkiyyətdə və ya istifadədə olan avtonəqliyyat vasitələri ilə sərnişin və yük daşımalarının həyata keçirilməsinə görə hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş vergi üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş proqnozun yerinə yetirilməsinə (3600,0 min manat proqnoza qarşı icra 3934,6 min manat və ya 109,3%) və 2018-ci illə müqayisədə 431,0 min manatlıq və ya 12,3%-lik artımın əldə olunmasına baxmayaraq, daxilolmanın həcmi hələ də 2010-2011-ci illərin göstəricilərindən (müvafiq olaraq, 4359,5 min manat və 4080,4 min manat) əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır.

2019-cu ildə sadələşdirilmiş vergi üzrə hesablanmış məbləğin (verginin əsas məbləği üzrə, eləcə də azalma nəzərə alınmaqla) 358576,1 min manat təşkil etdiyi nəzərə alınmaqla yığım səviyyəsi (azalmalar çıxılmaqla tədiyyələrin əsas məbləğlərinə qarşı faiz nisbəti) 91,4%-ə bərabər olur.

Sadələşdirilmiş vergi üzrə potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi ilə bağlı həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əsasən toylarda, şənliklərdə və digər tədbirlərdə aparıcılıq, çalğıçılıq, rəqqaslıq, aşılıq, məzhəkəçilik və digər oxşar fəaliyyət, fərdi foto, audio-video xidmətləri (foto studiyalar istisna olmaqla) sahəsində fəaliyyət, çəkməçi, pinəçi fəaliyyəti, saat, televizor, soyuducu və digər məişət cihazlarının təmiri fəaliyyəti, fərdi yaşayış evlərində və mənzillərdə ev qulluqçusu, xəstələrə, qocalara və uşaqlara qulluq xidməti, dayə, fərdi sürücülük, ev təsərrüfatında təmizlik, bağban, aşpaz, gözətçi və digər analoji işlər, nəqqaşlıq emalatxanalarının fəaliyyəti, fərdi qaydada bərbər və dərzi fəaliyyətilə məşğul olan şəxslər vergini "Sadələşdirilmiş vergi üzrə sabit məbləğin ödənilməsi haqqında qəbz" alınması yolu ödəməlidirlər ki, bu mənbədən də 2019-cı ildə büdcəyə cəmi 724,1 min manat məbləğində vəsait toplanmışdır.

Daxilolmanın illik həcmi orta hesabla aylıq olaraq 60,3 min manat məbləğində verginin yığılmasını göstərir ki, bu da bu verginin fiziki şəxslərin 20-dən artıq fəaliyyət növünü əhatə etməsi, ölkənin isə şəhər və rayonlarının (Naxçıvan MR-sı istisna olmaqla, işğal altında olan regionlar isə nəzərə alınmaqla) sayının 66 olması şəraitində, orta hesabla bir regiondan sabit məbləğ üzrə ayda cəmi 913,6 manat sadələşdirilmiş verginin toplanması deməkdir.

Aksiz üzrə ümumilikdə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 982000,0 min manat məbləğində proqnoz 87,0% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 854736,8 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu göstərici də 2017-ci illə müqayisədə 242116,5 min manat və ya 39,5%, 2018-ci illə müqayisədə 126148,8 min manat və ya 17,3% çoxdur. Bu vergi növü üzrə büdcə daxilolmalarının 70,8%-i Dövlət Vergi Xidmətinin, 29,2%-i isə Dövlət Gömrük Komitəsinin payına düşmüşdür.

2019-cı ildə *Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan məhsullar üzrə aksiz* üçün müəyyən edilmiş 602000,0 min manat məbləğində proqnoz 100,5% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 605104,2 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 2,5%-ni, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 7,9%-ni təşkil etmişdir. Bu mənbə üzrə icra göstəricisi 2017-ci ilə nisbətən 86409,9 min manat və ya 16,7%, 2018-ci ilə nisbətən 46472,2 min manat və ya 8,3% artmışdır (Cədvəl 29).

Cədvəl 29. Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan məhsullara aksizlərin proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		Proqnoz	İcra	İcra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
114 510	Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan məhsullar üzrə aksiz	602 000,0	605 104,2	100,5	86 409,9	116,7	46 472,2	108,3
114 511	neft məhsulları üzrə	502 000,0	424 014,4	84,5	-74 337,8	85,1	-96 018,5	81,5
114 512	etil (yeyinti) spirti üzrə	3 500,0	6 476,0	185,0	5 850,7	10,4 dəfə	3 191	197,1
114 513	pivə üzrə	10 000,0	8 338,7	83,4	1 084,8	115,0	-2 778,3	75,0
114 514	spirtli içkilərin bütün digər növləri üzrə	21 500,0	31 540,0	146,7	24 841,0	4,7 dəfə	16 105,8	2 dəfə
114 515	tütün məmulatları üzrə	62 000,0	133 950,1	2,2 dəfə	129 523,1	30,3 dəfə	126 534,1	18,1 dəfə
114 516	sair məhsullar üzrə	3 000,0	785,1	26,2	-551,7	58,7	-561,9	58,3

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə ölkə ərazisində istehsal olunan məhsullar üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, iyul, oktyabr və dekabr aylarında 14,4%-62,9% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 1,3%-54,9% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Hesabat dövründə ölkədə istehsal olunan məhsullara görə aksiz üzrə dövlət büdcəsinə daxil olmuş 605104,2 min manat məbləğində vəsaitin 70,1%-i neft sektorunun, 29,9%-i isə qeyri-neft sektorunun payına düşmüşdür. Neft sektoru üzrə təsdiq edilmiş 502000,0 min manat məbləğində proqnoz 84,5% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 424014,4 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci illə müqayisədə 74337,8 min manat və ya 14,9%, 2018-ci illə müqayisədə isə 96018,5 min manat və ya 18,5% azdır.

Aksizə cəlb olunan neft məhsullarının 2018-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə istehsal həcmi avtomobil benzini üzrə 2,1% və ya 24,9 min ton, ağ neft üzrə 4,2% və ya 25,9 min ton, sürtkü yağları üzrə 78,5% və ya 92,7 min ton az, dizel yanacağı üzrə 8,0% və ya 156,5 min ton, kimya sənayesində istifadə üçün əmtəlik benzin üzrə isə 20,7% və ya 42,3 min ton çox olmuşdur.

Qeyri-neft sektoru üzrə aksiz üçün ümumilikdə müəyyən edilmiş 100000,0 min manat məbləğində proqnoz 181,1% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 181089,8 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci illə müqayisədə 160747,7 min manat və ya 8,9 dəfə, 2018-ci illə müqayisədə 142490,8 min manat və ya 4,7 dəfə çoxdur. Bununla bərabər, hesabat ilində qeyri-neft sektoru üzrə aksiz tətbiq olunan mallar üçün ayrı-ayrılıqda müəyyən edilmiş proqnozlar pivə və sair məhsullar üzrə aksizlər kəsirlərlə yerinə yetirilmişdir.

Belə ki, pivə üzrə aksiz üçün 2019-cu ildə müəyyən edilmiş 10000,0 min manat məbləğində proqnoz 83,4% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 8338,7 min

manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu göstərici 2017-ci ilə müqayisədə 1084,8 min manat və ya 15,0% çox, 2018-ci ilə müqayisədə 2778,3 min manat və ya 25,0% azdır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən hesabat ilində 2018-ci ilə müqayisədə pivənin istehsal həcmnin 9% artaraq 5066,5 min dkl. təşkil etdiyi və ilin sonuna hazır məhsul ehtiyatının əvvəlki ilə müqayisədə 9,8% azalaraq 244,2 min dkl. olduğu halda, pivəyə tətbiq edilən aksiz üzrə daxilolma məbləğinin azalmasının səbəblərini bəzi vergi ödəyicilərində aksizlər üzrə yaranan borcların digər vergilər üzrə yaranmış artıq ödəmə məbləğləri ilə əvəzləşdirilməsi ilə əlaqələndirmək olar.

Etil (yeyinti) spirti üzrə 3500,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 185,0% səviyyəsində yerinə yetirilərək dövlət büdcəsinə 6476,0 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 5850,7 min manat (10,4 dəfə) və 3191,0 min manat (97,1%) çoxdur.

Spirтли içkilərin bütün digər növləri üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 21500,0 min manat məbləğində proqnoz 146,7% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 31540,0 min manat vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilə nisbətən 24841,0 min manat və ya 4,7 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən 16105,8 min manat və ya 2,0 dəfə çox olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə əvvəlki ilə nisbətən istehsal həcmliəri araq üzrə 2,5 dəfə artaraq 2119,2 min dkl, likörlər üzrə 52,4% artaraq 315,1 min dkl, brendi (konyak) üzrə 50,3% artaraq 24,8 min dkl, şampan şərabı üzrə 83,9% azalaraq 0,5 min dkl, üzüm şərabı üzrə 53,2% azalaraq 702,2 min dkl təşkil etmişdir ki, bu da büdcə daxilolmalarındakı artımları şərtləndirir.

Tütün məmulatları üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 62000,0 min manat proqnoza qarşı 133950,1 min manat məbləğində vəsait dövlət büdcəsinə daxil olmaqla proqnoz 2,2 dəfə çox icra edilmişdir. Eyni zamanda, bu göstərici 2017-ci ilə müqayisədə 129523,1 min manat və ya 30,3 dəfə, 2018-ci ilə müqayisədə isə 126534,1 min manat və ya 18,1 dəfə çoxdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə papiros və siqaretlərin istehsal həcmnin 2018-ci ilə nisbətən 92,5% artaraq 9528,8 milyon ədəd təşkil etməsi bu mənbə üzrə proqnozun da əhəmiyyətli səviyyədə artıqlaması ilə icra edilməsi üçün münbit şərait yaratmışdır.

Yuxarıda qeyd olunan aksizli malların istehsalı göstəricilərinin dövlət büdcəsinə hesablanmış aksizlərin məbləği ilə əsasən uyğunluq təşkil etdiyini qeyd etmək olar.

Qeyri-neft sektoru üzrə *sair məhsullara tətbiq edilən aksizlərdən* daxilolmalarla bağlı 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 3000,0 min manat məbləğində proqnoz 26,2% və ya 785,1 min manat məbləğində yerinə yetirilmişdir. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 551,7 min manat və ya 41,3%, 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə isə 561,9 min manat və ya 41,7% azalmışdır.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlarla əsasən 2019-cu ildə hesablanmış aksiz vergisinin məbləği 660770,9 min manat (azalmalar nəzərə alınmaqla verginin əsas məbləği üzrə) olmaqla 2017-ci ilə müqayisədə 202214,6 min manat və ya 44,2%, 2018-ci ilə müqayisədə 163516,8 min manat və ya 32,9% çox olmuşdur. 2019-cu ildə dövlət büdcəsinə Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə aksiz vergisi təyinatı üzrə 605104,2 min manat vəsait daxil olmaqla həmin il üçün hesablanmış aksiz vergisi məbləğinin 92,0%-ni təşkil etmişdir. 2019-cu ildə aksiz üzrə hesablanan əvvəlki illərə nisbətən artmasının əsas səbəbi xarici mülkiyyət və birgə (xarici qarışıq) mülkiyyətə aid olan vergi ödəyiciləri üzrə hesablanmış aksizlərlə əlaqədar olmuşdur.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1356 –VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə aksizli malların siyahısı genişlənərək alkoqollu energetik içkilər – hər litrinə 2,0 manat və alkoqolsuz energetik içkilər – hər litrinə 3,0 manat aksiz dərəcələrinin tətbiq edilməsinə baxmayaraq (vahid büdcə təsnifatına dəyişiklik edilərək 28 avqust 2019-cu il tarixindən 114517 və 114518 nömrəli büdcə gəlirlərinin təsnifatı qüvvəyə minmişdir) bu mənbədən müvafiq təsnifat kodları üzrə 2019-cu il üçün dövlət büdcəsinə vəsait daxil olmamışdır.

Bunun səbəbləri ilə əlaqədar əldə olunan məlumatlara əsasən büdcə gəlirlərinin vahid büdcə təsnifatına uyğun yarımmaddələr üzrə uçotunun artan yekunla aparıldığından yeni təsnifat kodları üzrə uçotun 28 avqust 2019-cu il tarixindən deyil, növbəti (yəni 2020-ci) ildən etibarən tətbiqinə başlanılmasına qərar verildiyi, alkoqollu və alkoqolsuz energetik içkilərə görə 2019-cu ildəki aksizlər üzrə daxilolmaların isə 114514 (spirtli içkilərin bütün digər növləri) və 114516 (sair məhsullar) nömrəli təsnifat kodları üzrə uçota alındığı müəyyən olunmuşdur.

2019-cu ilin dövlət büdcəsi gəlirlərinin hesabatına əsasən Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan *Azərbaycan Respublikasına malların idxalına görə* aksiz üzrə 380000,0 min manat məbləğində proqnoz 249632,6 min manat və ya 65,7% səviyyəsində icra olunmaqla proqnoz kəsrlə yerinə yetirilmişdir. Bu vergi növü üzrə daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi komitə xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlərin 5,7%-ni təşkil etmişdir.

Malların idxalına görə aksiz üzrə daxilolmaların həcmi 2017-ci illə müqayisədə 155706,6 min manat və ya 2,7 dəfə, 2018-ci illə müqayisədə isə 79676,7 min manat və ya 46,9% artmışdır (Cədvəl 30).

Cədvəl 30. Azərbaycan Respublikasına malların idxalına görə aksiz üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		Proqnoz	İcra	İcra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
114 520	Azərbaycan Respublikasına malların idxalına görə aksiz	380 000,0	249 632,6	65,7	155 706,6	2,7 dəfə	79 676,7	146,9
114 521	neft məhsulları üzrə	8 000,0	7 109,7	88,9	-348,6	95,3	-1 279,3	84,8
114 522	etil (yeyinti) spirti üzrə	7 150,0	7 484,9	104,7	4 736,8	2,7 dəfə	6 028,2	5,1 dəfə
114 523	pivə üzrə	12 220,0	9 356,7	76,6	4 044,6	176,1	2 838,7	143,6
114 524	spirtli içkilərin bütün digər növləri üzrə	60 712,0	25 030,6	41,2	13 817,2	2,2 dəfə	10 854,1	176,6
114 525	tütün məmulatları üzrə	258 658,0	128 556,1	49,7	84 780,7	2,9 dəfə	23 347,3	122,2
114 526	minik avtomobilləri üzrə	31 000,0	61 206,0	197,4	38 117,1	2,6 dəfə	28 411,6	186,6
114 527	idxal edilən qızıl, ondan hazırlanmış zərgərlik və digər məişət məmulatları üzrə	1 100,0	680,1	61,8	410,7	2,5 dəfə	-352,7	65,8

114 528	<i>idxal edilən emal olunmuş, çeşidlənmiş, çərçivəyə salınmış və bərkidilmiş almaz üzrə</i>	40,0	977,8	24,4 <i>dəfə</i>	975,2	372,6 <i>dəfə</i>	850,8	7,7 <i>dəfə</i>
114 529	<i>idxal olunan xəz-dəri məmulatları üzrə</i>	1 120,0	9 230,6	8,2 <i>dəfə</i>	9 172,8	159,7 <i>dəfə</i>	8 977,9	35,5 <i>dəfə</i>

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə malların idxalına aksizlər üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar mart ayında 41,1% artıqlaması ilə, digər aylarda isə 13,7%-63,6% intervalında kəsirlərlə icra edilmişdir.

İdxal olunmuş neft məhsullarına aksiz üzrə təsdiq edilmiş 8000,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 7109,7 min manat məbləğində vəsait dövlət büdcəsinə daxil olmaqla proqnoz 11,1% kəsrlə icra olunmuşdur. Daxil olmuş vəsait 2017-ci ilin göstəricisindən 348,6 min manat və ya 4,7%, 2018-ci ilin göstəricisindən isə 1279,3 min manat və ya 15,2% az olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 12 aprel tarixli 166 nömrəli qərarı ilə reaktiv mühərriklər üçün TC-1 markalı yanacağa aksiz dərəcəsinin 14 may 2019-cu il tarixindən 1 yanvar 2020-ci il tarixinədək 80 manatdan 1 manata, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 25 iyul tarixli 326 nömrəli qərarı ilə yüngül distilyatlar və məhsullar üzrə aksiz dərəcələrinin 28 avqust 2019-cu il tarixindən 80,0 manatdan 1,0 manata, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 26 avqust tarixli 369 nömrəli qərarı ilə aviasiya benzinləri istisna olmaqla, tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox olmayan, 95-dən az oktan ədədi ilə mühərrik benzinləri və tərkibində qurğuşunun miqdarı 0,013 q/l-dən çox, 95-dən az oktan ədədi ilə mühərrik benzinlərinin idxalındakı aksiz dərəcələrinin 1 sentyabr 2019-cu il tarixindən 90 gün müddətində 200,0 manatdan 1,0 manata endirilməsi neft məhsulları üzrə aksizin icrası vəziyyətinə birbaşa təsir göstərmişdir.

Etil (yeyinti) spirtinə aksiz üzrə 7150,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 104,7% səviyyəsində icra edilməklə dövlət büdcəsinə 7484,9 manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu mənbədən daxil olan vəsait 2017-ci il və 2018-ci ilin göstəricilərindən, müvafiq olaraq 4736,8 min manat və ya 2,7 dəfə və 6028,2 min manat və ya 5,1 dəfə çox olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə ölkəyə idxal olunan etil spirtinin həcmi 2018-ci ilə nisbətən 72,68 min dkl və ya 79,4% çox olmaqla 164,22 min dkl təşkil etməsi bu mənbə üzrə proqnozun artıqlaması ilə icrasını şərtləndirmişdir.

İdxal olunmuş pivəyə aksiz üzrə təsdiq edilmiş 12220,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 9356,7 min manat məbləğində vəsait dövlət büdcəsinə daxil olmaqla proqnoz 23,4% kəsrlə icra olunmuşdur. Daxil olmuş 9356,7 min manat vəsait 2017-ci ilin göstəricisindən 4044,6 min manat və ya 76,1%, 2018-ci ilin göstəricisindən 2838,7 min manat və ya 43,6% çox olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən pivənin idxal həcmi 2018-ci ilə nisbətən 2019-cu ildə 19,67 min dkl. və ya 4,2% artaraq 491,74 min dkl. təşkil etməsi şəraitində 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş proqnoz kəsrlə yerinə yetirilmişdir ki, bunu da proqnozun yüksək müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqələndirmək olar.

İdxal olunmuş spirtli içkilərin bütün digər növlərinə aksiz üzrə təsdiq edilmiş 60712,0 min manat məbləğində proqnoz 41,2% səviyyəsində icra edilərək dövlət büdcəsinə 25030,6 min manat vəsaitin daxil olması təmin edilmişdir. Bu mənbə üzrə daxilolmalar 2017-ci ilin göstəricisindən 13817,2 min manat və ya 2,2 dəfə, 2018-ci ilin göstəricisindən isə 10854,1 min manat və ya 76,6% çox olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasına malların idxalına görə aksiz üzrə daxilolmanın əsas mənbələrindən biri olan *idxal olunmuş bütün məmulatlarına* aksiz üzrə müəyyən edilmiş proqnoz 49,7% səviyyəsində icra olunaraq büdcəyə 128556,1 min manat (258658,0 min manat proqnoza qarşı) vəsaitin daxil olması təmin edilmişdir ki, bu da 2017-ci ilin göstəricisindən 84780,7 min manat və ya 2,9 dəfə, 2018-ci ilin göstəricisindən isə 23347,3 min manat və ya 22,2% çoxdur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə idxalın həcmi 2018-ci ilə müqayisədə tərkibində bütün olan siqarlar, ucları kəsilmiş siqarlar və nazik siqarlar üzrə eyni səviyyədə 0,15 mln. ədəd, tərkibində bütün olan siqaretlər üzrə isə 62,1% azalaraq 4274,46 mln. ədəd təşkil etmişdir ki, bu da bu mənbə üzrə proqnozun kəsrlə icra edilməsi ilə nəticələnmişdir.

İdxalda aksizlər üzrə bəzi proqnozların kəsrlə yerinə yetirilməsinin makro müstəvidə əsas səbəbləri istehlakın daxili istehsalla təmin olunma səviyyəsinin artması və müvafiq məhsullar üzrə ölkə daxili istehsal həcmlərinin və nəticə etibarı ilə vergi orqanları xətti ilə ödənilən aksizlərin artması ilə əlaqələndirilə bilər.

İdxal olunmuş minik avtomobillərinə aksiz üzrə təsdiq edilmiş 31000,0 min manat məbləğində proqnoz 197,4% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 61206,0 min manat vəsaitin daxil olması təmin edilmişdir. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilin müvafiq göstəricisindən 38117,1 min manat və ya 2,6 dəfə, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən isə 28411,6 min manat və ya 86,6% çox olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən idxal olunmuş minik avtomobillərinin sayı 2018-ci ilə nisbətən 65,2% və ya 16959 ədəd, o cümlədən, mühərrikinin həcmi 1000 kub sm-dən çox olmayan, qığılcımla alışanlar 108 ədəd, mühərrikinin həcmi 1000-1500 kub sm olan, qığılcımla alışanlar 9419 ədəd, mühərrikinin həcmi 1500-3000 kub sm olan, qığılcımla alışanlar 16956 ədəd, mühərrikinin həcmi 3000 kub sm-dən çox olan, qığılcımla alışanlar 623 ədəd, mühərrikinin həcmi 1500 kub sm-dən çox olmayan, sıxılmaqdan alışanlar 6035 ədəd, mühərrikinin həcmi 1500-2500 kub sm olan, sıxılmaqdan alışanlar 5581 ədəd, mühərrikinin həcmi 2500 kub sm-dən çox olan, sıxılmaqdan alışanlar 623 ədəd, digər minik avtomobilləri isə 3631 ədəd artaraq ümumilikdə 42976 ədəd təşkil etmişdir. 2019-cu ildə idxal edilmiş 42976 ədəd minik avtomobillərinin 88,2%-nin mühərrik həcmi 1500 sm³-dən az və (və ya) dizel yanacağı ilə işləyən nəqliyyat vasitələri olmuşdur.

Minik avtomobilləri üzrə idxal həcmi 2018-ci ilə nisbətən 65,2% artması, eləcə də "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1356 –VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə aksizli malların siyahısı genişlənərək Azərbaycan Respublikasına idxal olunan avtobuslara (Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə 533 ədəd avtobus idxal edilmişdir) da aksiz dərəcələrinin tətbiq edilməsi şəraitində bu mənbə üzrə müəyyənləşdirilmiş proqnoz artıqlaması ilə icra edilmişdir.

İdxal edilən qızıla, ondan hazırlanmış zərgərlik və digər məişət məmulatlarına tətbiq olunan aksizlər üzrə 2019-cu ildə müəyyən edilmiş 1100,0 min manat proqnoz 61,8%

səviyyəsində icra olunmuş və bu təyinat üzrə dövlət büdcəsinə 680,1 min manat vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilin müvafiq göstəricisindən 410,7 min manat və ya 2,5 dəfə çox, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən isə 352,7 min manat və ya 34,1% az olmuşdur.

Bundan başqa, idxal edilən emal olunmuş, çeşidlənmiş, çərçivəyə salınmış və bərkidilmiş almaza tətbiq olunan aksizlər üzrə 2019-cu ildə təsdiq edilmiş 40,0 min manat proqnoz 24,4 dəfə artıqlaması ilə icra edilərək bu təyinat üzrə dövlət büdcəsinə 977,8 min manat vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilin müvafiq göstəricisindən 975,2 min manat və ya 372,6 dəfə çox, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən isə 850,8 min manat və ya 7,7 dəfə çox olmuşdur.

İdxal olunan xəz-dəri məmulatlarına tətbiq olunan aksizlər üzrə 2019-cu ildə təsdiq edilmiş 1120,0 min manat proqnoz 8,2 dəfə artıqlaması ilə icra edilərək bu təyinat üzrə dövlət büdcəsinə 9230,6 min manat vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci ilin müvafiq göstəricisindən 9172,8 min manat və ya 159,7 dəfə, 2018-ci ilin müvafiq göstəricisindən isə 8977,9 min manat və ya 36,5 dəfə çox olmuşdur.

2019-cu il üçün *yol vergisi* üzrə ümumilikdə müəyyən edilmiş 114000,0 min manat məbləğində proqnoz 104,3% səviyyəsində icra olunaraq, dövlət büdcəsinə 4905,8 min manat çox olmaqla 118905,8 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu mənbədən daxilolmaların həcmi 2017-ci illə müqayisədə 15439,9 min manat və ya 11,5% azalmış, 2018-ci illə müqayisədə isə 4,7% və ya 5378,5 min manat artmışdır. Hesabat ilində yol vergisi üzrə daxilolmaların 73473,8 min manatı və ya 61,8%-i Dövlət Vergi Xidməti, 45431,6 min manatı və ya 38,2%-i isə Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təmin edilmişdir.

2019-cu ildə *Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacağa yol vergisi* üzrə müəyyən olunmuş 82000,0 min manat məbləğində proqnoz 89,6% səviyyəsində icra olunaraq, dövlət büdcəsinə 73473,8 min manat vəsait daxil olmuşdur. Bu vəsaitin xüsusi çəkisi vergi xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilmiş gəlirlərin 1,0%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edilən vergi növü üzrə daxilolmaların həcmi 2017-ci illə müqayisədə 26079,8 min manat və ya 26,2% azalmış, 2018-ci illə müqayisədə isə 108,3 min manat və ya 0,1% artmışdır (Cədvəl 31).

Cədvəl 31. Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacağa yol vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Tədiyyə növləri	2019-cu il			2019-cu ilin icrasının müqayisəsi			
		proqnoz	icra	icra faizi	2017-ci ilin icrası ilə		2018-ci ilin icrası ilə	
					Fərq	faizlə	Fərq	faizlə
114 710	Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilərək, daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacağa yol vergisi	82 000,0	73 473,8	89,6	-26 079,8	73,8	108,3	100,1
114 711	avtomobil benzininə yol vergisi	34 400,0	30 555,1	88,8	-24 257,9	55,7	-2 124,8	93,5

114 712	dizel yanacağına yol vergisi	37 300,0	36 277,8	97,3	-2 799,2	92,8	1 726,0	105,0
114 713	maye qaza yol vergisi	10 300,0	6 640,9	64,5	977,3	117,3	507,2	108,3

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə ölkə ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacağa görə yol vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, aprel, iyul, oktyabr-dekabr aylarında 15,8%-95,6% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 7,2%-100,0% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Hesabat dövründə ölkə ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən (topdan satılan) yanacağa görə yol vergisi üzrə daxilolmaların 41,6%-ni *avtomobil benzininə yol vergisi*, 49,4%-ni *dizel yanacağına yol vergisi* və 9,0%-ni *maye qaza yol vergisi* təşkil etmişdir. Hər üç mənbə üzrə proqnozların icrası təmin edilməmişdir.

Belə ki, avtomobil benzininə yol vergisi üzrə müəyyən olunmuş 34400,0 min manat məbləğində proqnoz 88,8% yerinə yetirilərək dövlət büdcəsinə 30555,1 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. 2019-cu il üzrə bu mənbədən daxilolmaların həcmi 2017-ci ilin göstəricisinə nisbətən 24257,9 min manat və ya 44,3%, 2018-ci ilin göstəricisinə nisbətən isə 2124,8 min manat və ya 6,5% az olmuşdur.

Ölkə ərazisində istehsal edilərək daxili istehlaka yönəldilən yanacağa görə yol vergisinin digər bir yarım maddəsi olan dizel yanacağına görə yol vergisi üzrə dövlət büdcəsinə 36277,8 min manat vəsait daxil olmuşdur ki, bu da müəyyən olunmuş 37300,0 min manat məbləğində proqnozun 97,3% səviyyəsində icra olunduğunu göstərir. Bu mənbədən daxilolmaların həcmi 2017-ci ilə müqayisədə 2799,2 min manat və ya 7,2% az, 2018-ci ilə müqayisədə isə 1726,0 min manat və ya 5,0% çox olmuşdur.

Eyni zamanda, *maye qaza yol vergisi* üzrə proqnoz 35,5% kəsrlə icra olunaraq, 10300,0 min manat proqnoza qarşı dövlət büdcəsinə 6640,9 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur. Bu göstərici 2017-ci ilə müqayisədə 977,3 min manat və ya 17,3%, 2018-ci ilə müqayisədə isə 507,2 min manat və ya 8,3% çoxdur.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlara əsasən 2019-cu ildə hesablanmış yol vergisinin məbləği 73460,2 min manat (azalma nəzərə alınmaqla verginin əsas məbləği üzrə) olmaqla 2017-ci ilə müqayisədə 5048,5 min manat və ya 7,4%, 2018-ci ilə müqayisədə 876,6 min manat və ya 1,2% çox olmuşdur. 2019-cu ildə dövlət büdcəsinə Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə yol vergisi təyinatı üzrə 73473,8 min manat vəsait daxil olmaqla həmin il üçün hesablanmış yol vergisinin məbləğinə müvafiq olmuşdur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə ölkədə əvvəlki ilə müqayisədə avtomobil benzininin istehsal həcmi 24,9 min ton və ya 2,1% azalaraq 1161,2 min ton, dizel yanacağı üzrə isə 156,5 min ton və ya 8,0% artaraq 2112,8 min ton təşkil etmişdir. Eyni zamanda hazır məhsul ehtiyatı avtomobil benzini üzrə ilin əvvəlinə 71,7 min ton, ilin sonuna 41,6 min ton, dizel yanacağı üzrə isə ilin əvvəlinə 80,9 min ton, ilin sonuna 68,7 min ton təşkil etmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, ölkə ərazisində istehsal edilərək ixrac edilən neft məhsulları yol vergisinin vergitutma obyektinə aid edilmir.

2019-cu ildə Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə yol vergisi üzrə dövlət büdcəsinə daxil olan 45431,6 min manat vəsait təsdiq edilmiş 32000,0 min manat məbləğində proqnozu 42,0% üstələyərək, 2017-ci ilin göstəricisindən 10639,5 min manat və ya 30,7%,

2018-ci ilin göstəricisindən isə 5269,8 min manat və ya 12,1% çox olmuşdur. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi Gömrük Komitəsinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 1%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 32).

Cədvəl 32. Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan yol vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin		2018-ci ilin	
					icrasına nisbətən		icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
	Gömrük orqanları xətti ilə ümumilikdə yol vergisi	32 000,0	45 431,6	142,0	10 639,5	30,7	5 269,8	12,1
114 720	Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal olunan yanacaqə yol vergisi	3 500,0	4 190,6	119,7	684,7	119,5	557,3	115,3
114 721	avtomobil benzininə yol vergisi	3 500,0	4 149,4	118,5	646,7	118,5	516,1	114,2
114 722	dizel yanacağına yol vergisi		2,2	-	-1,1	66,9	2,0	-
114 723	maye qaza yol vergisi		39,0	-	39,0	-	39,0	-
114 730	Xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələri sahibləri tərəfindən ödənilən yol vergisi	28 500,0	41 241,0	144,7	9 954,9	131,8	4 712,5	112,9

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə idxal olunan yanacaqə yol vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar iyul və noyabr aylarında 4,7-4,8 dəfə intervalında artıqlaması ilə, digər aylarda isə 54,8%-100% intervalında kəsirlərlə, eyni zamanda xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələri sahibləri tərəfindən ödənilən yol vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar isə 23,6%-85,6% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Proqnozun yüksək icra faizi *xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələri sahibləri tərəfindən ödənilən yol vergisi* hesabına baş vermişdir. Belə ki, hesabat dövründə xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələri sahibləri tərəfindən ödənilən yol vergisi üçün ümumilikdə təsdiq edilmiş 28500,0 min manat məbləğində illik proqnoz 144,7% səviyyəsində icra edilmiş və bu mənbədən dövlət büdcəsinə 41241,0 min manat vəsait daxil olmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci illə müqayisədə 9954,9 min manat və ya 31,8%, 2018-ci illə müqayisədə isə 4712,5 min manat və ya 12,9% artmışdır.

Ötən illə müqayisədə xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələri üzrə daxilolmaların həcmindəki artım ölkə ərazisinə daxil olan və həmin ərazidə sərnəşin və yük daşınması üçün istifadə edilən xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinin sayının artması ilə əlaqədar olmuşdur. Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2018-ci illə müqayisədə hesabat ilində ölkə ərazisinə daxil olan avtobusların sayı 906 ədəd və ya

16,4%, yük avtomobillərinin sayı 14827 ədəd və ya 10,1%, minik avtomobillərinin sayı isə 55525 ədəd və ya 61,4% artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal olunan yanacağa yol vergisi üzrə 2019-cı il üçün təsdiq edilmiş 3500,0 min manat proqnoza qarşı bu mənbədən dövlət büdcəsinə 4190,6 min manat məbləğində vəsait daxil olmaqla proqnoz 119,7% səviyyəsində icra edilmişdir. Həmin mənbə üzrə daxilolmaların həcmi 2017-ci illə müqayisədə 684,7 min manat və ya 19,5%, 2018-ci illə müqayisədə isə 557,3 min manat və ya 15,3% çox olmuşdur. Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2018-ci illə müqayisədə hesabat ilində ölkə ərazisinə idxal olunan avtomobil benzininin həcmi 23,8 milyon litr artaraq 207,5 milyon litr, dizel yanacağının həcmi 0,1 milyon litr (2018-ci ildə bu məhsul növü üzrə idxal olmamışdır) və maye qazın həcmi 1,9 milyon litr (2018-ci ildə bu məhsul növü üzrə idxal olmamışdır) təşkil etmiş və bu artımlar proqnozun artıqlaması ilə icrasına öz təsirini göstərmişdir.

2019-cu il üçün *mədən vergisi* üzrə müəyyən edilmiş 133000,0 min manat məbləğində proqnoz 100,6% səviyyəsində icra olunaraq dövlət büdcəsinə 133787,0 min manat vəsait daxil olmuşdur. Bu vergi növü üzrə daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin 1,7%-ni təşkil etmişdir. Hesabat ilində müvafiq mənbə üzrə daxilolmaların məbləği 2017-ci illə müqayisədə 22696,3 min manat və ya 20,4% çox, 2018-ci illə müqayisədə isə 3591,0 min manat və ya 2,6% az olmuşdur (Cədvəl 33).

Cədvəl 33. Mədən vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		Proqnoz	İcra	İcra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
114 900	mədən vergisi	133 000,0	133 787,0	100,6	22 696,3	120,4	-3 591,0	97,4
114 910	xam neft üzrə	69 000,0	75 595,6	109,6	5 869,2	108,4	-3 026,4	96,2
114 920	təbii qaz üzrə	60 000,0	53 810,9	89,7	13 989,4	135,1	-1 854,9	96,7
114 930	filiz faydalı qazıntıları üzrə	200,0	91,0	45,5	66,5	3,7 dəfə	-1 331,0	6,4
114 940	qeyri-filiz faydalı qazıntıları üzrə	1 700,0	1 091,7	64,2	162,9	117,5	228,7	126,5
114 950	mineral sular üzrə	280,0	178,5	63,8	-51,8	77,6	30,5	121,3
114 960	yerli əhəmiyyətli tikinti materialları	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
114 970	sair məhsullar üzrə	1 300,0	1 672,4	128,7	1 333,3	5 dəfə	1073,6	179,2
114 980	digər vergilər	520,0	1 346,9	11,3 dəfə	1 327,3	52,7 dəfə	1 288,9	22,2 dəfə

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə mədən vergisi üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, mart, aprel, iyul və oktyabr aylarında 12,8%-37,8% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 8,2%-52,0% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Dövlət büdcəsinə bu mənbədən daxil olmuş vergilərin 56,5%-i xam neft, 40,2%-i təbii qaz, 3,3%-i isə digər məhsullar üzrə mədən vergisinin payına düşmüşdür. Belə ki, xam neft üzrə mədən vergisi 69000,0 min manat proqnoza qarşı 75595,6 min manat və ya 109,6%, təbii qaz üzrə mədən vergisi isə 60000,0 min manat proqnoza qarşı 53810,9 min manat və ya 89,7% səviyyəsində icra olunmuşdur. 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə xam neft üzrə daxilolmalar, müvafiq olaraq 5869,2 min manat (8,4%) artmış və 3026,4 min manat (3,8%) azalmış, təbii qaz üzrə daxilolmalar isə, müvafiq olaraq 13989,4 min manat (35,1%) artmış və 1854,9 min manat (3,3%) azalmışdır.

Dövlət Neft Şirkətinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə şirkət xətti ilə neft hasilatı və təbii qaz hasilatı 2018-ci ilə müqayisədə artmışdır. Belə ki, 2019-cu ildə neft hasilatı əvvəlki ilə nisbətən 141,2 min ton və ya 1,9% artaraq 7683,2 min ton, təbii qaz hasilatı isə 293,6 mln. kub metr və ya 4,5% artaraq 6818,6 mln. kub metr təşkil etmişdir.

Xam neft və təbii qaz istisna olmaqla digər məhsullar üzrə mədən vergisindən daxilolmaların ümumi icra göstəricisi əvvəlki illərdə olduğu kimi hesabat ilinin nəticələrinə görə də aşağı səviyyədə olmaqla 4000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 4380,6 min manat və ya 109,5% səviyyəsində icra olunmuşdur. Qeyd edilən mənbələrdən daxilolmalar 2017-ci ilə nisbətən 2838,2 min manat və ya 2,8 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən isə 1290,6 min manat və ya 41,8% çox olmuşdur.

“2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 57,0%-ni təşkil etmiş **digər gəlirlər** (büdcə gəlirlərinin təsnifatının 1.1.1-ci, 1.1.2-ci, 1.1.3-cü və 1.1.4-cü köməkçi bölmələri səviyyəsində nəzərdə tutulmuş gəlirlər istisna olmaqla bütün digər gəlirlər - gömrük rüsumları, Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar, xarici dövlətlərə verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar, səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər, Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar, dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar, dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar, dövlət rüsumu, büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar, vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar və sair daxilolmalar) üzrə müəyyən edilmiş 13616600,0 min manat məbləğində proqnoz 13806242,8 min manat məbləğində və ya 101,4% səviyyəsində icra olunmuşdur ki, bu da 2017-ci ilə nisbətən 5742682,8 min manat və ya 71,2% və 740975,4 min manat və ya 5,7% çoxdur.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinin digər gəlirləri üzrə müəyyən edilmiş proqnozlar ümumilikdə fevral, aprel, may, iyun, iyul və noyabr aylarında 5,9%-38,3% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 5,8%-84,5% intervalında artıqlaması ilə yerinə yetirilmişdir.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin digər gəlirlərinin artımının əsas səbəblərindən biri *Dövlət Neft Fondundan transfertin* həcmnin artması ilə əlaqədar olmuşdur. Rəydə göstəriləndi ki, Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş proqnoz 100,0% səviyyəsində - 11364300,0 min manat məbləğində icra olunmuşdur ki, bu da 2017-ci ilə nisbətən 5264300,0 min manat və ya 86,3%, 2018-ci ilə nisbətən isə 405300,0 min manat və ya 3,7% çoxdur.

2019-cu ildə Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar fevral, aprel-iyul və noyabr aylarında 7,4%-44,5% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 0,2%-95,5% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar nəzərə alınmadıqda dövlət büdcəsinin digər gəlirləri 2252300,0 min manat proqnoza qarşı 2441942,8 min manat və ya 108,4% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir ki, bu da 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 478382,8 min manat və ya 24,4% və 335675,4 min manat və ya 15,9% çoxdur. 2018-ci illə müqayisədə 15,9%-lik artımın əldə olunması gömrük rüsumlarının, büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalarının, dövlət rüsumlarının, ölkə ərazisində istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımların və dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların artması, vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmaların, eləcə də sair daxilolmaların azalması şəraitində baş vermişdir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən *gömrük rüsumları* üzrə müəyyən edilmiş 900000,0 min manat məbləğində proqnoz 1109478,6 min manat və ya 123,3% səviyyəsində icra olunmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci illə müqayisədə 402606,9 min manat və ya 57,0%, 2018-ci illə müqayisədə isə 226336,9 min manat və ya 25,6% artmışdır. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 4,6%-ni, komitə xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 25,2%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 34).

Cədvəl 34. Gömrük rüsumu üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları		Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
			proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
						2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
						məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
Gömrük rüsumları		900 000,0	1 109 478,6	123,3	402 606,9	157,0	226 336,9	125,6	
115 110	hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən idxal rüsumu	790 000,0	863 486,2	109,3	222 952,1	134,8	112 782,9	115,0	
115 111	15 faiz idxal rüsumu	730 000,0	789 703,1	108,2	194 562,2	132,7	95 923,6	113,8	
115 112	10 faiz idxal rüsumu		7,0		-13 128,5	0,1	-171,6	3,9	
115 113	5 faiz idxal rüsumu	22 000,0	35 048,7	159,3	27 960,8	4,9 dəfə	15 785,3	181,9	
115 114	3 faiz idxal rüsumu		18,8		-1 553,9	1,2	-21,5	46,7	
115 115	1 faiz idxal rüsumu				-1,7				
115 116	0,5 faiz idxal rüsumu		4,6		-1 899,4	0,2	-65,5	6,6	
115 117	spesifik dərəcə ilə rüsum tutulan idxal rüsumu	38 000,0	38 704,1	101,9	17 012,8	178,4	1 332,8	103,6	
115 120	fiziki şəxslər tərəfindən ödənilən idxal rüsumu	54 000,0	107 976,5	200,0	69 732,9	2,8 dəfə	60 398,4	2,3 dəfə	
115 121	15 faiz idxal rüsumu	45 000,0	97 108,7	215,8	69 923,7	3,6 dəfə	57 583,2	2,5 dəfə	
115 122	10 faiz idxal rüsumu				-1 120,0	0,0	-18,5	0,0	
115 123	5 faiz idxal rüsumu	4 000,0	5 850,4	146,3	4 526,8	4,4 dəfə	2 921,4	199,7	

115 124	3 faiz idxal rüsumu				-154,3	0,0	-2,7	0,0
115 125	1 faiz idxal rüsumu							
115 126	0,5 faiz idxal rüsumu				-216,4	0,0	-5,2	0,0
115 127	spesifik dərəcə ilə rüsum tutulan idxal rüsumu	5 000,0	5 017,4	100,3	-3 227,0	60,9	-79,7	98,4
115 130	idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq olunan gömrük rüsumu	50 000,0	131 315,6	262,6	108 999,5	5,9 dəfə	53 182,9	168,1
115 200	ixrac rüsumları	6 000,0	4 725,3	78,8	-836,5	85,0	-1 101,4	81,1
115 610	gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları		1 975,0		1 776,9	9,9 dəfə	1 074,1	2,2 dəfə
115 630	digər vergilər				-17,9	0,0	0,0	

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə gömrük rüsumları üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar fevral və mart aylarında 2,7%-7,9% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 2,6%-60,5% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Əvvəlki illərlə müqayisədə istər advalor istərsə də spesifik gömrük rüsumlarında müşahidə olunan artımın əsas səbəbi idxal əməliyyatlarının həcmnin artması ilə əlaqələndirilməlidir. Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə idxalda gömrük rüsumlarına cəlb olunan idxalın həcmi 2017-ci ilə nisbətən 774,6 mln. ABŞ dolları və ya 19,5% və 2018-ci ilə nisbətən 494,4 mln. ABŞ dolları və ya 11,6% artmışdır.

Proqnozun yüksək icra faizləri ilə yerinə yetirilməsi, eyni zamanda əvvəlki illərə nisbətən mütləq həcmdə əhəmiyyətli artımların əldə olunması ümumilikdə icra olunmuş gömrük rüsumlarının 80,0%-ni təşkil edən idxalda 15,0% dərəcəsi ilə tətbiq olunan rüsumların hesabat ilindəki artım tempi ilə əlaqədardır. 2019-cu ildə hüquqi və fiziki şəxslər üzrə idxalda 15,0% dərəcəsi ilə tətbiq olunan rüsumlar üzrə 775000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 886811,8 min manat və ya 114,4% səviyyəsində icra edilmişdir ki, bu da 2017-ci ilə nisbətən 264485,9 min manat və ya 42,5%, 2018-ci ilə nisbətən isə 153506,8 min manat və ya 20,9% çoxdur.

Hüquqi və fiziki şəxslərin gömrük əməliyyatlarından digər faiz dərəcələri ilə idxalda tutulan gömrük rüsumları üzrə ümumilikdə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 26000,0 min manat məbləğində proqnoz 40929,5 min manat və ya 157,4% səviyyəsində icra olunmuşdur. Büdcə daxilolmalarının ümumi həcmi 2017-ci illə müqayisədə 14413,4 min manat və ya 54,4%, 2018-ci illə müqayisədə isə 18421,7 min manat və ya 81,8% çoxdur.

Hesabat ilində spesifik dərəcə ilə tutulan idxal rüsumu üzrə icra vəziyyəti 43000,0 min manat proqnoza qarşı 43721,5 min manat (101,7%) təşkil etməklə 2017-ci ilə nisbətən 13785,8 min manat və ya 46,1%, 2018-ci ilə nisbətən 1253,1 min manat və ya 3,0% artmışdır.

İdxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq olunan gömrük rüsumu hesabat dövründə 50000,0 min manat proqnoza qarşı 131315,6 min manat və ya 2,6 dəfə çox icra olunaraq 2017-ci illə müqayisədə 108999,5 min manat və ya 5,9 dəfə, 2018-ci illə müqayisədə 53182,9 min manat və ya 68,1% artmışdır.

İxrac gömrük rüsumları üzrə isə 6000,0 min manat proqnoza qarşı daxilolma 4725,3 min manat və ya 78,8% səviyyəsində olmuşdur ki, bu da 2017-ci və 2018-ci illərə nisbətən, müvafiq olaraq 836,5 min manat və ya 15,0% və 1101,4 min manat və ya 18,9% azdır. İxrac rüsumuna cəlb olunan ixracın həcmnin əsas hissəsini alüminium, mis, qurğuşun və onlardan hazırlanan məmulatlar təşkil etmişdir.

Digər gəlirlərin tərkibində vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan *dövlət rüsumları* üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş 190000,0 min manat məbləğində proqnoz 191297,4 min manat və ya 100,7% səviyyəsində icra olunmuşdur. Daxilolmanın həcmi 2017-ci illə müqayisədə 83625,2 min manat və ya 77,7%, 2018-ci illə müqayisədə isə 56469,0 min manat və ya 41,9% artmışdır. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 2,5%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 35).

Cədvəl 35. Dövlət rüsumu üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları	Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
		proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
					2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
142 200	dövlət rüsumu	190 000,0	191 297,4	100,7	83 625,2	177,7	56 469,0	141,9
142 210	məhkəməyə verilən iddia ərizələrinin və şikayətlərin, hüquqi əhəmiyyət kəsb edən faktların müəyyən edilməsi barədə ərizələrin və məhkəmə qərarları barəsində şikayətlərin verilməsinə görə, məhkəmə tərəfindən sənədlərin surətinin təkrar verilməsinə görə, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatına görə, hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və yenidən qeydiyyatına görə	4 440,0	3 475,7	78,3	-2 267,7	60,5	-526,3	86,8
142 220	notariat ofisləri və dövlət orqanları tərəfindən notariat hərəkətlərinin aparılmasına, notariat fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün şəhadətnamənin verilməsi və onun müddətinin uzadılmasına görə	1 565,0	1 137,0	72,7	-351,6	76,4	-219,0	83,8
142 230	şəxsiyyət və icazə vəsiqələrinin, habelə qaçqın statusu almış şəxslərə qaçqın vəsiqələrinin və yol sənədlərinin verilməsi, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına qəbul, bərpa və ya vətəndaşlığından çıxmağa görə	22 524,0	22 303,9	99,0	3 544,8	118,9	3 262,9	117,1
142 240	Azərbaycan Respublikasında və ya Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərində konsul əməliyyatlarının aparılmasına görə	21 863,0	21 158,1	96,8	-389,6	98,2	4 637,1	128,1

142 250	lisenziyalaşdırılan sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə lisenziya verilməsinə görə	570,0	848,5	148,9	428,2	2,0 dəfə	215,5	134,0
142 260	Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsinə və nəqliyyat vasitələrinin, qoşquların və yarımqoşquların texniki baxışdan keçirilməsinə görə	31 800,0	33 516,9	105,4	6 327,2	123,3	3 707,9	112,4
142 261	Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsinə görə	15 600,0	17 040,8	109,2	3 196,3	123,1	1 756,8	111,5
142 262	Nəqliyyat vasitələrinin, qoşquların və yarımqoşquların texniki baxışdan keçirilməsinə görə	16 200,0	16 476,1	101,7	3 130,8	123,5	1 951,1	113,4
142 270	Qiymətli kağızların qeydiyyatına alınması və dövlət reyestrinə daxil edilməsi, ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi, əmtəə nişanı, coğrafi göstərici ilə bağlı apellyasiya şurasına müraciət edilməsi, əsərin, əlaqəli hüquqlar obyektinin, integral sxem topologiyasının və məlumat toplularının qeydə alınması, müvafiq mühafizə sənədlərinin verilməsi və onlarla bağlı digər hüquqi hərəkətlər, habelə icazələrin bəzi növlərinin verilməsi, nəqliyyat vasitələrinə və onların idarə edilməsi ilə bağlı hüquqi və fiziki şəxslərə xidmətlərin göstərilməsinə görə	32 417,0	32 785,0	101,1	16 426,1	2,0 dəfə	10 039,0	144,1
142 280	Daşınmaz əmlaka mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınması ilə bağlı sənədlərin verilməsi, həmçinin girovun dövlət qeydiyyatına görə	14 629,0	13 563,2	92,7	2 888,9	127,1	1 661,2	114,0
142 290	Digər hüquqi hərəkətlərə görə	60 192,0	62 509,2	103,8	57 018,9	11,3 dəfə	33 691,2	2,2 dəfə

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə dövlət rüsumları üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar yanvar, mart, aprel, iyul, sentyabr və oktyabr aylarında 2,1%-32,5% intervalında kəsirlərlə, digər aylarda isə 17,8%-52,4% intervalında artıqlaması ilə icra edilmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinə daxil olmuş dövlət rüsumunun 1,8%-i *məhkəməyə verilən iddia ərizələrinin və şikayətlərin, hüquqi əhəmiyyət kəsb edən faktların müəyyən edilməsi barədə ərizələrin və məhkəmə qərarları barəsində şikayətlərin verilməsinə görə, məhkəmə tərəfindən sənədlərin surətinin təkrar verilməsinə görə, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatına görə, hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və yenidən qeydiyyatına görə* (təsnifat kodu №142210), 0,6%-i *notariat kontorları və dövlət orqanları tərəfindən*

notariat hərəkətlərinin aparılmasına, notariat fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün şəhadətnamənin verilməsi və onun müddətinin uzadılmasına görə (təsnifat kodu №142220), 11,7%-i şəxsiyyət və icazə vəsiqələrinin, habelə qaçqın statusu almış şəxslərə qaçqın vəsiqələrinin və yol sənədlərinin verilməsi, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına qəbul, bərpa və ya vətəndaşlığından çıxmağa görə (təsnifat kodu №142230), 11,1%-i Azərbaycan Respublikasında və ya Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərində konsul əməliyyatlarının aparılmasına görə (təsnifat kodu №142240), 0,4%-i lisenziyalaşdırılan sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə lisenziya verilməsinə görə (təsnifat kodu №142250), 17,5%-i Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsinə və nəqliyyat vasitələrinin, qoşquların və yarımqoşquların texniki baxışdan keçirilməsinə görə (təsnifat kodu №142260), 17,1%-i qiymətli kağızların qeydiyyatına alınması və dövlət reyestrinə daxil edilməsi, ixtiranın, faydalı modelin, sənaye nümunəsinin, əmtəə nişanının, coğrafi göstəricinin, əsərin, əlaqəli hüquqlar obyektinin, integral sxem topologiyasının və məlumat toplularının qeydə alınması, müvafiq mühafizə sənədlərinin verilməsi və onlarla bağlı digər hüquqi hərəkətlər, habelə icazələrin bəzi növlərinin verilməsi, nəqliyyat vasitələrinə və onların idarə edilməsi ilə bağlı hüquqi və fiziki şəxslərə xidmətlərin göstərilməsinə görə (təsnifat kodu №142270), 7,1%-i daşınmaz əmlaka mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınması ilə bağlı sənədlərin verilməsi, həmçinin girovun dövlət qeydiyyatına görə (təsnifat kodu №142280), 32,7%-i isə digər hüquqi hərəkətlərə görə (təsnifat kodu №142290) tutulmuş rüsumlardan ibarət olmuşdur.

142210 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 4440,0 min manat məbləğində proqnoz 3475,7 min manat və ya 78,3% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 2267,7 min manat (39,5%) və 2018-ci ilə nisbətən 526,5 min manat (13,2%) azalmışdır.

142220 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 1565,0 min manat məbləğində proqnoz 1137,0 min manat və ya 72,7% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 351,6 min manat (23,6%) və 2018-ci ilə nisbətən 219,1 min manat (16,2%) azalmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa (bundan sonra, dövlət rüsumu qanunu) 2019-cu ildən qüvvədə olmaqla edilmiş dəyişikliklər nəticəsində "İcra qeydlərinin aparılması üçün" nəzərdə tutulan bir əməliyyat üzrə dövlət rüsumunun məbləği 10 manatdan 20 manata artırılmış, eyni zamanda "Ərizələrin və ya digər sənədlərin başqasına verilməsi, habelə kağız və ya elektron daşıyıcıda olan ərizə və ya digər sənədlərin hazırlanmış elektron və kağız nüsxələri ilə eyniləşdirilməsi haqqında şəhadətnamələrin verilməsi (hazırlanmış hər səhifəyə görə) və digər aidiyyəti notariat hərəkətləri üçün 5 manat məbləğində dövlət rüsumu müəyyənləşdirilmişdir.

Dövlət rüsumunun məbləğinin artırılması və yeni rüsumun müəyyənləşdirilməsi şəraitində belə əvvəlki illərə nisbətən əməliyyatların sayının azalması 142220 nömrəli təsnifat kodu altında dövlət rüsumu üzrə daxilolmaların azalmasını şərtləndirmişdir.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə azalmış əməliyyatların sayı dövlət rüsumu qanununun 142220 nömrəli təsnifat koduna aid edilən əsasən aşağıdakı maddələri üzrə olmuşdur:

- 10.1-ci maddəsi üzrə (daşınmaz əmlakın (torpaq sahələri və torpaqla möhkəm bağlı olub təyinatına tənəsübsüz (hədsiz) zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün

olmayan bütün əşyalar, o cümlədən binalar, qurğular, yaşayış və qeyri-yasayış sahələri, əmlak kompleksi kimi müəssisələr) və ya mülkiyyətində daşınmaz əmlak olan müəssisədəki payın özgəninkiləşdirilməsi və yaşayış sahələrinin müvəqqəti istifadəyə verilməsi barədə müqavilələrin təsdiqi üçün) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 3317 vahid və ya 45,6%, 2018-ci ilə nisbətən 1976 vahid və ya 33,3% azalaraq 3956-ya;

- 10.11-10.12-ci maddələri üzrə (etibarnamələrin təsdiqi üçün) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 23402 vahid və ya 47,6%, 2018-ci ilə nisbətən 9905 vahid və ya 27,8% azalaraq 25779-za;

- 10.4-cü maddəsi üzrə (kredit müqavilələrinin təminatı kimi bağlanmış girov (ipoteka) müqavilələri) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 219 vahid və ya 49,4%, 2018-ci ilə nisbətən 97 vahid və ya 30,2% azalaraq 224-də;

- 10.17-ci maddəsi üzrə (sənədlərdəki imzanın həqiqiliyinin, həmçinin tərcüməçinin imzasının həqiqiliyinin (hər imza üçün) təsdiqi üçün) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 23184 vahid və ya 39,0%, 2018-ci ilə nisbətən 6001 vahid və ya 14,2% azalaraq 36268-zə;

- 10.18-ci maddəsi üzrə (sənədlərin bir dildən başqa dilə tərcüməsinin düzgünlüyünün təsdiqi (hər səhifəyə görə), sənədlərdən surət və çıxarışların düzgünlüyünün təsdiqi və vətəndaşla fotosəkilərdəki şəxsin eyniliyinin təsdiqi üçün) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 12177 vahid və ya 16,7%, 2018-ci ilə nisbətən 8880 vahid və ya 12,8% azalaraq 60709-za enmişdir.

142230 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 22524,0 min manat məbləğində proqnoz 22303,9 min manat və ya 99,0% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 3544,8 min manat (18,9%) və 2018-ci ilə nisbətən 3263,8 min manat (17,1%) artmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu il iyulun 1-dən qüvvəyə minməklə dövlət rüsumu qanununa əlavə və dəyişikliklər edilərək 14.8-ci (Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün icazə vəsiqələrinin verilməsinə və müddətinin uzadılmasına görə), 14.15-ci (yetkinlik yaşına çatmış əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə ölkədə müvəqqəti olma müddətinin uzadılması barədə qərarın verilməsinə görə) və 18.58-ci (Azərbaycan Respublikasının ərazisində haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə iş icazəsinin verilməsinə və müddətinin uzadılmasına görə) maddələrində hər bir hərəkətin əməliyyat məbləği artırılmışdır.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə artmış əməliyyatların sayı dövlət rüsumu qanununun 142230 nömrəli təsnifat koduna aid edilən əsasən aşağıdakı maddələri üzrə olmuşdur:

- 14.1.1.3-cü maddəsi üzrə (Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına xaricə getmək hüququ verən ümumvətəndaş pasportlarının verilməsinə və ya dəyişdirilməsinə görə üç yaşından on səkkiz yaşınadək uşaqlar üçün on iş günü müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə, yaxud Azərbaycan Respublikası vətəndaşının və ya onunla gedən şəxslərin təcili müalicəsi, yaxud xaricdə yaşayan yaxın qohumunun ağır xəstəliyi və ya ölümü ilə bağlı hallarda iki iş günü müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə) 2017-ci ilə nisbətən 27396 vahid və ya 51,5%, 2018-ci ilə nisbətən 17245 vahid və ya 27,2% artaraq 80566-ya;

- 14.1.3.1-ci maddəsi üzrə (Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına xaricə getmək hüququ verən ümumvətəndaş pasportlarının verilməsinə və ya dəyişdirilməsinə

görə bir yaşınadək uşaqlar üçün bir iş günü müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 24150 vahid və ya 4,6 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən 18246 vahid və ya 2,5 dəfə artaraq 30806-ya;

- 14.1.1.4-cü maddəsi üzrə (Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına xaricə getmək hüququ verən ümumvətəndaş pasportlarının verilməsinə və ya dəyişdirilməsinə görə on səkkiz yaşına çatmış vətəndaşlara on iş günü müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə, yaxud Azərbaycan Respublikası vətəndaşının və ya onunla gedən şəxslərin təcili müalicəsi, yaxud xaricdə yaşayan yaxın qohumunun ağır xəstəliyi və ya ölümü ilə bağlı hallar da iki iş günü müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 60089 vahid və ya 28,8%, 2018-ci ilə nisbətən 6617 vahid və ya 2,5% artaraq 269002-yə;

- 14.3-2.1-ci maddəsi üzrə (15 yaşı tamam olmamış Azərbaycan Respublikasının vətəndaşına şəxsiyyət vəsiqəsinin verilməsinə və ya dəyişdirilməsinə görə on gün müddətində verildikdə və ya dəyişdirildikdə) əməliyyatların sayı 2018-ci ilə nisbətən 239427 vahid və ya 108,9 dəfə artaraq 241646-ya;

- 14.3-1.1, 14.3-1.2 və 14.3-1.3-cü maddələri üzrə (Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsi və ya korlanması ilə əlaqədar yenidən verilməsinə görə on, üç və bir iş günü müddətində verildikdə) əməliyyatların sayı 2018-ci ilə nisbətən 45948 vahid və ya 98,8% artaraq 92446-ya;

- 18.65.5.1-ci maddəsi üzrə (sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və ya sürücülük vəsiqəsinin dəyişdirilməsinə görə avto-motonəqliyyat vasitələri üçün) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 49712 vahid və ya 29,2%, 2018-ci ilə nisbətən 27877 vahid və ya 14,5% artaraq 219815-şə yüksəlmişdir.

142240 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 21863,0 min manat məbləğində proqnoz 21158,1 min manat və ya 96,8% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 389,6 min manat (1,8%) azalmış, 2018-ci ilə nisbətən isə 4637,4 min manat (28,1%) artmışdır.

2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə artmış əməliyyatların sayı dövlət rüsumu qanununun 142240 nömrəli təsnifat koduna aid edilən əsasən aşağıdakı maddələri üzrə olmuşdur:

- 16.7-ci maddəsi üzrə (digər konsul əməliyyatlarına görə) əməliyyatların sayı 846 vahid və ya 15,6% artaraq 6264-də;

- 16.5.1-ci maddəsi üzrə (Azərbaycan Respublikasında sənədlərin ləqəlləşdirilməsinə görə) əməliyyatların sayı 18351 vahid və ya 4,4dəfə artaraq 23678-zə;

- 16.1.6-cı maddəsi üzrə (pasportların və vizaların verilməsinə görə tranzit vizaların və birdəfəlik giriş vizalarının rəsmiləşdirilməsi üçün) əməliyyatların sayı 188922 vahid və ya 28,5% artaraq 851492-yə yüksəlmişdir.

142250 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 570,0 min manat məbləğində proqnoz 848,5 min manat və ya 148,9% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 428,2 min manat (2,0 dəfə), 2018-ci ilə nisbətən isə 215,6 min manat (34,1%) artmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət rüsumu qanununa 2019-cu il iyunun 27-də 32-1-ci maddəsinin əlavə edilməsi ilə təhsil müəssisələrinin akkreditasiyasının keçirilməsinə görə tutulan dövlət rüsumunun differensiaslaşdırılmış dərəcələri tətbiq edilmişdir.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə artmış əməliyyatların sayı dövlət rüsumu qanununun 142250 nömrəli təsnifat koduna aid edilən əsasən aşağıdakı maddələri üzrə olmuşdur:

- 28.1-ci maddəsi üzrə (Azərbaycan Respublikası Bayrağı altında üzmək hüququ (patent) haqqında Şəhadətnamənin verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 226 vahid və ya 7,5 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən 237 vahid və ya 10,9 dəfə artaraq 261-rə;

- 28.4-cü maddəsi üzrə (heyətin tərkibi haqqında şəhadətnamənin verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 206 vahid və ya 3,4 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən 222 vahid və ya 4,1 dəfə artaraq 293-ə;

- 28.13.-cü maddəsi üzrə (dənizçinin qeyd kitabçasının verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 1442 vahid və ya 2,5 dəfə, 2018-ci ilə nisbətən 512 vahid və ya 27,4% artaraq 2381-rə;

- 28.14-cü maddəsi üzrə (dənizçinin şəxsiyyət sənədinin verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 1177 vahid və ya 87,2%, 2018-ci ilə nisbətən 321 vahid və ya 14,6% artaraq 2527-yə yüksəlmişdir.

142260 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 31800,0 min manat məbləğində proqnoz 33516,9 min manat və ya 105,4% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 6327,2 min manat (23,3%), 2018-ci ilə nisbətən isə 3707,7 min manat (12,4%) artmışdır.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə dövlət rüsumunun artması əsasən dövlət rüsumu qanununun 24.1.2.1-ci (beynəlxalq avtomobil daşımalarına aid Azərbaycan Respublikası ilə Hökumətlərarası Sazişi olan xarici dövlətlərin yük və sərnişin avtomobil daşıyıcıları üçün giriş-çıxış və tranzit keçid kvota ilə müəyyən edildiyindən artıq olduqda ödəniş haqqı: yük avtomobilləri üçün bir əməliyyatın məbləği 100 ABŞ dolları), 24.1.3-cü (beynəlxalq avtomobil daşımalarına aid Azərbaycan Respublikası ilə Hökumətlərarası Sazişi olmayan yük və sərnişin avtomobil daşıyıcıları üçün: yük avtomobilləri üçün bir əməliyyatın məbləği 150 ABŞ dolları) və 24.-cü (üçüncü ölkəyə və üçüncü ölkədən daşımalar üçün bir əməliyyatın məbləği 600 ABŞ dollar) maddələri ilə tənzimlənən əməliyyatların hesabına olmuşdur.

142270 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 32417,0 min manat məbləğində proqnoz 32785,0 min manat və ya 101,1% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 16426,1 min manat (2,0 dəfə), 2018-ci ilə nisbətən isə 10037,6 min manat (44,1%) artmışdır.

Bu təsnifat kodu üzrə 2017-2018-ci illərə nisbətən 2019-cu il ərzində tutulmuş dövlət rüsumunun məbləğinin artmasının müsbət təsir göstərmiş hallar kimi hesabat ili ərzində dövlət rüsumu haqqında qanununda 18.11-ci (ixtiranın, faydalı modelin, sənaye nümunəsinin qeydiyyatı, patentin verilməsi və dərc olunması ilə bağlı) və 18.48-ci (attestasiya komissiyasının qərarına görə Apellyasiya şurasına etiraz vermək üçün) maddələri üzrə əməliyyatların rüsum dərəcələrinin artırılmasını, eyni zamanda 18.11-1-18.11-9-cu maddələrinin (müəlliflik hüququ ilə bağlı müxtəlif əməliyyatlar) və 18.58-ci maddəsinin (Azərbaycan Respublikasının ərazisində haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə iş icazəsinin verilməsinə və müddətinin uzadılmasına görə) əlavə edilməsini qeyd etmək olar.

Göstərilənlərlə yanaşı bu təsnifat kodu üzrə hesabat ilindəki rüsum məbləğinin artmasına həmçinin digər müxtəlif əməliyyatların (dövlət rüsumu qanununun 16.65.7.1-

ci, 18.58.3.1-ci, 18.58.3.2-ci, 18.65.4.1-ci, 18.65.5.1-ci, 18.65.6.2-ci, 18.66-1-ci, 18.67-1.2-ci, 18.67.3.2-ci, 23-1.1-ci, 24.1.1.1-ci, 24.7.1-ci və 24.7.2-ci maddələr üzrə) əvvəlki illərlə müqayisədə artması da təsir göstərmişdir.

142280 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 14629,0 min manat məbləğində proqnoz 13563,2 min manat və ya 92,7% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 2888,9 min manat (27,1%), 2018-ci ilə nisbətən isə 1662,0 min manat (14,0%) artmışdır.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə artmış əməliyyatların sayı dövlət rüsumu qanununun 142280 nömrəli təsnifat koduna aid edilən əsasən aşağıdakı maddələri üzrə olmuşdur:

- 26.1.1-ci maddəsi üzrə (daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınması barədə çıxarışın verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 53238 vahid və ya 31,1%, 2018-ci ilə nisbətən 58975 vahid və ya 35,6% artaraq 224614-də;

- 26.1.2-ci maddəsi üzrə (daşınmaz əmlaka dair texniki sənədlərin (pasport və plan ölçü) verilməsinə görə) əməliyyatların sayı 2017-ci ilə nisbətən 182946 vahid və ya 95,6%, 2018-ci ilə nisbətən 162041 vahid və ya 76,3% artaraq 374387-yə yüksəlmişdir.

142290 nömrəli təsnifat kodu üzrə müəyyən edilmiş 60192,0 min manat məbləğində proqnoz 62509,2 min manat və ya 103,8% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 57018,9 min manat (11,4 dəfə), 2018-ci ilə nisbətən isə 33690,6 min manat (2,2 dəfə) artmışdır.

Bu təsnifat kodu üzrə 2017-2018-ci illərə nisbətən 2019-cu il ərzində tutulmuş dövlət rüsumunun artmasına müsbət təsir göstərən hal kimi 2019-cu ilin mart ayının 29-da dövlət rüsumu qanununa 33-6-cı maddəsinin (Könüllü dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyatının aparılmasına görə) əlavə olunmasını qeyd etmək olar.

Əvvəlki illərlə müqayisədə 2019-cu ildə bu təsnifat kodu üzrə daxilolmaların artmasının əsas səbəbləri dövlət rüsumu qanununun 20-3.1-ci, 20-3.2-ci, 33-5.2-ci və 33-5.3.1-33-5.3.6-cı maddələri ilə nəzərdə tutulan müvafiq əməliyyatların sayının artması olmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin digər gəlirlərinin tərkibində "Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində göstərilən **büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar** 626600,0 min manat proqnoza qarşı 578879,8 min manat və ya 92,4% səviyyəsində icra olunmuşdur ki, bu da 2017-ci ilə nisbətən 220615,8 min manat və ya 61,6%, 2018-ci ilə nisbətən isə 123590,6 min manat və ya 27,1% çoxdur. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 2,4%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 36).

Cədvəl 36. Qeyri-kommersiya təşkilatlarının kommersiya fəaliyyətindən gəlirləri üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları		Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2019-cu il						
			proqnoz	icra	icra faizi	müqayisə			
						2017-ci ilin icrasına nisbətən		2018-ci ilin icrasına nisbətən	
						məbləğlə	%-lə	məbləğlə	%-lə
Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar		626 600,0	578 879,8	92,4	220 615,8	161,6	123 590,6	127,1	
142 300	Qeyri-kommersiya təşkilatlarının kommersiya fəaliyyətindən gəlirlər	688 533,0	620 704,0	90,1	157 196,6	133,9	118 775,6	123,7	
142 310	Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	623 400,0	473 337,5	75,9	204 988,6	176,4	128 388,5	137,2	
142 311	Təhsil haqları üzrə daxilolmalar	24 550,7	17 285,9	70,4	1 303,3	108,2	1 682,9	110,8	
142 312	Tibbi xidmətlər üzrə daxilolmalar	9 486,0	5 339,1	56,3	734,2	115,9	340,6	106,8	
142 313	Hüquq mühafizə orqanlarının göstərdikləri xidmətlər üzrə daxilolmalar	135 747,2	3 267,8	2,4	663,8	125,5	763,0	130,5	
142 314	Mədəniyyət və idman fəaliyyətindən daxilolmalar	3 809,6	1 876,3	49,3	421,0	128,9	351,6	123,1	
142 315	Sanitar xidmətləri üzrə daxilolmalar	2 780,0	419,3	15,1	-416,6	50,2	-194,0	68,4	
142 316	Təsərrüfat müqavilələri üzrə daxilolmalar	18 906,0	2 596,9	13,7	668,4	134,7	190,5	107,9	
142 317	Gömrük xidmətləri üzrə daxilolmalar	110 000,0	107 037,9	97,3	53 674,3	2,0 dəfə	41 819,0	164,1	
142 318	Yardımcı təsərrüfat xidmətləri üzrə daxilolmalar	372,0	303,6	81,6	251,2	5,8 dəfə	182,4	2,5 dəfə	
142 319	Sair xidmətlər üzrə daxilolmalar	317 748,5	335 210,7	105,5	147 689,0	178,8	83 252,5	133,0	
142 330	Məqsədli büdcə fondlarının daxilolmaları	3 200,0	7 921,4	247,5	-71 833,8	9,9	-99 044,8	7,4	
142 331	Dövlət meşələrinin qorunub saxlanması və təkrar istehsalı fondunun daxilolmaları	1 050,0	2 452,1	233,5	1 408,6	2,4 dəfə	822,7	150,5	
142 332	Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fondunun daxilolmaları	2 000,0	4 719,3	236,0	2 956,4	2,7 dəfə	-10 489,8	31,0	
142 333	Mineral-xammal bazası üzrə dövlət fondunun daxilolmaları	150,0	152,1	101,4	115,1	4,1 dəfə	-131,6	53,6	
142 335	Sair məqsədli fondların daxilolmaları		598,0		432,1	3,6 dəfə	67,3	112,7	
142 336	Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondunun daxilolmaları				-76 745,9	0,0	-89 313,3	0,0	
142 340	Sair daxilolmalar	61 933,0	139 445,1	225,2	24 041,7	120,8	89 431,9	2,8 dəfə	

Cədvəl 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi, büdcə gəlirlərinin təsnifat kodları səviyyəsində 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tərkibində büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların 57,9%-i “Sair xidmətlər üzrə daxilolmalar”ın (142319 N-li təsnifat kodu), 18,5%-i “Gömrük xidmətləri üzrə daxilolmalar”ın (142317 N-li təsnifat kodu), 3,0%-i “Təhsil haqları üzrə daxilolmalar”ın (142311 N-li təsnifat kodu), 0,9%-i “Tibbi xidmətlər üzrə daxilolmalar”ın (142312 N-li təsnifat kodu), 0,6%-i “Hüquq mühafizə orqanlarının göstərdikləri xidmətlər üzrə daxilolmalar”ın (142313 N-li təsnifat kodu), 0,4%-i “Təsərrüfat müqavilələri üzrə daxilolmalar”ın (142316 N-li təsnifat kodu), 0,3%-i “Mədəniyyət və idman fəaliyyətindən daxilolmalar”ın (142314 N-li təsnifat kodu), 0,1%-i “Sanitar xidmətləri üzrə daxilolmalar”ın (142315 N-li təsnifat kodu), 0,1%-i “Yardımcı təsərrüfat xidmətləri üzrə daxilolmalar”ın (142318 N-li təsnifat kodu), 1,4%-i “Məqsədli büdcə fondlarının daxilolmaları”nın (142330 N-li təsnifat kodu), 16,9%-i isə konkret məzmunu bilinməyən sair daxilolmaların payına düşmüşdür.

2019-cu il üzrə proqnozun 47720,2 min manat məbləğində kəsirlə yerinə yetirilməsi dövlət qurumları səviyyəsində əsasən Daxili İşlər Nazirliyi (9538,2 min manat), Dövlət Vergi Xidməti (9354,1 min manat), Müdafiə Nazirliyi (7113,6 min manat), Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (4692,9 min manat), Təhsil Nazirliyi (4152,2 min manat), Dövlət Gömrük Komitəsi (3797,0 min manat), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası (1706,6 min manat), Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi (1230,6 min manat) və Aqrar Xidmətlər Agentliyi (1027,9 min manat) üzrə müəyyən edilmiş proqnozların tam həcmdə yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

2019-cu ildə büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların 517594,2 min manatı və ya 89,4%-i 8 (səkkiz) dövlət qurumunun, o cümlədən 180715,9 min manatı və ya 31,2%-i Dövlət Vergi Xidmətinin, 109022,0 min manatı və ya 18,8% Daxili İşlər Nazirliyinin (142313 və 143150 nömrəli təsnifat kodlarının hər ikisi nəzərə alınmaqla), 107040,1 min manatı və ya 18,5%-i Dövlət Gömrük Komitəsinin, 57293,4 min manatı və ya 9,9%-i Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının, 30008,8 min manatı və ya 5,2%-i Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin, 14716,6 min manatı və ya 2,5%-i Təhsil Nazirliyinin, 9510,2 min manatı və ya 1,6%-i Maliyyə Nazirliyinin və 9287,1 min manatı və ya 1,6%-i Nazirlər Kabinetinin payına düşmüşdür. Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların yerdə qalan 61285,6 min manatı və ya 10,6%- isə 56 (əlli altı) dövlət qurumu üzrə icra olunmuşdur.

Göstərilənlərlə yanaşı, ayrı-ayrı dövlət qurumları səviyyəsində büdcədən kənar daxilolmalar üzrə 2019-cu il üçün müəyyən edilmiş proqnozdan artıq yığımın həcmi (proqnozdan artıq yığımlar (başqa sözlə xərcdən artıq yığımlar) büdcə gəlirlərinin hesabatlılığında büdcədən kənar daxilolmalar kimi deyil ilkin daxilolma təyinatına uyğun uçota alınır), ümumilikdə 28512,1 min manat təşkil etmişdir ki, bu məbləğin də 26718,3 min manatı və ya 93,7%-i 9 (doqquz) dövlət qurumunun, o cümlədən 10637,9 min manatı və ya 37,3%-i Dövlət Gömrük Komitəsinin, 9335,2 min manatı və ya 32,7%-i Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin, 1786,5 min manatı və ya 6,3%-i Daxili İşlər Nazirliyinin, 1426,9 min manatı və ya 5,0%-i Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının, 1174,4 min manatı və ya 4,1%-i Dövlət Vergi Xidmətinin, 730,6 min manatı və ya 2,6%-i Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin, 574,5 min manatı və ya 2,0%-i Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin, 552,4 min

manatı və ya 1,9%-i Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin, 500,0 min manatı və ya 1,8%-i Ədliyyə Nazirliyinin payına düşmüşdür. Proqnozdan artıq daxilolmanın yerdə qalan 1793,8 min manatı və ya 6,3%-i isə 43 (qırx üç) dövlət qurumu üzrə icra olunmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin digər gəlirlərinin tərkibində **Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar** 136000,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 232611,8 min manat və ya 171,0% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir. Daxilolmanın həcmi 2017-c il ilə müqayisədə 43587,9 min manat və ya 23,1% artmış, 2018-ci ilə müqayisədə isə 55092,3 min manat və ya 31,0% azalmışdır. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 1,0%-ni, vergi xidməti xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 3,0%-ni təşkil etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu mənbədən daxilolma proqnozunun əvvəlki illərlə müqayisədə azalma ilə (yəni, 136000,0 min manat məbləğində) müəyyənləşdirilməsinə “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə dair Hesablama Palatasının Rəyində müsbət yanaşılmamış və il ərzində həmin göstəricinin yenidən hesablanması zərurətinin yaranacağı əsaslandırılmışdır ki, hesabat ilinin nəticələri də Rəydəki yanaşmaların düzgün olduğunu göstərdi.

Əsas hissəsi Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən təmin olunan dövlət büdcəsinin qeyd olunan mənbədən gəlirlərinin proqnoza qarşı yüksək icra faizinin, eyni zamanda əvvəlki illərlə müqayisədə artımının səbəbləri “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat”da xam neft və neft məhsullarının, təbii qazın ixracının artması və dünya bazarında qiymətlərinin proqnozla nəzərdə tutulduğundan çox olması ilə əlaqələndirilmişdir.

Əlavə olaraq əldə olunmuş məlumatlarla ölkə ərazisində istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar üzrə daxilolmaların proqnozla nəzərdə tutulduğundan əhəmiyyətli dərəcədə çox olmasının daha detallı səbəbləri də müəyyən olunmuşdur.

Belə ki, 2019-cu il üçün müəyyən olunmuş proqnozlarda şirkətin özünün hasil etdiyi deyil, digər mənbələrdən əldə etdiyi təbii qaz hesabına nəzərdə tutulan 1675,0 mln. kub metr təbii qaz ixracı üzrə müvafiq yığım hesablanmadığından proqnozlarda da təbii ki, nəzərə alınmamışdır. 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsinin layihəsinin tərtibi prosesi “Büdcə sistemi Haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq yekunlaşdıqdan sonra 24 dekabr 2018-ci il tarixində təsdiq edilmiş 2019-2021-ci illər üzrə yanacaq-enerji balansının proqnoz göstəricilərində isə təbii qaz idxalı nəzərdə tutulmadığından, şirkət tərəfindən özünün hasil etdiyi təbii qaz ixracının həcmnin artması ilə yuxarıda qeyd olunan mənbədən faktiki büdcə daxilolmalarının da həcmi artmışdır. Həmçinin, 2019-cu ildə xam nefti ixracının 157,6 min ton və ya nəzərdə tutulduğundan 13,7 min ton, dizel yanacağının 525,0 min ton və ya nəzərdə tutulduğundan 125,0 min ton, reaktiv mühərrik yanacağının 50,55 min ton və ya nəzərdə tutulduğundan 35,85 min ton çox olması da büdcə daxilolmalarının həcmi artırılmışdır.

Dövlət büdcəsinin digər gəlirlərinin tərkibində **dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar** 8000,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 8433,8 min manat və ya 105,4% səviyyəsində icra olunaraq 2017-ci ilə nisbətən 3127,2 min manat və ya 58,9%, 2018-ci ilə nisbətən isə 3070,5 min manat və ya 57,3% artmışdır. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin 0,1%-ni təşkil etmişdir.

2019-cu ildə dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə müəyyən edilmiş aylıq proqnozlar avqust, sentyabr, noyabr və dekabr aylarında 13,8%-130,0% intervalında artıqlaması ilə, digər aylarda isə 11,1%-67,6% intervalında kəsirlərlə icra edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası tərəfindən 2019-cu hesabat ili də əhatə olunmaqla vergi orqanlarında keçirilmiş nəzarət tədbirlərinin nəticələri və həmin nəticələrdən çıxış edərək dövlət mülkiyyətində olan torpaqları hüquqi və fiziki şəxslərə icarəyə verən yerli icra hakimiyyəti orqanları ilə aparılan yazışmalar dövlət büdcəsinin bu mənbədən daxilolmalarının hesablanması və vaxtında dövlət büdcəsinə ödənilməsi prosesində hələ də çatışmazlıqların olmasını göstərir.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməli olan tərəfləri ilə yanaşı audit tapıntıları sırasında digər əsas məsələlər dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin icarəyə verilməsinə dair müqavilələrdə nəzərdə tutulan icarə haqlarının müqavilə şərtləri daxilində dövlət büdcəsinə ödənişi həyata keçirilmədikdə həmin torpaqları icarəyə vermiş dövlət qurumları (əsasən yerli icra hakimiyyəti orqanları) tərəfindən hər-hansı təsirli tədbirlərin (müqaviləyə xitam verilməsi prosedurunun başlanılması və s.) görülməməsindən ibarətdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsində göstərilən *vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar* (vergi qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı tətbiq edilən cərimə və sanksiyalar) 232600,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 127270,2 min manat və ya 54,7% səviyyəsində yerinə yetirilmişdir. Daxilolmanın həcmi 2017-ci və 2018-ci illərlə müqayisədə, müvafiq olaraq 6988,3 min manat (5,8%) artmış və 77800,9 min manat və ya 37,9% azalmışdır. Bu mənbədən daxil olan vəsaitin xüsusi çəkisi ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 0,5%-ni, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 1,7%-ni təşkil etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, vergi qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı tətbiq edilən maliyyə sanksiyalarından (eləcə də inzibati cərimələrdən) daxilolma proqnozunun 232600,0 min manat məbləğində müəyyənləşdirilməsinin düzgün olmaması “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə dair Hesablama Palatasının Rəyində geniş şəkildə əsaslandırılmış və yenidən hesablanaraq azaldılması tövsiyə edilmişdir.

Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq olunan maliyyə sanksiyalarının 2019-cu ildə dövlət büdcəsinə yığılması prosesində mövcud olan risklər barədə cari Rəyin 3.1-ci bəndində geniş məlumat verilmişdir.

Xarici dövlətlərə verilmiş kreditlər üzrə dövlət büdcəsinə daxilolmalar üzrə 2019-cu ilin dövlət büdcəsində 69148,0 min manat proqnoz məbləği müəyyən edilmiş, il ərzində dövlət büdcəsinə 52324,3 min manat (Gürcüstan Respublikasından 2287,9 min manat və Serbiya Respublikasından 50036,4 min manat) məbləğində vəsait daxil

olmuşdur ki, bu da müvafiq proqnoz göstəricisindən 16823,7 min manat və ya 24,3% azdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Serbiya Respublikasına kreditlərin bir hissəsi Dövlət Zəmanəti ilə Alınan Kreditlərin Təminat Fondundan verilmişdir və bu kreditlər üzrə daxilolmaların bir hissəsi müvafiq bölgü əsasında Təminat Fondunun daxilolmalarında öz əksini tapmışdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsində **səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə daxilolmalar** 3920,0 min manat nəzərdə tutulmuşdur ki, bundan 170,0 min manat “Aqrarkredit” QSC Bank olmayan Kredit Təşkilatı, 2050,0 min manat “Azər-Türk Bank” ASC, 1700,0 min manat “Azərlotereya” ASC üzrə alınan dividendlər üzrə nəzərdə tutulmuşdur. Bu mənbə üzrə 2019-cu il ərzində 869,0 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da müvafiq proqnoz göstəricisindən 3051,0 min manat və ya 4,5 dəfə azdır. Həmin vəsaitin məbləği 2017-ci ilin icra göstəricisindən 1682,0 min manat və ya 2,9 dəfə, 2018-ci ilin icra göstəricisindən isə 962,0 min manat və ya 52,5% azdır.

Təqdim edilən məlumatlara əsasən, “Azərlotereya” ASC üzrə 2018-ci ilin maliyyə nəticələri üzrə əldə edilmiş mənfəətdən 500,0 min manat, “Aqrarkredit” QSC Bank olmayan Kredit Təşkilatı üzrə 144,0 min manat, “Azər-Türk Bank” ASC üzrə 225,0 min manat, ümumilikdə 1700,0 min manat proqnoza qarşı 869,0 min manat məbləğində dividend ödənilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan (nizamnamə kapitalının 75%-i) “Azər-Türk Bank” ASC-nin xalis mənfəətinin 2017-ci ildə 1143,6 min manat, 2018-ci ildə 169,0 min manat və 2019-cu ildə 602,7 min manat təşkil etməsinə baxmayaraq, həmin Bank tərəfindən 2018-ci il üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 1690,0 min manat məbləğində proqnoza qarşı 2017-ci ilin xalis mənfəətindən dövlət büdcəsinə 696,0 min manat, 2019-cu il üzrə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 2050,0 min manata qarşı isə cəmi 225,0 min manat dividend şəklində köçürülmüşdür.

Qeyd edirik ki, 2018-ci ilin yekunlarına görə “Azərlotereya” ASC-nin xalis mənfəəti 3231,5 min manat olmuş, müvafiq əmrə bunun 50%-nin İqtisadiyyat Nazirliyinin büdcədən kənar xüsusi hesabına köçürülməsinin, 500,0 min manatının dövlət büdcəsinə dividend ödənilməsinin, 180,0 min manat məbləğində Cəmiyyətin nizamnamə kapitalının artırılmasının təmin edilməsi və xalis mənfəətin istifadə edilməmiş hissəsinin isə Cəmiyyətin maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi, inkişafı, fəaliyyət istiqamətləri və tələb olunan zəruri tədbirlər üçün istifadə olunması məqsədilə Cəmiyyətin sərəncamında qalması müəyyən edilmişdir.

Qeyd edək ki, 2019-cu ilin dövlət büdcəsində “Azərbaycan Beynəlxalq Bankı” ASC tərəfindən dövlət büdcəsinə dividend ödənilməsi proqnozlaşdırılmasa da, 2018-ci ildə həmin bankın, Kənar Audit hesablamalarına əsasən, 298,7 mln. manat xalis mənfəət əldə etməsi səbəbindən bu məbləğinin 150,0 mln. manatının dividend şəklində səhmdarlara ödənilməsinə qərar verilmişdir. Dövlətə məxsus səhmlərin payının 95,15% təşkil etməsini nəzərə alınaraq dövlətə çatacaq dividend məbləği 142,7 mln. manat təşkil etmişdir.

Həmin məbləğ birbaşa olaraq “Aqrarkredit Bank Olmayan Kredit Təşkilatı” QSC tərəfindən dövlət zəmanəti ilə buraxılan qiymətli kağızlar üzrə yaranmış borc öhdəliklərinin əvəzləşdirilməsinə yönəlmişdir.

Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 2019-cu ilin dövlət büdcəsində

8000,0 min manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 11440,3 min manat (143,0%) icra edilmiş, proqnozda nəzərdə tutulan məbləğə qarşı dövlət büdcəsinə 3440,3 min manat çox vəsaitin daxil olması təmin edilmişdir. Bu, 2017-ci il üzrə müvafiq göstəricidən 2733,9 min manat və ya 31,4%, 2018-ci il üzrə müvafiq göstəricidən isə 1573,4 min manat və ya 15,9% çoxdur.

Büdcə gəlirlərinin təsnifatı üzrə müvafiq maddələr səviyyəsində **dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar** üç mənbədən ibarət olmuşdur (Cədvəl 37).

Cədvəl 37. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmaların mədaxil mənbələri üzrə icrası, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədaxil mənbələri və müvafiq təsnifat maddələri	2019-cu il			2018-ci ilin icrası	2019-cu ilin icrasının 2018-ci ilin icrası ilə müqayisəsi	
	Proqnoz	icra	icra səviyyəsi, faiz		fərq	Faiz
Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar, cəmi	8000,0	11440,3	143,0	9866,9	1573,4	115,9
o cümlədən:						
Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən icarə haqqı	115,0	115,1	100,1	125,0	-9,9	92,1
Kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən icarə haqqı	1700,0	2605,4	153,3	1851,5	753,9	140,7
Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı	6185,0	8719,8	141,0	7890,4	829,4	110,5

Cədvəl 2019-cu il üzrə müxtəlif hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə" 22 dekabr 2018-ci il tarixli 431 nömrəli Fərmanının 12.2.2-ci maddəsi ilə növbəti illər üçün dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozlaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi tərəfindən 2018-ci ildə dövlət mülkiyyətinin və torpaqların hər bir hüquqi şəxsə və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərə icarəyə verilməsi ilə bağlı hesablanmış və dövlət büdcəsinə daxil olmuş vəsaitlərə dair məlumatları 2019-cu il aprel ayının 1-dək İqtisadiyyat Nazirliyinə və Maliyyə Nazirliyinə təqdim edilməsi tapşırılmışdır. Qeyd etmək olar ki, 2019-cu ildə Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsi üzrə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulandan 3440,3 min manat məbləğində artıq vəsaitin təmin edilməsi əsasən Kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən və Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin sərəncamında olan torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı hesabına olsa da, 2017-2018-ci illərdəki kimi, 2019-cu

ildə də həmin mənbələrdən icarə haqqı üzrə böyük məbləğlərdə qalıq borcları mövcuddur.

Belə ki, ƏMDK-nin Hesablama Palatasına təqdim etdiyi məlumatlara görə, *dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə qalıqlar, o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar* 01.01.2017-ci il tarixə 2636,4 min manat, 01.01.2018-ci il tarixə 3074,8 min manat, 01.01.2019-cu tarixə 4131,0 min manat və 01.01.2020-ci tarixə 3588,2 min manat təşkil etmişdir ki, müvafiq olaraq 2017-ci ildə 438,4 min manat, 2018-ci ildə 1056,2 min manat artmış, 2019-cu ildə isə 542,8 manat azalmış, ümumilikdə 2016-2019-cu illər ərzində 951,8 min manat artmışdır ki, nəticədə bu gəlir istiqaməti üzrə qalıq məbləği 2019-cu illik tapşırığa nisbətən 44,9%-ni, faktiki daxilolmalara nisbətən isə 31,4% təşkil etmişdir. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 2019-cu ilin sonuna mövcud olan qalıqların 130,9 min manatı dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən, 1949,7 min manatı kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən, 1507,6 min manatı özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı üzrə olmuşdur.

2015-2018-ci illərdə olduğu kimi, 2019-cu il üçün dövlət büdcəsi ilə bağlı Qanun layihəsində ayrıca mədaxil mənbəyi kimi göstərilməyərək büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar, Azərbaycan Respublikasının dövlət zəmanəti ilə kredit təşkilatlarından alınmış kreditlər üzrə daxilolmalar, Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondunun daxilolmaları sair daxilolmalara, vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar isə sair vergi daxilolmalarına aid edilmişdir.

Büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası və 2018-ci il dövlət büdcəsi gəlirlərinin faktiki icrasının nəticələri ilə büdcə gəlirlərinin təsnifatının bölmə, paraqraf, maddə və yarımmaddə səviyyəsində müqayisəsinə uyğun olaraq "Mülkiyyətdən gəlirlər" köməkçi bölməsinin "Dövlət qeyri-maliyyə təşkilatlarından alınmış büdcə ssudaları üzrə faizlər" yarımmaddəsi üzrə 2019-cu ildə 5099,0 min manat nəzərdə tutulmuş, il ərzində dövlət büdcəsinə 993,4 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da proqnoz göstəricidən 4105,6 min manat və ya 5,1 dəfə az, 2018-ci ilin icra göstəricisindən (1011,0 min manat) 17,6 min manat və ya 1,8%, 2017-ci ilin icra göstəricisindən (5387,0 min manat) 4393,6 min manat və ya 5,4 dəfə azdır.

Hesabat ilinin büdcə layihəsinə tərəfimizdən verilmiş Rəydə qeyd olunan mənbə üzrə nəzərdə tutulmuş daxilolmaların icra səviyyəsinin əvvəlki illərin də göstəriciləri nəzərə alınaraq artıq nəzərdə tutulduğu bildirilmişdir. Qeyd edək ki, büdcədən verilmiş kreditlər üzrə daxilolmaların icra vəziyyəti 2014-2019-cu illərdə müvafiq olaraq proqnozla müqayisədə 49,5%, 27,0%, 11,1%, 90,6%, 19,3% və 5,1 dəfə az müşahidə olunması bu daxilolmalar üzrə nəzarət mexanizminin və müvafiq inzibatçılığın gücləndirilməsini şərtləndirmişdir.

Təqdim olunmuş icra məlumatlarına əsasən, büdcədən verilmiş kreditlər üzrə 2019-cu il üzrə daxilolmalar "Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC tərəfindən alınmış və 01.01.2020-ci il tarixə əsas borc qalığı 21172,9 min manat təşkil edən kredit üzrə ödəniş qrafikinə əsasən Cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilən əsas borc və faiz ödənişlərindən ibarət olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının dövlət zəmanəti ilə kredit təşkilatlarından alınmış kreditlər üzrə daxilolmalar 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası barədə büdcə gəlirlərinin təsnifatı üzrə təqdim olunmuş hesabatə əsasən “Mülkiyyətdən gəlirlər” köməkçi bölməsinin “Dövlət maliyyə təşkilatlarından kreditlərin istifadəsinə görə təkrar borc sazişləri əsasında alınan faizlər” yarım maddəsində 4113,0 min manat nəzərdə tutulmuş, il ərzində dövlət büdcəsinə bu mənbə üzrə cəmi 194,0 min manat vəsait daxil olmuşdur. Lakin, Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası və 2018-ci il dövlət büdcəsi gəlirlərinin faktiki icrasının nəticələri ilə büdcə gəlirlərinin təsnifatının bölmə, paragraf, maddə və yarım maddə səviyyəsində müqayisəsində 2019-cu il üzrə proqnoz və bu mənbə üzrə faktiki daxilolmalar qeyd olunmamış, “Özəl sektordan kreditlərin istifadəsinə görə təkrar borc sazişləri əsasında alınan faizlər” yarım maddəsi üzrə 8769,5 min manat göstərilmişdir.

Qeyd etmək olar ki, 2018-ci ilin dövlət büdcəsində də həmin mənbə üzrə sair daxilolmaların tərkibində 2623,0 min manat nəzərdə tutulmuş, il ərzində dövlət büdcəsinə 204,0 min manat üzrə vəsait daxil olmuşdur.

“Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu” məqsədli büdcə fondunun formalaşması üçün dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş gəlirlərindən 2016-2019-cu illərdə vəsait ayrılmamışdır.

Təminat Fondunun vəsaitlərinin qalığı (yerləşmədə və idarəetmədə olan vəsaitlərlə birlikdə) hesabat ilinin əvvəlinə 191076,5 min ABŞ dolları təşkil etdiyi halda, hesabat ilinin sonuna 73295,3 min manat, 671534,9 min ABŞ dolları və 7036,6 min Avro təşkil etmişdir.

Təqdim olunan məlumatlara əsasən Təminat Fondundan ödənilmiş vəsaitlər üzrə qaytarılması nəzərdə tutulan məbləğ 2019-cu il üzrə 388,6 mln. manat, 2020-ci il üzrə isə 391,9 mln. manat təşkil etsə də, hesabat ilində 89963,7 min manat, o cümlədən “Azərenerji” ASC üzrə 40,0 mln. manat, “AzinTelecom” MMC üzrə isə 49963,7 min manat Fonda bərpa edilmişdir.

Hesabat ilində isə ümumilikdə Təminat Fonduna daxil olmuş 2154,4 mln. manatdan 1974,0 mln. manatı Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının reallaşdırılmış mənfəətinin sərbəst qalığı, 18,0 mln. manatı dövlət zəmanətlərinin verilməsi üçün əsas borcalandan alınan birdəfəlik əvəzsiz haqq, 0,7 mln. manatı vəsaitlərin idarə olunmasından əldə olunan gəlir, 8,9 mln. manatı təkrar borc sazişləri üzrə daxilolmalar, 152,7 mln. manatı isə digər mənbələrdən (o cümlədən Serbiya Respublikasına verilmiş kreditlərdən daxilolmalar, “AzinTelecom” MMC və “Azərenerji” ASC) ibarət olmuşdur.

Hesabat ili ərzində 450 mln. ABŞ dolları məbləğində vəsait Dövlət Neft Fonduna idarəetməyə verilmişdir. İdarəetməyə verilmiş vəsaitlər üzrə hesablanmış faizlər 5336,9 min ABŞ dolları təşkil etsə də, Fonda yalnız 419,8 min ABŞ dolları daxil olmuşdur. 713,7 min manat faiz daxilolmalarını isə Fondan “Azər-Türk Bank” ASC-yə yerləşdirməyə verilmiş vəsait üzrə faiz daxilolmaları təşkil etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, təqdim olunmuş hesabat və cədvəl məlumatlarında 713,7 min manat məbləğində faiz daxilolmaları qeyd olunsa da, “Azər-Türk Bank” ASC-də yerləşdirilmiş əsas məbləğ öz əksini tapmamışdır.

Eyni zamanda, hesabat ili üzrə Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun gəlir və xərcləri barədə məlumata əsasən, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının reallaşdırılmış mənfəətindən Təminat Fonduna köçürülmüş 1974,0 mln. manat vəsait istisna olmaqla, Fondun digər mənbələrdən daxilolmaları 2019-cu ildə 180395,5

min manat təşkil etmişdir. 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası barədə büdcə gəlirlərinin təsnifatı üzrə təqdim olunmuş hesabatə əsasən Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondunun dövlət büdcəsində əks olunmuş daxilolmaları 57,8 mln.manata qarşı 180,4 mln. manat təşkil etmişdir. Lakin, Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş hesabatlarda Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondunun daxilolmaları üzrə 2019-cu il üçün proqnoz və faktiki daxilolmalar qeyd olunmamışdır.

Fondun daxilolmalarında əvvəlki illərə nisbətən artım meylini müsbət qiymətləndirməklə yanaşı, yuxarıda qeyd olunanları, həmçinin dövlət zəmanəti ilə kredit təşkilatlarından alınmış kreditlər üzrə Fonda daxilolmaların hələ də nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı səviyyədə icra olunmasını, borc öhdəliklərinin bir hissəsinin Fondun vəsaitləri hesabına qarşılanmasını və bunun növbəti illərdə davam etməsi ehtimalının yüksək olmasını nəzərə alaraq Fondun nəzərdə tutulan daxilolmalarının ətraflı təhlil edilməklə real qiymətləndirməsi, risklərin idarəedilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi, dövlət borc almaları üzrə infrastrukturun, şəffaf uçot və nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi məqsədemüvafiqdir.

Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarə olunması və ya idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar büdcə gəlirləri təsnifatının “Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər” köməkçi bölməsinin “Sərbəst qalıq vəsaitlərinin idarə edilməsindən daxilolmalar” paragrafında verilərək 2019-cu ildə nəzərdə tutulmuş 1000,0 min manata qarşı dövlət büdcəsinə 1124,1 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da proqnoz göstəricidən 124,1 min manat və ya 12,4% çoxdur, 2018-ci ilin icra göstəricisindən (83065,0 min manat) 81940,9 min manat və ya 73,9 dəfə, 2017-ci ilin icra göstəricisindən (7153,9 min manat) 6029,8 min manat və ya 6,4 dəfə azdır (Cədvəl 38).

Qeyd etmək lazımdır ki, Dövlət Neft Fonduna yerləşdirilmiş vəsait üzrə hesablanmış gəlir 3,9 mln. ABŞ dolları təşkil etsə də, faktiki daxilolmalar 1124,1 min manat təşkil etmişdir.

Cədvəl 38. Vahid xəzinə hesabının qalığı, onun idarə olunması və idarəetməyə verilməsindən daxilolmaların dinamikası, min manatla

Göstəricilər	Tarix (cari il)				
	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Vahid xəzinə hesabının ilin əvvəlinə qalığı (sərbəst qalıq)	1722622,3	1433928,0	2307200,0	1644653,4	872352,7
Sərbəst qalığın növbəti il ərzində idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar:					
Proqnoz	3343,0	2678,0	3074,0	6300,0	1000,0
Fakt	4546,1	17136,0	7153,9	83065,0	1124,1
Sərbəst qalığın idarəetməyə verilməsindən daxilolmaların ilin əvvəlinə həmin qalığa nisbəti, faizlə:					
proqnozlaşdırılan daxilolmaların nisbəti	0,19	0,19	0,13	0,38	0,12
faktiki daxilolmaların nisbəti	0,26	1,20	0,31	5,1	0,13

01.01.2020-ci il tarixə isə sərbəst qalığın məbləği 2343,0 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyd olunan məbləğin 1174,7 mln. manatı xəzinənin cari və valyuta hesab qalıqlarında, 1168,3 mln. manatı isə yerləşdirilmiş və idarəetmədə olan vəsaitlərdən ibarət olmuşdur.

Yerləşdirilmiş və idarəetmədə olan vəsaitin 1150,9 mln. manatı Dövlət Neft Fondunda, 17,4 mln. manatı isə “Azər-Türk Bank” ASC-də yerləşdirilmişdir.

Vahid xəzinə hesabının qalığının 2019-cu ildə 1470,7 mln. manat ekvivalentində artması hesabat ilinin sonuna vahid xəzinə hesabının qalığının 2343,0 mln. manat təşkil etməsinə şərait yaratmışdır.

Qalıq məbləğinin artmasını əsasən dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnoza qarşı 150,1 mln. manat fərqlə 104,5%, büdcə xərclərinin isə nəzərdə tutulmuş proqnoza qarşı 764,1 mln. manat fərqlə 97,0%, həmçinin büdcə kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinin nəzərdə tutulmuş proqnoza qarşı 2022,0 mln. manata qarşı 1712,5 mln. manat olmaqla 84,7% icra edilməsi, eyni zamanda Asiya İnkişaf Bankının “Dövlət Sektorunun Səmərəliliyinin Təkmilləşdirilməsi Proqramı” çərçivəsində alınmış (manat ekvivalentilə) 425,0 mln. manat məbləğində kredit vəsaitinin müvafiq qaydada xərc edilmədən kəsirin maliyyələşmə mənbələrinə aid edilməsilə əlaqələndirmək olar.

Sərbəst qalıq vəsaitinin 677 mln. ABŞ dolları Dövlət Neft Fondunda idarəetmə və yerləşdirmə, 17,4 mln. manatı isə Azər-Türk Bankda 5 il müddətinə depozitə yerləşdirilmişdir. Digər qalıq vəsaitlər isə xəzinənin bank hesablarının qalığında cəmləşmişdir.

Müstəqil kredit sərəncamlarının vəsaitləri isə 01.01.2020-ci il tarixə 2244,6 mln. manat təşkil etmişdir ki, bunun da 272,5 mln. manatı depozit və tapşırıq vəsaitlərin qalığından, 426,8 mln. manatı ƏDV depozit hesabının qalığından, 1212,0 mln. manatı Təminat Fondu hesabının qalığından, 269,7 mln. manatı isə DSMF-nin hesabının qalığından və 63,6 mln. manatı digər mənbələrdən ibarət olmuşdur.

Yuxarıda qeyd olunanları, həmçinin aylıq və rüblük təqdim edilən hesabat məlumatlarını nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, hesabat ili ərzində sərbəst qalıq vəsaitlərindən büdcə ili ərzində ssuda verilməsi və geri qaytarılması müşahidə olunmuş, depozitə yerləşdirilmə zamanı mövcud bazar prinsipləri nəzərə alınmamışdır. Bütün bunlar isə, öz növbəsində, mövcud qaydaların dövlət büdcəsinə əlavə gəlir gətirmək məqsədinin təmin edilməsi istiqamətində təkmilləşdirilməsi və bu istiqamətdə nəzarətin gücləndirilməsi zərurətini olduğunu qeyd etmək imkanı verir.

Ümumilikdə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icra səviyyəsi, həmçinin Asiya İnkişaf Bankından cəlb edilən kredit kəsirinin maliyyələşmə mənbəyinə aid edilməsi, həmçinin Dövlət Neft Fondunun büdcə qarşısında olan öhdəliklərinin 100% icra olunması Maliyyə Nazirliyinə məxsus sərbəst qalıq vəsaitlərinin əhəmiyyətli artımına səbəb olmuşdur. Belə ki, hesabat ilində 29.12.2019-cu il tarixində sərbəst qalıq vəsaitlərindən 600,0 mln. ABŞ dolları məbləğində vəsaitin Dövlət Neft Fonduna yerləşdirilməsinə şərait yaranmışdır.

IV BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN AUDITI VƏ İCRA VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

4.1. Dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifat üzrə icra vəziyyəti

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin funksional və inzibati təsnifat üzrə strukturunun dəyişdirilməsinə əsaslanaraq aparılmış təhlil zamanı Hesablama Palatası icra prosesinə təsir göstərən aşağıdakı məlumatlara istinad etmişdir:

➤ *İlkin təyinat məbləğləri* olaraq “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1349-VQ nömrəli Qanunu, “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2018-ci il 431 nömrəli Fərmanı və “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 22 dekabr tarixli 431 nömrəli Fərmanında dəyişiklik edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 18 yanvar tarixli 481 nömrəli Fərmanı ilə müəyyən edilmiş məbləğlərə;

➤ *Yenidən baxılmış məbləğlər* olaraq “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 12 iyul 2019-cu il tarixli 1645-VQD nömrəli Qanunu, “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 12 iyul tarixli 1645-VQD nömrəli Qanununun tətbiqi və “Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 22 dekabr tarixli 431 nömrəli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 iyul 2019-cu il tarixli 798 nömrəli və 08 avqust 2019-cu il tarixli 804 nömrəli Fərmanları ilə müəyyən edilmiş məbləğlərə;

➤ *Dürüstləşdirilmiş məbləğlər* olaraq il ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş məbləğlərə.

Dövlət büdcəsi xərclərinin hesabat ilində icra vəziyyəti Vahid Büdcə Təsnifatı ilə müəyyən edilmiş aşağıdakı təsnifat istiqamətləri üzrə ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilmişdir.

- Funksional təsnifat;
- İqtisadi təsnifat;
- İnzibati təsnifat.

Hər bir istiqamətdə rəyin formalaşdırılması zamanı Hesablama Palatası Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin müvafiq Fərmanına uyğun olaraq dövlət büdcəsinin icrası prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, həmçinin büdcə vəsaitlərindən istifadə edən qurumların təqdim etdikləri hesabatlara əsaslanmışdır. Qeyd edək ki, müəyyən edilmiş vəsaitlərin icra səviyyəsinin qiymətləndirilməsi zamanı dürüstləşdirilmiş təyinat məbləğlərinə istinad edilmişdir.

4.1.1. İl ərzində aparılmış dəyişikliklər və icra səviyyəsi

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 12 iyul 2019-cu il tarixli 1645-VQD nömrəli Qanunu ilə funksional təsnifatın 2 bölməsinə yenidən baxılmış, “Müdafiə” bölməsi üzrə məbləğ 150,0 mln. manat artırılmış, “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə isə həmin məbləğ qədər azaldılmışdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Qanunu və həmin Qanunun tətbiqinə dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanları ilə müəyyən edilmiş göstəricilərin “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na əsasən təqdim edilmiş məlumatlarla müqayisəli təhlili icra prosesində təsdiq edilmiş büdcə ayırmaları həddində müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən bir çox dəyişikliklərin (dürüstləşmələr) aparıldığını göstərir. Bu dürüstləşmələr “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu əsas gətirilərək həyata keçirilmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin funksional və inzibati təsnifat üzrə icra səviyyəsinin təhlili il ərzində icra edilmiş vəsaitlərin ilkin təyinat və yenidən baxılmış məbləğlərə nisbətən dürüstləşdirilmiş göstəricilərə daha yaxın olduğunu göstərir (Cədvəl 39).

Cədvəl 39. 2019-cu ilin dövlət büdcəsi xərclərinin ilkin, yenidən baxılmış və dürüstləşdirilmiş və icra edilmiş məbləğləri, mln. manat

Xərclərin istiqaməti	İlkin təsdiq edilmiş	Yenidən baxılmış	dürüstləşmiş (il ərzində edilən dəyişikliklərdən sonra) təyinat	icra edilmiş	icra edilmiş məbləğlərin yenidən baxılmış məbləğlərlə müqayisəsi		icra edilmiş məbləğlərin dürüstləşmiş (il ərzində dəyişikliklərdən sonra) məbləğlərlə müqayisəsi	
					məbləğ	faiz	məbləğ	faiz
Ümumi dövlət xidmətləri	3886,8	3886,8	3100,5	2985,6	-901,1	76,8	-114,9	96,3
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının saxlanması xərcləri	827,2	827,2	817,3	774,5	-52,7	93,6	-42,8	94,8
Beynəlxalq fəaliyyət və beynəlxalq təşkilatlara üzvlük haqqı xərcləri	191,5	191,5	184,0	169,7	-21,8	88,6	-14,3	92,2
Elm xərcləri	136,3	136,3	134,3	122,3	-14,0	89,7	-12,0	91,1
Başqa kateqoriyalara aid edilməyən ümumi dövlət xidməti xərcləri	90,9	90,9	91,1	88,4	-2,6	97,2	-2,8	97,0
dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər	2334,8	2334,8	1567,8	1524,8	-810,0	65,3	-43,0	97,3
Yerli büdcələrə (bələdiyyələrə) verilən dotasiya	4,7	4,7	4,7	4,7	0,0	99,7	0,0	99,7
Yerli büdcələrə (bələdiyyələrə) verilən subvensiya	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə verilən dotasiya	300,4	300,4	300,4	300,4	0,0	100,0	0,0	100,0
Müdafiə	3037,6	3187,6	3177,6	3162,5	-25,1	99,2	-15,1	99,5
Müdafiə qüvvələri	1494,1	1494,1	1478,4	1467,1	-26,9	98,2	-11,3	99,2
Milli təhlükəsizlik	157,0	157,0	162,6	159,9	2,9	101,9	-2,7	98,3

Müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	2,8	2,8	2,8	2,8	0,0	99,2	0,0	99,2
Digər kateqoriyalara aid edilməyən xərclər	1383,8	1533,8	1533,8	1532,6	-1,1	99,9	-1,1	99,9
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq	1563,5	1563,5	1531,5	1505,1	-58,4	96,3	-26,5	98,3
Məhkəmə hakimiyyəti	65,3	65,3	65,3	63,8	-1,5	97,7	-1,5	97,7
Hüquq mühafizə	1153,8	1153,8	1160,6	1151,2	-2,6	99,8	-9,4	99,2
Prokurorluq	64,2	64,2	64,2	63,9	-0,2	99,6	-0,2	99,6
Digər kateqoriyalara aid edilməyən xidmətlər	280,2	280,2	241,5	226,1	-54,1	80,7	-15,4	93,6
Təhsil	2285,9	2285,9	2247,9	2195,7	-90,2	96,1	-52,2	97,7
Məktəbəqədər təhsil	233,8	233,8	238,3	214,9	-18,9	91,9	-23,4	90,2
Ümumi təhsil	1289,1	1289,1	1266,6	1264,3	-24,8	98,1	-2,3	99,8
Peşə təhsili	39,7	39,7	33,7	32,3	-7,4	81,3	-1,4	95,7
Orta ixtisas təhsili	44,8	44,8	42,9	42,3	-2,6	94,2	-0,7	98,5
Ali təhsil	46,1	46,1	240,8	231,6	185,4	502,0	-9,2	96,2
Əlavə təhsil	2,2	2,2	1,8	1,7	-0,5	76,3	-0,1	95,7
Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər	630,1	630,1	423,8	408,7	-221,4	64,9	-15,1	96,4
Səhiyyə	1042,5	1042,5	889,5	873,6	-168,9	83,8	-15,9	98,2
Poliklinikalar və ambulatoriyalar	117,7	117,7	117,4	115,2	-2,4	97,9	-2,2	98,1
Xəstəxanalar	374,1	374,1	373,1	363,9	-10,1	97,3	-9,2	97,5
Səhiyyə sahəsində digər xidmətlər	6,8	6,8	6,8	6,6	-0,2	97,2	-0,2	97,2
Səhiyyə sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	5,2	5,2	8,1	7,9	2,7	151,1	-0,2	97,4
Səhiyyə sahəsinə aid edilən digər xidmətlər	538,7	538,7	384,0	380,0	-158,8	70,5	-4,1	98,9
Sosial müdafiə və sosial təminat	2620,4	2470,4	2470,4	2281,0	-189,4	92,3	-189,4	92,3
Sosial müdafiə xərcləri	2577,4	2427,4	2427,4	2243,1	-184,3	92,4	-184,3	92,4
Sosial təminat xərcləri	43,0	43,0	43,0	37,9	-5,0	88,3	-5,0	88,3
Sosial müdafiə və sosial təminat sahələri üzrə tətbiqi tədqiqatlar	0,06	0,06	0,06	0,02	0,04	39,6	0,04	39,6
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	359,1	359,1	349,3	335,8	-23,3	93,5	-13,5	96,1
Mədəniyyət və incəsənət sahəsində fəaliyyət	144,0	144,0	142,9	139,8	-4,2	97,1	-3,1	97,8
Radio, televiziya və nəşriyyat	63,7	63,7	60,8	60,6	-3,1	95,2	-0,2	99,7
Bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və turizm	83,4	83,4	73,4	66,6	-16,8	79,8	-6,8	90,8
Digər kateqoriyalara aid edilməyən fəaliyyət	67,9	67,9	72,2	68,8	0,8	101,2	-3,4	95,2
Mənzil və kommunal təsərrüfatı	362,3	362,3	339,0	334,4	-27,9	92,3	-4,6	98,6
Mənzil təsərrüfatı	54,4	54,4	49,8	49,4	-5,1	90,7	-0,5	99,1
Kommunal təsərrüfatı	285,0	285,0	262,1	258,3	-26,7	90,6	-3,8	98,5
Su təsərrüfatı	4,6	4,6	4,6	4,6	0,0	100,0	0,0	100,0
Mənzil və kommunal təsərrüfatı ilə bağlı digər xidmətlər	18,3	18,3	22,5	22,2	3,9	121,1	-0,3	98,6

Yanacaq və enerji	7,8	7,8	7,8	7,8	0,0	99,9	0,0	99,9
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	874,2	874,2	874,2	857,6	-16,6	98,1	-16,6	98,1
Kənd təsərrüfatı	836,4	836,4	836,4	823,7	-12,6	98,5	-12,6	98,5
Meşə təsərrüfatı	12,4	12,4	12,4	10,8	-1,7	86,7	-1,7	86,7
Balıqçılıq və ovçuluq	3,0	3,0	3,0	1,8	-1,2	58,7	-1,2	58,7
Ətraf mühitin mühafizəsi	14,7	14,7	14,7	14,0	-0,6	95,6	-0,6	95,6
Hidrometeorologiya	7,7	7,7	7,7	7,3	-0,4	94,3	-0,4	94,3
Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar	6390,7	6390,7	6390,7	6214,0	-176,7	97,2	-176,7	97,2
Tikinti	6373,8	6373,8	6372,8	6200,8	-172,9	97,3	-171,9	97,3
Faydalı qazıntılar	12,9	12,9	12,9	10,5	-2,4	81,8	-2,4	81,8
Geodeziya və xəritəçəkmə	4,0	4,0	4,0	2,6	-1,4	65,4	-1,4	65,4
Təcrübə və təbiiqi tədqiqatlar	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0		-1,0	0,0
Nəqliyyat və rabitə	175,8	175,8	175,8	175,1	-0,7	99,6	-0,7	99,6
Nəqliyyat	125,3	125,3	125,3	124,6	-0,7	99,4	-0,7	99,4
Rabitə	50,5	50,5	50,5	50,5	0,0	100,0	0,0	100,0
İqtisadi fəaliyyət	393,2	393,2	393,2	372,6	-20,6	94,8	-20,6	94,8
İqtisadi və kommersiya fəaliyyəti	231,2	231,2	191,2	190,4	-40,8	82,3	-0,8	99,6
İqtisadi fəaliyyətin digər sahələri	162,0	162,0	202,0	182,2	20,2	112,5	-19,8	90,2
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	2190,3	2190,3	3242,6	3125,1	934,8	142,7	-117,5	96,4
Məqsədli büdcə fondları	322,0	322,0	322,0	322,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Ehtiyat fondları	400,0	400,0	1452,3	1376,9	976,9	344,2	-75,5	94,8
Əsas bölmələrə aid edilməyən sair xərclər	1468,3	1468,3	1468,3	1426,2	-42,1	97,1	-42,1	97,1
Cəmi	25190,0	25190,0	25190,0	24425,9	-764,1	97,0	-764,1	97,0

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunlar və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

"Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"na əsasən təqdim edilmiş müvafiq hesabat formasında "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə icra məbləğinə 2019-cu ildə xarici valyuta mövqeyinin yenidən qiymətləndirilməsi üzrə yaranan fərq məbləği ilə bağlı icra edilmiş 634,3 min manat məbləğində vəsait də daxil edilmişdir. Bu məbləğ "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla Qanun layihəsində ayrıca əks etdirilmişdir.

İlk olaraq qeyd edək ki, "Müdafiə" bölməsi üzrə yenidən baxılmadan sonra artırılmış məbləğ, icra prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən 10,0 mln. manat azaldılmış, icra isə dürüstləşmiş (icra prosesində dəyişiklikdən sonra müəyyən edilən) təyinat məbləğindən 15,1 mln. manat az olmuşdur.

"Sosial müdafiə və sosial təminat" bölməsi üzrə yenidən baxılmadan sonra azaldılan məbləğ icra prosesində sabit saxlanılmış, icra edilmiş məbləğ təsdiq edilmiş məbləğdən 189,4 mln. manat az olmuşdur (Cədvəl 40).

Cədvəl 40. Dövlət büdcəsində yenidən baxılma zamanı dəyişiklik edilmiş funksional təsnifatın bölmələri üzrə məlumat, mln. manat

Xərclərin istiqamətləri	2019-cu il üçün ilkin təsdiq edilmiş	2019-cu ildə yenidən baxılmış	dürüstləşmiş (il ərzində edilən dəyişikliklərdən sonra) təyinat	icra edilmiş
Müdafiə	3037,6	3187,6	3177,6	3162,5
Sosial müdafiə və sosial təminat	2620,4	2470,4	2470,4	2281,0

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunlar və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

Ümumilikdə təsdiq edilmiş göstəricilərlə müqayisədə 6 bölmə üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin məbləği sabit saxlanılmış, 7 bölmə üzrə vəsait 1052,3 mln. manat məbləğində azaldılmış, 1 bölmə üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır. Funksional təsnifatın bölmələrinin təsdiq edilmiş məbləğləri üzrə aparılmış dəyişikliklər dövlət büdcəsi xərclərinin 4,2%-nə bərabərdir.

Məbləği azaldılmış funksional bölmələr. Hesabat ilində 7 bölmə üzrə müvafiq Qanunla təsdiq edilmiş məbləğ ümumilikdə 1052,3 mln. manat azaldılmışdır. Mütləq ifadədə ən böyük azalma 786,2 mln. manat məbləğində “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsinin payına düşür və bu məbləğ cəmi azaldılmış məbləğin 74,7%-ə bərabərdir. Bölmə üzrə azaldılmış məbləğ təsdiq edilmiş məbləğin 20,2%-i səviyyəsində olmuşdur.

Məbləği artırılmış bölmə. Hesabat ilində digər bölmələrdən azalmalar hesabına “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi üzrə təsdiq edilmiş məbləğ artırılmışdır və bu artım cəmi azalma məbləğinə bərabər olmaqla 1052,3 mln. manat təşkil etmişdir. Artım nəticəsində həmin bölmə üzrə təsdiq edilmiş məbləğ 48,0% artırılaraq proqnoz 3242,6 mln. manat məbləğində müəyyən edilmişdir. Bölmə üzrə yeni təyinat məbləği ilə müqayisədə icra səviyyəsi 96,4% təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, artırılmış məbləğin 35,2%-i birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə yaranan qənaətin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi ilə əlaqədardır.

Məbləği sabit saxlanılan bölmələr. Hesabat ilində ümumilikdə 6 bölmə (“Sosial müdafiə və sosial təminat”, “Yanacaq və enerji”, “Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi”, “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar”, “Nəqliyyat və rabitə”, “İqtisadi fəaliyyət” bölmələri) üzrə təsdiq edilmiş məbləğlər sabit saxlanılmışdır. Qeyd edək ki, “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” və “İqtisadi fəaliyyət” bölmələri üzrə təsdiq edilmiş məbləğlər sabit saxlanılsa da, icra prosesində həmin bölmələrin daxilində təyinat məbləğləri düzəldilmişdir. Belə ki, “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsinin “Tikinti” köməkçi bölməsinin təyinat məbləği icra prosesində 1,0 mln. azaldılmış, həmin bölmənin ilkin olaraq məbləğ müəyyən edilməyən “Təcrübə və tətbiqi tədqiqatlar” köməkçi bölməsi üzrə nəzərdə tutulmuş, “İqtisadi fəaliyyət” bölməsinin “İqtisadi və kommersiya fəaliyyəti” köməkçi bölməsi üzrə təyinat məbləği 40,0 mln. manat azaldılmış, “İqtisadi fəaliyyətin digər sahələri” köməkçi bölməsi həmin məbləğ qədər artırılmışdır.

Funksional təsnifatın strukturunda aparılmış dəyişikliklərə köməkçi bölmələr üzrə nəzər saldıqda qeyd edə bilərik ki, ümumilikdə 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin xərclərinin nəzərdə tutulduğu funksional təsnifat üzrə 53 köməkçi bölmənin 32-də il ərzində

dəyişikliklər aparılmış, bu köməkçi bölmələrin 11-i üzrə təsdiq edilmiş məbləğ il ərzində 1316,4 mln. manat artırılmış, 21-i üzrə isə eyni məbləğdə azaldılmışdır.

Qeyd edək ki, funksional təsnifatın bölmələri üzrə aparılmış dəyişikliklər 2 bölmə ("Təhsil", "Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət") üzrə bütün köməkçi bölmələri, bəzi bölmələr üzrə isə 1 köməkçi bölməni əhatə etmişdir.

Funksional təsnifatın "Ümumi dövlət xidmətləri", "Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq", "Təhsil", bölmələrinin ümumilikdə 3 köməkçi bölməsi üzrə təsdiq edilmiş məbləğ il ərzində artırılsa da, icra edilmiş məbləğ təsdiq edilmiş məbləğdən də az olmuşdur (Cədvəl 41).

Cədvəl 41. İl ərzində təsdiq edilmiş məbləği artırılmış, icrası isə təsdiq edilmiş məbləğdən az olmuş köməkçi bölmələr, mln. manat

Köməkçi bölmələr	Təsdiq edilmiş büdcə	Dürüstləşmiş təyinat	İcra
Başqa kateqoriyalara aid edilməyən ümumi dövlət xidməti xərcləri	90,9	91,1	88,4
Hüquq mühafizə	1153,8	1160,6	1151,2
Məktəbəqədər təhsil	233,8	238,3	214,9
Təcrübə və tətbiqi tədqiqatlar	0,0	1,0	0,0

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunlar və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsinin icrası prosesində dəyişikliklər əsasən "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.4-cü maddəsi və 19.6-cı maddəsi əsas gətirilməklə həyata keçirilir. Əvvəlki illərdə olduğu kimi 2019-cu ildə də dövlət büdcəsinin müvafiq Qanun və Fərmanla müəyyən edilmiş məbləğlərinin dəyişdirilməsinə və ümumiyyətlə, icra vəziyyətinə bu iki maddənin təsiri böyük olmuşdur.

Maddə 18.4

Zərurət yarandıqda, təsdiq olunmuş büdcə ayırmaları həddində funksional təsnifatın bölmələri daxilində, iqtisadi təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraflar, maddə və yarımaddələri arasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dəyişikliklər edilə bilər.

Maddə 19.6

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla dövlət büdcəsinin icrası prosesində iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddələrində nəzərdə tutulmuş birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər üzrə hesabat ili ərzində yaranmış qənaət dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna yönəldilərək, il ərzində digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə sərf edilə bilər.

Göründüyü kimi, Qanunun 19.6-cı maddəsi funksional təsnifatın ayrı-ayrı bölmələrində yerləşən birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər üzrə hesabat ili ərzində yaranmış

qənaətin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsinə imkan verir ki, bu da funksional təsnifat üzrə bölmələrin məbləğinin dəyişdirilməsi ilə nəticələnir.

Ümumilikdə hesabat dövründə icra edilmiş dövlət büdcəsinin xərcləri ötən ilin müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə funksional təsnifatın 4 bölməsi üzrə azalmış, 10 bölməsi üzrə artmışdır. Ötən illə müqayisədə ən çox artım 1126,8 mln. manat olmaqla “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsi, azalma isə 984,7 mln. manat olmaqla “İqtisadi fəaliyyət” bölməsi üzrə müşahidə edilmişdir.

Hesabat ilində funksional təsnifatın bölmələri üzrə xərclərinin icrası dürüstləşmiş təyinatla qarşı 92,3%-99,9% arasında dəyişmişdir. Hesabat dövründə funksional təsnifatın 14 bölməsindən 9-u üzrə icra edilmiş xərclər orta icra göstəricisi olan 97,0%-lik nisbətdən çox, 5-i üzrə isə az olmuşdur.

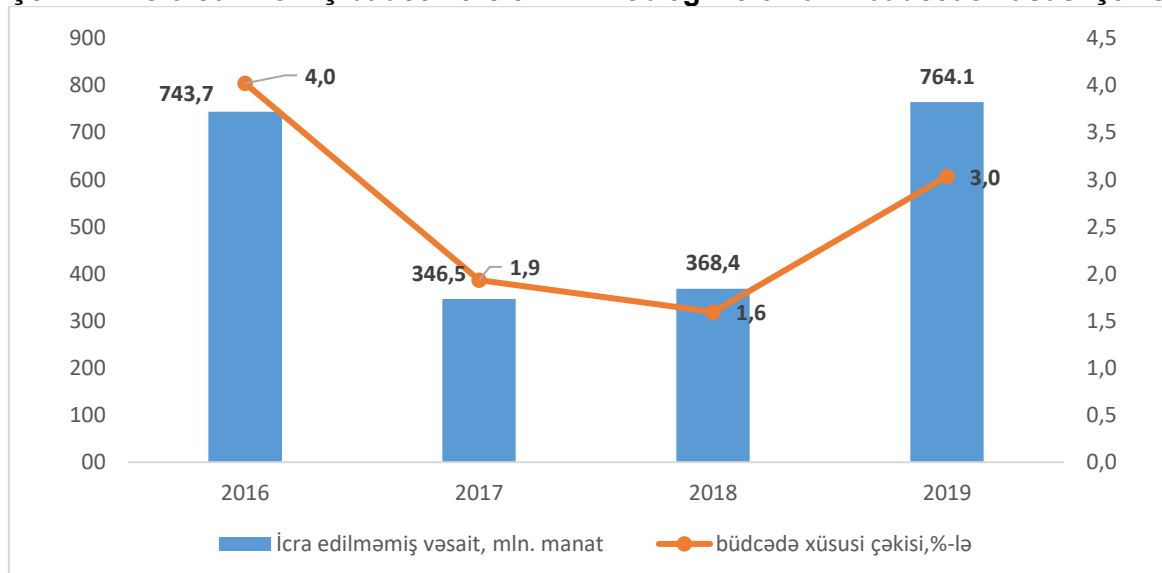
Ən az icra səviyyəsi “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə 92,3%, ən çox icra səviyyəsi isə “Yanacaq və enerji” bölməsi üzrə 99,9% olmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifat üzrə icrasında daha böyük xüsusi çəki “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” (25,4%) bölməsinə aid olmuşdur.

4.1.2. İcra edilməmiş vəsaitlərin funksional təsnifat üzrə strukturu

Proqnozla müqayisədə 14 bölmə üzrə ümumilikdə 764,1 mln. manat məbləğində vəsait icra edilməmişdir ki, bu da təsdiq edilmiş büdcənin 3,0%-nə bərabərdir. İcra edilməmiş məbləğ mütləq ifadədə, həm də təsdiq edilmiş büdcə xərclərinə nisbətə son 3 ildə ən yüksək göstəricidir (Şəkil 27).

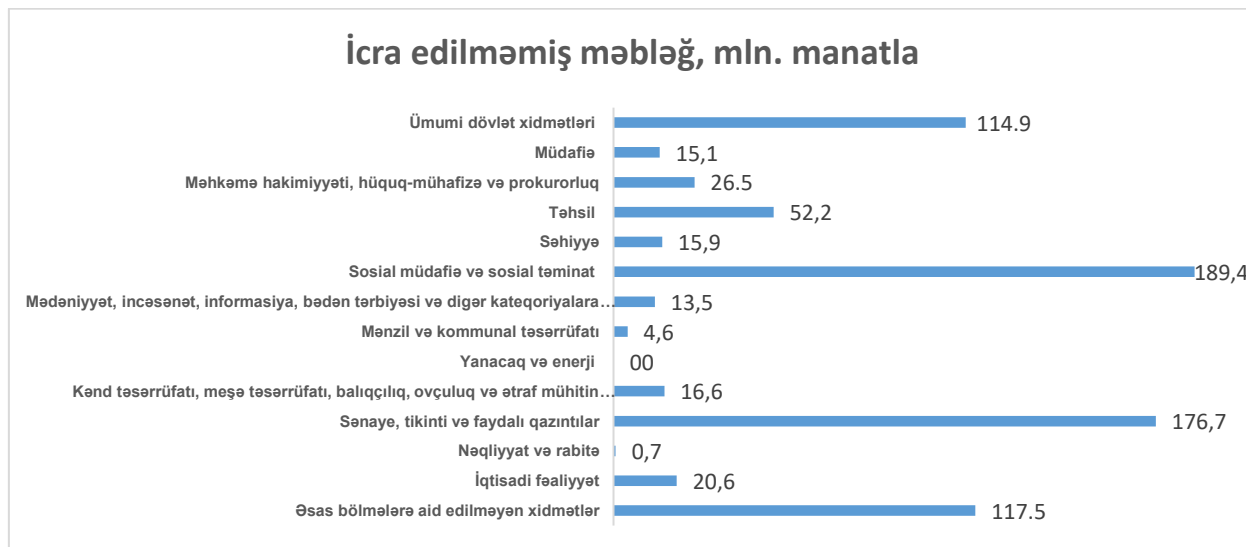
Şəkil 27. İcra edilməmiş büdcə xərclərinin məbləği və onların büdcədə xüsusi çəkisi

Şəkil müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunlar və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

2019-cu ildə icra edilməmiş məbləğdə ən yüksək xüsusi çəki “Sosial müdafiə və sosial təminat” (24,8%) və “Sənaye tikinti və faydalı qazıntılar” (23,1%) bölmələri üzrə olmuşdur.

Şəkil 28. Funksional təsnifat üzrə icra edilməmiş dövlət büdcəsi xərclərinin strukturu

Şəkil müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanunlar və icra hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

4.1.3. Dövlət büdcəsi xərclərinin faydalılığının təhlili

Dövlətin iqtisadi artımın təmin edilməsində dövlət büdcəsi vasitəsilə oynadığı rol dövlətin ayrı-ayrı funksiyalarının icrası ilə bağlı büdcə xərclərinin əsasən iki qrupda cəmləşdirilməsini zəruri edir:

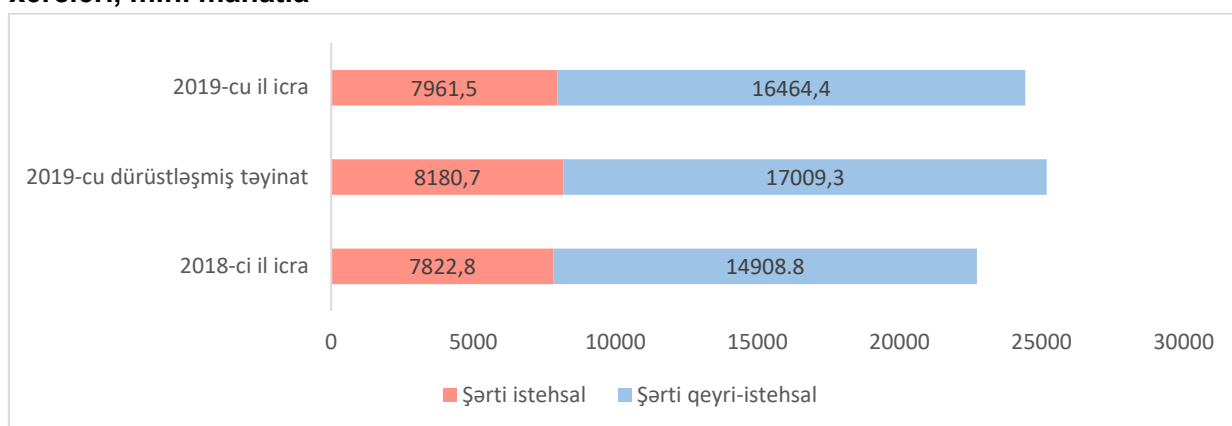
- ✓ *İqtisadi artımda xüsusilə əhəmiyyətli rolu olan real sektora ayrılan vəsaitlər – şərti istehsal sahələrinə yönəldilmiş xərclər;*
- ✓ *Digər sahələrə yönəldilən vəsaitlər – şərti qeyri-istehsal sahələrinə yönəldilmiş xərclər.*

Hesabat ili üçün dövlət büdcəsinin keyfiyyət strukturunun, başqa sözlə xərclərin faydalılığı və onların iqtisadi artıma töhfəsi ilə bağlı aparılan təhlil göstərir ki, şərti istehsal xərcləri və ya iqtisadiyyatın real sektoruna yönələn xərclər əvvəlki illə müqayisədə 138,7 mln. manat və ya 1,8% artaraq 7961,5 mln. manat məbləğində icra edilmişdir (Şəkil 29).

Qeyd edilən xərclərin əvvəlki illə müqayisədə artımı şərti istehsal xərclərinə aid edilən (Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi, sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar (o cümlədən, investisiya), nəqliyyat və rabitə) xərclərin artımla icra edilməsi hesabına formalaşmışdır. Burada isə əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) üzrə xərclərin artımı daha nəzərəçarpan (1140,2 mln. manat və ya 22,5%) olmuşdur. Şərti istehsal xərclərinin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərində mütləq ifadədə artımına baxmayaraq, şərti qeyri-istehsal xərclərinin daha sürətli artımı şərti istehsal xərclərinin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisinin kiçilməsinə səbəb olmuş, ötən illə müqayisədə 1,8 faiz bəndi azalaraq 32,6% təşkil etmişdir.

Şərti qeyri-istehsal xərcləri də (sosial siyasətin həyata keçirilməsi, müdafiə-idarəetmə, borca xidmət xərcləri və digər fəaliyyət) əvvəlki illə müqayisədə 10,4% artımla icra edilmişdir.

Şəkil 29. 2018-2019-cu illər üzrə dövlət büdcəsinin şərti-istehsal və şərti qeyri-istehsal xərcləri, mln. manatla

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsi xərclərinin bu bölgüsü üzrə yuxarıda göstərilən məbləğlər funksional təsnifatın bölmələrinin məbləğləri əsas götürülməklə hesablanmış, və bu səbəbdən göstəricilərin adlarında şərti ifadəsindən istifadə edilmişdir. Dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı funksional bölmələri üzrə xərc maddələri əsas götürülməklə hesablanan istehsal xərcləri bu meyar üzrə hesablanan xərclərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər.

4.1.4. Ehtiyat fondların icrası vəziyyəti

2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, hesabat ilində Ehtiyat fondları üzrə müvafiq qanunla 400,0 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuş, il ərzində aparılmış dəyişikliklər nəticəsində 1052,3 mln. manat və ya 3,6 dəfə artırılaraq 1452,3 mln. manat müəyyən edilmişdir. Hesabat ilinin sonunda yeni təyinat məbləği ilə müqayisədə 1376,9 mln. manat və ya 94,8% səviyyəsində vəsait icra edilmişdir. Dəyişikliklər nəticəsində formalaşmış artım məbləği dövlət büdcəsinin ehtiyat fonduna aid olmuşdur.

2019-cu ildə ehtiyat fondlar üzrə icra edilmiş vəsait 2018-ci illə müqayisədə 611,6 mln. manat və ya 79,9% çoxdur. Bu, dövlət büdcəsinin cəmi xərclərində 5,6% xüsusi çəkiyə malikdir ki, bu da ötən ilin müvafiq göstəricisindən 2,2 faiz bəndi çoxdur. Hesabat ilində icra edilmiş vəsaitin 1080,2 mln. manat və ya 78,4%-i dövlət büdcəsinin ehtiyat fondu, 296,7 mln. manat və ya 21,6%-i Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondunun payına düşür.

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin ehtiyat fondu üzrə icra edilmiş vəsaitin dövlət büdcəsinin gəlirlərinə nisbəti 4,5%, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondu üzrə icra olunmuş vəsaitin büdcə gəlirlərinə nisbəti isə 1,2% təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi ilə dövlət büdcəsinin və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondları üzrə hədlər müəyyənləşdirilmişdir və 2019-cu ildə bu hədlər gözlənilmişdir.

2019-cu ilin icra edilmiş dövlət büdcəsində **Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu** üzrə müvafiq qanunla 300,0 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuş, il ərzində 52 quruma 85 layihə üzrə 309,5 mln. manat vəsaitin ayrılması təsdiq edilmişdir ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 34,1 mln. manat və ya

9,9% azdır. Hesabat ilində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 76 sərəncamı üzrə ayrılmış vəsait 296,7 mln. manat və ya təsdiq edilmiş məbləğdən 12,8 mln. manat az olmaqla 95,9% səviyyəsində icra edilmişdir (Cədvəl 42). İcra edilmiş vəsait 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 4,3 mln. manat və ya 1,4% azdır.

Cədvəl 42. 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondunun icrası, min manatla

Sıra sayı	Təşkilatın adı	2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında hesabatda		Layihənin sayı	İcra səviyyəsi
		Sərəncama əsasən nəzərdə tutulmuş vəsait	Xərc		
1	Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	103 800,0	103 799,9	15	100,0
2	Azərsu ASC	16 000,0	15 999,9	4	100,0
3	Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyəti	14 700,0	14 666,1	4	99,8
4	Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	15 000,0	14 647,6	3	97,7
5	Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi	14 200,0	14 200,0	1	100,0
6	Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti	14 000,0	13 999,7	3	100,0
7	Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti	11 000,0	10 999,8	2	100,0
8	Mədəniyyət Nazirliyi	10 000,0	9 997,7	4	100,0
9	Səhiyyə Nazirliyi	9 000,0	9 000,0	3	100,0
10	Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Komitəsi	8 090,0	8 090,0	3	100,0
11	Fövqaladə Hallar Nazirliyi	7 000,0	7 000,0	2	100,0
12	Təhsil Nazirliyi	7 000,0	7 000,0	4	100,0
13	Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	7 000,0	6 998,0	2	100,0
14	Şamaxı Rayon İcra Hakimiyyəti	7 000,0	6 997,4	3	100,0
15	Nizami Gəncəvi Beynəlxalq Mərkəzi	5 000,0	5 000,0	2	100,0
16	Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri QSC	4 700,0	4 700,0	2	100,0
17	Ağsu Rayon İcra Hakimiyyəti	7 000,0	4 507,6	3	64,4
18	Gənclər Fondu	4 000,0	4 000,0	1	100,0
19	İqtisadiyyat Nazirliyi	3 000,0	3 000,0	1	100,0
20	Milli Televiziya və Radio Şurası	3 000,0	3 000,0	1	100,0
21	Qobustan Rayon İcra Hakimiyyəti	3 000,0	3 000,0	1	100,0
22	Beyləqan Rayon İcra Hakimiyyəti	3 000,0	3 000,0	2	100,0
23	Astara Rayon İcra Hakimiyyəti	2 300,0	2 298,3	1	99,9
24	Lənkəran şəhər İcra Hakimiyyəti	2 300,0	2 293,8	1	99,7
25	Naxçıvan MR Nazirlər Kabineti	2 250,0	2 250,0	1	100,0
26	"Azərkosmos" ASC	2 000,0	2 000,0	1	100,0
27	İsmayilli Rayon İcra Hakimiyyəti	2 000,0	2 000,0	1	100,0

28	Azərişiq ASC	1 500,0	1 500,0	1	100,0
29	Azərbaycan Əfqanıstan Veteranları İctimai Birliyi	1 000,0	1 000,0	1	100,0
30	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	1 000,0	1 000,0	1	100,0
31	Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu	1 000,0	1 000,0	1	100,0
32	Gənclər və İdman Nazirliyi	1 000,0	500,0	1	50,0
33	Milli Paralimpiya Komitəsi	500,0	500,0	1	100,0
34	Müharibə, Əmək və Silahlı Qüvvələr Veteranları Təşkilatı	300,0	299,9	1	100,0
35	Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi	800,0	242,6	1	30,3
36	Mənəvi Dəyərlərin Təbliği Fondu	100,0	100,0	1	100,0
37	Ağdaş Rayon İcra Hakimiyyəti	3 000,0	61,2	1	2,0
38	Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi	3 000,0	52,3	1	1,7
39	Qəbələ Rayon İcra Hakimiyyəti	3 000,0	11,8	1	0,4
40	Kinematografçılar İttifaqı	300,0	300,0	1	100,0
41	Memarlar İttifaqı	250,0	250,0		100,0
42	Aşıqlar Birliyi	250,0	250,0		100,0
43	Rəssamlar İttifaqı	350,0	350,0		100,0
44	Teatr Xadimləri İttifaqı	250,0	250,0		100,0
45	Yazıçılar Birliyi	800,0	800,0		100,0
46	Bəstəkarlar İttifaqı	650,0	650,0		100,0
47	Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi	2 000,0	2 000,0		100,0
48	Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyası dini qurumu	350,0	350,0	1	100,0
49	Bakı şəhəri Dağ yəhudiləri dini icması	350,0	350,0		100,0
50	Avropa yəhudilərinin Bakı dini icması	150,0	150,0		100,0
51	Katolik kilsəsinin Apostol Prefekturası dini qurumu	150,0	150,0		100,0
52	Alban-Udi Xristian dini icması	150,0	150,0		100,0
CƏMİ		309 540,0	296 713,5	85	95,9

Cədvəl müvafiq normativ-hüquqi aktlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

2019-cu ildə Prezidentin Ehtiyat Fondundan 68 layihəni əhatə etməklə 42 qurum üzrə ayrılmış vəsait 100,0 səviyyəsində icra edilmiş, 9 layihəni əhatə etməklə 4 qurum üzrə ayrılmış vəsait 97,7-99,9% səviyyəsində icra edilmiş, 8 layihəni əhatə etməklə 6 qurum üzrə ayrılmış vəsait 0,4-64,4% səviyyəsində icra edilmiş və ümumilikdə 12,8 mln. manat qalıq vəsait qalmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə imzalanmış ümumi 76 sərəncamın rüblər üzrə təhlili göstərir ki, say və məbləğ baxımından ən böyük xüsusi çəki 4-cü rübə aiddir. Belə ki, nəzərdə tutulmuş ümumi vəsaitin isə 167,6 mln. manat və ya 54,2%-i, hesabat ilində imzalanmış sərəncamların 30-u və ya 39,5%-i isə 4 -cü rübdə imzalanmışdır.

Qeyd edək ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondunun vəsaiti ölkənin sosial-iqtisadi həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən tədbirlərə yönəldilir. Hesabat ili üzrə dövlət büdcəsinin, o cümlədən ehtiyat fondların icrası ilə bağlı Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabatlara əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondunun vəsaitləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hədlər və çərçivədə, eyni zamanda, müvafiq sərəncamlar əsasında icra olunmuşdur.

"Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən **Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu** üzrə 100,0 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuş, il ərzində 47 qurum və istiqamət üzrə 76 layihəni əhatə etməklə 1152,3 mln. manat vəsaitin ayrılması təsdiq edilmişdir ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 678,6 mln. manat və ya 1,4 dəfə çoxdur.

Hesabat ilində Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 39 sərəncamı üzrə ayrılmış vəsait 1080,2 mln. manat və ya təsdiq edilmiş məbləğdən 72,1 mln. manat az olmaqla 93,7% səviyyəsində icra edilmişdir (Cədvəl 43). İcra edilmiş vəsait 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 615,9 mln. manat və ya 1,3 dəfə çoxdur.

Cədvəl 43. 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin ehtiyat fondunun icrası, min manatla

Sıra sayı	Təşkilatın adı	2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında hesabatda		Layihənin sayı	İcra səviyyəsi
		Sərəncama əsasən nəzərdə tutulmuş vəsait	Xərc		
1	Bölgü əsasında (rayon və təşkilatlar)	524 952,00	491 432,80	1	93,6
	<i>o cümlədən,</i>	<i>750,4</i>	<i>0,0</i>		0,0
2	Bölgü əsasında (rayon və təşkilatlar)	370 000,00	336 336,55	1	90,9
3	Müdafiə Nazirliyi	35 400,0	35 328,2	1	99,8
4	Fövqaladə Hallar Nazirliyi	30 450,0	30 416,9	3	99,9
5	Xarici İşlər Nazirliyi	30 239,8	30 231,9	4	100,0
6	"Azərsu" ASC	27 600,0	27 600,0	3	100,0
7	Daxili İşlər Nazirliyi	13 600,0	13 600,0	2	100,0
8	Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti	11 600,0	11 411,0	2	98,4
9	Azəristilikteçizat ASC	11 200,0	11 200,0	1	100,0
10	Səbail Rayon İcra Hakimiyyəti	10 691,1	10 690,8	7	100,0
11	Azərbaycan Futbol Federasiyaları Assosiasiyası	10 000,0	10 000,0	1	100,0
12	Ədliyyə Nazirliyi	8 600,0	8 599,8	2	100,0
13	Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi	7 425,5	7 325,5	2	98,7
14	Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti	6 574,0	6 558,6	4	99,8
15	Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi	7 100,0	6 334,6	3	89,2
16	Dövlət Turizm Agentliyi	5 000,0	5 000,0	1	100,0
17	Astara Rayon İcra Hakimiyyəti	4 293,0	4 269,9	1	99,5
18	Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti	4 186,2	4 186,2	2	100,0
19	Nazirlər Kabinetinin İşlər İdarəsi	3 300,0	3 300,0	1	100,0
20	Ərazilərin Bərpası və Yenidən Qurulması üzrə Agentlik	2 984,0	2 984,0	1	100,0

21	Biləsuvar rayon İcra Hakimiyyəti	2 855,8	2 855,0	1	100,0
22	Dövlət Sərhəd Xidməti	2 400,0	2 366,2	1	98,6
23	Gənclər və İdman Nazirliyi	2 065,2	2 064,7	3	100,0
24	Konstitusiya Məhkəməsi	1 600,0	1 505,0	1	94,1
25	Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	1 460,0	1 460,0	2	100,0
26	Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi	1 700,0	1 400,0	1	82,4
27	Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi	1 400,0	1 400,0	1	100,0
28	"İçərişəhər" Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsi	1 324,0	1 323,9	1	100,0
29	Nazirlər Kabinetinin Aparatı	1 506,9	1 308,9	2	86,9
30	Hesablama Palatası	1 400,0	1 300,0	1	92,9
31	Gədəbəy rayon İcra Hakimiyyəti	1 238,2	1 236,2	2	99,8
32	Energetika Nazirliyi	950,0	950,0	1	100,0
33	Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti (713s 02.12.19)	950,0	945,0	1	99,5
34	Milli Məclis	762,7	762,7	1	100,0
35	Milli Olimpiya Komitəsi	589,7	589,7	1	100,0
36	Hərbi Prokurorluq	378,8	378,8	1	100,0
37	Bakı Şəhər Heyvanat Parkı	300,0	300,0	1	100,0
38	Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi	250,0	245,3	1	98,1
39	"Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyəti" İctimai Birliyi	200,0	200,0	1	100,0
40	Dağlıq Qarabağ Bölgəsinin Azərbaycanlı İcması İB	200,0	200,0	1	100,0
41	Ləğv edilmiş Dövlət Borcunun İdarə edilməsi Agentliyi (713s 02.12.19)	300,0	176,5	1	58,8
42	Səfərbərlik və Hərbi Xidmət Çağırış üzrə Dövlət Xidməti	960,1	160,1	2	16,7
43	İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi	112,5	112,5	1	100,0
44	Azərbaycan Metrologiya İnstitutu PHŞ	100,0	100,0	1	100,0
45	Uşaq Fondu	8,0	8,0	1	100,0
46	Maliyyə Elm-Tədris Mərkəzi	40,0	2,8	1	6,9
47	Təhsil Nazirliyi	2 000,0	0,0	1	0,0
CƏMİ		1 152 247,4	1 080 158,0	76	93,7

Cədvəl müvafiq normativ-hüquqi aktlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

2019-cu ildə dövlət büdcəsinin ehtiyat fondundan 43 layihəni əhatə etməklə 26 qurum üzrə ayrılmış vəsait 100,0% səviyyəsində icra edilmiş, 28 layihəni əhatə etməklə 17 qurum üzrə ayrılmış vəsait 82,4-99,9% səviyyəsində icra edilmiş, 4 layihəni əhatə etməklə 3 qurum üzrə ayrılmış vəsait 6,9-,58,8% səviyyəsində icra edilmiş, 1 istiqamət üzrə isə 2000,0 min manat vəsait ayrılmasına baxmayaraq il sonunda vəsait icra edilməmişdir.

Dövlət Büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə imzalanmış ümumi 39 sərəncamın rüblər üzrə təhlili göstərir ki, say baxımından 4-cü rübdə imzalanmış sərəncamlar üstünlük təşkil etsə də, məbləğ baxımından 2-ci rübdə imzalanmış sərəncamlar əsas pay sahibidir. Belə ki,

nəzərdə tutulmuş ümumi vəsaitin 698,9 mln. manat və ya 60,7%-i məhz 2-ci rübdə imzalanmış sərəncamlar əsasında müvafiq istiqamətlərə ayrılmışdır (Cədvəl 44).

Cədvəl 44. Dövlət Büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə imzalanmış sərəncamların və nəzərdə tutulmuş vəsaitin rüblər üzrə bölgüsü

Rüblər	Sərəncamların sayı	Ümumi sərəncam sayında xüsusi çəkisi,%-lə	Sərəncamlarla nəzərdə tutulan vəsait, mln. manatla	Xüsusi çəkisi, %-lə
1	6	15,4	387,8	33,7
2	10	25,6	698,9	60,7
3	10	25,6	12,4	1,1
4	13	33,3	53,2	4,6
CƏMİ	39	100,0	1152,3	100,0

Cədvəl müvafiq normativ-hüquqi aktlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsinə əsasən qəbul edilmiş “Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun vəsaitindən istifadə Qaydaları”na görə bu fondun vəsaitləri dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmayan xərclər habelə dövlət və yerli əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün ayrıla bilər. Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabat məlumatları Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun vəsaitlərinin normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilmiş çərçivə üzrə ayrıldığını qeyd etmək imkanı verir.

4.1.5. Dövlət proqramlarının icra vəziyyəti

Dövlət büdcəsinin proqramlar üzrə tərtibi vəsaitlərin konkret istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılması və icrasına imkan yaradır. Amma vurğulanmalıdır ki, bu prosesdə ən vacib element, həmçinin dövlət proqramlarının ayrı-ayrı tədbirlər üzrə əldə edilməsi nəzərdə tutulan kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin müəyyənləşdirilməsi ilə tərtibidir. Bu, həmin tədbirlərin icrası məqsədilə tələb olunan məbləğlərin daha dəqiq proqnozlaşdırılması ilə yanaşı icrası prosesinə nəzarət olunması, dövrü olaraq aralıq qiymətləndirmələrin aparılması ilə proqramlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi, son nəticədə vəsaitlərin səmərəli və qənaətlili istifadəsi üçün zəruridir.

Məlumat üçün bildirik ki, son illərdən fərqli olaraq 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda bir sıra dövlət proqramlarının icrası vəziyyəti, həmçinin bəzi xərc istiqamətləri ilə bağlı məlumatlar da daxil edilmişdir. İlk olaraq vurğulanmalıdır ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda “tədbirlər” anlayışının müəyyənləşdirilməmişdir. Bu isə, öz növbəsində, bir sıra xərclərin, o cümlədən birdəfəlik təyinatlı xərc olaraq qəbul edilmiş vəsaitlərin tədbirlər kimi göstərilməsinə səbəb olmuşdur.

Təhlil göstərir ki, müvafiq normativ-hüquqi aktlarla təsdiq edilmiş 26 dövlət proqramı üzrə 2019-cu il əhatə edən məbləğ göstəriciləri dövlət büdcəsinin layihəsi ilə

birgə təqdim edilən “Büdcə zərfi”ndə və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlarda göstərilməmişdir (Cədvəl 45)

Cədvəl 45. Dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası ilə bağlı sənədlərdə əks etdirilməyən dövlət proqramları

	Dövlət proqramının adı
1	Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı
2	Azərbaycan Respublikasında çəltikçiliyin inkişafına dair 2018– 2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı
3	“Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Dövlət Proqramı
4	Azərbaycan Respublikasında yol hərəkətinin təhlükəsizliyinə dair 2019–2023-cü illər üçün Dövlət Proqramı
5	Azərbaycan Respublikasında daşınmaz əmlakın kadastrı sisteminin inkişafı, torpaqdan istifadənin və onun mühafizəsinin səmərəliliyinin artırılmasına dair 2016-2020-ci illər üçün dövlət proqramı
6	2019–2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliliyinin artırılması üzrə Dövlət Proqramı
7	Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı
8	Azərbaycan Respublikasında tütünçülüyn inkişafına dair 2017–2021-ci illər üçün Dövlət Proqramı
9	Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı
10	Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvəçiliyinin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı
11	“Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
12	“2012–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramı
13	“Azərbaycan Respublikasında peyk vasitəsilə Yer in məsafədən müşahidəsi xidmətlərinin inkişafına dair 2019–2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
14	“2018–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı”
15	Pambıqçılığın inkişafına dair 2017-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı
16	“Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2019–2023-cü illər üçün Dövlət Proqramı”
17	“2018–2025-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında şərəbçiliğın inkişafına dair Dövlət Proqramı”
18	Azərbaycan Respublikasında baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
19	“Azərbaycan Respublikası Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair 2017-2021-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
20	“Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafına dair 2017-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı”
21	“2016-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında gəmiçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”
22	“2011–2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı” Dövlət Proqramı”
23	“Daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası, qorunması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2014-2020-ci illər üzrə Dövlət Proqramı”

24	"Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"
25	"Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı"
26	Xalça sənətinin qorunmasına və inkişaf etdirilməsinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı

Qeyd edək ki, dövlət proqramları üzrə vəsaitlərin məbləğinin dövlət büdcəsi ilə bağlı məlumatlarda əks etdirilməməsi, həmçinin bu vəsaitlərin icraçı qurum tərəfindən digər istiqamətlərə yönəldilməsi, son nəticədə isə proqramla müəyyən edilmiş hədəflərin reallaşdırılmasında çətinliklər yaradır.

Bununla yanaşı, **"2018-2025-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın inkişafına dair Dövlət Proqramı"** üzrə 2019-cu il üçün təqdim edilmiş "Büdcə zərfi"ndə 1,3 mln. manat vəsaitin nəzərdə tutulduğu göstərilse də, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda həmin proqram üzrə məlumatlar əks olunmamışdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlara görə, həmin dövlət proqramı üzrə ümumilikdə 1,2 mln. manat vəsait icra edilmişdir. *Məlumatda həmçinin proqramda 2019-cu il üçün nəzərdə tutulmuş bəzi tədbirlərin icrası məqsədilə Dövlət İnvestisiya Proqramından 5,4 mln. manat məbləğində əlavə vəsaitin xərc edildiyi qeyd olunmuşdur.*

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda icra məbləği göstərilmiş 8 dövlət proqramı üzrə "Büdcə zərfi"ndə ümumilikdə 69,1 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur (Cədvəl 46).

Cədvəl 46. Dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası ilə bağlı sənədlərdə əks etdirilmiş dövlət proqramları

	Proqramın adı	"Büdcə zərfi"ndə nəzərdə tutulmuş məbləğ	Dövlət büdcəsinin icrasə ilə bağlı hesabatda əks etdirilmiş məbləğ
1	"2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inkluziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"	0,9	0,9
2	Azərbaycan Respublikasında dövlət uşaq müəssisələrindən uşaqların ailələrə verilməsi (De- institusionalizasiya) və alternativ qayğı üzrə tədbirlər	0,8	0,7
3	"2016-2020-ci illər üçün şəkərli diabet üzrə Dövlət Proqramı"	44,3	44,3
4	"Talassemiya ilə mübarizəyə dair 2015- 2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"	12,3	12,3
5	"Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə dair Dövlət Proqramı"	4,5	4,5
6	"Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"	3	3
7	Dağınıq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı	1,8	1,8
8	"Azərbaycan teatrı 2009- 2019-cu illərdə Dövlət Proqramı"	1,5	1,5
	CƏMİ	69,1	69,0

Cədvəl "Büdcə zərfi" və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatda proqram və tədbir kimi qəbul edilmiş istiqamətlərlə bağlı məlumatların təhlili göstərir ki, ayrı-ayrı qurumlara ayrılan vəsaitləri məbləği, o cümlədən birdəfəlik maliyyə yardımları (məsələn, Dövlət Turizm Agentliyi, Azərbaycan Respublikası İctimai Televiziya və Radio Yayımları Şirkəti, "Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri" QSC, "Kurort" Səhmdar Cəmiyyəti), eyni zamanda avadanlıqların alınması kimi xərclər də tədbirlər kimi qeyd edilmişdir. Təqdim olunmuş məlumatlarda, ünvanlı dövlət sosial yardımlarının, sosial müavinət və təqaüdlərin ödəniləsi sahəsində yaranan əlavə tələbatın maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər də dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilən dövlət proqramları və tədbirləri sırasına aid edilmişdir.

Hesablama Palatası 2019-cu ildə aşağıda qeyd edilmiş dövlət proqramları və tədbirlər üzrə vəsaitlərin icra vəziyyətini və əldə edilmiş nəticələri təhlil etmişdir:

2016-2020-ci illər üçün Hemofiliya xəstəlikləri üzrə Tədbirlər Proqramı üzrə 2019-cu ildə Proqrama daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 12157337,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paraqrafı üzrə 11919087,0 manat, "bank xərcləri" paraqrafı üzrə 2000,0 manat, "Digər maşın və avadanlıqlar" maddəsi üzrə 236250,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 12152201,9 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 14696,9 manat çoxdur. Respublika üzrə hemofiliya xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 1667 nəfər xəstə qeydiyyatata alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 6877,0 manat, ümumilikdə orta aylıq xərc 955323,3 manat olmuşdur.

2019-cu ildə əlavə olaraq mərkəzləşdirilmiş xərclərdən bu Tədbirlər Proqramına 435345,0 manat vəsait xərc edilmişdir.

2016-2020-ci illər üçün hemofiliya xəstəliyi üzrə Tədbirlər Proqramının Hemofiliyalı xəstələrdə oynaqlarda baş verən fəsadların qarşısının alınması və ya aradan qaldırılması məqsədi ilə artroskopik sinovektomiyanın tətbiqinin həyata keçirilməsi 2019-cu ildə nəzərdə tutulsa da, icrası təmin edilməmişdir.

"2016-2020-ci illər üçün şəkərli diabet üzrə Dövlət Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 44315000,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paraqrafı üzrə 44000000,0 manat, "Avadanlığın alınması" yarımaddəsi üzrə 300000,0 manat, "bank xərcləri" paraqrafı üzrə 15000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 44000000,0 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 21,6% və ya 7828662,6 manat çoxdur.

Respublika üzrə şəkərli diabet xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 260731 nəfər xəstə qeydiyyatata alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 157,8 manat, ümumilikdə orta aylıq xərc 3427748,9 manat olmuşdur.

"2011-2015-ci illər üçün şəkərli diabet xəstələri üzrə Dövlət Proqramı"nda şəkərli diabet xəstələrinin vahid elektron registrinin və məlumat bazasının yaradılması, şəkərli diabet xəstəliyinin kompensasiya mərhələsinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə tibb müəssisələrinin qlükozlaşmış hemoqlobinin təyini üçün avadanlıq və reaktivlərlə təmin edilməsi 2011-2012-ci illərdə icra olunmadığı üçün 2016-2020-ci illər üçün Şəkərli diabet üzrə Dövlət Proqramı"nda yenidən təsdiq olunsada icrası qismən təmin edilmişdir.

2019-cu ildə qanda şəkəri təyin edən avadanlığın alınması üçün 300000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 99,2% və ya 297714,0 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 1,2% və ya 3422,0 manat çoxdur.

“2016-2020-ci illər üçün Qanın, qan komponentlərinin donorluğu və qan xidmətinin inkişafına dair Dövlət Proqramı”na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 1351000,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paraqrafı üzrə 810000,0 manat, "bank xərcləri" paraqrafı üzrə 1000,0 manat, "Digər maşın və avadanlığın alınması" maddəsi üzrə 540000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 1347278,0 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 0,15% və ya 1988,2 manat azdır.

2019-cu ildə dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün 810000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 99,97% və ya 809799,4 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə bərabərlik təşkil edir. Hesabat ilində digər maşın və avadanlıqların alınması üçün 540000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 99,5% və ya 537480,6 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,37% və ya 1984,7 manat azdır.

2016-2020-ci illər üçün qanın, qan komponentlərinin donorluğu və qan xidmətinin inkişafına dair Tədbirlər Proqramının icrası üçün təsdiq olunmuş qrafikə əsasən 2017-2018-ci illərdə Proqramın 1.2.-ci bəndində Səyyar şəraitdə qan tədarükünün həyata keçirilməsi məqsədilə Mərkəzi Qan Bankının və onun regional bölmələrinin avtonəqliyyatla təmin edilməsi, 2.1-ci bəndində tədarük edilən qanın təhlükəsizliyini təmin edən müasir texnologiyaların (qan komponentlərinin virusinaktivasiyası, donor qanının tam avtomatlaşdırılmış üsulla müayinəsi) tətbiq edilməsi planlaşdırılsada icra edilməmiş, 2.2-ci bəndində Mərkəzi Qan Bankının regional bölmələrində donor qanının transmissiv infeksiyalara yoxlanılmasının təşkil edilməsi planlaşdırılsada yalnız Gəncə və Şəki bölməsində təmin olunub, digər bölgələrdə təmin edilməmiş, 2016-2017-ci ildə Proqramın 3.6-cı bəndində Qan xidmətinin məlumat portalının yaradılması və mövcud olan registrlərin təkmilləşdirilməsi, həmçinin 2016-2019-cu illərdə Proqramın 3.9-cu bəndində Qan və qan komponentləri donorluğuna dair Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının və digər beynəlxalq təşkilatların təlimatlarının azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi planlaşdırılsada icra edilməmişdir.

"2016-2020-ci illər üçün Xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə Tədbirlər Proqramı”na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 29610000,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paraqrafı üzrə 27700000,0 manat, "bank xərcləri" paraqrafı üzrə 10000,0 manat, "Digər maşın və avadanlıqlar" paraqrafı üzrə 27700000,0 manat, "bank xərcləri" paraqrafı üzrə 10000,0 manat, "Digər maşın və avadanlıqlar" maddəsi üzrə 1900000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 29598786,7 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 11,4% və ya 3019614,7 manat çoxdur.

2019-cu ildə dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün 27700000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 99,9% və ya 27698986,7

manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 12,2% və ya 3021965,6 manat çoxdur. Respublika üzrə xroniki böyrək çatışmazlığı xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 3783 nəfər xəstə qeydiyyatata alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 9841,8 manat, ümumilikdə orta aylıq xərc 3102639,4 manat olmuşdur. 2019-cu ildə digər maşın və avadanlıqların alınması üçün 1900000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 1899800,0 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,06% və ya 1321,2 manat çoxdur.

"Xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə Tədbirlər Proqramı"na hesabat ilində mərkəzləşdirilmiş xərclərdən əlavə olaraq 11702015,2 manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

2016-2020-ci illər üçün xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə Tədbirlər Proqramının icrası məqsədilə təsdiq olunmuş qrafikə əsasən 2016-2018 illərdə proqramın 1.1- cü bəndinə əsasən Xroniki böyrək çatışmazlığı olan xəstələrinin vahid elektron registrinin təkmilləşdirilməsi planlaşdırılırsa da qismən təmin edilmiş, proqramın 2.3-cü bəndinə əsasən 2016-2018-ci illərdə Xroniki böyrək çatışmazlığı üzrə ixtisaslaşdırılmış tibbi yardımın həcmnin və keyfiyyət standartlarının müəyyən edilməsi, proqramın 3.1-ci bəndinə əsasən 2016-2019-cu illərdə Nefrologiya sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması və onları peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması həyata keçirilməsi və proqramın 3.2-ci bəndinə əsasən 2016-2019-cu illərdə mütəxəssislərin beynəlxalq konqres, konfrans və simpoziumlarda iştirakının təmin edilməsi nəzərdə tutulsa da, icra edilməmişdir.

"2016-2020-ci illər üçün HIV-AİDS-lə mübarizə üzrə Tədbirlər Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 2528700,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paragrafı üzrə 2461000,0 manat, "bank xərcləri" paragrafı üzrə 200,0 manat, "Digər maşın və avadanlıqlar" maddəsi üzrə 67500,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 2527351,8 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 0,62% və ya 15508,5 manat çoxdur.

2019-cu ildə dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün 2461000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, həmin proqnozla müqayisədə kassa icrası 2460196,4 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,62% və ya 15454,5 manat çoxdur. Respublika üzrə HIV/AİDS xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 4962 nəfər xəstə qeydiyyatata alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 509,8 manat, ümumi xəstələr üzrə orta aylıq xərc 210815,5 manat olmuşdur. 2019-cu ildə digər maşın və avadanlıqların alınması üçün 67500,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 99,5% və ya 67155,4 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 7,7% və ya 5150,6 manat çoxdur.

Hesabat ilində "HIV-AİDS-lə mübarizə üzrə Tədbirlər Proqramı"na mərkəzləşdirilmiş xərclərdən əlavə olaraq 654572,7 manat vəsait xərc edilmişdir.

"2014-2020-ci illər üçün Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 2972000,0 manat (o cümlədən "Dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması" paragrafı üzrə 1350000,0 manat, "bank xərcləri" paragrafı üzrə 2000,0 manat, "Digər

maşın və avadanlıqlar" maddəsi üzrə 1620000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 2969557,3 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 0,1% və ya 2914,9 manat çoxdur.

2019-cu ildə dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün 1350000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 1349870,5 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,12% və ya 1659,6 manat çoxdur. Hesabat ilində maşın və avadanlıqların alınması üçün 1620000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 1619686,9 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,08% və ya 1367,6 manat çoxdur.

2019-cu ildə əlavə olaraq "Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı" üzrə 49500,0 manat vəsait xərc edilmişdir.

2014-2020-ci illər üçün Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair Dövlət Proqramının 1.1-ci bəndinə uyğun olaraq Respublikanın bəzi şəhər və rayonları ilə yanaşı Zərdab Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının da mamalıq-ginekologiya şöbəsinin təmiri və tibbi avadanlıqlarla təchiz edilməsi nəzərdə tutulsada, 2019-cu ildə təmir-tikinti işləri başlamış lakin başa çatdırılmamış, eyni zamanda 6.2-ci bəndində 2014-2015-ci ildə Reproduktiv sağlamlıq xidmətinin vahid elektron sisteminin yaradılması qeyd olunsada bu proses başa çatdırılmamışdır.

"2016-2020-ci illər üçün Vərəmlə mübarizə üzrə Tədbirlər proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 2128698,0 manat (o cümlədən dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması üçün, 2127698,0 manat, bank xərcləri üçün 1000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 2127660,0 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin eyni göstəricisi ilə bərabərlik təşkil edir.

2019-cu ildə dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması üçün 2127698,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 2127660,0 manat və ya 2018-ci ilin eyni göstəricisinə bərabər olmuşdur. Respublika üzrə vərəm xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 8242 nəfər xəstə qeydiyyatla alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 243,0 manat, orta aylıq xərc 166877,9 manat olmuşdur.

Hesabat ilində mərkəzləşdirilmiş xərclərdən əlavə olaraq "Vərəmlə mübarizə üzrə Tədbirlər proqramı"na 332419,2 manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

"2018-2022-ci illər üçün Dağınıq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair Dövlət Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 1802000,0 manat (o cümlədən dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması üçün, 1800000,0 manat, bank xərcləri üçün 2000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 1799989,3 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,29% və ya 5187,6 manat çoxdur.

2019-cu ildə dərman və tibbi təyinatlı vasitələrin alınması üçün 1800000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 1799989,3 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,29% və ya 5187,6 manat çoxdur. Respublika üzrə dağınıq skleroz xəstəliyi ilə 2019-cu ildə 1135 nəfər xəstə qeydiyyatla alınmış, bir xəstənin müalicəsinə yönəldilən orta xərc məbləği 2103,3 manat, ümumi xəstələr üzrə orta aylıq xərc 198934,7 manat olmuşdur.

2019-cu ildə əlavə olaraq "Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair Dövlət Proqramı" üzrə 643052,8 manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair 2018-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı üzrə 5.2.1 - ci bəndinə əsasən Dağınq skleroz xəstəliyinin diaqnostikası işinin yaxşılaşdırılması məqsədilə tibb müəssisələrinin maqnit-rezonans tomoqrafiya aparatları ilə, 5.2.2.-ci bəndinə əsasən isə Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə Akademik M.Mirqasimov adına Respublika Klinik Xəstəxananın və Kliniki Tibbi Mərkəzin plazmaferaz aparatı ilə təchiz edilməsinin icrası təmin edilməmişdir.

"2016-2020-ci illər üçün "Uşaqların icbari dispanserizasiyadan keçirilməsinə dair Dövlət Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 4502000,0 manat (o cümlədən sair xərclər paraqrafı üzrə 4500000,0 manat, bank xərcləri paraqrafı üzrə 2000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 4496869,1 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,05% və ya 2072,8 manat azdır.

2019-cu ildə Dövlət Proqramı xətti ilə 4496869,1 manat məbləğdə maşın və avadanlıqlar alınmışdır ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 15,1% və ya 588812,2 manat az təşkil etmişdir.

2017-2021-ci illər üçün "Qanın bədxassəli xəstəlikləri ilə mübarizə üzrə Tədbirlər Proqramı"na daxil edilən tədbirlərin icrası məqsədilə 2019-cu ildə 6597000,0 manat (o cümlədən dərman, sarğı ləvazimatları və materialların alınması paraqrafı üzrə 6000000,0 manat, bank xərcləri paraqrafı üzrə 2000,0 manat, Digər maşın və avadanlıqlar maddəsi üzrə 595000,0 manat) vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa xərci 6594750,2 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 0,07% və ya 4718,2 manat çoxdur.

2019-cu ildə dərman vasitələrinin alınması üçün 6000000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, proqnozla müqayisədə kassa icrası 5995380,5 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin eyni göstəricisi ilə bərabərlik təşkil edir. Dərman vasitələri üzrə orta aylıq xərc 2018-ci ilin göstəricisi ilə eyni olmaqla 541770,6 manat təşkil etmişdir.

2019-cu ildə digər maşın və avadanlıqların alınması üçün 595000,0 manat vəsait proqnozlaşdırılmış, həmin proqnozla müqayisədə kassa icrası 594107,6 manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci ilin eyni göstəricisi ilə bərabərlik təşkil edir.

2019-cu ildə əlavə olaraq "Qanın bədxassəli xəstəlikləri ilə mübarizə üzrə Tədbirlər Proqramı"na 361563,8 manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

2017-2021-ci illər üçün bu Tədbirlər Proqramı qanın bədxassəli xəstəlikləri ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi, eyni zamanda qanın bədxassəli xəstəliklərinin profilaktikası və erkən aşkarlanmasına dair populyar kitabçaların, bukletlərin, vərəqələrin, plakatların mütamadi çap edilməsi nəzərdə tutulsada bu sahədə müvafiq iş aparılmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 18 mart tarixli 196s nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş **Azərbaycan Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin**

təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər üzrə nəzərdə tutulmuş 419600,0 min manat vəsaitdən 419560,8 min manat vəsait təyinatı üzrə xərc edilmiş, istifadə edilməmiş 39,2 min manat dövlət büdcəsinə silinmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 15 fevral tarixli 32 nömrəli qərarı ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına hər hektar hesabı ilə (əsas və təkrar əkinlər üzrə) bitkilərin (pambıq, tütün və şəkər çuğunduru istisna olmaqla) becərilməsinə sərf etdikləri yanacaq və motor yağlarına görə 50 manat, buğda və çəltik əkininə görə əlavə 40 manat yardım verilir.

2019-cü ildə yanacaq və motor yağlarına görə yardıma əsas əkinlər üzrə 1214,3 min hektar, təkrar əkinlər üzrə 37,8 min hektar təqdim edilmişdir ki, bununla əlaqədar verilmiş yardımların məbləği müvafiq olaraq 60713,0 min manat və 1887,8 min manat olmuşdur. Bununla yanaşı, 2019-cü ildə buğda və çəltik əkinlərinə görə verilən yardıma 563,2 min hektar torpaq sahəsi təqdim edilmiş və bunun müqabilində buğda və çəltik istehsalçılarına 22527,7 min manat cəmi 85128,4 min manat subsidiya ödənilmiş, 84,6 manat dövlət büdcəsinə silinmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında ipəkçiliyin inkişafına dövlət dəstəyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 15 sentyabr tarixli 2337 nömrəli Sərəncamına müvafiq olaraq barama istehsalçılarına barama emalı və ipək istehsalı müəssisələrinin qəbul etdiyi bütün növ yaş baramanın (əyrilən və karapaçax barama istisna olmaqla) hər kiloqramına görə 5 manat məbləğində subsidiya verilir. 2019-cu ildə 631,3 ton yaş barama istehsal olunmuşdur ki, bunun da müqabilində 5608 istehsalçıya 3156,5 min manat subsidiya ödənilmiş, 30,9 min manat dövlət büdcəsinə silinmişdir.

2019-cu ildə “Aqrolizing” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti və digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına satılmış mineral gübrələrin və pestisidlərin qiymətinə güzəşt tətbiq edilməsi üzrə ayrılmış 170000,0 min manata qarşı 169999,4 min manat icra olmuş, 536,9 manat dövlət büdcəsinə silinmişdir.

Həmin subsidiyanın 88,7%-i mineral gübrələrin güzəştli qiymətlə, 11,3%-i isə pestisidlərin güzəştli qiymətlə satışına görə ödənilmişdir. Cəmi subsidiyaların 44,8%-i “Aqrolizing” ASC, 55,2%-i isə digər 35 satıcıya ödənilmişdir.

Ödənilmiş vəsaitin 56,1%-i və ya 95,4 mln. manatı 2018-ci ilə aid olan sənədlər əsasında ödənilmişdir. Əvvəlki ilə aid olan ödənilmiş vəsaitin 66,3%-i “Aqrolizing” ASC üzrə olmuşdur.

Dövlət İnvestisiya Proqramının icrası ilə bağlı ilk olaraq qeyd edək ki, investisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədilə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması “2019-2022-ci illər üzrə sosial-iqtisadi inkişafın ortamüddətli prioritet istiqamətləri” əsas vəzifə olaraq qoyulmuş, 2019-cu il üzrə dövlətin investisiya siyasətinin aşağıdakı istiqamətləri prioritet kimi müəyyən edilmişdir.

➤ İnvestisiya layihələrinin orta və uzun müddətli dövlət proqramları və Strateji Yol Xəritələri ilə müəyyən olunmuş sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinə və prioritetlərinə uyğunlaşdırılması;

➤ investisiyaların qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsi,

➤ regional investisiya siyasətinin müasir inkişaf tendensiyalarına uyğun olaraq prioritetləşdirilməsi,

- ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin gücləndirilməsi, insan kapitalına, infrastruktura qoyulan investisiyaların prioritetliyinin təmin edilməsi,
- ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması,
- dövlət investisiyalarının prioritetləşdirilməsi zamanı yaşıl texnologiyalara əsaslanan və atmosfərə buraxılan tullantıların tərkibində karbonlu birləşmələrin miqdarının azaldılmasını nəzərdə tutan istehsal sahələrinə üstünlük verilməsi,
- dövlət investisiyalarının elm tutumlu layihələrə yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət İnvestisiya Proqramının 2019-cu ildə icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlarda investisiya siyasətinin prioritetləri nəzərə alınaraq qarşıya qoyulmuş məqsədə və prioritetlərə nail olunmasına ayrılan vəsaitlərin həcmi və istiqamətləri barədə ayrıca məlumat təqdim edilməmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 30 noyabr 2018-ci il tarixli 1349-VQ nömrəli Qanunu ilə dövlət büdcəsində *dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri* 6371,2 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2018-ci il 431 nömrəli Fərmanı ilə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun ilkin bölgüsü həyata keçirilmiş, ümumi xərclərin 1070,6 mln.manatı *Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin nizamnamə kapitalının artırılması* (bundan 53,5 mln. manatı regionların qazlaşdırılması ilə bağlı xərclər və 1017,1 mln. manatı digər xərclər) və 5300,6 mln. manatı *digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)* üzrə nəzərdə tutulmuşdur.

2019-cu il ərzində dövlət büdcəsinin icrası prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin ümumi məbləği saxlanılmaqla daxilində dəyişikliklər edilərək *Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin nizamnamə kapitalının artırılması xərcləri* 681,6 mln. manat azaldılaraq 389,0 mln. manat məbləğində, *digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)* həmin məbləğ qədər artırılaraq 5982,2 mln. manat məbləğində təsdiq edilmişdir.

2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatə əsasən **dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri** 6199,4 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da təsdiq edilmiş məbləğin 97,3%-nə bərabərdir (Cədvəl 47)

Cədvəl 47. 2019-cu ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun icrası barədə məlumat, mln. manatla

İstiqamətlər	Təsdiq edilmiş	İcra	Müqayisə	
			məbləğ	faiz
Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)	6371.2	6199.4	-171.8	97.3
Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin nizamnamə kapitalının artırılması	389,0	389,0	0	100.0
Digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)	5982.2	5810,0	-171.8	97.1

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu barədə məlumatların qurumlar üzrə təhlili müvafiq xərclərin 73 sifarişçi təşkilat tərəfindən icra olunduğunu göstərir. İcra edilmiş vəsaitin 985,2 mln. manatı və ya 15,9%-ni xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin məbləği təşkil etmiş, müvafiq xərclər nəzərdə tutulmuş 1143,5 mln. manata qarşı 86,2% səviyyəsində icra edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində “digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)” üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 15 yanvar tarixli 890 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş və hesabat dövründə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 132 sərəncamı ilə bir sıra layihələrə müvafiq dəyişikliklər edilərək sifarişçi təşkilatlar üzrə ayrılmış və həmin vəsaitlərin konkret təyinatları müəyyən edilmişdir.

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təqdim olunan Dövlət İnvestisiya Proqramı üzrə 2019-cu il üzrə proqnozlaşdırılan layihələrə dair məlumatlar, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən hazırlanan “Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabat” və “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun tərtib olunan “Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri barədə məlumat” (hesabata 19 nömrəli əlavə) hesabat ilində investisiya xərcləri barədə əhatəli məlumat aşağıdakı cədvəldə verilmişdir (Cədvəl 48).

Cədvəl 48. 2019-cu il üzrə Dövlət İnvestisiya Proqramında “Büdcə zərfində” təqdim edilən, nəzərdə tutulan və maliyyələşdirilmiş vəsaitlər barədə məlumat, mln. manatla

S/s	İstiqamətlər	Büdcə zərfi ilə təqdim edilib		Hesabat dövründə maliyyələşdirilmiş vəsait(digər əsaslı vəsait qoyuluşu)	Layihələrin sayı
		Vəsaitin məbləği	Layihələrin sayı		
1	2	3	4	6	7
1	İnfrastruktur layihələri	3733,1	128	3468,5	252
1.1	Nəqliyyat	1598,4		1866,7	85
1.2	Kommunal infrastruktur	765,9		630,6	61
1.3	Su ehtiyatları və irriqasiya	399,6		301,1	43
1.4	Energetika və Sənaye	782,9		495,2	22
1.5	Ekologiya	88,7		53,5	12
1.6	Kənd təsərrüfatı	97,6		121,3	29
2	Sosial yönümlü layihələr	945,4	143	842,3	273
2.1	Ümumtəhsil məktəblərinin və peşə liseylərinin təmiri və tikintisi	203,9		250,6	197
2.2	Respublikanın ali təhsil müəssisələrinin təmiri və tikintisi eləcədə digər elm xərcləri	43,0		63,9	6
2.3	Respublikanın rayon və şəhərlərində səhiyyə obyektlərinin təmiri və tikintisi	170,2		74,6	17
2.4	Respublikanın rayon və şəhərlərində əlil və şəhid alələri üçün yaşayış evlərinin tikintisi	45,5		58,0	6
2.5	Mədəniyyət obyektlərinin tikintisi, bərpası və yenidənqurulması	21,9		46,9	9
2.6	İdman obyektlərinin tikintisi	244,4		201,2	6

2.7	Qaçqınlar və məcburi köçkünlərin sosial-yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına dair tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	200,0		33,6	1
2.8	Digər sosial	16,6		113,4	31
3	Müdafiə və hüquq-mühafizə orqanları	220,9	18	306,0	23
4	Ərazilərin bərpası, yenidənqurulması və fəvqəladə halların aradan qaldırılması yönümlü layihələr	5,0			
5	Digər layihələr	225,1	21	211,6	28
	Cəmi	5129,6	310	4828,4	
6	Xarici kreditlər hesabına	1695,7	22	985,3	21
	Yekun	6825,3	332	5813,7	597

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində dövlət investisiya proqramı üzrə bölgüsü aparılan 5981,9 mln. manat vəsaitə qarşı 5810,4 mln. manat (97,1%) icra olunmuş, proqnozlaşdırılan 332 layihəyə qarşı 597 layihə əhatə edilmişdir. Vəsait yönəldilən layihə sayının nəzərdə tutulandan çox görünməsi sektorlar üzrə mövcud qaydalara uyğun texniki-iqtisadi əsaslandırma və hesablamlar aparılmadan nəzərdə tutulan vəsaitin icra prosesində çoxsaylı layihələr arasında bölgünün aparılması və ötən illərdən ödənişi saxlanılmış layihələrə vəsaitin yönləndirilməsi təsir etmişdir.

Hesabat ilində tikintisi və təmiri başa çatmış obyektlər üzrə keyfiyyət zəmanəti kimi ödənişi saxlanılmış 40 layihəyə 10 sifarişçi təşkilat tərəfindən 9825,2 min manat, lift təsərrüfatının maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi üzrə 12 sifarişçi təşkilat tərəfindən 14 layihəyə (obyektə) 39879,34 min manat, Respublikanın şəhər və rayon mərkəzlərində çoxmərtəbəli yaşayış binalarının dam örtüklərinin təmiri işlərinə görə müvafiq yerli icra hakimiyyəti orqanlarına ayrılmış 21685,8 min manat vəsaitdən 5 layihə üzrə 21677,2 min manat məbləğində vəsait ödənilmiş, 50 layihə kimi uçotu aparılan modul tipli tam orta məktəbin quraşdırılmasına 18000,0 min manat vəsait xərc edilmişdir.

Göründüyü kimi, bir sıra obyektlər üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 17 mart tarixli 239 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Dövlət İnvestisiya Proqramının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydaları"n tələblərinə əməl edilməyərək texniki-iqtisadi əsaslandırma və hesablamları hazırlanmadan icra prosesində dövlət investisiya proqramına proqnozlaşdırılan layihə kimi daxil edilərək həmin obyektlərə vəsait yönəldilməsi hallarına yol verilmişdir.

İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən 2020-ci il 16 mart tarixli məktubu (d/o №774) ilə Hesablama Palatasına təqdim olunan "Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsində digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü"nə daxil olan layihələrin yanvar-dekabr ayları üzrə icra vəziyyətinə dair icmal Hesabat" məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu və başqa mənbələr (*beynəlxalq maliyyə institutlarının payı, dövlət büdcəsinin ehtiyat fondları, cari büdcə və s.*) hesabına vəsaitlər Dövlət İnvestisiya Proqramının proqnozuna daxil edilməsi göstərilmişdir.

Belə ki, həmin hesabatda əks etdirilən cədvəlin “2019-cu ildə nəzərdə tutulmuş vəsait” sütunların cəmində Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil olan layihələr üzrə “Bütün mənbələr hesabına” 6505,7 mln. manat, “O cümlədən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu” 5982,2 mln. manat göstərilmiş, yaranan fərq, yeni digər mənbələr hesabına 523,5 mln. manat vəsaitin xərc edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Lakin, fərqləndirilməsi ilə bağlı məlumat təqdim edilməmişdir.

Araşdırmalar zamanı məlum oldu ki, proqnoz kimi nəzərdə tutulan 523,5 mln. manat fərqləndirilməsi 198,5 mln. manatı dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan ehtiyat fondların vəsaitindən, 325,0 mln. manatı isə dövlət zəmanəti əsasında beynəlxalq maliyyə qurumlarından alınan xarici kredit vəsaitindən ibarətdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən hesabat dövründə ehtiyat vəsait nəzərə alınmadan investisiya xərcləri 74 sifarişçi təşkilat üzrə 597 layihəni əhatə etmişdir. Bunlardan 288-i keçid, o cümlədən 62-i keyfiyyət zəmanəti kimi ödənişi saxlanılmış və borc ödənişləri qalmış layihələr, 309-u isə yeni layihələrdir. Keçid layihələrə 4626,6 mln. manat, o cümlədən keyfiyyət zəmanəti kimi ödənişi saxlanılmış və borc ödənişləri qalmış layihələr üçün 56,6 mln. manat, yeni layihələrə isə 1355,5 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

Müvafiq sərəncamlara əsasən 5982,2 mln. manat vəsaitin 4559,4 mln. manatı (76,2%) infrastruktur layihələrinə, 872,8 mln. manatı (14,6%) sosial layihələrə, 337,9 mln. manatı (5,7%) müdafiə və hüquq-mühafizə sahəsinə aid layihələrə, 212,0 mln. manatı (3,5%) isə digər layihələrə ayrılmışdır. Nəzərdə tutulmuş ehtiyat vəsait 2019-cu il 31 dekabr tarixinə 55,2 min manat təşkil etmişdir.

Hesabat dövründə “digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)” üçün 74 sifarişçi təşkilat üzrə nəzərdə tutulan 5982,2 milyon manat investisiya məbləğindən 73 sifarişçi təşkilat üzrə 5813,6 mln. manat maliyyələşmə həyata keçirilmiş, 5810,4 mln. manat icra edilmişdir. 1 sifarişçi təşkilata (Şəmkir Rayon İcra Hakimiyyəti) ümumilikdə ayrılmış 105,0 min manat vəsait üzrə maliyyələşmə həyata keçirilməmişdir. Maliyyələşmə açılmamış layihələrin sayı 4 olmuşdur.

2019-cu il ərzində icra edilmiş layihələrin sayı 597, başa çatdırılmış layihələrin sayı isə 305, yerinə yetirilmiş iş həcmələrinin dəyəri 5607,0 mln. manat təşkil etmişdir.

Təqdim edilən hesabatlarla əsasən 2019-cu ildə “**Digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu**” üzrə hakimiyyət orqanları və hüquqi şəxslər arasında bölgüsü və onlar tərəfindən istifadə olunan vəsaitin həcmi və xüsusi çəkisi barədə məlumat cədvəl 49-da verilmişdir.

Cədvəl 49. 2019-cu ildə xarici kreditlər istisna olmaqla “Digər layihələr üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu” üzrə dövlət orqanları və hüquqi şəxslər arasında bölgüsü, min manatla

S/S	Hakimiyyət orqanları və hüquqi şəxslər	Bölgü ilə müəyyən edilən Sifarişçi lərin sayı	Maliyyə Nazirliyi 19 nömrəli əlavə üzrə icra	İcrada xüsusi çəkisi, %-lə
1	Qanunvericilik Hakimiyyəti orqanı	1	3 000,0	0,1
2	Müdafiə və hüquq-mühafizə orqanları	11	305 680,6	6,3

3	Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları	23	1 124 395,6	23,3
4	Yerli icra hakimiyyəti orqanları	18	175 173,9	3,6
5	Publik hüquqi şəxslər	5	1 033 713,8	21,4
6	Qeyri-kommersiya hüquqi şəxslər	2	7 989,0	0,2
7	Dövlət müəssisələri (cəmiyyətlər)	13	2 175 179,6	45,1
Cəmi		73	4 825 132,5	100,0

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

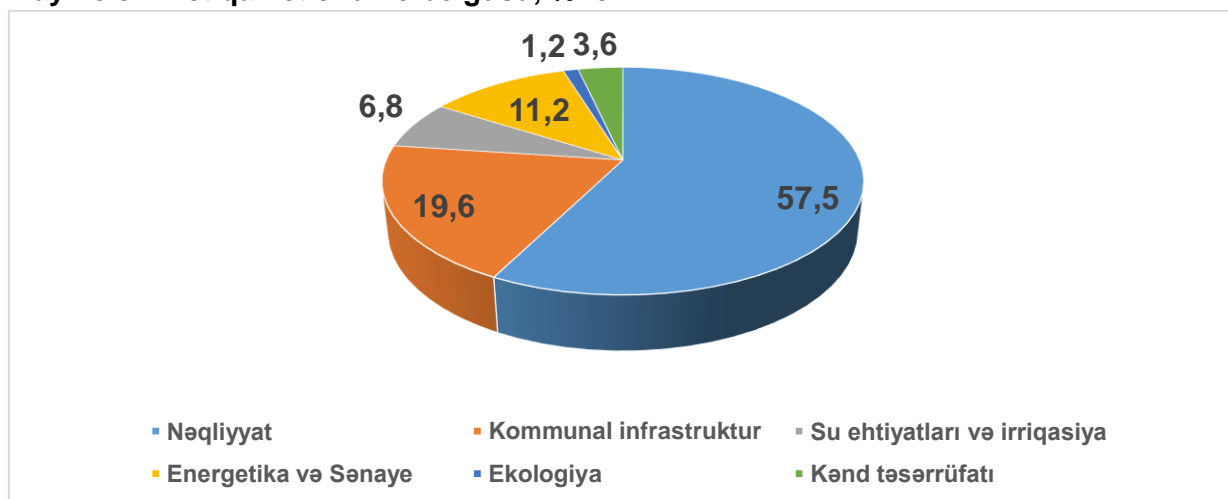
Ümumilikdə, təqdim olunmuş hesabat və digər məlumatlara əsasən 2019-cu ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə ayrılmış vəsait aşağıda qeyd olunan sahələr üzrə layihələrin maliyyələşməsinə yönəldilmişdir.

2019-cu ildə də dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun ümumi həcmində ən böyük payı **infrastruktur təyinatlı** layihələr təşkil edir. İnfrastruktur təyinatlı layihələrə 4559,4 mln. manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuş, 4403,9 mln. manat (96,6%) vəsait maliyyələşdirilmişdir. Nəzərdə tutulmuş vəsait çərçivəsində 116 keçid, 11 borc ödənişləri üzrə və 144 yeni layihə, layihə olmaqla, cəmi 270 layihə maliyyələşdirilmişdir. Təqdim edilmiş məlumatlara 2019-cu il ərzində əsasən 139 layihənin icrası başa çatdırılmışdır. Başa çatdırılmış layihələr arasında nəqliyyat və kommunal infrastruktur təyinatlı layihələrin xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 39,6% və 28,8%-lə daha nəzərəçarpandır.

Hesabat dövründə infrastruktur layihələr üzrə yerinə yetirilmiş iş həcmlərinin dəyəri 4316,7 mln. manat olmuşdur.

2019-cu ildə dövlət büdcəsində digər dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) hesabına nəqliyyat sektoru üzrə layihələrə 2532,6 mln. manat (57,5%), kommunal infrastruktur layihələrinə 863,8 mln. manat (19,6%), energetika və sənaye sahələri üzrə layihələrə 495,2 mln. manat (11,2%), su ehtiyatları və irriqasiya sektoru üzrə layihələrə 301,1 mln. manat (6,8%), ekologiya sahəsi üzrə layihələrə 53,5 mln. manat (1,2%) və kənd təsərrüfatı sahəsinə 157,6 mln. manat (3,6%) məbləğində vəsait maliyyələşdirilmişdir (Şəkil 30).

Şəkil 30. Əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına maliyyələşdirilən infrastruktur təyinatlı layihələrin istiqamətlər üzrə bölgüsü, %-lə

Şəkil Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

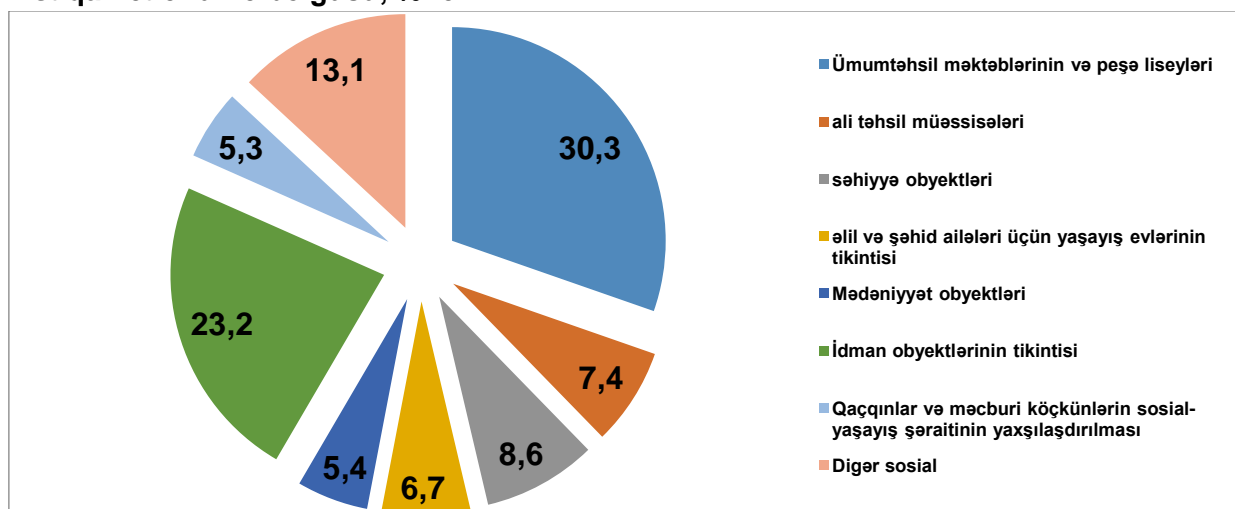
Qeyd edək ki, xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr istisna olmaqla infrastruktur təyinatlı layihələrə 2019-cu ildə ayrılmış vəsait çərçivəsində 252 layihə üzrə 3468,5 mln. manat maliyyələşdirilmişdir.

Sifarişçi təşkilatlar və obyektlər üzrə bölgüsündə **sosial sahələrin inkişafı layihələrinə** 872,8 mln. manat nəzərdə tutulmuş və 866,9 mln. manat maliyyələşmə aparılmışdır. Nəzərdə tutulmuş vəsait hesabına 275 layihənin 131-i keçid, o cümlədən keyfiyyət zəmanəti kimi ödənişi saxlanılmış və borc ödənişləri qalmış 51 layihənin maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, 144-ü isə yeni layihələrdir. Hesabat ilində 153 layihənin başa çatdırılması təmin edilmişdir. Başa çatdırılmış layihələr arasında ümumi təhsil və peşə liseylərin xüsusi çəkisi 73,9%-lə daha yüksəkdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, hesabat dövründə yerinə yetirilmiş işlərin dəyəri 779,5 mln. manat təşkil etmiş, maliyyələşdirilən vəsaitlə yerinə yetirilmiş işlərin dəyəri arasında yaranmış fərq əsasən bir sıra layihələr üzrə podratçı şirkətlərə avans və qalığı borc ödənişlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olmuşdur.

2019-cu ildə əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına maliyyələşdirilən sosial təyinatlı layihələrin istiqamətlər üzrə bölgüsündə daha çox ümumitəhsil məktəblərinin və peşə liseylərinin tikintisinə ayrılmışdır (Şəkil 31.)

Şəkil 31. Əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına maliyyələşdirilən sosial təyinatlı layihələrin istiqamətlər üzrə bölgüsü, %-lə

Şəkil. Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Müdafiə və hüquq-mühafizə sahəsi üzrə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına nəzərdə tutulmuş 337,9 mln. manat vəsaitə qarşı 334,7 mln. manatı (99,1%) maliyyələşmə aparılmışdır. 2019-cu il ərzində 24 layihə maliyyələşdirilmiş, 4 layihə başa çatdırılmışdır.

Həmçinin, hesabat ilində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına **digər layihələr üzrə** nəzərdə tutulmuş 212,0 mln. manata qarşı 211,6 manat (99,8%) maliyyələşmə aparılmışdır. Nəzərdə tutulmuş vəsait çərçivəsində 28 layihə maliyyələşdirilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən digər əsaslı vəsait qoyuluşun layihələr üzrə strukturunun təhlili göstərir ki, hesabat ilində də dövlət investisiyaları hesabına qiymətli kağızlar bazarının inkişafı məqsədilə layihələr nəzərdə tutulmamış, infrastruktur layihələri

üzrə maliyyə çatışmazlığının azaldılmasına xidmət edən Dövlət-özəl tərəfdaşlığına (PPP) əsaslanan layihələr həyata keçirilməsi ilə bağlı icra orqanlarının hesabatında məlumat əks olunmamış, sənayenin (xüsusən yerli istehsalın) və sahibkarlığın inkişafına yönəldilən və yaşıllıq texnologiyalara əsaslanan və atmosfərə buraxılan tullantıların tərkibində karbonlu birləşmələrin miqdarının azaldılmasını nəzərdə tutan istehsal sahələrinə investisiyalar azlıq təşkil etmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən 2019-cu ildə ayrı-ayrı qurumlarda həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə nöqsanların xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli olduğunu göstərməklə, xüsusilə sifarişçilər tərəfindən dövlət investisiyalarının planlaşdırılması və podratçıların işinə nəzarət işlərinin qənaətbəxş səviyyədə olmaması hallarına rast gəlinmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, funksional bölmələrin müxtəlif bölmələrində yerləşən birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərindən də 2019-cu ildə icra edilmiş xərclərin bir hissəsini investisiya yönümlü xərclər təşkil etmiş, başqa sözlə bəzi investisiya yönümlü layihələr Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil edilməmişdir. Belə ki, "Kommunal, kommunikasiya və digər tədbirlər" adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Yasamal Rayon İcra Hakimiyyəti üzrə yenidən qurma və abadlıq işləri məqsədilə 17,0 mln. manat "Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi və digər sosial tədbirlər" adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti üzrə yeni məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin tikintisi məqsədilə 838,8 min manat, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi üzrə Azərbaycan Milli Konservatoriyasının yeni tədris binasının tikintisi üzrə keyfiyyət zəmanəti üçün 1,4 mln. manat, "Azərbaycan Respublikasında əhəlinin mənzilə olan tələbatının ödənilməsi və vətəndaşların güzəştli şərtlərlə mənzil əldə etməsi xərcləri" adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Mənzil İnşaat Dövlət Agentliyi üzrə 62,0 mln. manat, "İslahatlarla bağlı" adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən "Bakı Nəqliyyat Agentliyi" üzrə 109 avtobusun alınması məqsədilə 39,8 mln. manat, "Azərxaç" ASC üzrə İsmayilli rayonunda yeni xalça istehsalı emalatxanası üçün 2,4 mln. manat, bəzi yerli icra hakimiyyəti orqanları üzrə yaşayış binalarının tikintisi üçün 35,8 mln. manat vəsait icra edilmişdir.

Hesablama Palatası tikinti, yenidənqurulma, genişləndirilmə və sair istiqamətlərlə bağlı layihələrin əsaslı vəsait qoyuluşuna daxil edilməsinin maliyyə statistikasının daha dolğun olmasına imkan verməklə iqtisadi artım və investisiya xərcləri üzrə əlaqənin düzgün araşdırılmasına da şərait yaradacağı qənaətinədir. Qeyd edək ki, qabaqcıl təcrübənin (Dövlət Maliyyə Statistika 2014-cü il Təlimatının GFSM-2014) araşdırılması əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərin funksional təsnifatın 1 bölməsində deyil, müxtəlif bölmələrində iqtisadi təsnifatın müvafiq istiqaməti üzrə ümumiləşməsini ayrı-ayrı sahələrdə investisiyaların payının ölçülməsi baxımından vacib olduğunu göstərir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"na əsasən təqdim edilmiş hesabat formasına əsasən **dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə debitor borcların** məbləği 2019-cu ilin sonuna 35 sifarişçi 681,4 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da dövlət əsaslı vəsait qoyuluşuna nisbətə 14,2%-ə bərabərdir. Qeyd edək ki, bundan 2 təşkilat üzrə 2019-cu ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə xərc aparılmamışdır.

Qurumlar tərəfindən təqdim edilən məlumatların təhlili göstərir ki, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri üzrə qabaqcadan ödəniş məbləğləri, xüsusilə ilin sonunda icra edilən layihələr üzrə nəzərəçarpandır.

Debitor borc məbləğlərinin yaranmasına qanunvericiliklə nəzərdə tutulan funksiyaların həyata keçirilməsi üçün müəyyən təsərrüfat-hüquqi münasibətlərin təsiri, kreditorlarla (malsatan və podratçılarla) münasibətlərdə sənədləşmələrin vaxtında aparılmaması və ya aidiyyəti üzrə təqdim edilməməsi, "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələblərinə əməl edilməməsi, həmçinin, investisiya qoyuluşları üzrə keçid layihələrinin mövcudluğu, dövlət büdcəsindən maliyyələşmə zamanı bölgüyə əməl olunmaması kimi hallar əsasən səbəb olur.

Eyni zamanda, Dövlətin investisiya xərcləri büdcənin digər xərcləri kimi məcmu tələbə artırıcı təsirə və multiplikativ effektdə malik olmasını nəzərə almaqla Hesablama Palatası dövlət investisiyalarının həyata keçirilməsində aşağıdakıları tövsiyə edir:

- ✓ *Dövlət investisiyaları üzrə səmərəliliyinin və faydalılığının planlaşdırma, ayrılma və icra mərhələləri üzrə artırılması,*
- ✓ *başla çatmamış tikililər üzrə tikinti-quraşdırma işlərinin sürətləndirilməsini,*
- ✓ *başla çatmamış tikililərin həcmi çox olan sifarişçi təşkilatlara vəsait ayrılması məsələsinə diqqət yetirilməsini,*
- ✓ *nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi əsasında layihələrin Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil edilməsini*

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim olunmuş məlumatlara əsasən **xarici kreditlər hesabına həyata keçirilən layihələr** üzrə nəzərdə tutulmuş 1143 540,0 min manat proqnoz məbləğinə qarşı 985292,3 min manat və ya 86,2% icra olunmuşdur. Təqdim edilən məlumatda xarici kreditlər hesabına maliyyələşən layihələrdə kreditlər üçün nəzərdə tutulmuş (1143540,0 min manat) proqnoz məbləğin icraçı təşkilatlar və layihələr üzrə bölgüsü təqdim edilmədiyindən faktiki icra məbləğinin layihələr üzrə müqayisə edilməsi mümkün olmamışdır.

Təqdim edilmiş icra məlumatlarına əsasən isə Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə 409,17 mln. manat, "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC üzrə 256,76 mln. manat, Aqrar Kredit İnkişafı Agentliyi üzrə 36,28 mln. manat, "Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC üzrə 21,47 mln. manat, "Azərsu" ASC üzrə 211,70 mln. manat, Ədliyyə Nazirliyi üzrə 25,30 mln. manat, Qaçqın və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi üzrə 12,22 mln. manat, Təhsil Nazirliyi üzrə isə 12,39 mln. manat istifadə edilmişdir.

Tərəfimizdən aparılan təhlil məlumatlarına əsasən icraçı təşkilatların təqdim etdiyi hesabat məlumatları ilə Maliyyə Nazirliyinin təqdim etdiyi icra məlumatları və Dövlət Statistika komitəsinin məlumatları arasında əhəmiyyətli fərqlərin müşahidə olunmasını qeyd edə bilərik.

Qeyd olunan uyğunsuzluqların yaranmasına bir tərəfdən icraçı təşkilatların vahid formaya uyğun istifadə etdikləri xarici kredit vəsaitlərinin aidiyyəti orqanlara tam və ya düzgün təqdim etməməsi, digər tərəfdən isə istifadə edilən xarici kredit məbləğlərinin Dövlət büdcəsinin kassa icrasında öz əksini tapmaması (mövcud qanunvericiliyin tələblərinə əsasən bildirişlər əsasında) şərait yaradır ki, bu isə öz növbəsində istifadə edilən kredit məbləğlərinin istifadəçiləri üzrə və aidiyyəti qurumların idarəetmə ilə bağlı düzgün qərarın qəbul olunmasını mümkünsüz edir.

4.2. Dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə icra vəziyyəti

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin iqtisadi təsnifat üzrə icra edilmiş xərclərinin təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə dövlət büdcəsi 25190.0 mln. manat proqnoza qarşı 24425,9 mln. manat və ya 97,0 % səviyyəsində icra edilmişdir.

2019-cu ildə qeydə alınan icra göstəricisi ötən ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 1694,3 mln manat və 7,5 % çox olmuşdur. Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, bu artım məbləğinə iqtisadi təsnifatın 5 bölməsi üzrə məbləğin artması, 5 bölməsi üzrə isə azalması təsir göstərmişdir (Cədvəl 50).

Cədvəl 50. 2018-2019-cu illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə icrası, mln. manatla

Bölmə və köməkçi bölmələr	2018-ci il			2019-cu il			2018-ci ilə müqayisə	
	İcra	xüsusi çəkisi	Proqnoz	İcra	xüsusi çəkisi	İcra səviyyəsi	fərq	faiz
Əməyin ödənişi	2 758,7	12,1	3 159,8	3 088,1	12,6	97,7	329,4	111,9
Əmək haqqı	2 266,8	10,0	2 574,6	2 516,7	10,3	97,8	249,9	111,0
Əmək haqqına üstəlik	491,9	2,2	585,3	571,5	2,3	97,6	79,5	116,2
Malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması	1 351,4	5,9	1 522,5	1 451,7	5,9	95,3	100,3	107,4
İdarənin saxlanması	239,3	1,1	288,6	278,0	1,1	96,3	38,7	116,2
Ezamiyyə xərcləri	27,3	0,1	30,1	26,0	0,1	86,3	-1,3	95,3
Nəqliyyat xidmətləri haqqının ödənilməsi	60,4	0,3	64,8	62,3	0,3	96,1	2,0	103,3
Kommunal və kommunikasiya xidmətlərinin ödənilməsi	304,5	1,3	340,5	321,8	1,3	94,5	17,3	105,7
İstehlak mallarının və materiallarının alınması	445,8	2,0	571,9	545,5	2,2	95,4	99,6	122,3
Sair xidmətlərin haqqının ödənilməsi	274,0	1,2	226,5	218,0	0,9	96,3	-56,0	79,6
Faizlər üzrə ödənişlər	589,5	2,6	401,5	401,5	1,6	100,0	-188,0	68,1
Qeyri -rezidentlər üzrə ödənişlər	509,4	2,2	247,0	247,0	1,0	100,0	-262,4	48,5
Dövlət idarəetmə sektoruna aid olmayan təşkilatlar üzrə ödənişlər	80,1	0,4	154,5	154,5	0,6	100,0	74,4	192,9

Subsidiyalar və cari transfertlər	1 208,8	5,3	1 435,1	1 421,4	5,8	99,0	212,6	117,6
Subsidiyalar üzrə ödənişlər	1 208,8	5,3	1 435,1	1 421,4	5,8	99,0	212,6	117,6
Qrantlar və digər ödənişlər	85,9	0,4	67,9	62,4	0,3	91,8	-23,5	72,6
Üzvlük haqqı və digər ödənişlər	85,9	0,4	67,9	62,4	0,3	91,8	-23,5	72,6
Təqaüdlər və sosial müavinətlər	2 202,5	9,7	2 335,3	2 131,0	8,7	91,3	-71,5	96,8
Sosial təminat	106,3	0,5	123,6	122,7	0,5	99,3	16,4	115,4
Sosial müdafiə üzrə müavinətlər	228,3	1,0	221,0	221,0	0,9	100,0	-7,3	96,8
Dövlət qulluqçularına sosial müavinətlər	0,8	0,003	2,3	1,0	0,004	43,5	0,2	130,4
Digər təqaüdlər, müavinətlər və transfertlər	1 867,2	8,2	1 988,4	1 786,3	7,3	89,8	-80,8	95,7
Digər xərclər	5 957,3	26,2	7 738,9	7 572,2	31,0	97,8	1 614,9	127,1
Faizlər üzrə ödənişlər istisna olmaqla mülkiyyətə bağlı xərclər	45,0	0,2	16,9	15,9	0,1	93,9	-29,1	35,3
Sair müxtəlif xərclər	5 912,4	26,0	7 722,0	7 556,3	30,9	97,9	1 644,0	127,8
Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması	6 931,7	30,5	7 363,1	7 174,1	29,4	97,4	242,5	103,5
Əsas vəsaitlər	5 344,1	23,5	6 796,2	6 610,4	27,1	97,3	1 266,3	123,7
Maddi-istehsal ehtiyatları	1 574,2	6,9	545,7	543,9	2,2	99,7	-1 030,2	34,6
Qeyri-istehsal aktivləri	13,4	0,1	21,3	19,9	0,1	93,5	6,4	148,0
Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar	4,7	0,02	0,0	0,6	0,003		-4,0	13,6
Daxili	4,7	0,02	0,0	0,6	0,003		-4,0	13,6
Öhdəliklər üzrə maliyyə əməliyyatları	1 641,1	7,2	1 165,8	1 122,8	4,6	96,3	-518,3	68,4
Daxili	23,0	0,1	18,0	18,0	0,1	100,0	-5,0	78,2
Xarici	1 618,2	7,1	1 147,8	1 104,8	4,5	96,3	-513,3	68,3
CƏMİ	22 731,6	100,0	25 190,0	24 425,9	100,0	97,0	1 694,3	107,5

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

2018-ci illə müqayisədə ümumilikdə iqtisadi təsnifatın 5 bölməsi üzrə 2499,6 mln. manat artmışdır. Artım qeydə alınan bölmələr üzrə ən böyük məbləğ digər xərclər üzrə olmuşdur. Belə ki, bu xərclər üzrə 1614,9 mln. manat artım olmuşdur ki, bu da cəmi artım məbləğinin 64,6%-ni təşkil edir.

Bundan başqa, “Əməyin ödənişi” bölməsi üzrə 329,4 mln manat, “Malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması” üzrə 100,3 mln manat, “Subsidiyalar və cari transfertlər” üzrə 212,6 mln manat və “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” üzrə 242,5 mln. manat artım müşahidə edilmişdir.

Ümumilikdə, məbləği artırılmış bölmələrdə ən aşağı icra səviyyəsi 1522,5 mln. manata qarşı 95,3%-lə “Malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması” bölməsi, ən yüksək icra səviyyəsi isə 1435,1 mln. manata qarşı 99,0%-lə “Subsidiyalar və cari transfertlər” bölməsi üzrə müşahidə edilmişdir.

Hesabat ilində 5 bölmə üzrə 2018-ci illə müqayisədə ümumilikdə 805,3 mln. manat azalmışdır. Mütləq ifadədə ən böyük azalma 518,3 mln. manat məbləğində “Öhdəliklər üzrə maliyyə əməliyyatları” bölməsinin payına düşür və bu məbləğ cəmi azaldılmış məbləğin 64,4%-ə bərabərdir. Bundan əlavə, “Faizlər üzrə ödənişlər” bölməsi üzrə 188,0 mln. manat, qrantlar və digər ödənişlər üzrə 23,5 mln. manat, təqaüdlər və sosial müavinətlər üzrə 71,5 mln manat və maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar üzrə 4,0 mln manat azalma müşahidə edilmişdir.

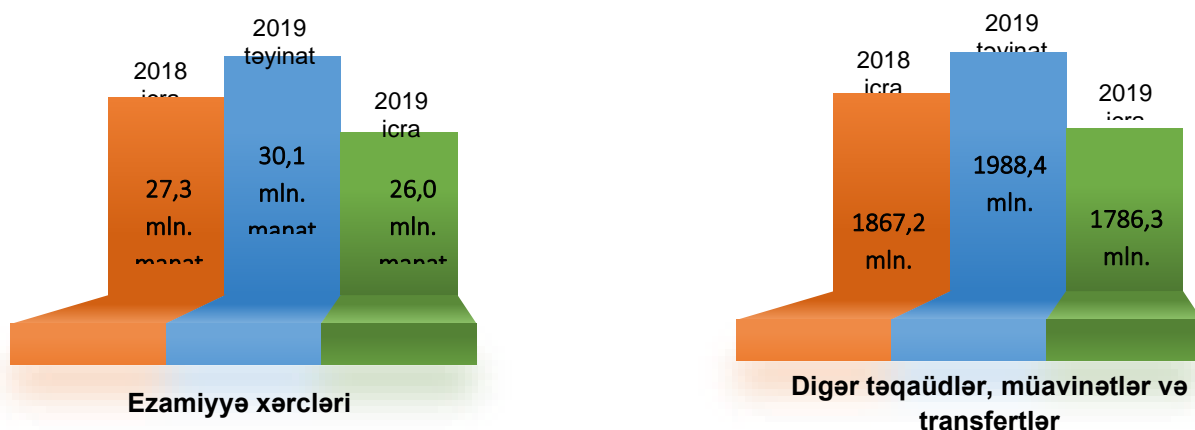
Ümumilikdə, məbləği azalmış bölmələrdə ən aşağı icra səviyyəsi 2335,3 mln. manata qarşı 91,3%-lə “Təqaüdlər və sosial müavinətlər” bölməsi, ən yüksək icra səviyyəsi isə 401,5 mln. manata qarşı 100,0%-lə “Faizlər üzrə ödənişlər” bölməsi üzrə müşahidə edilmişdir.

Həmçinin qeyd edək ki, iqtisadi təsnifatın köməkçi bölmələr üzrə strukturuna nəzər saldıqda, 2018-ci illə müqayisədə ümumilikdə 24 köməkçi bölmənin 13-də artım, 11-də azalma müşahidə edilmişdir. Belə ki, köməkçi bölmələr üzrə 3707,2 mln. manat artım olmuşdur ki, bu məbləğdə də əsas pay sahibi 44,3%-lə “Sair müxtəlif xərclər”, 34,2%-lə “Əsas vəsaitlər” köməkçi bölmələri olmuşdur. Ötən illə müqayisədə köməkçi bölmələr üzrə qeydə alınan azalma məbləği 2012,9 mln. manat olmuş və bu məbləğdə ən böyük xüsusi çəkiyə 51,2%-lə “Maddi-istehsal ehtiyatları” köməkçi bölməsi malik olmuşdur.

Ümumilikdə, 5 bölmə üzrə müşahidə edilən icra səviyyəsi dövlət büdcəsinin icra səviyyəsindən (97,0%) yüksək olmuş, 4 bölmə üzrə isə aşağı olmuşdur. 1 bölmə (“Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar”) üzrə vəsait nəzərdə tutulmasa da, ilin sonunda 634,3 min manat vəsait icra edilmişdir. İqtisadi təsnifatın köməkçi bölmələrinə nəzər saldıqda isə, qeyd edək ki, 11 köməkçi bölmə üzrə icra səviyyəsi orta icra səviyyəsindən yüksək, 12 köməkçi bölmə üzrə isə aşağı olmuşdur. Ən aşağı icra səviyyəsi isə 2,3 mln. manata qarşı 43,5%-lə “Dövlət qulluqçularına sosial müavinətlər” köməkçi bölməsinə aid olmuşdur.

Həmçinin, iqtisadi təsnifatın iki köməkçi bölməsi üzrə ötən ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə 2019-cu ildə proqnoz məbləği artırılarsa da, ilin sonunda 2018-ci ilin icra göstəricisindən aşağı səviyyədə icra edilib (Şəkil 32).

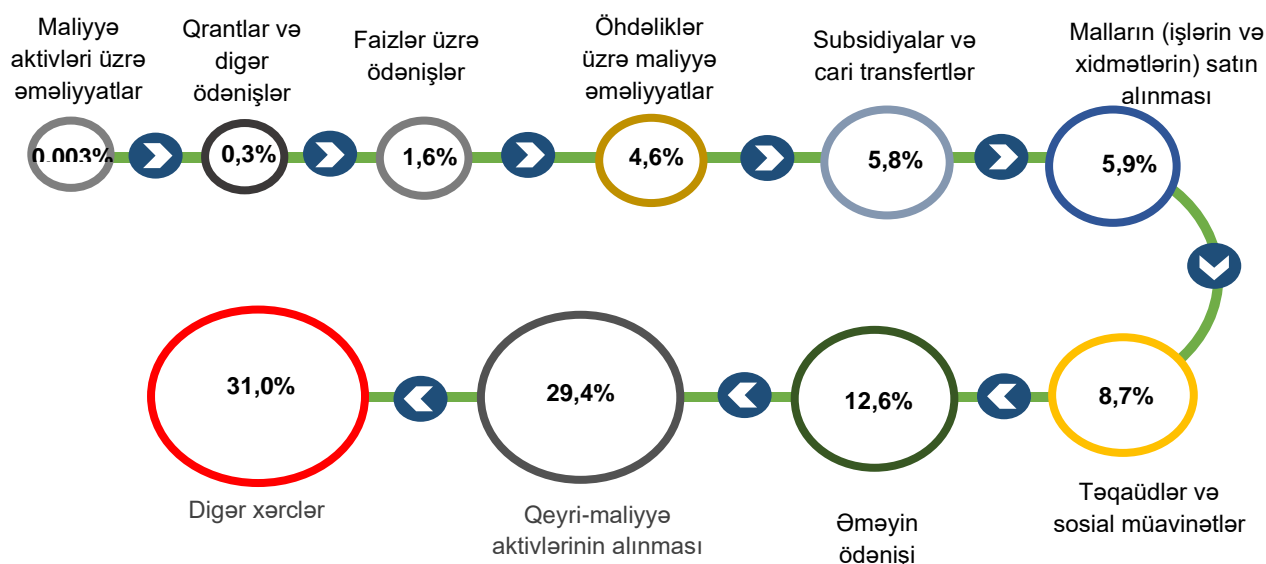
Şəkil 32. 2018-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə təyinat məbləği artırılmış, lakin az icra olunmuş köməkçi bölmələr

Şəkil müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

Hesabat ilində dövlət büdcəsinin icra edilmiş xərclərində iqtisadi təsnifat üzrə ən böyük xüsusi çəkiyə 31,0% olmaqla (2018-ci ildə 26,2%) “Digər xərclər” bölməsi sahibdir. “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” bölməsi 29,4%-lə (2018-ci ildə 30,5%), “Əməyin ödənişi” bölməsi 12,6%-lə (2018-ci ildə 12,1%) və “Təqaüdlər və sosial müavinətlər” bölməsi üzrə xərclər 8,7%-lə (2018-ci ildə 9,7%) xüsusi çəkisinə görə yüksək paya malik olan digər bölmələrdir.

Şəkil 33. İcra edilmiş dövlət büdcəsində iqtisadi təsnifat üzrə bölmələrin xüsusi çəkili

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə dövlət büdcəsinin icra edilməmiş 764,1 mln. manat vəsaitində (2018-ci ildə 368,4 mln.manat) ən böyük xüsusi çəki iqtisadi təsnifat üzrə 204,2 mln. manat və ya 26,7%-lə (2018-ci ildə 21,9 mln.manat və ya 5,9%) “Təqaüdlər və sosial müavinətlər” bölməsinə aid olmuşdur (Cədvəl 51). Qeyd edək ki, ilin sonuna dövlət büdcəsi üzrə icra edilməmiş 764,1 mln. manat vəsait “Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar” bölməsi üzrə hesabat ilində vəsait nəzərdə tutulmasa da, ilin

sonunda 0,6 mln. manat məbləğində icra olunması və iqtisadi təsnifatın digər bölmələri üzrə 764,7 mln. manat icra edilməmiş məbləğlə birlikdə formalaşmışdır.

Cədvəl 51. 2018-2019-cu illərdə dövlət büdcəsinin icra edilməmiş vəsaitinin bölmələr üzrə bölgüsü

Bölmələr	2018-ci il		2019-cu il	
	İcra edilməmiş vəsait, mln. manatla	Xüsusi çəkisi, %-lə	İcra edilməmiş vəsait, mln. manatla	Xüsusi çəkisi, %-lə
Əməyin ödənişi	-105,1	28,2	-71,7	9,4
Malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması	-53,4	14,3	-70,8	9,3
Faizlər üzrə ödənişlər	0,0	0,0	0,0	0,0
Subsidiyalar və cari transferlər	-4,7	1,3	-13,7	1,8
Qrantlar və digər ödənişlər	-13,6	3,7	-5,5	0,7
Təqaüdlər və sosial müavinətlər	-21,9	5,9	-204,2	26,7
Digər xərclər	-150,4	40,3	-166,7	21,8
Qeyri-maliyyə aktivlərinin	-23,8	6,4	-189,0	24,7
Öhdəliklər üzrə maliyyə	0,0	0,0	-43,0	5,6
CƏMİ	-373,0	100,0	-764,7	100,0

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır

4.3. Dövlət büdcəsi xərclərinin inzibati təsnifat üzrə icra vəziyyəti

4.3.1. Qurumlar tərəfindən həyata keçirilmiş dövlət satınalmalarının təhlili

Dövlət büdcəsinin iqtisadi inkişafın təmin edilməsində dövlətin əlində əsas vasitələrdən biri olması və dövlət satınalmalarının bu vasitənin tətbiqində əsas rol oynaması dövlət satınalmalarını dövlət vəsaitləri üzərində nəzarət mexanizminin vacib elementinə çevirir.

Dövlət büdcəsindən kifayət qədər vəsaitin satınalmalar vasitəsilə icrası AAO-lar tərəfindən bu sahəyə bütün nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi, o cümlədən auditlər keçirilməsi və dövlət büdcəsinin icrasına rəyin hazırlanması prosesində xüsusi diqqətəməni zəruri edir. Eyni zamanda, qeyd edək ki, Lima Bəyannaməsində bu sahəyə nəzarətin əsas məqamlarını özündə əks etdirən prinsiplər əks olunmuş, "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu dövlət satınalmaları üzərində nəzarətin keçirilməsini Hesablama Palatasının vəzifələri sırasında müəyyən edilmişdir:

HAŞİYƏ

Lima Bəyannaməsi. Maddə 21. Dövlət müqavilələri və dövlət sifarişləri

1. Dövlət orqanları tərəfindən dövlət müqavilələrinə və dövlət sifarişlərinə sərf olunan iri məbləğli vəsaitlər bu vəsaitlərdən istifadənin hərtərəfli auditinin keçirilməsi zərurətini izah edir.
2. Dövlət ehtiyaclarının təmin edilməsi məqsədilə malların, işlərin və xidmətlərin satın alınması üçün dövlət tərəfindən tenderlərin təşkil olunması qiymət və keyfiyyət baxımından ən sərfəli təkliflərin alınması üzrə ən əlverişli üsuldur. Dövlət satınalmalarına dəvət olmadıqda Ali Audit Qurumu bunun səbəbini müəyyənləşdirməlidir.
3. Dövlət sifarişlərinin auditi zamanı Ali Audit Qurumu belə işlərə rəhbərliyin həyata keçirilməsi üçün zəruri normativ sənədlərin hazırlanmasına kömək etməlidir.
4. Dövlət sifarişlərinin auditi yalnız ödənişlərin düzgünlüyünü deyil, həmçinin idarəetmə strukturunun səmərəliliyini və bu sahədə həyata keçirilən işlərin keyfiyyətini də əhatə etməlidir.

“Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Maddə 7. Hesablama Palatasının vəzifələri

- 7.0.3. kənar dövlət maliyyə nəzarətinin obyektlərində aşağıdakı sahələrdə kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərini həyata keçirir:
- 7.0.3.5. dövlət satınalmaları;

Hesablama Palası dövlət satınalmalarının dövlət büdcəsinin icrasına təsiri təhlil etmək məqsədilə həyata keçirdiyi audit tədbirləri ilə yanaşı Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar rüblük və illik məlumatları, həmçinin hesabat ilində keçirilmiş satınalmalarla bağlı rəsmi internet sahifədə yerləşdirilmiş reyestr məlumatları təhlil edilmişdir.

Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti (Xidmət) tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş metodlar tətbiq edilməklə 2019-cu ildə dövlət vəsaitləri hesabına ümumilikdə 5720,0 mln. manat məbləğində satınalma müqavilələri bağlanmış və 11457 sayda müsabiqə keçirilmişdir. 2018-ci ilə müqayisədə satınalmaya cəlb edilmiş məbləğ 93,0 mln. manat və ya 1,6% az olsa da, keçirilmiş müsabiqələr 534 sayda və ya 4,9% çox olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, 2019-cu il ərzində 2668,9 mln manat məbləğində 9658 müsabiqəli satınalma və 3051,1 mln manat məbləğində 1799 bir mənbədən satınalma keçirilmişdir.

2019-cu ildə keçirilmiş 9658 müsabiqə əsaslı satınalmaya 2668,9 mln. manat dövlət vəsaiti istifadə edilmişdir ki, bu da ötən illə müqayisədə 694 satınalma (7,74 %) və 96,9 mln. manat (3,77 %) çoxdur.

Ayrı-ayrı satınalma üsulu ilə keçirilən satınalmaların sayında və məbləğində əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində fərqli dinamikalar müşahidə edilmişdir (cədvəl 52)

Cədvəl 52. 2018-2019-cu illərdə keçirilmiş satınalmalar barədə icmal məlumat

Satınalmanın növü	2018-cu il		2019-cu il		Fərq		Fərqi faiz ifadəsi	
	Sayı	Məbləği, mln manatla	Sayı	Məbləği, mln manatla	Sayı	Məbləği, mln manatla	Sayda	Məbləğdə
Cəmi	10923	5 813,03	11457	5 720,02	534	- 93,01	4,89%	-1,60%
Açıq tender	2698	2 266,39	2917	2 156,47	219	- 09,93	8,12%	-4,85%
Kotirovka sorğusu	6029	129,59	6323	140,94	294	11,35	4,88%	8,76%
Təkliflər sorğusu	237	176,04	418	371,54	181	195,49	76,37%	111,05%
Bir mənbədən satınalma, o cümlədən	1959	3 241,00	1799	3 051,08	-160	- 189,92	-8,17%	-5,86%

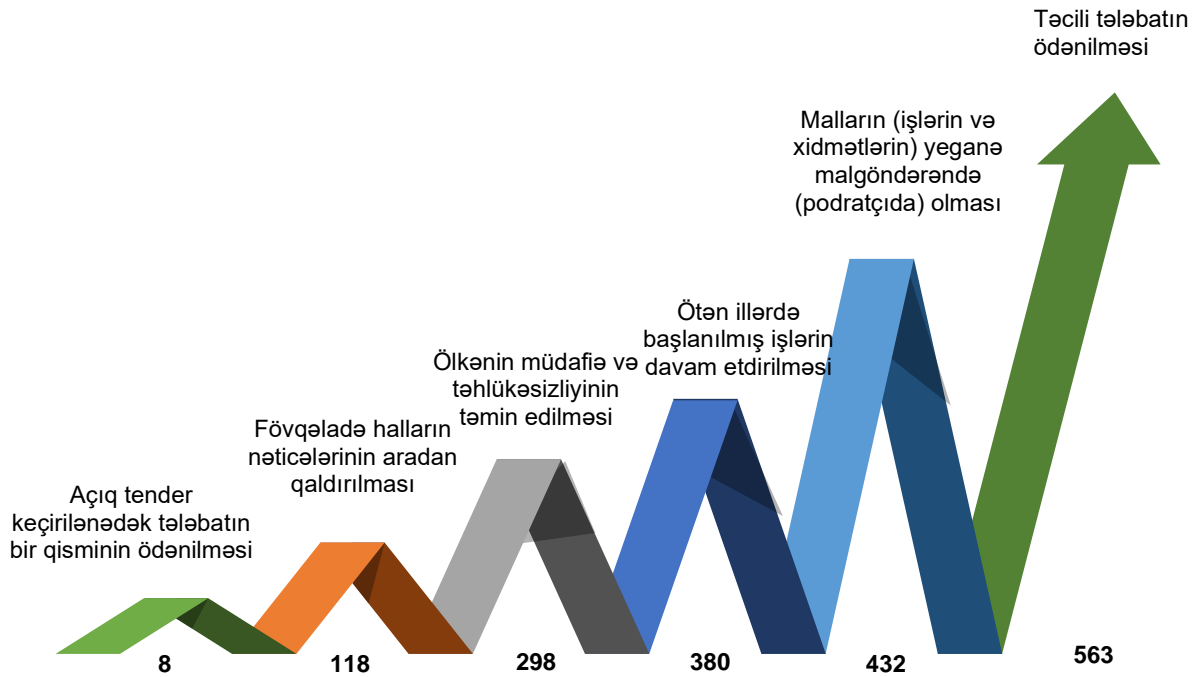
Cədvəl Xidmət tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Say baxımından 2019-cu ildə satınalmalar arasında daha çox kotirovka sorğusuna üstünlük verilmişdir, belə ki, bu metod 55,19 % paya malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi dəyişməmişdir. Satınalmada açıq tender 25,46 % xüsusi çəkiyə malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi 0,76 faiz bəndi artmışdır. Təkliflər sorğusu 3,65 % xüsusi çəkiyə malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi 1,48 faiz bəndi artmışdır. Bir mənbədən satınalma metodu vasitəsilə həyata keçirilən satınalmaların xüsusi çəkisi 15,7% olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəki 2,23 faiz bəndi azalmışdır.

Məbləğ baxımından 2019-cu ildə satınalmalar arasında daha çox bir mənbədən satınalmalara üstünlük verilmişdir, belə ki, bu metod 53,34% paya malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi 2,41 faiz bəndi azalmışdır. Satınalmada açıq tender ümumi məbləğdə 37,7 % xüsusi çəkiyə malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi 1,29 faiz bəndi azalmışdır. Təkliflər sorğusu 6,5 % xüsusi çəkiyə malik olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəkisi 3,47 faiz bəndi artmışdır. Bir mənbədən satınalma metodu vasitəsilə həyata keçirilən satınalmaların xüsusi çəkisi 53,37% olmuş və ötən il ilə müqayisədə xüsusi çəki 2,41 faiz bəndi azalmışdır. Qeyd edək ki, 2019-cu il ərzində bir mənbədən satınalma metodu ilə cəmi 1799 halda tətbiq edilsə də, ümumi müqavilə məbləğinin isə 53,34 %-i məhz bu metod vasitəsilə bağlanmışdır.

Təhlil göstərir ki, ötən illərdən başlanılmış işlərin davamı ilə bağlı bir mənbədən satınalma keçirilməsində razılıq verilmə halları bu üsul üzrə cəmi satınalma sayında daha çox olmuşdur (Şəkil 34).

Şəkil 34. Birmənbədən satınalma metodu tətbiq edilməklə keçirilmiş satınalmaların istiqamətlər üzrə sayı

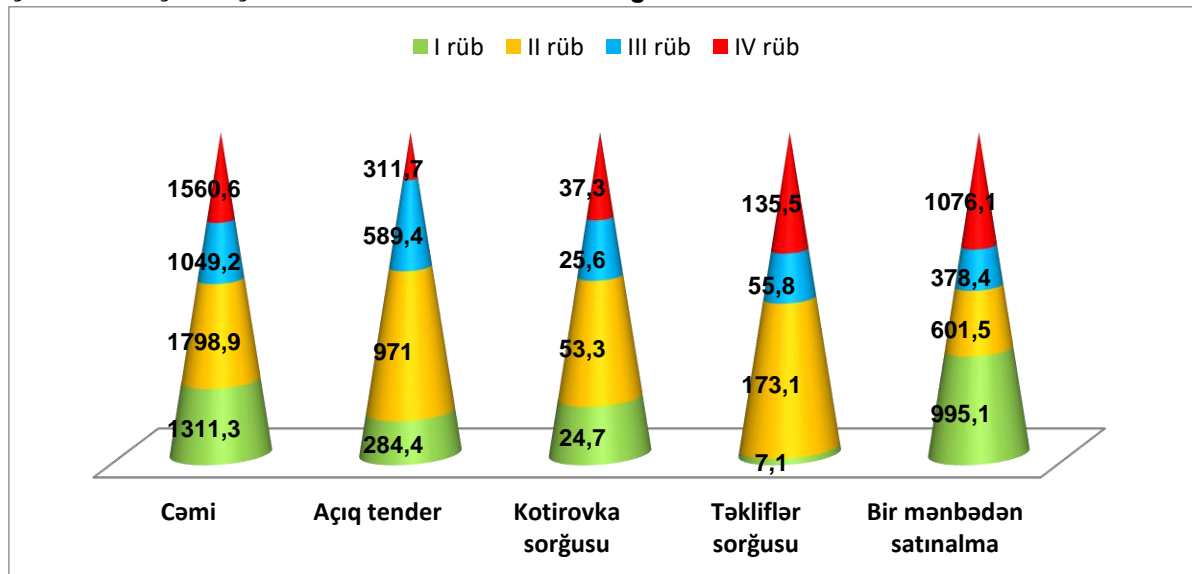

Şəkil Xidmət tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Əvvəlki illə müqayisədə dövlət satınalmalarının sayında hesabat ilində artım fonund icra edilmiş məbləğdə azalma aşağıdakı səbəblərlə əlaqələndirilə bilər:

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, il ərzində satınalma metodlarının 55,9%-i ilin birinci yarısında, 44,1%-i isə ikinci yarısında tətbiq edilmişdir. Məbləğ ifadəsində isə bu göstəricilər 54,4% və 45,6% olmuşdur (Şəkil 35).

Şəkil 35. Keçirilmiş satınalmaların rüblər üzrə bölgüsü

Şəkil Xidmət tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinin təqdim etdiyi məlumata əsasən 2019-cu ildə 2668,9 milyon manat məbləğində keçirilmiş müsbəqə əsaslı satınalmaların 2253,1 milyon manatı və ya 84,4%-i ümumi satın alan təşkilatların 11,7%-ni təşkil edən 23 satın alan təşkilat üzrə olmuşdur. Həmin təşkilatların bağladığı 5418 sayda müqavilə isə ümumi bağlanan müqavilələrin 56,1%-ni təşkil etmişdir.

Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 31.12.2019-cu il tarixinə debitor borcların məbləği 2112,8 mln. manat olmuşdur ki, bu da 2018-ci illə müqayisədə 164,8 mln. manat və ya 8,5% çoxdur. Hesabat dövrünün sonuna mövcud olan debitor borcun məbləği 2019-cu ildə icra edilmiş cəmi büdcə xərclərinin 8,6%-ə bərabərdir və ötən ilin müvafiq göstəricisi ilə eynilik təşkil edir.

Səkil 36. 2018-2019-cu illərdə debitor borclar barədə məlumat

2018-ci ilin sonu ilə müqayisədə hesabat dövründə debitor borclarda müşahidə edilən 8,5% artım məbləği 7 funksional bölmə üzrə 60,8 mln. manat məbləğində azalma və 7 bölmə üzrə 225,6 mln. manat məbləğində artım hesabına formalaşmışdır.

İqtisadi təsnifat üzrə debitor borcların təhlili göstərir ki, hesabat ilinin sonuna olan cəmi borc məbləğinin 42,8%-i “Digər xərclər” və 51,8%-i isə “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” bölmələrinin payına düşür. “Digər xərclər” bölməsi üzrə xərclərdə yaranmış debitor borcların 99,2%-ni sair xərclər üzrə borclar təşkil edir. “Qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması” bölməsi üzrə debitor borcların 74,1%-i “əsas vəsaitlər”, 25,8%-i “Maddi istehsal ehtiyatları”, 0,1%- isə “Qeyri-istehsal aktivləri” ilə bağlı borclardır.

Hesabat ilində debitor borcların inzibati tənifat üzrə strukturu ilə bağlı aparılmış təhlil göstərir ki, mütləq ifadədə 0,3 min manat – 616,9 mln. manat aralığında borc məbləği ümumilikdə 105 təşkilatda mövcud olmuşdur. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, 2019-cu ilin sonuna mövcud olan debitor borcun cəmi məbləğinin 90,0%-i 14 təşkilat üzrə formalaşmışdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə aparılmış təhlillə debitor və kreditor borclar barədə qurumların hesabatlarında və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 may 2018-ci il tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”nın 9 nömrəli əlavəsində əks etdirilmiş məlumatların bəzi qurumlar üzrə fərqli olduğu müəyyən edilmişdir.

4.3.3. Büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədənəkar vəsaitlər üzrə xərcləri

2019-cu ildə büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədənəkar vəsaitlər üzrə xərcləri (büdcədənəkar xərclər) 573,1 mln. manat məbləğində icra edilmişdir. Bu il üçün nəzərdə tutulmuş büdcədənəkar xərclərin 91,5%-ni təşkil edir. Bu, 2018-ci illə müqayisədə 133,5 mln. manat və ya 30,4% çoxdur. Qeyd edək ki, büdcədənəkar xərclər icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 2,4%-nə bərabərdir.

2019-cu ilin ilkin təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində büdcədənəkar xərclər üçün funksional təsnifatın 9 bölməsi üzrə ümumilikdə 626,6 mln. manat məbləğində vəsait nəzərdə tutulmuş, il ərzində büdcədənəkar xərclər üzrə bəzi dəyişikliklər aparılmış, ilkin təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində müvafiq xərc nəzərdə tutulmuş 9 bölmədən 2-si üzrə xərclər yeni redaksiyada verilmişdir (Cədvəl 53):

Cədvəl 53. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə büdcədənkenar xərclərdə 2019-cu ilin əvvəlində aparılmış dəyişikliklər, mln. manatla

Bölmələr	İlkin təsdiq edilmiş məbləğ	Dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ
“Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə büdcədənkenar xərcləri	317,9	317,9
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar xərcləri	314,0	292,7
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar vəsaitindən istifadə sahəsində islahatlar aparılması		21,3
Elm sahəsi üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar xərcləri	3,9	3,9
“Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq” bölməsi üzrə büdcədənkenar xərcləri	246,7	246,7
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq orqanları üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar xərcləri	246,7	231,7
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq orqanları üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar vəsaitindən istifadə sahəsində islahatlar aparılması		15,0

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Bundan əlavə, dövlət büdcəsinin icrası prosesində büdcədənkenar xərclər üçün dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş ümumi ayırmalar həddində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən digər dəyişikliklər də aparılmışdır. Dəyişikliklər nəticəsində büdcədənkenar xərclər “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq” bölməsi üzrə 6076,0 min manat azaldılmış, “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə büdcədənkenar xərclər eyni məbləğdə artırılmışdır (Cədvəl 54).

Cədvəl 54. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə il ərzində büdcədənkenar xərclərdə aparılmış digər dəyişikliklər

Bölmələr	təsdiq edilmiş proqnoz	təsdiq edilmiş smeta	mln. manatla müqayisə	
			məbləğ	faiz
Ümumi dövlət xidmətləri	317,9	324,0	6,1	101,9
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq	246,7	240,6	-6,1	97,5

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Funksional təsnifatın ayrı-ayrı bölmələri üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənkenar xərcləri ilə bağlı qeyd etmək olar ki, ümumilikdə 9 bölmə üzrə xərclər icra edilmişdir ki, burada da icra səviyyəsi ayrı-ayrı bölmələr üzrə 39,6%-95,0% arasında dəyişmişdir. Təsdiq edilmiş smeta ilə müqayisədə ən çox icra 95,0% olmaqla “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsi üzrə, ən az icra 39,6% olmaqla “Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə olmuşdur (Cədvəl 55).

Xüsusi çəki göstəricisinə gəldikdə isə, büdcədənkenar xərclərdə əsas pay “Ümumi dövlət xidmətləri” bölməsinə (53,7%), “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölməsinə (39,4%) aid olmuşdur.

Cədvəl 55. Funksional təsnifat üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri, mln. manatla

Bölmələr	təsdiq edilmiş smeta	icra	icrada xüsusi çəkisi	smeta ilə müqayisə	
				məbləğ	faiz
Ümumi dövlət xidmətləri	324,0	307,7	53,7	-16,4	95,0
Müdafiə	13,5	5,5	1,0	-8,0	40,7
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq mühafizə və prokurorluq	240,6	225,9	39,4	-14,7	93,9
Təhsil	22,4	17,9	3,1	-4,5	79,8
Səhiyyə	6,0	5,3	0,9	-0,6	89,4
Sosial müdafiə və sosial təminat	0,06	0,02	0,0	00,4	39,6
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə	3,8	2,8	0,5	-1,0	72,7
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	11,2	5,7	1,0	-5,5	51,0
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	5,1	2,3	0,4	-2,8	45,2
Cəmi	626,6	573,1		-53,5	91,5

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2015-2019-cu illər üzrə məlumatların təhlili göstərir ki, proqnozlaşdırılmış büdcədənənar gəlir və xərclərin məbləği ilə yanaşı icra səviyyəsi də artmaqdadır. Belə ki, bu istiqamət üzrə 2015-ci ildə 201,8 mln. manat məbləğində proqnozlaşdırılmış xərclər 67,3%, 2016-cı ildə 239,0 mln. manat proqnozlaşdırılmış xərclər 78,4%, 2017-ci ildə 359,2 mln. manat xərclər 83,7%, 2018-ci ildə 439,6 mln. manat xərclər 88,1%, 2019-cu ildə isə 573,1 mln. manat olmaqla 91,5% səviyyəsində icra olmuşdur.

2019-cu ildə icra edilmiş büdcədənənar vəsaitlərin 197,1 mln. manatı və ya 34,4%-i *iqtisadi təsnifat* üzrə əməyin ödənişi, 28,1 mln. manatı və ya 4,9%-i malların (işlərin və xidmətlərin) alınması, 17,0 min manatı və ya 0,003%-i qrantlar və digər ödənişlər, 327,3 min manatı və ya 0,1%-i təqaüdlər və sosial müavinətlər, 243,3 mln. manatı və ya 42,4%-i digər xərclər, 104,2 mln. manatı və ya 18,2%-i qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması xərclərinə yönəldilmişdir.

İnzibati təsnifat üzrə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri üzrə məlumatların təhlil göstərir ki, 2019-cu il dövlət büdcəsində icra edilmiş büdcədənənar xərclər 48 qurumun büdcədənənar xərclərini və şəhər və rayonlar üzrə icra hakimiyyətlərinin büdcədənənar xərclərini əhatə etmişdir (Cədvəl 56).

Cədvəl 56. Hesabat dövründə dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatları büdcədənənar xərcləri, min manat

Qurumlar	Təsdiq edilmiş smeta	icra	icrada xüsusi çəkisi	Təsdiq edilmiş smeta ilə müqayisə	
				Məbləğ	Faiz
Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi	190070,0	180715,9	31,53	-9354,1	95,1
Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi	118560,2	109022,0	19,02	-9538,2	92,0
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi	110837,1	107040,1	18,68	-3797,0	96,6
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası	59000,0	57293,4	10,00	-1706,6	97,1

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	30160,0	30008,9	5,24	-151,2	99,5
Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi	18868,7	14716,6	2,57	-4152,2	78,0
Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi	9562,0	9542,9	1,67	-19,1	99,8
Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti	9300,0	9287,1	1,62	-12,9	99,9
Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi	6670,0	5355,1	0,93	-1314,9	80,3
Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	5600,0	4652,0	0,81	-948,0	83,1
Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi	3860,0	3736,7	0,65	-123,3	96,8
"Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	3700,0	3677,9	0,64	-22,1	99,4
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti	3660,0	3479,6	0,61	-180,4	95,1
Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti	3500,0	3379,4	0,59	-120,6	96,6
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi	3334,5	3316,4	0,58	-18,0	99,5
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Xüsusi Tibb Xidməti	3200,0	3193,2	0,56	-6,8	99,8
Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi	2900,0	2720,8	0,47	-179,2	93,8
Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	7800,0	2930,9	0,51	-4869,1	37,6
Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi	2057,0	2055,0	0,36	-2,1	99,9
Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi	2813,0	1907,3	0,33	-905,7	67,8
Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi	1580,0	1361,6	0,24	-218,4	86,2
Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi	8300,0	1186,4	0,21	-7113,6	14,3
2019-cu ildə Avropa Gənclər Olimpiya Festivalının Bakı	1990,8	1130,2	0,20	-860,6	56,8
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti	1250,0	1091,7	0,19	-158,3	87,3
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası	2000,0	1075,0	0,19	-925,0	53,7
Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Dövlət Fondu	2200,0	955,1	0,17	-1244,9	43,4
Azərbaycan Respublikası Meşələrin Qorunub Saxlanılması və Təkrar İstehsalı Fondu	1550,0	950,7	0,17	-599,3	61,3
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi	1000,0	908,1	0,16	-91,9	90,8
Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi	950,0	874,8	0,15	-75,2	92,1
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti	1500,0	814,0	0,14	-686,0	54,3
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi	849,0	734,2	0,13	-114,8	86,5
Heydər Əliyev Mərkəzi	700,0	698,5	0,12	-1,5	99,8
Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	647,0	621,2	0,11	-25,8	96,0
Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidməti	1200,0	564,2	0,10	-635,8	47,0
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	1023,3	433,0	0,08	-590,3	42,3
Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	1337,5	425,4	0,07	-912,1	31,8
Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi	858,0	394,3	0,07	-463,7	46,0
Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri	545,0	218,2	0,04	-326,8	40,0
Azərbaycan Respublikasının Təhlükəsizlik Şurası	311,0	188,0	0,03	-123,1	60,4
Azərbaycan Respublikasının Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyi	250,0	185,8	0,03	-64,2	74,3

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyi	130,0	92,6	0,02	-37,4	71,2
Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu	81,9	48,2	0,01	-33,7	58,8
Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi	162,0	44,9	0,01	-117,1	27,7
Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi	60,0	23,8	0,00	-36,2	39,6
Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Elmi Mərkəzi	50,0	23,4	0,00	-26,6	46,8
Beynəlxalq Muğam Mərkəzi	60,0	23,0	0,00	-37,0	38,4
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Mirzə Fətəli Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası	15,0	9,8	0,00	-5,2	65,6
Azərbaycan Respublikasının Milli Televiziya və Radio Şurası	8,0	6,2	0,00	-1,8	77,4
Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunların Baş İdarəsi	65,0	0,0	0,00	-65,0	0,0
Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənəxar xərcləri	174,0	0,0	0,00	-174,0	0,0
Mineral-Xammal Bazasının Bərpası üzrə Dövlət Fondu	150,0	0,0	0,00	-150,0	0,0
Su bioresurslarının artırılması, bərpası və mühafizəsi fondu	150,0	0,0	0,00	-150,0	0,0
Cəmi	626600,0	573113,5		-53486,5	91,5

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

4.3.4. Birdəfəlik təyinatlı xərclər

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2019-cu ildə də büdcə xərclərinin bir qismi bölüşdürülmədən nəzərdə tutulmuş, həmin vəsaitlərin icraçı qurumlar arasında bölgüsü 2019-cu il ərzində həyata keçirilmişdir. Bölgüsü əvvəlcədən müəyyən edilməyən xərclərin əhəmiyyətli hissəsini birdəfəlik təyinatlı xərclər təşkil edir.

Beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, bölgüsü əvvəlcədən müəyyən edilməyən xərclərin dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı bölmələrində ehtiyat kimi proqnozlaşdırılması yanaşması digər ölkələr tərəfindən də istifadə edilir. Burada əsas məqsəd il ərzində yarana biləcək təsirlərin qarşısını almaqla sosial-iqtisadi tədbirlərin vaxtında reallaşdırılmasını təmin etməkdir.

Bununla yanaşı, Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində də qeyd edildiyi kimi bölgüsü il ərzində həyata keçirilən xərclərin çox olması büdcə planlaşmasının qənaətbəxşliyi barədə suallar yaratmaqla, dövlət vəsaitlərinin icrası prosesində şəffaflıq və hesabatlılıqla bağlı da qeyri-müəyyənliklərə səbəb ola bilər.

Həmçinin, bəzi birdəfəlik təyinatlı xərclərin istiqamətləri üzrə real hesablamalar aparılmadan və ötən illərin icrası nəzərə alınmadan vəsait proqnozlaşdırılır ki, bu da ilin sonunda həmin vəsaitlərin istifadəsiz qalmasına və ya qənaət kimi Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsinə səbəb olur.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 dekabr 2019-cu il tarixli 431 nömrəli Fərmanı ilə müəyyən edilmiş xərc istiqamətlərini təhlil etməklə, Hesablama Palatasının hesablamalarına əsasən 2019-cu ilin dövlət büdcəsində bölgüsü müəyyənləşdirilməmiş birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə 1810,2 mln. manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur.

2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları ilə birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə dəyişikliklər aparılaraq ümumilikdə, dövlət büdcəsində birdəfəlik təyinatlı xərc nəzərdə tutulmuş 15 istiqamətdən 8-i üzrə dəyişiklikdən sonra dövlət büdcəsində təsdiq edilən təyinat 106,2 mln. manat azaldılmış, o cümlədən 1 istiqamət ("Dövlət maddi və material ehtiyatlarının yaradılması" ilə bağlı ilin əvvəlində təsdiq edilmiş 5,0 mln. manat) üzrə ümumiyyətlə vəsait nəzərdə tutulmamış, 2 istiqamət üzrə 1629,9 mln. manat artırılmışdır. Birdəfəlik təyinatlı xərclərin 5 istiqaməti üzrə məbləğlər sabit saxlanılmışdır. Müvafiq dəyişikliklərdən sonra birdəfəlik təyinatlı xərclərin (büdcədənkenar vəsaitindən istifadə sahəsində islahatlar aparılması istisna olmaqla) məbləği 3333,9 mln. manat məbləğində müəyyən edilmişdir.

Bundan əlavə, 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası prosesində birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə qənaət məbləğlərinin dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi ilə birdəfəlik xərclərdə yenidən dəyişikliklər edilərək təyinat məbləği 371,3 mln. manat azaldılmaqla 2962,6 mln. manat müəyyən edilmişdir. Bu məbləğ nəzərdə tutulmuş dövlət büdcəsinin xərclərinin 11,8%-nə bərabər olmuşdur. 2019-cu ildə birdəfəlik təyinatlı xərclərin icrası 2827,5 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş təyinatın 95,4%-i səviyyəsindədir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də birdəfəlik təyinatlı xərclərin, nəticədə isə funksional təsnifat üzrə bölmələrin və ümumiyyətlə dövlət büdcəsi xərclərinin icra vəziyyətinə birdəfəlik təyinatlı xərcləri üzrə vəsaitin bir hissəsinin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi təsir göstərmiş, 2019-cu ildə il ərzində aparılmış dəyişikliklər zamanı ümumilikdə 371,3 mln. manat birdəfəlik təyinatlı xərclər üzrə qənaət məbləğləri Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir (Cədvəl 57).

Cədvəl 57. Hesabat ilində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş birdəfəlik təyinatlı xərclər barədə məlumat, mln. manat

	2019-cu ildə nəzərdə tutulmuşdur	Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna köçürülmüşdür	yönəldilən məbləğin nəzərdə tutulmuş məbləğdə xüsusi çəkisi
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının saxlanılması sahəsində islahatlar aparılması	14,5	14,5	100,0
Beynəlxalq fəaliyyət və beynəlxalq təşkilatlara üzvlüklə bağlı bir sıra islahatlar aparılması	7,5	7,5	100,0
Başqa kateqoriyalara aid edilməyən ümumi dövlət xidməti sahəsində islahatlar aparılması	15,9	3,3	20,8
dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət sahəsində islahatlar aparılması	768,0	86,0	11,2
Müdafiə sahəsində islahatlar aparılması	32,1	10,0	31,2
Hüquq mühafizə sahəsində islahatlar aparılması	31,4	8,8	28,0
Digər kateqoriyalara aid edilməyən xidmətlər sahəsində islahatlar aparılması	17,1	17,1	100,0

Ümumi təhsil sahəsində islahatların aparılması	44,5	30,0	67,4
Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər üzrə islahatlar aparılması	8,0	8,0	100,0
Səhiyyə sahəsində göstərilən digər xidmətlər üzrə islahatlar aparılması	153,0	153,0	100,0
Mədəniyyət və incəsənət sahəsində islahatların aparılması	1,8	1,8	100,0
Radio, televiziya və nəşriyyat sahəsində bir sıra islahatların aparılması	10,0	6,0	60,0
Digər kateqoriyalara aid edilməyən fəaliyyət sahələri üzrə islahatların aparılması	2,0	2,0	100,0
Mənzil və kommunal təsərrüfatı sahəsi üzrə kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər sahələri üzrə islahatların aparılması	4,6	4,6	100,0
Kommunal təsərrüfatı sahəsində islahatların aparılması	24,3	17,4	71,6
Mənzil və kommunal təsərrüfatı sahəsində digər xidmətlər üzrə islahatların aparılması	10,5	1,3	12,4

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ildə birdəfəlik təyinatlı xərclərin ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə icra səviyyəsi 22,4%-100,0% arasında dəyişmişdir. Xüsusi çəki göstəricisinə gəldikdə isə, "İslahatlarla bağlı xərclər" adlı birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər 68,9% ən yüksək olmuşdur (Cədvəl 58).

Cədvəl 58. 2019-cu ildə birdəfəlik təyinatlı xərclərin icrası barədə məlumat, mln. manat

Birdəfəlik təyinatlı xərclər	Təsdiq edilmiş smeta	İcra	İcrada xüsusi çəki, %	Müqayisə	
				məbləğ	faiz
Müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması	0,5	0,3	0,01	-0,2	69,3
kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər	127,5	127,5	4,51	0	100
maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi	24,7	24,3	0,86	-0,4	98,4
Xarici qrantlar hesabına həyata keçirilən layihələr	25,0	5,6	0,20	-19,4	22,4
Ünvanlı dövlət sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası	11,0	11,0	0,39	0	99,9
Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər	188,0	184,5	6,53	-3,5	98,1
Sosial-iqtisadi və digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	280,0	280,0	9,90	0	100
maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmir	5,2	4,9	0,17	-0,3	93,7
əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi və digər sosial tədbirlər	144,4	135,4	4,79	-9	93,7
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi	13,6	13,6	0,48	0	100
İslahatlarla bağlı xərclər	2047,6	1948,9	68,93	-98,7	95,2
Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması və güzəştlərə dair reyestrlərin yaradılması xərcləri	1,0	1,0	0,04	0	96,8

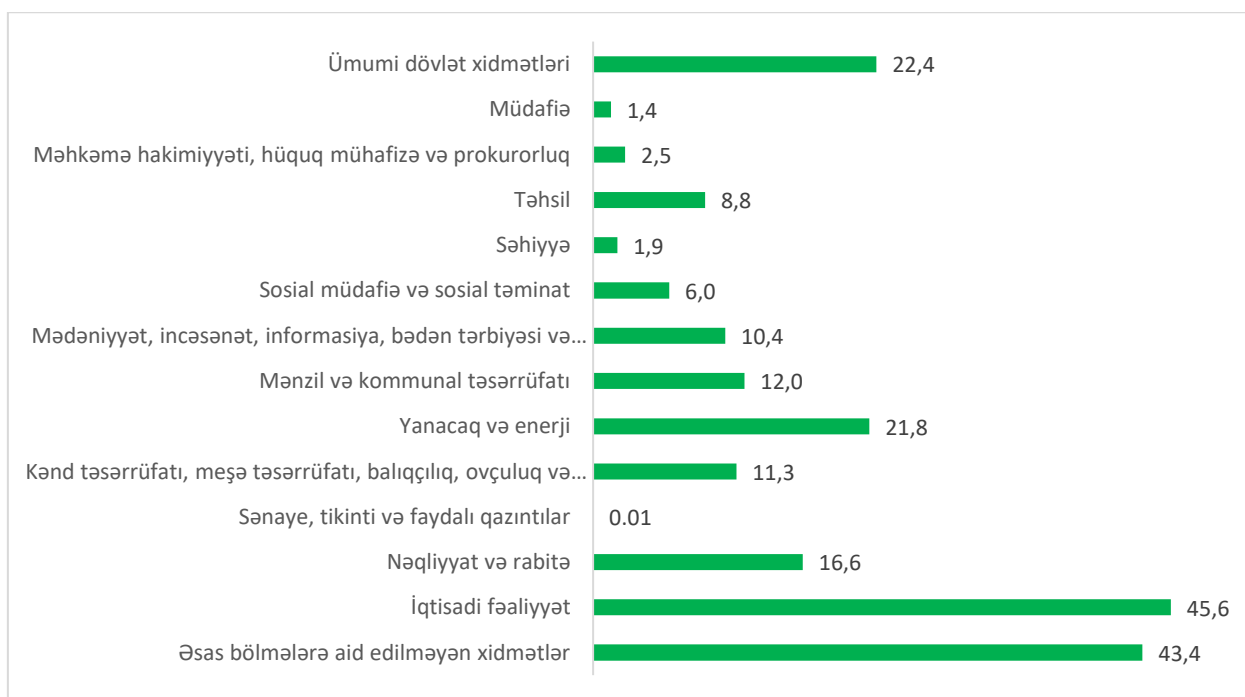
Qeyri-neft məhsullarının ixracının təşviqi, stimullaşdırılması və bu qəbildən olan digər tədbirlər	19,2	19,1	0,68	-0,1	99,6
Beynəlxalq və ölkə səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı xərclər	75,0	71,4	2,53	-3,6	95,2
Cəmi	2962,7	2827,5		-135,2	95,4

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, 2019-cu ildə funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə birdəfəlik təyinatlı vəsaitlər nəzərdə tutulmuş və icra edilmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlara əsasən birdəfəlik təyinatlı xərclərin funksional təsnifat üzrə strukturunun təhlili göstərir ki, funksional təsnifatın bəzi bölmələri üzrə birdəfəlik təyinatlı xərclərin xüsusi çəkisi ümumi birdəfəlik təyinatlı xərclərdə daha yüksək olmuşdur. Belə ki, icra edilmiş ümumi birdəfəlik təyinatlı xərclərin 48,0%-i “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölmələrinin payına düşür.

Ayrı-ayrı bölmələrdə icra edilmiş birdəfəlik təyinatlı xərclərin bölmənin ümumi xərclərində xüsusi çəkisi isə 0,01%-45,6% arasında dəyişmişdir. “İqtisadi fəaliyyət” bölməsinin icra edilmiş xərclərində müvafiq bölmədə yerləşən birdəfəlik təyinatlı xərclərin xüsusi çəkisi daha böyük olmuşdur (Şəkil 37).

Şəkil 37. Birdəfəlik təyinatlı xərclərin funksional təsnifatın bölmələrində xüsusi çəkisi, %-lə

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ilin icra edilmiş dövlət büdcəsi ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlara əsasən aparılmış təhlil göstərir ki, *birdəfəlik təyinatlı xərclərin iqtisadi təsnifat üzrə strukturu* da icra prosesində dəyişmiş, ümumilikdə iqtisadi təsnifatın 7 bölməsi (əməyin ödənişi, malların (işlərin və xidmətlərin) alınması, subsidiyalar və cari ödənişlər, təqaüdlər və sosial müavinətlər, digər xərclər, qeyri-maliyyə aktivlərinin alınması xərcləri, öhdəliklər üzrə maliyyə əməliyyatları) üzrə icra edilmişdir. İcra edilmiş xərclərdə isə malların (işlərin və xidmətlərin) alınması və digər xərclərin xüsusi çəkisi daha yüksək olmuşdur.

Qanunvericilikdə “birdəfəlik təyinatlı xərclər” anlayışının və xərc istiqamətlərinin müəyyən olunmaması bəzi birdəfəlik təyinatlı xərclərin adına uyğun olmayan istiqamətlərə vəsaitlərin yönəldilməsi hallarının mövcud olmasına şərait yaradır. Belə ki, “Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər” adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Azərbaycan Respublikasının Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi üzrə kompüterlərin “Microsoft” şirkətinin lisenziyalı proqramı ilə təmin edilməsi məqsədilə 1,6 mln. manat, Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə bir sıra yol layihələri üzrə maliyyə öhdəliklərinin tənzimlənməsi məqsədilə 33,0 mln. manat, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti üzrə BMT-nin Daimi nümayəndəliyinin xərclərinin ödənilməsi üçün 478,4 min manat; “Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi və digər sosial tədbirlər” adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Bakı şəhər İcra Hakimiyyəti üzrə yeni məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin tikintisi məqsədilə 838,8 min manat, Dövlət İdarəçilik Akademiyası üzrə ENASTUS 2019 Dünya çempionatı ilə bağlı ezamiyyə xərcləri üçün 65,0 min manat, Milli Onkologiya Mərkəzi üzrə şüa avadanlıqları və xətti sürətləndiricilərə texniki xidmətlərin göstərilməsi, Onkologiya İnformasiya Sisteminin dəyişdirilməsi, yeni serverin alınması və proqram versiyalarının dəyişdirilməsi məqsədilə 2,9 mln. manat, Respublika Talassemiya Mərkəzi üzrə cihaz, avadanlıq, reaktiv və dərmanların alınması üçün 5,8 mln. manat, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi üzrə valideyn himayəsindən məhrum olmuş və övladlığa götürmə altsisteminin yaradılması 765,3 min manat, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi üzrə Azərbaycan Milli Konservatoriyasının yeni tədris binasının tikintisi üzrə keyfiyyət zamanəti üçün 1,4 mln. manat, İctimai Televiziya və Radio Yayımları Şirkəti üzrə UEFA-2020 futbol üzrə Avropa çempionatının yayım hüquqlarının alınması üçün 615,0 min manat, “Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilatı strukturunun təkmilləşdirilməsi” adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Mərkəzi Seçki Komissiyası üzrə yeni nəsil şəxsiyyət vəsiqələrinin oxunması üçün xüsusi qurğuların alınması məqsədilə 1,5 mln. manat; Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması adlı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətindən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi üzrə mərkəzləşmiş Elektron Sisteminin yaradılması üçün 967,5 min manat, Sahibkarlığa dəstək sahəsində islahatların aparılması adlı birdəfəlik təyinatlı xərclərdən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti əhalinin qaz limitinin artırılması üzrə 10,0 mln. manat, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti və Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti qəzalı vəziyyətdə olan binaları əsaslı təmiri müvafiq olaraq 6,9 mln. manat və 3,1 mln. manat icra edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin layihəsi və icrası ilə bağlı rəylərdə də bildirdiyimiz kimi, qanunvericilikdə “birdəfəlik təyinatlı xərclər” anlayışının, istifadə istiqamətləri barədə məlumatların verilməməsi il ərzində bu xərclərin yerləşdiyi funksional bölmənin təyinatına aid edilməyən və adına uyğun olmayan istiqamətlər üzrə istifadə hallarına yol açır.

Hesablama Palatası birdəfəlik təyinatlı xərclər anlayışının və istifadə istiqamətlərinin normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilməsinin zəruri olması qənaətidədir. Eyni zamanda, Hesablama Palatası qanunvericilikdə (“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda və ya növbəti il üçün təsdiq edilən dövlət büdcəsində) birdəfəlik təyinatlı xərclər üçün dövlət büdcəsinin ümumi xərclərinə münasibətdə hədlərin müəyyən edilməsini təklif edir.

Birdəfəlik təyinatlı xərclərlə bağlı təqdim edilən məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərindən vəsaitlərinin ayrılması gözlənilməyən təsirlərin qarşısını almaq məqsədilə maliyyələşmənin aparılması əvəzinə büdcə vəsaitinin istifadəçiləri tərəfindən vəsaitə düzgün tələbatın müəyyən edilməməsi, proqnozların vaxtında düzgün tərtib edilməməsi səbəbindən əlavə vəsaitə ehtiyacın yaranması ilə bağlı olur. Bu isə il ərzində bölgüsü əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş xərclərə əlavə olaraq ayrı-ayrı birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərdən eyni məqsəd üçün vəsaitin ayrılmasına səbəb olur.

Hesablama Palatası dövlət büdcəsindən tələb olunan vəsaitə ehtiyacın düzgün hesablanması və proqnozlaşdırma prosesi üzrə inzibatçılığın gücləndirilməsi ilə birdəfəlik təyinatlı xərc istiqamətlərindən yalnız gözlənilməyən təsirlərin qarşısını alınması və aradan qaldırılması istiqamətində maliyyələşmənin aparılmasını məqsəduyğun hesab edir.

4.3.5. Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili

2019-cu il dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə proqnozlaşdırılmış 25190,0 mln. manat xərclərin inzibati təsnifatı üzrə ümumilikdə 184 fəslə (qurumlar və bölgüsü il ərzində həyata keçirilən istiqamətlər), icra edilmiş 24425,9 mln. manat məbləğində xərclər isə 216 fəslə əhatə etmişdir.

Son 4 ildə olduğu kimi, 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrasına dair Rəydə də Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsi vəsaitlərinin icraçısı olan qurumların vəsaitlərin istifadəsi ilə bağlı təqdim etdiyi hesabatların təhlilinin nəticələrindən də istifadə edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən Rəyin tərtib edilməsi zamanı 109 qurum üzrə 13,7 mlrd. manatı əhatə edən və vəsaitlərin icrası təsdiq edən Xəzinə Üzləşmə Aktları və digər sənədlər (qurumlar tərəfindən təqdim edilən bank hesablarından çıxarış, arayış və s) nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 56,1%-ni təşkil edir.

Təhlil göstərir ki, icra prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən aparılmış dəyişikliklər dövlət büdcəsi ilə bağlı qanunla müəyyənləşdirilmiş məbləğlərlə yanaşı, həmin qanunun tətbiqi üzrə Azərbaycan Respublikası Fərmanlarında müəyyən edilmiş məbləğlərin dəyişməsinə gətirib çıxarmışdır.

2019-cu il dövlət büdcəsinin icrasına dair Hesabata daxil edilən məlumatlara əsasən hesabat ilində ümumilikdə inzibati təsnifat üzrə 27 fəsildə (qurumlar və istiqamətlər) təsdiq edilmiş təyinat məbləğinin dəyişdirildiyi, bu dəyişikliklərin 19-nun konkret icraçısı bilinənlər (qurumlar), 8-nin isə digər istiqamətlər (məsələn, birdəfəlik təyinatlı xərclər, dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu, büdcə təşkilatlarının büdcədənkenar xərcləri və digərləri) üzrə xərcləri əhatə etmişdir.

Hesabat il ərzində inzibati təsnifatda aparılmış dəyişikliklərdən sonra 12 fəsil üzrə azaldılmış təyinat məbləği 1965,7 mln. manat, 15 fəsil üzrə artırılmış təyinat məbləği də azaldılmış məbləğə bərabər olmaqla 1965,7 mln. manat təşkil etmişdir. Azaldılmış məbləğdə ən böyük pay dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclərə, artırılmış məbləğdə isə Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna aid olmuşdur.

Məlumatların təhlili göstərir ki, qurumlar üzrə icra prosesində aparılan dəyişikliklər nəticəsində əsasən bölmə daxilində 1 köməkçi bölmə üzrə azaldılmış məbləğ digər köməkçi bölməyə yönəldilmişdir.

Bəzi hallarda isə müvafiq bölmə daxilində bir qurum üzrə təyinat məbləğinin azaldılması hesabına digər qurum üzrə müvafiq göstərici artırılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi üzrə təyinat məbləğində dəyişikliklər edilməsi ilə Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Geodeziya və Kartoqrafiya üzrə Dövlət Agentliyi üzrə təyinat məbləğləri düzəldilmişdir; Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi üzrə təyinat məbləğinin azaldılması hesabına Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Baytarlıq Xidməti üzrə müvafiq məbləğ artırılmışdır; Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv idarəsi, şəhər və rayon icra hakimiyyəti orqanlarının saxlanması, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi üzrə azaldılmış təyinat məbləği hesabına Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi üzrə təyinat məbləği artırılmış, şəhər və rayonlarda yerləşən səfərbərlik ehtiyatları anbarlarının, ehtiyat idarəetmə məntəqələrinin saxlanması və digər tədbirlər üzrə məbləğin azaldılması hesabına yerli xərclərdə nəzərdə tutulmayan sosial-iqtisadi və digər təyinatlı tədbirlər və məhkəmə qərarlarının icrası, məhkəmə prosesləri ilə bağlı göstərilən hüquqi yardım və digər sosial-iqtisadi tədbirlər ilə bağlı təyinat məbləğləri artırılmışdır.

Qeyd edək ki, konkret icraçısı bilinən xərclər üzrə təyinat məbləğlərində il ərzində aparılan dəyişikliklər 6 qurum (Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Geodeziya və Kartoqrafiya üzrə Dövlət Agentliyi) istisna olmaqla digər qurumlarda funksional təsnifatın eyni bölməsinin bir köməkçi bölməsi üzrə həyata keçirilmişdir.

Təhlil göstərir ki, dövlət büdcəsində 5 qurumun (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiə Fondu) payı dövlət büdcəsi xərclərinin 37,9%-ni təşkil etmişdir.

Ayrı-ayrı qurumlar üzrə məlumatların təhlilinə əsasən qeyd edək ki, bölgüsü əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş xərclərin xüsusi çəkisi qurumun ümumi icra edilmiş xərclərində üstünlük təşkil etmiş, 81 fəsil üzrə əksinə, əvvəlcədən bölgüsü müəyyən edilməmiş xərclərin payı daha yüksək olmuşdur.

2019-cu il dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətlərindən *publik hüquqi şəxslərə* (dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən) ümumilikdə 2374,7 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir. Qeyd edək ki, bu məbləğin 1442,9 mln. manatı və ya 60,8%-i dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu, 498,6 mln. manatı və ya 21,0%-i əvvəlcədən bölgüsü müəyyənləşdirilmiş xərclərdən, 313,5 mln. manatı və ya 13,2%-i isə birdəfəlik təyinatlı və tədbirlər üzrə xərclərdən, 119,7 mln. manatı və ya 5,0%-i Ehtiyat Fondları üzrə olmuşdur.

“Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunun 7-ci maddəsinə əsasən publik hüquqi şəxsin əmlakı nizamnamə fondundan, ona təsisçilər tərəfindən verilmiş digər əmlakdan, habelə dövlət və ya yerli büdcələrdən ayrılan vəsaitlərdən, fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq görülən işlərdən, göstərilən xidmətlərdən əldə edilən daxilolmalardan, ianələrdən, qrantlardan və nizamnamədə müəyyən edilmiş digər mənbələrdən daxil olan vəsaitlərdən formalaşa bilər.

Publik hüquqi şəxslərin fəaliyyəti ilə bağlı beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu formada fəaliyyət göstərən təşkilatlar Avstriya, Belçika, Kipr, Almaniya, Finlandiya, İspaniya, Yunanıstan, Hollandiya, Portuqaliya, Moldova, Ukrayna, Gürcüstan kimi ölkələrin təcrübəsində mövcuddur.

Funksional təsnifatın ayrı-ayrı bölmələri üzrə publik hüquqi şəxslərin xərclərinə nəzər saldıqda, qeyd etmək olar ki, ümumilikdə 14 bölmədən 9-u üzrə icra edilmişdir. Xüsusi çəki göstəricisinə gəldikdə isə, əsas pay “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsi üzrə (60,8%) üzrə olmuşdur.

Publik hüquqi şəxslər üzrə xərclərin *iqtisadi təsnifat* üzrə təhlili göstərir ki, 2019-cu ildə əsasən “Subsidialar və cari transfertlər”, “Digər xərclər”, “Qeyri maliyyə aktivlərinin alınması” bölmələri üzrə icra edilmişdir. İqtisadi təsnifatın müvafiq bölmələrində maliyyə təşkilatları üzrə ödənişlər, yolların əsaslı təmiri və sair xərclər, tikililərin inşası üzrə xərc istiqamətlərinin payı daha əhəmiyyətli olmuşdur.

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, o cümlədən təhlillər göstərir ki, 2019-cu ildə də bəzi hallarda publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər konkret tədbirləri əhatə edən dövlət sifarişləri ilə bağlı olmamış, başqa sözlə bəzi hallarda publik hüquqi şəxslərin saxlanması və funksional fəaliyyəti də dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına həyata keçirmişdir.

Hesablama Palatası dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə vəsaitlərin ayrılması zamanı həmin təşkilatların xüsusi vəsaitlərinin nəzərə alınması ilə bağlı nəzarətin gücləndirilməsini, eyni zamanda, publik hüquqi şəxslərin dövlət büdcəsi vəsaitlərindən kənar fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq görülən işlərdən, göstərilən xidmətlərdən əldə edilən daxilolmalardan, ianələrdən, qrantlardan və nizamnamələrində müəyyən edilmiş digər mənbələrdən daxil olan vəsaitlərinin artırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsini məqsədemüvafiq hesab edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir tərəfdən bəzi publik hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün dövlət büdcəsindən vəsaitlər ayrılır ki, bu da dövlət büdcəsi üçün əlavə yük yaradır, digər tərəfdən isə publik hüquqi şəxslərin mənfəəti vergilərdən azad olur, eyni zamanda publik hüquqi şəxslərin gəlirləri dövlət büdcəsinə aid edilmir ki, bu da dövlət büdcəsinin gəlirlərinə azaldıcı təsir edir.

Yeni yaradılan publik hüquqi şəxslərə fəaliyyətin ilk illərində dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına maliyyə dəstəyinin verilməsi və dövlət sifarişi əsasında onlara dövlət büdcəsindən vəsaitlərin ayrılması təbii proses kimi qəbul edilə bilər. Lakin uzunmüddətli dövrdə davamlı olaraq publik hüquqi şəxslərə vəsaitlərin ayrılması (əsasən də dövlət sifarişi ilə bağlı olmayan istiqamətlərə) əksinə dövlət maliyyə sistemində yük kimi qiymətləndirilməlidir.

Publik hüquqi şəxslər dövlət büdcəsinin xərclərinə artırıcı təsirə malik olduğu kimi, dövlət büdcəsi gəlirlərinə də azaldıcı təsirə malikdir. Belə ki, Vergi Məcəlləsinə əsasən

publik hüquqi şəxslərin gəlirlərinin mənfəət vergisindən müddətsiz olaraq azad olunması ilə bağlıdır. Bunun nəticəsində isə onlar tərəfindən maliyyə, mühasibat və vergi uçotunun (xəzinə nəzarəti ilə əhatə olunmayan hesablaşma hesabları vasitəsilə aparılan əməliyyatlar üzrə də) kommersiya qurumunda olduğu kimi deyil büdcə təşkilatında olduğu kimi aparılması ilə nəticələnə bilər.

Eyni zamanda, bəzi büdcə təşkilatlarının son illər ərzində publik hüquqi şəxsə çevrilməsi bu təşkilatlar üzrə iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətdən əldə edilən gəlirlərin dövlət büdcəsinin gəlirlərinə (büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar gəlirlərinə) aid edilməməsinə gətirmiş, həmin publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdə azalma müşahidə olunmamışdır.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Hesablama Palatasına publik hüquqi şəxslər tərəfindən təqdim edilən məlumatlar göstərir ki, dövlət büdcəsinin kassa icrasına aid edilən vəsaitlərin bir hissəsi publik hüquqi şəxslər tərəfindən icra olunmayaraq bank hesablarında saxlanılmışdır.

Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin icrası prosesində vəsaitlərinin dəyərsizləşməsinə yol verilməməsi, səmərəli istifadəsinin təmin olunması, növbəti illər üzrə büdcə xərclərinin proqnozlarının əsaslılığının gücləndirilməsi məqsədilə publik hüquqi şəxslərə ayrılan vəsaitlərin hesabat ilində icra edilmədən həmin qurumların bank hesabında saxlanılmasının qarşısının alınması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair təqdim edilmiş hesabatlara daxil olan məlumatların təhlili göstərir ki, 2019-cu ilin dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətlərindən 30 dövlət müəssisəsinə (dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən) üzrə ümumilikdə 3955,3 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

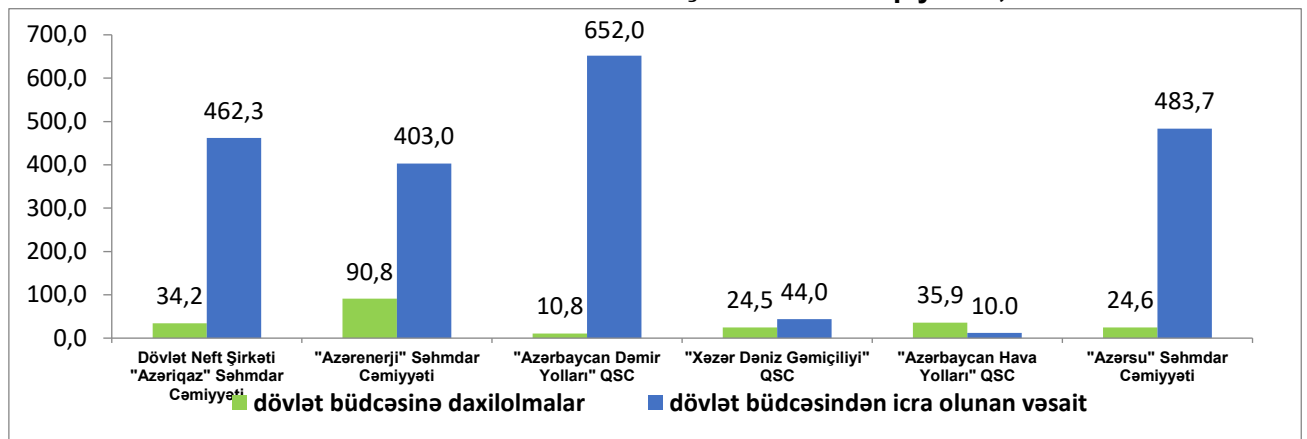
Qeyd edək ki, bu məbləğin 3054,1 mln. manatı və ya 77,2%-i dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu, 545,4 mln. manatı və ya 13,7%-i əvvəlcədən bölgüsü müəyyənləşdirilmiş xərclər, 251,2 mln. manatı və ya 6,3%-i isə birdəfəlik təyinatlı və tədbirlər üzrə xərclər, 100,9 mln. manatı və ya 2,6%-i Ehtiyat Fondları, 3,7 mln. manatı və ya 0,2%-i büdcədən kənar xərclər üzrə olmuşdur.

Funksional təsnifatın ayrı-ayrı bölmələri üzrə dövlət müəssisələrinin xərclərinə nəzər saldıqda, qeyd etmək olar ki, ümumilikdə 14 bölmədən 8-i üzrə müvafiq xərclər icra edilmişdir. Xüsusi çəki göstəricisinə gəldikdə isə, əsas pay "Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar" bölməsinə (77,2%) aid olmuşdur.

Beynəlxalq təcrübənin də təhlili göstərir ki, dövlət müəssisələri dövlət maliyyəsinə və büdcə dayanıqlılığına təsirə malik olmaqla risk mənbəyi kimi hesab edilir. Burada nəzərəçarpan məqam bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət büdcəsindən istifadə etdiyi vəsaitlərin büdcəyə verdikləri töhfədən çox olması ilə bağlıdır.

Hesablama Palatası tərəfindən 6 iri dövlət vergi ödəyicisi üzrə dövlət büdcəsindən icra olunan vəsait ilə onların dövlət büdcəsinə ödənişləri (vergi orqanları tərəfindən daxilolmalar) müqayisə edilmişdir. Müqayisə göstərir ki, "Azərbaycan Hava Yolları" QSC istisna olmaqla digər 5 iri vergi ödəyicisi tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən vergi və digər ödənişlərin məbləği həmin müəssisələr tərəfindən dövlət büdcəsindən icra olunan vəsaitdən az olmuşdur (Şəkil 38).

Şəkil 38. Bəzi iri dövlət vergi ödəyiciləri üzrə dövlət büdcəsinə daxilolmalarla həmin müəssisələr üzrə dövlət büdcəsindən icra edilmiş xərclərin müqayisəsi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı müxtəlif hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Hesablama Palatası paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətində əsas və əlavə səmərəlilik göstəricilərinin hesablanması, proqnoz (hədəf) göstəricilərinin və Fəaliyyət Səmərəlilik Əmsalları üzrə illik hesabatların hazırlanmasını və dərc edilməsini həm hesabatlılıq və şəffaflığın təmin edilməsi baxımından, həm də həmin hüquqi şəxslərin fəaliyyətində səmərəliliyin artırılmasına şərait yaratmaqla dövlət büdcəsi vəsaitlərinin qənaətli, səmərəli və nəticəli istifadəsinə də xidmət edəcəyini hesab edir.

Hesablama Palatası dövlət müəssisələri üzrə yuxarıda adı çəkilərin göstəricilərlə bağlı məlumatların büdcə sənədləri ilə birlikdə təqdim olunmasını beynəlxalq standartlarda göstərilən tələblərin (Məsələn, İNTOSAI-P, ümumi dövlət büdcəsində əks olunub-olunmamasından asılı olmayaraq dövlət maliyyəsi üzrə bütün əməliyyatların Ali Audit Qurumunun audit miqyasından kənarda qalmaması ilə bağlı) icrasına xidmət edəcəyini, eyni zamanda ölkənin dövlət maliyyə sistemində daxil olan bütün resurslarla bağlı məlumatları təmin etməklə veriləcək qərarların da effektivliyinə müsbət mənada təsir edəcəyi qənaətinə gəlir.

V BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞMƏSİ VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin gəlirləri 23168,0 mln. manat, xərcləri 25190,0 mln. manat, büdcə kəsirinin yuxarı həddi 2022,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilərək, onun maliyyələşdirilməsi özəlləşdirmədən, digər mənbələrdən daxilolmalar (daxili və xarici borclanma, 2019-cu ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı) hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri 24218061,7 min manat, xərcləri 24425914,0 min manat, büdcə kəsiri 207852,3 min manat və ya təsdiq olunan yuxarı həddən 1814147,1 min manat az (9,7 dəfə az) qeyd olunmuşdur. Qeyd etməlik ki, “Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu”nun gəlirlərinin bir hissəsi (180,4 mln. manat) dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməmişdir.

Maliyyə Nazirliyindən təqdim olunmuş hesabat və məlumatlara əsasən, 2019-cu ildə dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələri üzrə 1712459,3 min manat vəsait daxil olmuşdur. Həmin vəsaitin 93692,3 min manatı özəlləşdirmədən, 633474,7 min manatı digər mənbələrdən, o cümlədən 208474,7 min manat daxili borclanmadan, 425000,0 min manat xarici borclanmadan formalaşmış, xaricdən cəlb edilən kreditlər 985292,3 min manat təşkil etmiş, 2019-cu ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı hesabına kəsirin maliyyələşdirilməsi həyata keçirilməmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda 2019-cu il 1 yanvar tarixə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabında qalığı 872352,7 min manat göstərilmişdir.

➤ Özəlləşdirmədən daxilolmalar

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasına təqdim edilmiş müvafiq məlumatlara görə 2019-cu il dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinə aid olan və Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi tərəfindən təmin edilən özəlləşmədən daxilolmalar 2019-cu il üçün 80000,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. 2019-cu il dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri olan özəlləşdirmədən daxilolmaların 93692,3 min manat məbləğində icra edilməsi nəticəsində dövlət büdcəsinə 2019-cu il üçün nəzərdə tutulduğundan 13692,3 min manat və ya 17,1% çox vəsait daxil olmuşdur. 2019-cu ildə özəlləşdirmədən daxilolmalar 2018-ci ilin icrasından (101210,9 min manat) 7518,6 min manat və ya 7,4% az, 2017-ci ilin icrasından (106462,9 min manat) isə 12770,6 min manat və ya 12,0% az olmuşdur.

Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsindən Hesablama Palatasına təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, özəlləşdirmədən daxilolmalar özəlləşdirilən dövlət əmlakının növləri və ayrı-ayrı özəlləşdirmə (satış) üsulları üzrə müxtəlif mənbələrdən ibarət olmuşdur (Cədvəl 59). Birgə müəssisələrdə və banklarda nizamnamə kapitalında dövlət paylarının

birbaşa satışından, hərrac və müsabiqələrdə satışından daxilolmalar üzrə 2018-2019-cu illərdə vəsait daxil olmamışdır.

Cədvəl 59. Özəlləşdirilən dövlət əmlakının növləri və ayrı-ayrı özəlləşdirmə (satış) üsulları üzrə 2019-cu ildə özəlləşdirmədən daxilolmaların icrası, min manatla

Özəlləşdirmədən daxilolmaların mənbələri	2018-ci ilin icrası	2019-cu ilin icrası	Müqayisə	
			fərq	Faiz
Özəlləşdirmədən daxilolmalar cəmi, o cümlədən	101210,9	93692,3	-7518,6	92,6
<i>Kiçik dövlət müəssisə və obyektləri, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələri, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakının hərrac və birbaşa əmək kollektivinə satışından daxilolmalar</i>	31101,9	18243,0	-12858,9	58,7
<i>İnvestisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışından daxilolmalar</i>	3466,0	20015,0	16549,0	5,8 dəfə çox
<i>Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışından daxilolmalar</i>	963,0	753,1	-209,9	78,2
<i>Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin birbaşa satışından daxilolmalar</i>	65639,7	54647,1	-10992,6	83,3
<i>Özəlləşdirmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud qismən dövlətə məxsus (nizamnamə kapitalında dövlət payı olan) səhmdar cəmiyyətlərin dividendləri</i>	40,3	34,1	-6,2	84,6

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin sərəncamında olan 708 ədəd və 10568,0 min m² torpaq sahəsindən 2019-cu ildə 15-i və 94,1 min m²-i (0,9%-i) özəlləşdirilmişdir.

Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsindən Hesablama Palatasına təqdim olunmuş məlumatlara əsasən özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqların (o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borcların) 2016-2017-ci illərdə kəskin artdığı halda, 2018-ci ildə həmin qalıqların ümumi məbləğinin 16531,9 min manatdan 13898,5 min manatadək (2663,4 min manat), 2019-cu ildə isə 4408,5 min manatadək (daha 9490,0 min manat) azalması müsbət hal olaraq qeyd edilməlidir. 01.01.2020-ci il tarixinə bu qalıqların 3383,2 min manatı kiçik dövlət müəssisə və obyektləri, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələri, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən, 856,2 min manatı investisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışından, 169,1 min manatı səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışından əldə edilən vəsaitlər üzrə qalıq məbləğlərindən ibarətdir.

2019-cu ilin sonuna özəlləşdirmə prosesində yaradılmış və hazırda səhmləri bütövlükdə yaxud qismən dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlərin sayı 125 olmaqla nizamnamə kapitalında dövlətə məxsus səhmlərin həcmi 127000,1 min manat təşkil etmişdir. Qeyd olunduğu kimi, özəlləşdirmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud qismən dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlər tərəfindən 2019-cu il ərzində ödənilən dividendlər 34,1 min manat təşkil etmişdir.

Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində qeyd edildiyi kimi, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən daxilolmalar üzrə nəzərdə tutulmuş tapşırıqların yerinə yetirilməsinin

təmin olunması üçün özəlləşdirilməyə açılmış yeni dövlət müəssisə və obyektlərinin satışı, əvvəlki illərdən ƏMDK-nın sərəncamında olan özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər qoyulmamış digər müəssisə və obyektlərin, müəssisələrin, onların nizamnamə kapitalında dövlətə məxsus payların (səhmlərin) özəlləşdirilməsinin başa çatdırılması, özəlləşdirmədən daxilolmalar üzrə kiçik dövlət müəssisə və obyektlərinin, icarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələrinin, yarımçıq tikililərin və daşınar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən, habelə İnvestisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirməyə yönəldilən müəssisələrin (səhmlərin, hissələrin) satışı üzrə borc qalıqlarının tam ödənilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi məqsədəmüvafiqdir.

Ümumiyyətlə, 1 yanvar 2020-ci il tarixə Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 40583,6 min manat təşkil edən dövlət müəssisəsi və obyektləri, nizamnamə kapitalı ümumilikdə 162019,0 min manat təşkil edən 125 səhmdar cəmiyyətinin 127000,1 min manat həcmində səhmi, dövlət müəssisələrinin iştirakı ilə yaradılmış 26 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalında 8892,2 min manat həcmində dövlətə məxsus paylar, balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 447729,0 min manat təşkil edən Azərbaycan Respublikasından xaricdəki 64 dövlət mülkiyyəti mövcuddur ki, bunlardan 125 səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalındakı 127000,1 min manat həcmində səhmlərinin və 15 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalındakı 1378,0 min manat həcmində payların özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər qoyulmamışdır.

➤ **Daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar**

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasına təqdim edilmiş müvafiq məlumatlara əsasən 2019-cu il dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinə aid olan daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar ümumilikdə 798460,0 min manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Bu mənbə üzrə hesabat ilində 633474,7 min manat vəsait daxil olmuşdur və bundan 208474,7 min manat daxili borclanmaya, 425000,0 min manat xarici borclanmaya aid olmuşdur.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2019-cu il ərzində nominal üzrə yerləşdirilmiş istiqrazların məbləği 674,9 mln. manat təşkil etmişdir. Yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə Dövlət Büdcəsinə 659,0 mln. manat daxil olmuşdur ki, bundan da əvvəlki illərdə buraxılmış istiqrazlar üzrə 450,5 mln. manat (əsas borc) geri ödənilmişdir. Beləliklə 01.01.2020-ci il tarixə büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsinə 208,5 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Beləliklə 01.01.2020-ci il tarixə dövlət istiqrazları üzrə borcun ümumi məbləği 1374,8 mln. manat (o cümlədən 119,2 mln. manat faiz borcu) təşkil etmişdir.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, hesabat ili ərzində emissiya olunması nəzərdə tutulan dövlət istiqrazları üzrə (700,0 mln. manat) 674949,9 min manat məbləğində nominalı üzrə istiqrazlar yerləşdirilmiş, həmin istiqrazlar və əvvəlki illərdə emissiya edilmiş istiqrazlara görə dövlət büdcəsindən nəzərdə tutulmuş 110,0 mln. manata qarşı 91360,2 min manat həcmində faiz və diskont məbləği ödənilmişdir.

Asiya İnkişaf Bankının "Dövlət sektorunun səmərəliliyinin təkmilləşdirilməsi Proqramı" çərçivəsində alınmış (manat ekvivalentində) 425,0 mln. manat məbləğində kredit vəsaitinin müvafiq qaydada xərc edilmədən kəsirin maliyyələşmə mənbələrinə aid

edilməklə həmin məbləğin kəsirin xarici borclanmadan maliyyələşmə mənbəyini formalaşdırmışdır.

Xaricdən cəlb edilən kreditlər hesabına daxilolmalar üzrə isə kəsirin maliyyələşdirilməsi məqsədilə büdcədə 1143540,0 min manat məbləğində vəsait nəzərdə tutulmuş, faktiki olaraq 985292,3 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur.

➤ Dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı

2016-cı il 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı 1433928,0 min manat, 2017-ci il 1 yanvar tarixinə 2307200,0 min manat, 2018-ci il 1 yanvar tarixinə 1644600,0 min manat, 2019-cu il 1 yanvar tarixinə 872352,7 min manat təşkil etmiş, bundan büdcə kəsirinin bağlanmasına müvafiq olaraq 2016-cı il üzrə 15228,5 min manat, 2017-ci il üzrə 586730,5 min manat yönəldilmiş, 2018-ci və 2019-cu illər üzrə isə vəsait yönəldilməmişdir.

2020-ci il 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabında qalığı 2342195,3 min manat və bu məbləğin icra edilmiş büdcə gəlirlərinə nisbəti 9,7% təşkil etmişdir.

Hesabat ilində xarici qrantlardan daxilolmalar dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşmə mənbələrinə aid edilməsə də, təqdim olunmuş hesabatlar həmin mənbə üzrə 5601,9 min manat məbləğində vəsaitin xərc edildiyini göstərir.

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı son 10 ildə təqdim edilmiş məlumatların təhlili xarici qrantlar üzrə daxilolma məbləğindən daha çox xərc məbləğinin hesabatlarda əks olunduğunu göstərir. Başqa sözlə, xarici qrantlardan daxilolmalar üzrə (dövlət büdcəsinin gəlirlərində ayrıca gəlir mənbəyi kimi və kəsirin maliyyələşmə mənbəyi kimi) cəmi icra məbləği ilə müvafiq istiqamətdən xərc edilmiş vəsaitlər arasında uyğunsuzluq mövcud olmuşdur. Belə ki, təqdim olunmuş hesabat məlumatlarında 2010, 2011, 2012, 2015 və 2016-cı illər ərzində Avropa Birliyi tərəfindən verilən qrantlar hesabına ümumilikdə 48746,4 min manat məbləğində vəsaitin daxil olduğu, müxtəlif illər üzrə Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim olunmuş icra sənədlərində 75812,4 min manat xərc edildiyi göstərilmişdir. Bu dövlət büdcəsinin xərclərində artıq xərclərin əks olunduğunu və ya sərbəst qalıq vəsaitindən də 27066,0 min manat xərc edildiyini göstərir. (Cədvəl 60).

Cədvəl 60. Xarici qrantlar üzrə daxilolmalar və xərclər barədə məlumat, min manatla

İllər	dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə	kəsirin maliyyələşmə mənbəyi kimi	dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə
2010	3108,0		
2011	6754,5		
2012		12006,6	12995,1
2013			10500,0
2014			
2015		14551,8	20000,0
2016		12325,5	6854,0
2017			9676,6
2018			10184,8
2019			5601,9
Cəmi	9862,5	38883,9	75812,4

Cədvəl müvafiq illər üzrə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

VI BÖLMƏ. DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASI VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

6.1. Xarici və daxili dövlət borcu

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsi ilə bağlı müvafiq qanuna əsasən daxili dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) 500000,0 min manat, xarici dövlət borclanmasının yuxarı həddi isə 1000000,0 min manat təsdiq edilmişdir. Xarici dövlət borclanmasının limiti üzrə icra vəziyyətinin dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (Cədvəl 61).

Cədvəl 61. 2012-2019-cu illər üzrə xarici dövlət borclanmasının limiti və onun icrası, mln. manatla

Göstəricilər	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Limit	2000,0	750,0	2000,0	1500,0	5000,0	4 500,0	2150,0	1000,0
İl ərzində imzalanmış sazişlər	1118,8	368,7	1749,0	750,3	1251,4	4500,0	680,0	731,0
Limit üzrə icra, %-lə	56,0%	49,2%	87,3%	50,0%	25,0%	100,0%	31,6%	73,1%
Limitin əvvəlki ilə görə artım (+) və ya azalma (-) faizi	-13,0%	-62,5%	166,7%	-25,0%	233,3%	-10,0%	-52,2%	-53,5

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Bundan əlavə, il ərzində veriləcək dövlət zəmanətlərinin məbləğinin yuxarı həddi (limiti) 4000000,0 min manat məbləğində təsdiq edilmişdir.

Təqdim olunmuş hesabat məlumatlarına əsasən 01.01.2020-ci il tarixə dövlət borcunun (xarici və daxili) ümumi məbləği 16870,3 mln. manat olmuşdur ki, bu da 2019-cu il üzrə ÜDM-ə nisbətə 20,7%-ə bərabərdir. Adambaşına düşən borc isə manat ifadəsi ilə 1675,8 manat təşkil etmişdir.

Ümumi dövlət borcu məbləğinin 15454,7 mln manatı (91,6%-i) xarici dövlət borcuna, 1415,6 mln manat isə (8,4%) daxili dövlət borcuna aid olmuşdur.

Xarici dövlət borcu üzrə 01.01.2020-ci il tarixə kredit sazişləri ilə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait 12429,0 mln. ABŞ dolları, istifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə 9091,0 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir (Cədvəl 62).

Cədvəl 62. Azərbaycana xaricdən cəlb edilən kreditlər barədə məlumat

Təsviri	01.01.2020 tarixə		01.01.2019 tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait	İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait		İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	
	mln. ABŞ dolları ilə	mln. ABŞ dolları ilə	mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
Cəmi kreditlərin məbləği	12 429,00	9 091,00	131,70	1,07%	163,90	1,80%
2019-cu il üzrə ÜDM-a nisbəti	25,8%	18,9%		-0,4 faiz bəndi		-0,1 faiz bəndi
Adam başına düşən xarici borc (ABŞ dolları ilə)	1234,6	903	1,20	0,10%	8,00	0,89%
2019-cu il ərzində istifadə edilən kredit:		827,1			-48,10	-5,82%
2019-cu il ərzində xarici dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclər		1139,3			-79,5	-6,98%
Əsas borc		841,7			-78,40	-9,31%
Faizlər		297,6			-1,10	-0,37%

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi 01.01.2019-cu il və 01.01.2020-ci il tarixlərinə olan məlumatlara əsasən kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsaitlin məbləği 1,07% artaraq 12429,0 mln. ABŞ dollar, istifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlərin məbləği isə 1,8% artaraq 9091,0 mln. ABŞ dollar təşkil etmişdir. Eyni zamanda, ötən illə müqayisədə 2019-cu ildə həmin məbləğin ÜDM-ə nisbət göstəricisi də 0,1 faiz bəndi azalaraq 18,9% təşkil etmişdir.

Xarici dövlət borcunun valyutalar üzrə bölgüsündə 2019-cu il ərzində müəyyən dəyişikliklər olmuşdur (Cədvəl 63).

Cədvəl 63. Xarici dövlət borcunun valyuta üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Sıra №-si	Valyuta	01.01.2020 tarixə		01.01.2019 tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
		Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan		Faktiki xarici borc	
				mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
1	ABŞ dolları	9 604,40	7 485,40	-11,70	-0,12	248,10	3,43
2	Avro	1286,7	692,6	154,40	13,64	-63,00	-8,34
3	XBH (Xüsusi borclanma hüququ)	1066,4	444,4	-5,00	-0,47	-61,90	-12,23
4	Yapon yeni	301	345,4	4,10	1,38	36,20	11,71
5	Digər	170,5	123,2	-10,30	-5,70	4,50	3,79
	CƏMİ	12 429,00	9 091,00	131,60	1,07	163,90	1,84

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi, 01.01.2020-ci il tarixinə borc portfelinin 01.01.2019-cu il tarixinə olan müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə valyuta üzrə bölgüsündə ABŞ dollarla cəlb olunması nəzərdə tutulan məbləğ azalmış, bu isə öz növbəsində həmin valyuta üzrə borcların payının da 0,9 faiz bəndi azalaraq 77,3% təşkil etməsi ilə nəticələnmişdir. Faktiki xarici borcun məbləğində isə ABŞ dolları ilə götürülmüş borcun payı 1,2 faiz bəndi artaraq 82,3% təşkil etmişdir. Avro ilə isə cəlb olunması nəzərdə tutulan məbləğin xüsusi çəkisi 10,3 % və faktiki xarici borcun xüsusi çəkisi isə xüsusi çəkisi 7,62% təşkil etmişdir.

Kredit sazişlərinin müddət üzrə bölgüsündə 10 ilə qədər və 10 ildən 20 ilə qədər olan dövrlərdə cəlb olunması nəzərdə tutulan borc məbləğinin həcmi müvafiq olaraq 24,56% artımla və 14,33% azalma ilə, faktiki xarici borc üzrə isə müvafiq olaraq 11,85% artımla və 5,94% azalma ilə müşahidə olunmuşdur (Cədvəl 64).

Cədvəl 64. Kredit sazişlərinin müddətlər üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Sıra №-si	Müddət	01.01.20 tarixə		01.01.19 tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
		Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan		Faktiki xarici borc	
				mln ABŞ dolları ilə	%	mln ABŞ dolları ilə	%
1	10 ilə qədər	5 799,50	3 552,90	1 143,60	24,56%	376,30	11,85%
2	10 ildən 20 ilə qədər	6 073,80	4 990,50	-1 015,80	-14,33%	-315,40	-5,94%
3	20 ildən artıq	555,7	547,6	3,90	0,71%	103,00	23,17%
	CƏMİ	12 429,00	9 091,00	131,70	1,07%	163,90	1,84%

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Xarici dövlət borcu hesab edilən şərti öhdəliklərin həcmi 2019-cu il ərzində 0,5 mln. ABŞ dolları və ya 0,06% azalaraq 771,0 mln. ABŞ dollar təşkil etmişdir (Cədvəl 65).

Cədvəl 65. Kreditlərin qaytarılma mənbələrinə görə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Növü	01.01.2020 tarixə				01.01.2019 tarixinə olan göstəricilərlə fərq							
	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	İstifadə olunmuş məbləğ	Əsas borc ödənişi	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulanla		İstifadə olunmuş məbləğlə		Əsas borc ödənişi üzrə		Faktiki xarici borcun məbləği üzrə	
					fərq	%	fərq	%	fərq	%	fərq	%
Hökumət tərəfindən cəlb edilmiş kreditlər	12429,0	11410,1	3 090,1	8 320,0	131,7	1,1	584,2	5,4	419,9	15,7	164,4	2,0
Xarici dövlət borcu hesab edilən şərti öhdəliklər				771,0							-0,5	-0,1
CƏMİ	12429,0	11410,1	3 090,1	9 091,0	131,7	1,1	584,2	5,4	419,9	15,7	163,9	1,84

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət zəmanətli borc öhdəliklərinin həcmnin kifayət qədər iri həcmli olması, həmçinin 10 ilə qədər olan borc öhdəliklərin səviyyəsində artımın müşahidə edilməsi

növbəti illərdə şərti öhdəliklərin də artımına şərait yaradır ki, bu isə öz növbəsində borca xidmət xərclərinin artımı ilə yanaşı Təminat Fondunun da xərclərinin artımını şərtləndirir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təqdim olunmuş Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları və xarici banklardan cəlb etdiyi kreditlər haqqında məlumata əsasən 2019-cu il ərzində birbaşa dövlət borcu hesab edilən 250,0 mln. ABŞ dolları məbləğində 1 və cəmi 260,5 mln. avro məbləğində 2 yeni layihə imzalanmışdır ("Azərbaycan Dəmir Yol" QSC / "Sumqayıt-Yalama dəmir yolu xəttinin yenidən qurulması" – 193,2 mln. avro, "Azərbaycan Dəmir Yol" QSC / "Dəmir yolu sektorunun inkişafı Proqramı" – 67,3 mln. avro və Maliyyə Nazirliyi / "İslahat əsaslı borclanma, Dövlət Sektorunun Səmərəliliyinin Təkmilləşdirilməsi Proqramı-Subproqramı 2" – 250,0 mln. ABŞ dolları). Hesabat ilində cəlb olunması nəzərdə tutulan borc məbləğinin 82,9%-i qədər borc götürülmüşdür (Cədvəl 66).

Cədvəl 66. Xarici borcun icraçılara görə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Sıra №-si	Təşkilatın adı	01.01.2020-ci il tarixə		01.01.2019-cu il tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
		Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan		Faktiki xarici borc	
				mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
1	Maliyyə Nazirliyi	4 271,80	3 541,3	248,80	6,18%	56,0	1,61%
1.1	Xaricdə yerləşdirilmiş dövlət istiqrazları	3 515,90	2 984,3	0,0	0,0%	-173,6	-5,5%
1.2	Layihələrin maliyyələşdirilməsi	755,9	556,9	248,80	49,06%	229,5	70,1%
2	Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	3 578,30	1 872,6	-221,70	-5,83%	-3,1	-0,17%
3	Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	627,1	389,9	-10,8	-1,69%	-27,2	-6,52%
4	Azərsu ASC	1269,2	970,3	1,3	0,1%	58,3	6,39%
5	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	341,4	191,3	-0,8	-0,23%	6,8	3,69%
6	İqtisadiyyat Nazirliyi	244,5	147,4	-3,8	-1,53%	-18,3	-11,04%
7	Azərbaycan Dəmir Yolları ASC	1368,2	885,8	171,3	14,31%	47,8	5,7%
8	NMR Meliorasiya və Su təsərrüfatı Agentliyi	201,9	199,4	0,0	0,0%	-0,4	-0,2%
9	Digər	526,6	893	-52,60	-9,08%	44,0	5,18%
	CƏMİ:	12 429,0	9 091,0	131,70	1,07%	163,9	1,84%

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən 01.01.2020-ci il tarixə **daxili dövlət borcu** 1415,6 mln. manat təşkil etmişdir (Cədvəl 67).

Cədvəl 67. Daxili borc haqqında məlumat, mln. manatla

Borc öhdəlikləri	01.01.2020 tarixə	01.01.2019 tarixinə olan göstəricilərlə fərq	
	mln. manat	mln. manat	%
Dövlət istiqraz vərəqələri üzrə borcun ümumi məbləği	1 255,50	194,80	18,37%
Mərkəzləşdirilmiş kredit resursları üzrə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının silinmiş əsas borcu məbləğində yerləşdirilmiş 60,8 milyon manat məbləğində qiymətli kağızların və ona hesablanmış faizlərin ödənilməsi üzrə	6,1	-6,10	-50,00%
1992-1996-cı illərdə dövlət büdcəsi kəsirinin örtülməsi üçün Mərkəzi Bankdan istifadə edilmiş 69,04 milyon manat məbləğində mərkəzləşdirilmiş kredit resursunu qaytarmaq məqsədilə həmin məbləğdə yerləşdirilmiş qiymətli kağızların və ona hesablanmış faizlərin ödənilməsi üzrə	20,7	-6,90	-25,00%
Daxili dövlət borcu sayılan şərti öhdəliklər	133,3	-86,40	-39,33%
CƏMI:	1 415,60	95,40	7,23%

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2019-cu il ərzində nominal üzrə yerləşdirilmiş istiqrazların məbləği 674,9 mln. manat təşkil etmişdir. Yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə Dövlət Büdcəsinə 659,0 mln. manat daxil olmuşdur ki, bundan da əvvəlki illərdə buraxılmış istiqrazlar üzrə 450,5 mln. manat (əsas borc) geri ödənilmişdir. 01.01.2020-ci il tarixə büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsinə 208,5 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Beləliklə 01.01.2020-ci il tarixə dövlət istiqrazları üzrə əsas borcun ümumi məbləği 1255,6 mln. manat təşkil etmişdir.

2019-cu il ərzində geri qaytarılmış istiqrazlar üzrə ödənilmiş faiz və diskont məbləği isə 91,4 mln. manat təşkil etmişdir.

Milli Depozit Mərkəzinin məlumatına əsasən 2019-cu il ərzində Maliyyə Nazirliyi tərəfindən ümumilikdə 659.008.281,1 manat məbləğində, o cümlədən 266.296.007,0 manat Dövlət Qısamüddətli İstiqrazlarda və 392.712.274,1 manat məbləğində Dövlət Ortamüddətli İstiqrazlarda yerləşdirilmişdir. Belə ki, Dövlət Qısamüddətli İstiqrazların manatla 100%-i (266.296.007,0 manat) 12 aylıq müddətinə yerləşdirilmişdir. Dövlət Ortamüddətli İstiqrazların manatla 55,36%-i (217.390.849,2 manat) 24 aylıq və 44,64%-i (175.321.424,9 manat) 36 aylıq müddətinə yerləşdirilmişdir.

6.2. Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin icrası

2019-cu ildə dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər ilkin olaraq 2334787,8 min manat məbləğində təsdiq edilmiş, il ərzində azaldılaraq 885787,8 min manat təşkil etmişdir. Həmin məbləğin 172616,8 min manatı daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlərə, 713171,0 min manatı isə xarici dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlərə aid olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatə əsasən 2019-cu ildə dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı cəmi 2042,6 mln. manat, o cümlədən 2019-cu ilin dövlət büdcəsində bu məqsədlər üçün nəzərdə

tutulmuş vəsait hesabına 885,8 mln. manat, Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu hesabına 1156,8 mln. manat məbləğində vəsait xərc edilmişdir.

Təqdim olunmuş hesabat məlumatlarına əsasən 2019-cu ildə **xarici dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər** 713171,0 min manat təyinatı qarşı 100% icra olunmuşdur ki, bu məbləğ 2018-ci ilin müvafiq icra göstəricisi ilə (2126313,3 min manat) müqayisədə 1413142,3 min manat və ya 3 dəfə azdır (Cədvəl 68).

Cədvəl 68. Xarici dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Borc öhdəlikləri	2019-cı il			2018-ci ilin göstəriciləri ilə fərq			
	Proqnoz	Ödənilib	Qalıq	Proqnoz üzrə		Ödənilmiş məbləğ üzrə	
	mln. manat			mln. manat	%	mln. manat	%
Xarici dövlət borcu üzrə cəmi, o cümlədən:	713,1	713,1	0	-1419,3	-66,56	-1413,2	-66,46
Əsas borc üzrə ödənişlər	465,8	465,8	0	-1152,4	-71,21	-1152,3	-71,21
Faiz borcu üzrə ödənişlər	247,3	247,3	0	-266,9	-51,91	-260,9	-51,34
Bundan əlavə							
Xarici dövlət borcu üzrə Təminat Fondundan istifadə olunmuş vəsait		1156,9					

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2014-2018-ci illərdəki kimi, 2019-cu ildə də dövlət büdcəsində xarici dövlət borcu üzrə ödənişlər yalnız beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarından alınan kreditlər üzrə olmuşdur.

2019-cu ildə xarici dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri (bank xərcləri daxil) 247340,9 min manat məbləğində proqnoza qarşı 100%, əsas borc ödənişləri 465830,1 min manat məbləğində proqnoza qarşı 100% icra etmişdir. Bu isə 2018-ci ilin icra göstəriciləri ilə müqayisədə müvafiq olaraq 260848,2 min manat (51,3%) və 1152294,1 min manat (71,2%) azdır.

2019-cu ildə **daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər** 172616,8 min manat təyinatı qarşı 100% icra (172616,8 min manat) olunmuşdur ki, bu məbləğ 2018-ci ilin müvafiq icra göstəricisi ilə (100838,6 min manat) müqayisədə 71778,2 min manat və ya 1,7 dəfə çoxdur (Cədvəl 69).

Cədvəl 69. Daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla.

Borc öhdəlikləri	2019-cı il			2018-ci ilin göstəriciləri ilə fərq			
	Proqnoz	Ödənilib	Qalıq	Proqnoz üzrə		Ödənilmiş məbləğ üzrə	
	mln. manat			mln. manat	%	mln. manat	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Daxili dövlət borcu üzrə cəmi, o cümlədən:	172,6	172,6	0,0	69,4	67,3%	71,8	71,2%
Əsas borc üzrə ödənişlər	18,0	18,0	0,0	-5,0	-21,7%	-3,6	-16,7%
Faiz borcu üzrə ödənişlər	154,6	154,6	0,0	74,4	92,8%	75,4	95,2%

Cədvəl Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatlar və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Təqdim olunmuş məlumatlara görə, 2019-cu ildə daxili dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş 154614,8 min manata qarşı 154614,8 min manat, əsas borc ödənişləri isə 18002,0 min manat proqnoza qarşı 18002,0 min manat təşkil etmişdir ki, bu 2018-ci ilin icra göstəriciləri ilə müqayisədə müvafiq olaraq 75410,8 min manat (1,9 dəfə) çox və 3632,6 min manat (16,8%) azdır.

Cədvəldən göründüyü kimi daxili dövlət borcu öhdəliklərinə xidmət xərci ilə bağlı əsas borc üzrə nəzərdə tutulmuş 18,0 mln. manata qarşı 100% (18,0 mln. manat), o cümlədən 6,1 mln. manatı mərkəzləşdirilmiş kredit resursları üzrə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının silinmiş əsas borcu məbləğində yerləşdirilmiş 60,8 mln. manat məbləğində qiymətli kağızların (istiqraz vərəqələrinin) ödənilməsi üzrə və 6,9 mln. manatı 1992-1996-cı illərdə dövlət büdcəsi kəsirinin örtülməsi üçün Mərkəzi Bankdan istifadə edilmiş 69,04 mln. manat məbləğində mərkəzləşdirilmiş kredit resursunu qaytarmaq məqsədilə həmin məbləğdə yerləşdirilmiş qiymətli kağızların ödənilməsi üzrə xərc edilmişdir.

2019-cu ilin dövlət büdcəsinin layihəsilə bağlı tərəfimizdən verilmiş Rəydə daxili dövlət borcu ilə əlaqədar əlavə ehtiyat məbləğinin olması bildirilmişdir. Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən müəyyən edilmişdir ki, daxili dövlət borcu ilə bağlı əsas borc ödənişinin faktiki olaraq 12984,0 min manat təşkil etməsinə baxmayaraq nəzərdə tutulmuş ehtiyat məbləğ hesabına 5018,0 min manat vəsait xarici borc öhdəliyinin ödənişlərinə yönəldilməklə əsas borc məbləğinin icrasına aid edilmişdir.

Nəticə etibarı ilə təqdim olunmuş hesabat məlumatlarında daxili dövlət borcu ilə bağlı faiz ödənişləri büdcədə nəzərdə tutulmuş 154614,8 min manata qarşı 100% icra göstərilməsinə baxmayaraq faktiki icra faiz ödənişləri üzrə 110110,0 min manata qarşı 91360,2 min manat, həmçinin bu istiqamət üzrə digər borclar üzrə xərclərdə "Aqrarkredit" QSC üzrə nəzərdə tutulmuş 49449,4 min manat əsas borc və faiz ödənişləri isə "Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC-nin 2018-ci ilin yekunlarına görə əldə etdiyi mənfəətdən Dövlət Büdcəsinə ödənilməli məbləğlə əvəzləşdiyindən nəzərdə tutulmuş həmin məbləğdə xarici borc öhdəliyinin icrasına yönəldilməsinə baxmayaraq 100% icra kimi göstərilmişdir.

Belə ki, daxili dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri 154,6 mln. manat nəzərdə tutulmuş və təqdim edilmiş hesabatlarda bu məbləğin 100% səviyyəsində icra edildiyi göstərilmişdir. Müvafiq məlumatların təhlili göstərir ki, daxili dövlət borcuna xidmət

xərclərində əsas borc üzrə ehtiyat kimi nəzərdə tutulmuş 5018,0 min manat, faiz ödənişləri və digər xərclər üzrə faiz ödənişlərində müvafiq olaraq qənaət edilmiş və əvəzləşdirilmiş 63,2 mln. manat məbləğində vəsait xarici borc öhdəliklərinin icrasına yönəldilməsinə baxmayaraq, daxili borc üzrə icra kimi Hesabatda qeyd edilmişdir.

VII BÖLMƏ. TÖVSIYƏLƏR

Beləliklə, Hesablama Palatası aparılmış təhlillər əsasında əldə edilmiş nəticələr üzrə aşağıdakıları tövsiyə edir:

1. Büdcə qanunvericiliyi ilə bağlı:

1.1. büdcə şəffaflığının artırılması və hesabatlılığın yüksəldilməsi, büdcənin tərtibinin mütləq metodologiyaya uyğunlaşdırılması və beynəlxalq reyting hesabatlarında ölkəmizin mövqeyinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə büdcə qanunvericiliyi sahəsində yeni normativ-hüquqi aktların hazırlanmasını;

1.2. dövlət vəsaitindən istifadə edən təşkilatların həmin vəsaitdən qanuna uyğun və düzgün istifadə barədə tam məlumatlılığın olmaması səbəbindən dövlət vəsaitləri üzərində dövlət maliyyə nəzarətinin effektivliyinə mənfi təsirini göstərməsini nəzərə alaraq beynəlxalq təcrübədə tətbiq edilən yanaşmalara uyğun şəkildə hesabatların yoxlanılaraq və dövlət auditindən keçirilərək dövlət büdcəsinin icrasına dair rəyin verilməsi məqsədilə müvafiq normativ-hüquqi aktlarda dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatla Milli Məclisdə baxılması və təsdiq edilməsi müddətinə yenidən baxılmasını;

1.3. dövlət büdcəsi xərclərinin səmərəli, qənaətli və nəticəli istifadəsinin təmin edilməsi, həmçinin bu prinsiplər üzrə icra vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə bir sıra anlayışların, o cümlədən “vəsaitlərin səmərəsiz istifadə halları”, “vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadə edilməməsi halları”, “məqsədli proqram”, “tədbir” anlayışlarının, həmçinin birdəfəlik təyinatlı xərclər anlayışının və istifadə istiqamətlərinin, o cümlədən birdəfəlik təyinatlı xərclərin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərinə münasibətdə hədlərin normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilməsini;

1.4. hal-hazırda dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda büdcədən ayrılan vəsaitlərin istifadəsini tənzimləyən bir sıra normativ-hüquqi aktlarının müasir tələblərə cavab verməməsi və bu aktlarda boşluqların olması səbəbindən büdcə vəsaitlərinin planlaşdırılması və icrası zamanı vəsaitlərin istifadəsini tənzimləyən normativ-hüquqi aktların tələblərinə əməl edilməməsi və nəticədə kifayət qədər əhəmiyyətli həcmdə artıq və səmərəsiz xərclərin yaranmasını nəzərə alaraq hesabatlılığın artırılması və rəşional nəzarət mexanizmlərinin tətbiqinə şərait yaradılması məqsədilə xərc normalarını müəyyən edən normativ-hüquqi aktlar bazasının inventarizasiyasını aparmaqla təkmilləşdirilməsini və yeni aktların yaradılmasını;

1.5. büdcə qaydasının orta və uzunmüddətli makroiqtisadi dayanıqlığı, maliyyə və borc intizamını təmin edən büdcə siyasətinin həyata keçirilməsi üçün makroiqtisadi və büdcə göstəricilərindən ibarət çərçivə olaraq müəyyən edildiyini nəzərə alaraq normativ-hüquqi aktlarda bu qaydalarda neft, məzənnə, zaman amillərinin nəzərə alınması ilə bağlı təkmilləşdirmələri nəzərdə tutan dəyişikliklərin olunmasını;

1.6. dövlət büdcəsi gəlirlərinin hesabatlılığında şəffaflığın daha da artırılması, o cümlədən gəlirlərin inzibati təsnifat üzrə hesabatlılığının genişləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il 11 oktyabr tarixli 440 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş büdcə gəlirlərinin təsnifatına dövlət büdcəsi gəlirlərinin yığılmasını təmin edən bütün inzibati qurumların adlarını və inzibati təsnifat kodlarını əks etdirən bölmənin də əlavə olunmasını;

1.7. nəzərdə tutulmuş əsas hədəf və göstəricilərə nail olmasının, icra edilmiş büdcə xərcləri üzrə hesabatlılıq və şəffaflığın yüksəldilməsinin, həmçinin büdcə parametrlərinin

makroiqtisadi göstəricilərə uyğunluğunun ədalətli qiymətləndirilməsinə şəraitin yaradılması məqsədilə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatla aşağıdakı məlumat və göstəricilərin əlavə olunmasını:

- vergi orqanları xətti ilə yığılan gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə təmin olunan daxilolmaların, yaranan borc və artıqödəmə məbləğlərinin tərkibində dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin xüsusi çəkisinin əhəmiyyətli səviyyədə olmasını nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 dekabr 2016-cı il 534 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Gəlirlər və xərclər smetaların hazırlanmalı, təsdiq edilməli və icrası üzrə monitoring aparılmalı olan iri dövlət şirkətlərinin Siyahısı"nda göstərilən müəssisələrin sərbəst mənfəətinin istifadəsi istiqamətləri barədə məlumatların;

- büdcə ili ərzində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vergi güzəşt və azadolmalarından faktiki istifadə olunması vəziyyəti ilə bağlı məlumatların;

- məqsədli proqram və tədbirlərə ayrılan vəsaitlərin məbləğinin;

- məqsədli proqramların icrası barədə hesabatların keyfiyyətliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə nəzərdə tutulmuş hədəflərə nail olunmama hallarında bu hallar barədə məlumatların;

2. Gəlirlərin inzibatçılığı ilə bağlı:

2.1. əlavə dəyər vergisi üzrə islahatların uğurla reallaşdırılması üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə malların ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmasına görə xarici ticarətin iştirakçılarından tutulan əlavə dəyər vergisi məbləğlərinin tam həcmdə vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsi üzərində inzibatçılığın gücləndirilməsi ilə yanaşı əlavə dəyər vergisinin əvəzləşdirilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsini, eləcə də pul vəsaitlərini bank hesablarından nağdlaşdıran vergi ödəyicilərini bu əməliyyatlardan çəkəndirmək üçün əlavə motivasiya (və nağdsız əməliyyatlara üstünlük verilməsi üçün əlavə motivasiya) tədbirlərinin tətbiq olunmasını;

2.2. real sektor üzrə nağd pul dövriyyəsinin artması şəraitində dövlət büdcəsinə təmin olunan əlavə dəyər vergisinin tərkibində 2016-cı ildən etibarən müşahidə olunan vergi orqanlarının payının azalması, gömrük orqanlarının payının artması meylinin getdikcə daha da güclənməsini nəzərə alaraq xarici ticarətin iştirakçılarından (xüsusilə idxalçıların) fəaliyyət xüsusiyyətlərinin araşdırılması və kommersiya məzmunlu əməliyyatlar çərçivəsində idxal olunan aktivlər hesabına ölkə ərazisində yaradılan əlavə dəyərin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bəyan olunması üzərində vergi inzibatçılığının daha da gücləndirilməsini;

2.3. gömrük orqanları tərəfindən faktiki sona çatmış gömrük prosedurları çərçivəsində xarici ticarətin iştirakçılarından tutulmuş (yəni, gömrük rəsmiləşdirilməsi bitməklə ölkə ərazisinə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış mallar üzrə) gömrük ödənişlərinin Vergi Məcəlləsinin, Gömrük Məcəlləsinin və "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq vaxtında və tam həcmdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin uçotu aparılan müvafiq xəzinə hesabına köçürülməsi üzərində aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən inzibatçılığın gücləndirilməsini;

2.4. dövlət büdcəsinin gəlirlərinin yığılması prosesində həyata keçirilən inzibatçılığın səviyyəsinin kənar dövlət maliyyə nəzarəti çərçivəsində daha əsaslı qiymətləndirilməsi, eyni zamanda daxili idarəetmə qərarlarının optimallaşdırılması üçün vergi və gömrük

orqanlarının funksional fəaliyyətinin orta müddətli perspektiv üçün ümumi səmərəlilik meyarlarının təsdiq edilməsi

3. Maliyyə inzibatchılığı, xərclərin əsaslılığı və hesabatlılıqla bağlı:

3.1. dövlət büdcəsindən qeyri-kommersiya və kommersiya təşkilatlarına verilmiş vəsaitlərin, o cümlədən subsidiya, investisiya, nizamnamə kapitalının artırılması, dövlət müqavilə və sifarişləri üzrə xərclərin istisnasız olaraq xəzinə müşaiyəti ilə icra edilməsinin təşkilini;

3.2. beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi zamanı tədbir təşkilatçıları tərəfindən iştirakçıların sayının süni surətdə artırılmasının qarşısının alınması, ziyafətlərin təşkili və hədiyyələrin alınması üzrə normalara riayət edilməsi ilə bağlı maliyyə inzibatchılığının gücləndirilməsi yolu ilə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə xərc normativlərinin təkmiləşdirilməsi;

3.3. investisiya layihələrinin vaxtında və keyfiyyətlə icrasının təmin edilməsi və dövlət vəsaitlərinin səmərəliliyin yüksəldilməsi məqsədilə tikinti, memarlıq və şəhərsalma sahəsində ehtimal olunan qiymətlərin müəyyən edilməsi və obyektlərin investor smeta dəyərinin hesablanması ilə bağlı normativ və metodikanın hazırlanaraq təsdiq edilməsini.

3.4. investisiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və ekspertizasının aparılması məqsədilə iri layihələr üzrə xərc-gəlir təhlilinin aparılması üzrə meyarların müəyyən edilməsini, xərc-gəlir təhlilinin aparılması qaydalarını özündə əks etdirən təlimatın hazırlanmasını, hər il müvafiq layihələrin xərc-gəlir təhlilinin aparılmasını, investisiya layihələrinin qiymətləndirilmə aparıldıqdan sonra seçilməsinə üstünlük verilməsini və layihələrin icrası başa çatdıqdan sonra təsir qiymətləndirməsinin aparılmasını;

3.5. dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə vəsaitlərin ayrılması zamanı həmin təşkilatların xüsusi vəsaitlərinin nəzərə alınması ilə bağlı nəzarətin gücləndirilməsini, eyni zamanda, dövlət büdcəsinin icrası prosesində vəsaitlərinin dəyərsizləşməsinə yol verilməməsi, səmərəli istifadəsinin təmin olunması, növbəti illər üzrə büdcə xərclərinin proqnozlarının əsaslılığının gücləndirilməsi məqsədilə publik hüquqi şəxslərə ayrılan vəsaitlərin hesabat ilində icra edilmədən həmin qurumların bank hesabında saxlanılmasının qarşısının alınması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsini;

3.6. Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun qüvvədə olan qanunvericiliklə məqsədli büdcə fondu olaraq nəzərdə tutulduğunu, müvafiq qanunla məqsədli büdcə fondlarının yaradıldığı büdcənin tərkibi olduğunun və bu fondların daxilolmalarının və xərclərinin büdcələrin gəlir və xərc hissələrində ayrıca göstərilməklə müvafiq maliyyə əməliyyatlarının xəzinədarlıq vasitəsi ilə həyata keçirilməli olduğunun müəyyən edildiyini, lakin Təminat Fondunun gəlir və xərclərinin dövlət büdcəsində əks etdirilmədiyini nəzərə alaraq hökumət zəmanətli kredit almış icraçı təşkilatların Təminat Fonduna olan borc öhdəliklərinin geri qaytarılması ilə bağlı qiymətləndirilmələrin aparılmasını təmin etmək məqsədilə Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun statusuna yenidən baxılmasını;

3.7. Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fonduna daxilolmaların hələ də nəzəçarpacaq dərəcədə aşağı səviyyədə icra olunmasını, borc öhdəliklərinin bir hissəsinin Fondun vəsaitləri hesabına qarşılanmasını və bunun növbəti illərdə davam

etməsi ehtimalının yüksək olmasını nəzərə alaraq Fondun nəzərdə tutulan daxilolmalarının ətraflı təhlil edilməklə real qiymətləndirməsini, risklərin idarəedilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsini, dövlət borcəmələri üzrə infrastrukturun, şəffaf uçot və nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsini.